KEIJO K. KULHA

Kuilun partaalla

SUOMEN PANKKIKRIISI 1991–1995

HYVÄNTAHTO... KATSELI HE... SE EI MISS... OLLUT HEIL... KENTIES TUNSI JONKINLAISTA MYÖTÄTUNTOAKIN HEITÄ KOHTAAN. AIKA VELIKULTIA

Filosofian tohtori Keijo K. Kulha (s.1937) toimi muun muassa historioitsijana sekä lehdistö- ja tiedotusopin vt. professorina, kunnes siirtyi lehdistön palvelukseen 1970-luvulla.

Hän oli Turun Sanomien päätoimittaja 1973–82, jonka jälkeen hänestä tuli Helsingin Sanomien päätoimittaja.

Toimiessaan Helsingin Sanomien päätoimittajana 1982–97 hän näki pankkikriisin syyt ja seuraukset suomalaisen median ytimestä.

KEIJO K. KULHA

Kuilun partaalla

Suomalainen
pankkikriisi
1991–1995

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ
OTAVA

Painopaikka:
Otavan Kirjapaino Oy
Keuruu 2000

ISBN 951-1-16758-8

Sisällys

Saatesanat

Motto: Kun vastuu jaetaan, se hajoaa.
(Samuli Paronen)

Pankkikriisi iskostuu tämän päivän suomalaisiin samalla tavalla kuin 1930-luvun talouslama ja sotavuodet aiempiin sukupolviin. Monille karttui raskaita henkilökohtaisia kokemuksia, toisia se kosketti vain välillisesti. Kriisistä keskustellaan ja sen laskuja maksellaan pitkään. Mutta tiedetäänkö siitä tarpeeksi?

Miten kriisi kehittyi ja ilmeni? Ketkä olivat avainasemissa sen aikana? Millaisia seuraamuksia siitä oli? Mitä oppia kriisistä otettiin? Näihin kysymyksiin pitää vastata ymmärrettävästi ja tyhjentävästi. Luottamus yhteiskunnan kykyyn hoitaa yhteisiä asioita taas edellyttää, että kriisin syyt tutkitaan läpikotaisin. Se tieto on tarpeen myös vastaisen varalle.

Pankit, asiakkaat, päättäjät ja viranomaiset tekivät onnettomia virheitä. Kansantalous ajautui miltei umpikujaan. Kun keskustelu kriisistä politisoitui, kokonaiskuva pirstaloitui. Läpinäkyvyyden puutekin uhkasi muodostua kohtalokkaaksi. Kun myös media ja tutkimus epäonnistuivat valvonnassaan eikä asioiden todellista tilaa tajuttu, korjaavat ratkaisut tehtiin liian myöhään.

Kriisin syyt palautuvat vuosiin, jolloin pankkilakeja uudistettiin, rahamarkkinat vapautuivat, ulkomaiset esimerkit ja kotimaiset varoitukset unohtuivat. Kun Neuvostoliitto yllättäen romahti ja länsimaat taantuivat, pitkä, myönteinen talouskehitys lopahti ja aikaisempien virheiden laskut erääntyivät. Kriisi kyseenalaisti koko suomalaisen rahoitussektorin moraalin, jos kohta pankkien toimintatavat erosivatkin huomattavasti toisistaan.

Suomessa kriisiytyivät pahiten säästöpankit. Kun niiden tuki kasvoi vaarallisesti ja muiden pankkien ongelmat lisääntyivät, eduskunta otti keväällä 1993 vastuun pankkien sitoumuksista. Kriisi uudisti monipuolisesti pankkisektorin rakenteita, mutta asiakkaat jatkavat kujanjuoksua ongelmien kanssa ja oikeudet lukevat tuomioita niiden aiheuttajille.

Pankkikriisi ei ollut vain väärien ratkaisujen summa. Sitä myös ehkäistiin ja sen haittoja eliminoitiin ansiokkaasti. Maineteotkin jäi-

vät pankkisalaisuuden taakse. Maa oppi kantapään kautta, että rahoitusjärjestelmän riskit heijastuvat lauetessaan syvällisesti koko yhteiskuntaan ja kansantalouteen, että pankkien riskit pitää suhteuttaa kykyyn kantaa niitä ja että valvovien järjestelmien täytyy jatkuvasti olla ajan tasalla.

Taloudellinen kehitys on aina nousuihin ja laskuihin perustuvaa aaltoliikettä. Erilaisia häiriöitä on varmasti jatkossakin. Mutta pankkikriisin ei tarvitse toistua määräajoin, jos maan talouden terveyttä ja joustavuutta valvotaan riittävästi. Lisäksi pitää ymmärtää suuria kehityslinjoja, analysoida, mitä edelliskerralla tapahtui ja soveltaa kokemuksia taitavasti uudessa tilanteessa. Pitää myös olla kattava kokonaiskuva pankkikriisistä. Tämä teos pyrkii antamaan sellaisen yleistajuisessa muodossa.

Kukaan ei ole asettunut poikkiteloin tielleni, kun kokosin teoksen aineistoa. Olen haastatellut keskeisissä asemissa vaikuttaneita henkilöitä ja päässyt käsiksi alkuperäisaineistoon toivomassani laajuudessa. Yhteistyö Otavan kanssa sujui hyvin. Jenny ja Antti Wihurin rahasto osallistui hankkeen rahoitukseen. Kiitän sekä kumarran kaikkia yhteisesti.

Helsingin Laajasalossa J.V.Snellmanin päivänä 2000
Keijo K. Kulha

Vaarallisilla raiteilla

Maata uhkaa suoritustila

Motto: Lama, rakenne ja ilmapiiri, ovat kaikki syypäitä vaikeuksiin. Ei ole yhtä syytä vaikeuksiin eikä yhtä ratkaisua niistä pääsemiseksi.
(Paavo Haavikko)

Kaikki tapahtui nopeasti. Talouden vaikeudet alkoivat kumuloitua 1991 ja alkuvuonna 1993 lähestyttiin kuilun reunaa. Hallituksella ei ollut koko talouden kattavaa strategiaa, eivätkä viranomaiset taas voineet kertoa kaikista uhkaavista vaaroista. Asiantuntijat näkivät kyllä käänteen mutta tyytyivät lähinnä pohtimaan, oliko kyseessä taantuma vai lama. Kun julkinen keskustelukin aiheesta jäi harrastelijamaiseksi, vaikeat ajat tulivat kuin varas yöllä.

Pankit olivat ottaneet liikaa lyhytaikaista ulkomaista lainaa ja antaneet kotimarkkinayrityksille keskipitkää tai pitkää luottoa. Äkkiä ulkomaisten velkojen laina-ajat lyhenivät dramaattisesti: vuodesta kuuteen, kolmeen ja yhteen kuukauteen, sitten edelleen kahteen viikkoon, lopulta puhuttiin jo päivistä. Rahaa sai, jos oli varaa maksaa siitä. Kriisiin oli toki varauduttu tuomalla maahan 40 mrd. markkaa eri valuutoissa, mutta kun ulkomaista rahaa tarvittiin älyttömän paljon eikä luoton tarvetta pystytty juuri supistamaan, se kävi kalliiksi. Kun kansantalouden kestokykykin alkoi joutua lujille, katastrofitunnelma ei ollut kaukana.

Asiat eivät näyttäneet kovin valoisilta yritystasollakaan. Repolan pääjohtaja Tauno Matomäki »rohkaisi» Tokiossa vierailulla ollutta valtiovarainministeri Iiro Viinasta maaliskuussa 1993 faksilla, jossa ennakoitiin, että maa joutuu kansainväliseen selvitystilaan juhannukseen mennessä. Julkisuudessakin tapahtunut kriisihengen nostattaminen vaikeutti varmasti miljardilainoista neuvotelleen Viinasen työtä. Mutta myös hän myönsi jälkikäteen, että Suomi oli ajautunut jyrkänteen reunalle. Aihe oli vielä vuoden päästä niin kuuma, ettei moni halunnut puhua siitä omalla nimellään Suomen Kuvalehden tutkiessa, kuinka lähelle romahdusta ajauduttiin.

Presidentti Mauno Koiviston kiinnostus taloudellisiin kysymyksiin ei herpaantunut Linnassakaan. Hän seurasi mielenkiinnolla kaikkea maan talouteen liittyvää ja keskusteli havainnoistaan jatkuvasti Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön johdon kanssa. Hänellä oli myös seurannan edellyttämää, tasokasta taustamateriaalia. Presidentti olikin laman ja pankikriisin ennakoinnissa ajoissa liikkeellä. Hänen näkökulmansa kautta projisoituvat hyvin maata 1990-luvun alussa uhanneet koettelemukset.

Koska keskuspankki piti valtion kassakriisiä todellisena uhkana, Koivisto halusi jo syyskuussa 1992 keskustella epävirallisesti valtiosihteeri Raimo Sailaksen kanssa. Koivistoa huoletti kriisin todennäköisyys, miten se voitaisiin välttää ja mitä tehdään, jos siihen ajaudutaan. Sailaksella ei ollut presidentille myönteistä kerrottavaa. Valtion bruttoluotonottotarvehan saattoi seuraavana vuonna kohota jopa sataan miljardiin markkaan. Samaan aikaan valtiovarainministeriö luonnehti kyseisen summan kokoonsaantia miltei mahdottomaksi tehtäväksi. – Sailas vastasi orakkelimaisesti opiskelijalle vähän myöhemmin: pankkeja tuetaan niin kauas kuin silmä siintää.

Kun Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n toimitusjohtaja Michel Camdessus vieraili Suomessa loppukesällä 1992, hän kehuskeli hallituksen noudattamaa säästölinjaa. Samaan aikaan Esko Ahon hallitus takasi, ettei pankkeja päästettäisi kaatumaan. Tuo lupaus tyydytti ulkomaisia rahapiirejä, kun siihen liittyi toteamus, että istuvan hallituksen takana oli eduskunnan enemmistö. Jokainen saattoi kuitenkin

Taloudellisten tutkimuslaitosten, valtiovarainministeriön ja Suomen Pankin ennusteet eivät kyenneet ennakoimaan maata kohdanneen laman ajankohtaa ja syvyyttä. ETLAn toimitusjohtaja Pentti Vartian silhuetin takana olevat käyrät eivät luvanneet hyvää Suomen taloudelle vielä vuonna 1994:kään.

halutessaan ynnätä pankkien pääomat, niiden tulevat luottotappiot, järjestämättömien luottojen määrän ja sen osuuden, joka niistä jäisi todennäköiseksi luottotappioksi. Lopputulos oli selvä: pankkijärjestelmä ei kestäisi tappioita ilman valtion pankkitukea ja määrätietoista takaustoimintaa. Kolme suurinta lainanottajaa kansainvälisillä markkinoilla olikin 1992 Maailmanpankki, Euroopan investointipankki ja – Suomen valtio, joka ei ollut sijoittajapiireissä kovinkaan hyvässä huudossa; tärkeät indikaattorit osoittivat vikasuuntaan.

Hallitukselle tehtiin jo alkusyksystä 1992 täysin selväksi, että aivan nurkan takana vaani rahoituskriisi ja jos kaikki eivät pysyisi rivissä, koko homma liukuisi käsistä ja seuraukset olisivat karmeat. Vain kourallinen ihmisiä kuitenkin tajusi tilanteen vakavuuden. Heihin lukeutui Koivisto, jota huolestutti, että valuuttavaranto pienenisi miinukselle ja maan pankkien kyky rahoittaa ulkoiset rahoitustarpeensa tyrehtyisi. »Itsenäisyytemme on hyvää vauhtia supistumassa», presidentti viestitti puhuessaan 6.12.1992, siis tasavallan 75-vuotispäivänä, »samassa tahdissa kuin ulkomainen velkaantumisemme lisääntyy». Se piti saada aisoihin, se oli itsenäisyyden puolustuksen tärkein lähiajan tehtävä.

Kun eduskunta äänesti vakuusrahastolain lepäämään tammikuussa 1993, ulkomailla ihmeteltiin, miten suomalaiset aikovat hoitaa pankkikriisin. Sekavan eduskuntakeskustelun jälkeen Standard & Poor's asetti viisi suomalaista pankkia tarkkailulistalleen, mikä taas lisäsi luottoriskin kautta pankkien kustannuksia. Presidentti Koivistokin arvosteli tammi- ja helmikuun vaihteessa julkisesti markan arvon heikentäjiä ja kertoi ottavansa entistä aktiivimmin osaa talouspolitiikan tekoon ja sitä koskevaan keskusteluun.

Koivisto toivoi valtiovarainministerin avustajien pitävän hänet ajan tasalla. Pohdittuaan tilannetta myös muiden asiantuntijain kanssa Koivisto tarjosi hallitukselle sivustatukea valtiopäivien avajaispuheessa 10.2.1993. Puhuja nosti nyt voimakkaasti esille pankkijärjestelmän ongelmat ja valtion velan. Taloudellinen kehitys oli ennusteita heikompi, tuotanto ei elpynyt, työttömyys lisääntyi, vaihtotaseen ja valtiontalouden alijäämätkin pysyivät suurina. Yritykset ja kansantalous olivat niin raskaasti velkaisia, että ulkomaisen velanoton kasvu jarrutti jo kehitystä. Yritysten ongelmat siirtyvät luottotappioina ja konkursseina valtion sekä veronmaksajien rasitukseksi, presidentti ennakoi synkästi.

Mutta lisääntyvä vienti ja vahvistuva vaihtotase kääntäisivät kansantalouden kasvuun ja loisivat edellytykset työllisyyden kohentumiselle, Koivisto valoi myös uskoa huomiseen. Myönteiset vaikutukset toteutuisivat kuitenkin hitaasti ja väliaikanakin oli pakko tulla toimeen. Pankkien ongelmat olivat Koivistosta sekä itse aiheutettuja että laman seurausta. Pankkijärjestelmän toiminta piti hänestä turvata kaikissa oloissa vaikka valtion toimenpitein. Pankkituki ei toki kuulunut talouden normaaleihin pelisääntöihin, mutta toimiva pankkijärjestelmä oli toimivan talouden perusedellytys. Muuten olisi pakko irtisanoa iso määrä lainoja. – Puhuja lisäsi oman loppukommentin: »Tämä on tyly puhe. Minä olisin paljon mieluummin pitänyt tätä ystävällisemmän puheen, jos minä olisin voinut niin tehdä syyllistymättä itsepetokseen ja muitten harhaanjohtamiseen.»

Eduskunta hyväksyi pian sen jälkeen – 23.2.1993 – ponnen, jolla se otti vastuun pankkien sitoumuksista. Sitä ennen Standard & Poor'sin tarkkailulistalle joutuneet pankit olivat kääntyneet kirjeitse päämisteri Ahon puoleen ja korostaneet, että alentunut luottokelpoisuus uhkaa vaarantaa maan rahoitusjärjestelmän toimivuuden. Ne toivoivat, että eduskunta ilmoittaisi valtion puolesta »pankkien ulkomaisen rahoituksen turvaamiseksi» takaavansa suomalaisten talletuspankkien kyvyn suoriutua sitoumuksistaan sopimusetujen mukaisesti kaikissa oloissa ja oikea-aikaisesti, kuten sitten tapahtuikin.

Tuon pankkien rahoitukselle elintärkeän ponnen saneli rajojen ulkopuolelta tullut painostus; velallisen oli pakko kuunnella velkojiaan. Hallitus oli vakuuttanut samaa, mutta se ei riittänyt. Tarvittiin eduskunnan kannanotto, joka ei kääntynyt englanniksi ilman ongelmia: sana ajallaan vaihtui ministeriön tiedotteessa oireellisesti muotoon aikanaan! Liikepankit auttoivat valtiota tekemään pontta tunnetuksi ulkomailla. Standars & Poor's alensi silti maaliskuussa valtion luokitusta kahdella yksiköllä. – Luokitus otettiin äärimmäisen vakavasti. Sen laskua verrattiin tosin myös koululaisen kevättodistuksen numeron laskuun. Se ei vaikuta hänen elämäänsä, osoittaa vain kehityksen suuntaa.

Koivisto purki alkuvuodesta 1993 turhautuneisuuttaan tutkijoihin. Vaikka Suomen kansantalous horjui viimeisellä rannalla, talouden tosiasioita ei tunnettu tai ainakaan tunnustettu. Presidentti koki akateemisen sektorin kannanotot äkäisiksi ja aggressiivisiksi. Keskustelua käytiin kuin kaikki vaihtoehdot olisivat olleet koko ajan läsnä.

Jos toisin olisi pitänyt tehdä, niin koska ja mitä, hän penäsi. Presidentin esiintymisiin latautui nyt mittavia toiveita. Suuren yleisön piirissä ei ymmärretty, kuinka tarkoin hänen piti monesta eri syystä asettaa sanansa. Eikä Koivisto muutenkaan ilmaissut itseään niin yksiselitteisesti. Julkisten esiintymisten jälkeen vallitsikin usein hämmennys, jopa avoin tyytymättömyys. Selkeää reittikarttaa ei ollut presidentti Koivistollakaan.

Sailas kertoi syksyllä 1993 *Keskisuomalaiselle*, että talouskriisi johti Suomen alkuvuonna käytännössä »holhoukseen». Vaikka ponsi olikin pankeille avoin valtakirja peittää tappioitaan, se oli pakko antaa, kun ulkoinen rahoitus uhkasi vaikeutua. Suomen taloutta arvioineet ja rahoittaneet kansainväliset sijoittajatkin vaativat sitä. Myös valtiontalouden alijäämä koetteli, kun pankkisektori oli kriisissä ja vaihtotase voimakkaasti alijäämäinen. – Sailas itse varoitti kaukoviisaasti syksyllä 1990 Sairaalapäivien kuulijoita: Olemme rakentaneet kylpylöitä, kauppakeskuksia, lääkäriasemia, jäähalleja sellaista kyytiä, ettei kapea tuotannollinen pohjamme riitä ylläpitämään niitä.

Koska pienet rahalaitokset maailmalla eivät halunneet osallistua Suomen emissioihin, kriisisuunnitelman teko käynnistettiin. Siinä voimassa ollut kriisilainsäädäntö paljastui aukolliseksi – se ei kertonut yksiselitteisesti, miten kriisissä piti menetellä. Siksi parhaat asiantuntijat pantiinkin asialle. Keväällä 1993 tehdyt valmiussuunnitelmat olisivat merkinneet paluuta ulkomaankaupan ja pääomaliikkeiden säännöstelyyn. Kauppatase olisi saatu pian ylijäämäiseksi ja maan vaihtotase tasapainoon. Täysimääräisessä rahoituskriisissä olisi ollut pakko turvautua valtiopäiväjärjestyksen 67. pykälään tai valmiuslakiin. Säännöstelyyn sen sijaan ei ollut paluuta, koska maassa ei ollut sitä eikä lisensiointia hoitavia organisaatioita. Valtion oli pakko tuoda valuuttaa, minkä kohtuudella sai, koska alijäämä kohosi neljänä vuonna lähes 70 miljardiin markkaan.

Pankkikriisin syvempi tarkastelu todistaa, että vuosien 1992–93 taloudellisista uhkatekijöistä syntynyt, ylimalkainenkin kuva käy yksiin maata koetelleen vaarallisen todellisuuden kanssa.

Voimakkaan kasvun kausi

Motto: Elämässä on tehtävä valinta rahan hankkimisen ja sen kuluttamisen välillä: molempiin ei ole aikaa.
(Edouard Bourdet)

Maa ajautui 1970- ja 1980-luvuilla huomaamattaan vaarallisille raiteille. Talous kasvoi ylioptimismia synnyttäneellä tavalla. Kun rahamarkkinat vapautuivat, suomalaiset saivat toteuttaa pitkään patoutuneita toiveitaan, mikä taas kivesi tietä kasinotaloutena tunnetulle ilmiölle. Kun maan pankkilainsäädäntökin oli ajastaan jäljessä, talouden ohjakset löystyivät kielteisin seurauksin.

Suomalaisesta järjestelmästä löytyi myös vaarallisia valuvikoja, joiden merkitys paljastui vasta seuraavina vuosina. Yrityksille oli edullisempaa ottaa velkaa kuin kasvattaa omia pääomia. Suljettu talous tuuditti kilpailun puuttuessa monet sektorit, myös pankit, väärän turvallisuudentunteen valtaan, koska kannattavuudesta ei tarvinnut liiemmin kantaa huolta.

Hyvä talouskehitys ja keveä talouspolitiikka mahdollistivat sekä yksityisen että julkisen kulutuksen harvinaisen tasaisen kasvun. Vuosikymmenen lopulla kulutuksen kasvu kiihtyi yhä helpottuneen luotonsaannin ansiosta. Halukkuus hankkia asuntoja, osakkeita ja maata nosti niiden hintoja. Varallisuuden arvonnousu ja jatkuvat hintojen nousuodotukset lisäsivät silti edelleen kulutusta.

Säännöstelyn otteen kirvottua suuryritykset alkoivat myös ottaa entistä enemmän velkaa suoraan ulkomailta. Se puolestaan lisäsi pankkien tarvetta löytää antolainaukselleen uusia kohteita. Rahaa tarjottiin suruttomasti sekä yksityisille että yritykselle. Uudesta tilanteesta johtui, että moni aiemmin harkitusti toiminut yritys halusi välttämättä päästä osalliseksi näennäisesti lisääntyneestä varallisuudesta. Kauan mukana olleet asiantuntijat näkivät kyllä, mihin oltiin menossa, mutta heitä ei uskottu.

Kun varallisuus kasvoi velkoja nopeammin, sen arvonnousu teki kotitalouksille mahdolliseksi ottaa lisää luottoa ilman, että ne kokivat itsensä mitenkään ylivelkaantuneiksi. Ja korkomenojen vähennyskelpoisuuskin lisäsi halua velkaantua. Kun kansa samaan aikaan uskoi suotuisan talouskehityksen jatkuvan, olihan tulojen ja varallisuuden

kasvu jatkunut jo parin sukupolven ajan likimain keskeytyksettä, luoton kysyntä pysyi pitkään vilkkaana ja tulojen ja omaisuusarvojen äkkiromahdukseen oli vaikea uskoa.

Pankkien luotot kotitalouksille ja yrityksille kaksinkertaistuivat 1980-luvun jälkipuoliskolla ollen 1990 yli 400 mrd. markkaa. Pankkien välittämät valuuttaluotot kasvoivat vuosikymmenen puolenvälin 30 mrd:sta yli sataan miljardiin markkaan. Pörssikurssit nousivat syksystä 1985 vuoden 1989 kevääseen yli kolminkertaisiksi. Ja samaan aikaan myös asuntojen hinnat lähes kaksinkertaistuivat. Kasvu kohdistui voittopuolisesti kestokulutukseen kuten autoihin, kodinkoneisiin, ulkomaanmatkoihin. Vuonna 1980 autoja ostettiin noin 100 000 kappaletta, 1989 vastaava luku oli jo noin 180 000. Kun tilauslennoil-

Hallituksen virhearvioinnit kuumensivat taloutta 1980-luvun lopulla. Valtiovarainministeri Erkki Liikanen (vas.) piti tammikuussa 1989 infon hallituksen talouspoliittisista toimenpiteistä. Kaaviota suomalaisten jyrkästi noussesta velkaantumisasteesta esittelee valtiovarainministeriön ylijohtaja Sixten Korkman.

TARJOAAKO SINUN ... NÄMÄ PALVELUT ILMAISEKSI?

Ilkka, Pohjalainen 1/10

VERTAA JA VALITSE

ETELÄ-POHJANMAAN OSUUSPANKIT

...23.11.1992 alkaen

Vaasan Säästöpankki on

Pohjalainen 27/9

Aktia Bank

Säästöpankki Aktia

TALLETUS-KORKOMME:

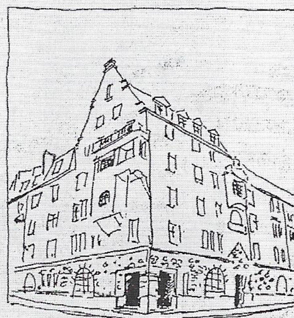
Ilkan san. 23/9

12,15%

Jo 20.000 mk:n talletukselle 3–9 kuukaudeksi.

Voimassa 25.9.1992 saakka.

Puhelinpankkimme 9800-4226 palvelee Teitä ma–pe 8–19.

INTERBANK

Interbank Osakepankki

Helsinki: Unioninkatu 12
Vaasa: Hovioikeudenpuistikko 19

TUOTTAVAT VEROTTOMAT

24 kk 7,5%

36 kk 8,5%

Lapuan San 1/10

Kansallispankin verottomissa talletustileissä on nyt kaksi tuottavaa vaihtoehtoa.

Kahden vuoden talletus 7,5% korolla ja uusi kolmen vuoden talletus 8,5% korolla. Parempaa verotonta et saa muualta.

LISÄETUNA ARVOSETELIT

Ainutlaatuisena lisäetuna näissä tileissä on Arvosetelit, joilla voit maksaa laskuja ilman palvelupalkkiota.

KANSALLISPANKKI

Lapua puh. 4387 211

a rahaa jokaiselle suomalaiselle.

POSTIPANKIN JOUKKOLAINA

Aamulehti 6/2

11,6%*

+ ilmainen arvopaperisäilytys

Merkintä 3.2.–31.3.1992

Joukkovelkakirjalainaa voit merkitä Postipankin Suoralinjalla puh. 9800-2580, Suoralinjan konttoreissa sekä posteissa. Pienin sijoitus on 5 000 mk. Laina-aika on kolme vuotta liikkeeseenlaskupäivästä.

Sijoituksellesi saat vuosittain 11,6 prosentin verollisen koron. Pääoma maksetaan takaisin yhdessä erässä laina-ajan päättyessä. Lainalle haetaan pörssinoteeraus.

Helppo muuttaa rahaksi pikakauppana. Jos tarvitset yllättäen käteistä, voit myydä joukkovelkakirjalainasi nopeasti ja vaivattomasti pikakauppana Postipankissa ja posteissa.

Lisäetuna ilmainen 3 vuoden arvopaperisäilytys. Merkitse lainaa nyt ja sovi säilytyksestä Suoralinjalla 9800-2580 (ark. klo 7-21, lauantaisin klo 9-14), Suoralinjan konttorissa tai postissa.

*nimelliskorko; tuotto vaihtelee merkintäpäivän emissiokurssin mukaan.

POSTIPANKKI

%

Varmasti hyvä tuotto
3 vuotta, korko kiinteä 12,25 %

Kauppalehti 11/2 Myös HS 11/2

SKIP-joukkolaina I/92
orko: kiinteä 12,25 %
hdeverollinen
ina-aika: 3 vuotta
ron maksu: vuosittain 27.1. jälkikäteen
oan takaisinmaksu: yhtenä eränä 27.1.1995
siokurssi: 7.2.1992 101 %
rtajan tuotto: 11.82 %
nimerkintä: pankkikohtainen
ntä alkaa 27.1.1992 ja
y viimeistään 13.3.1992
ntäpaikat: säästöpankit ja SKOP
en Kiinteistöpankki Oy

Tänä vuonna 85 vuotta täyttävä Suomen Kiinteistöpankki Oy, SKIP, on Suomen vanhin ja suurin kiinnitysluottopankki. Pankin tuloskehitys on jatkunut vakaana ja hyvänä. Liikevoitto vuodelta 1991 oli 125,1 milj. markkaa ja kasvua oli edellisvuoden puhtaaseen liikevoittoon 37,8 %. Pankin BIS-normiston mukainen vakavaraisuussuhde oli 17,2 %.

SKIP:n vuoden 1992 ensimmäiselle joukkolainalle maksetaan 12,25 % kiinteä korko kolmen vuoden ajan. Korko maksetaan vuosittain jälkikäteen ja pääoma yhtenä eränä nimellisarvostaan 27.1.1995. Merkintäajan päätyttyä laina noteerataan Helsingin Arvopaperipörssissä.

SKIP-joukkolainan I/92 merkintä- ja lainaehdot saat säästöpankeista ja SKOP:sta. ***Kysy myös SKIP:n pidempiaikaisia vaihtoehtoja.***

Kun vaadit rahoillesi varmaa ja turvallista tuottoa, valitse SKIP!

SKIP
Tuottoa Sinulle ja sijoituksellesi

KAKSI KUUMAA TALLETUSTARJOUSTA

STS-Suorasta saat nyt yhdellä puhelinsoitolla **kaksi** ää talletustarjousta. Määräaikaistalletukselle päivän ma korko. Suora-sijoitustilille hyvä, kuukausittain vaihtuva korko ilman nostorajoituksia.

Soita
9800-7880
paikallispuhelun hinnalla tai
0800-78800
puhelinyhdistysten alueelta
ilmaiseksi.
Pankkipäivinä klo 8.00 - 20.00.
Muina aikoina jätä soittopyyntö.

Nykyajan pankkitoimintaa
STS-SUORA

Yhdyspankin uudet
arvo-osuussalkut ovat keveitä kantaa,
vaikka ovatkin täynnä painavia etuja.

Omistatko pörssiosakkeita? Tai OTC-listan tai meklarilistan yhtiöiden osakkeita?

Mikäli omistat, nyt on korkea aika panna niiden säilytysasiat kuntoon.

Nimittäin 4.päivä toukokuuta ryhdytään Suomessa siirtymään uuteen paperittomaan arvo-osuusjärjestelmään.

Jos haluat myös jatkossa nostaa vaivattomasti osinkoja, osallistua osakeanteihin tai käydä osakekauppaa, ota osakekirjat mukaasi ja tule Yhdyspankkiin.

Olemme kehittäneet kolme uutta palvelukokonaisuutta, joissa osakkeesi siirtyvät turvallisesti ja edullisesti uuteen järjestelmään.

Arvopaperisäästäjän tarpeisiin suosittelemme Perussalkkuamme.

Henkilökohtaista neuvontaa ja säännöllistä raportointia arvostavalle osakesijoittajalle ehdotamme Sijoitussalkkuamme.

Jos haluat pysyä yötäpäivää mukana markkinoiden ja oman salkkusi tapahtumissa mikron avulla, Solo-salkkumme on oikea ratkaisu.

Valitsitpa minkä tahansa uusista salkuistamme, hoidamme puolestasi kaikki käytännön järjestelyt, joita arvo-osuusjärjestelmään siirtyminen edellyttää.

Unitas-osakkeiden maksuton säilytys sisältyy luonnollisesti kaikkiin salkkuihimme.

Edullisiin salkkuhintoihin sisältyvät lisäksi mm. osinkojen maksut, osakeanneista tiedottaminen, merkinnöistä huolehtiminen, säännölliset tapahtumaluettelot ja vuosittainen varallisuusraportti, jonka voit liittää veroilmoitukseesi.

Arvopaperiasioita hoitavissa omaisuuspalvelukonttoreissamme odotetaan Sinua.

Lähimmän omaisuuspalvelukonttorin osoitteen ja lisätietoja salkuistamme saat kätevästi (ma-pe klo 8-20) palvelunumerostamme **9800-2002.**

Samaan numeroon voit soittaa paikallispuhelun hinnalla kaikissa muissakin pankkiasioittesi hoitoon liittyvissä kysymyksissä. Tervetuloa arvo-osuusaikaan!

YHDYSPANKKI

SUOMI SIIRTYY ARVO-OSUUSAIKAAN TOUKOKUUN 4. PÄIVÄ. YHDYSPANKKI

Säännöstelykauden pitkän rahapulan jälkeen pankkiryhmät tarjosivat kilvan asiakkailleen erilaista lainaa.

la matkusti loman viettoon ulkomaille 1980 noin 490 000 henkeä, 1990 lähtijöitä oli jo 1 170 000 henkeä.

Myönteinen kehitys kulminoitui vuoden 1988 yrityskauppabuumiin, jonka aiheutti paljolti muutos myyntivoiton verotuskohtelussa. Kun kauppoja tehtiin vuoden lopulla ennätysmäärä, pankeilla ei ollut juuri aikaa tarkkoihin yritystutkimuksiin. Kun ostetut yritykset joutuivat sitten monien muiden tavoin pian laman pyörteisiin, luotot olivat osasyy vararikkoihin ja pankkien luottotappioihin.

Ennusteet ounastelivat Suomessa ensimmäisen kerran taantumaa 1980-luvun puolimaissa. Meillä ryhdyttiin tukemaan kasvua, mikä lisäsi vauhtia entisestään. Kolme maamme suurinta taloudellista tutkimuslaitosta ja valtiovarainministeriö ennustivat puolestaan kansantuotteen kasvavan 1991 nollasta yhteen prosenttiin, mutta se supistui yli kuusi prosenttia. Julkinen sektori oli 1980-luvun lopulla kuitenkin ylijäämäinen, kun valtion tulot kasvoivat hyvin nopeasti, ja valtion velka Euroopan alhaisin. Kaikki tämä lisäsi luonnollisesti huolettomuutta päätöksentekijöiden piirissä.

Jos valtio ei rajoita kasvua hallitusti, markkinavoimat tekevät sen hallitsemattomasti, varoittelivat kansantalousmiehet 1990. Pahimmassa tapauksessa lasku tapahtuisi rysähtäen. Mutta hekin ymmärsivät perusongelman: miten köyhdyttää kansaa, kun edessä oli vaalivuosi. Helsingin yliopiston viettäessä 350-vuotisjuhliaan syksyllä 1990 filosofian professori Ilkka Niiniluotokin antoi sen puhujakorokkeelta akateemisen valomerkin kulutusjuhlille.

Vielä 1990-luvun alussa Suomen Pankin tutkijoiden tekemä arvio oli raskaasti liian optimistinen. Erehtyihän ennuste käytännössä kaikissa laman syvyyttä ja kestoa koskeneissa, keskeisissä kysymyksissä. Se antoikin muissa rahalaitoksissa aiheen kysellä myöhemmin, miten pankit olisivat voineet vuosia aiemmin nähdä realistisesti tulevat kehityslinjat, kun muita viisaampi Suomen Pankki, pankki suurella P:llä, harhaili noin pahoin.

Kun Tampereen yliopiston kansleri Kauko Sipponen tutki vuoden 1992 tiedoin valtiovarainministeri Matti Louekosken syyskuussa 1990 päiväämää hallituksen valtion tulo- ja menoarvioesitystä, hän huomasi, että lähes kaikki senhetkisen taloudellisen kriisin ainekset oli teksteissä tunnistettu, mutta niistä ei osattu tai uskallettu tehdä riittäviä johtopäätöksiä. Kehitys kohti ankeita aikoja alkaakin usein vaivihkaa, harva tulee sitä havainneeksi.

Rahamarkkinat vapautuvat

Motto: Raha tekee työtä kellon ympäri eikä lepää koskaan.
(Erno Paasilinna)

Suomen talous ajautui 1930-luvun alussa syvään lamaan, josta pankkisektori selviytyi yllättävän hyvin. Koska maan talous oli sitä ennen kehittynyt myönteisesti, pankit ja yritykset olivat aika vakavaraisia. Näin ollen yhteiskunnan niukkoja voimavaroja ei kulunut kohtuuttomasti pankkitukeen. Myös Antti Kuusterä pitää puheita 1930-luvun pankkikriisistä hieman liioiteltuina.

Kun valtion talouskaan ei päässyt muodostumaan taakaksi koko kansantaloudelle, maa kipusi lamasta aika nopeasti jaloilleen. Rahamarkkinoita säädeltiin kuitenkin siitä lähtien. Vasta kun kansainväliset pääomaliikkeet alkoivat kasvaa ja teknologia kehittyä ja yritykset kansainvälistyä, teollisuusmaat purkivat 1970- ja 1980-luvulla rahoitusmarkkinoiden tiukkaa säätelyä. Viimeisten joukossa tulivat Norja, Ruotsi sekä Suomi, joka ei kuitenkaan osannut ottaa oppia edeltäjien virheistä.

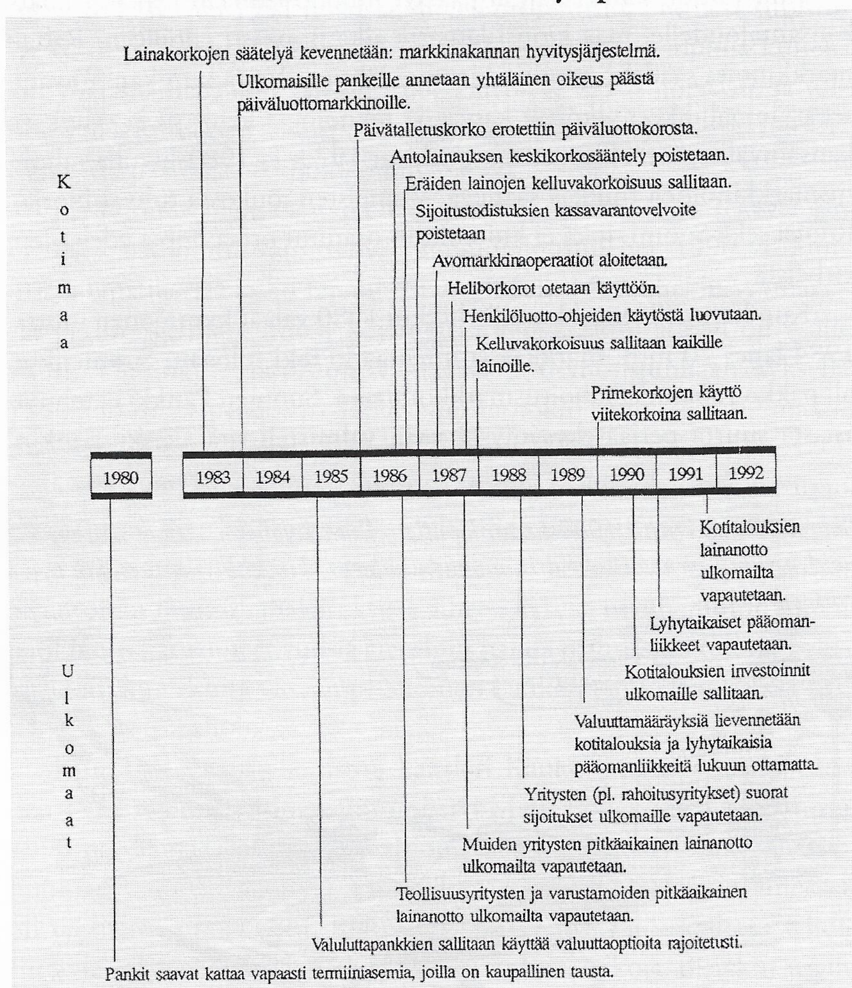
Kun harmailla markkinoilla liikkui 1980 vajaat kymmenen mutta 1984 lähes 70 mrd. markkaa ja integraatio teki tuloaan, Suomenkin oli pakko vapauttaa rahoitusmarkkinoitaan. Suomen Pankki ei tehnyt asiasta suurta periaatekysymystä vaan valmisteli sitä »keskuspankin

Suomen Pankki yritti 1980-luvun lopulla – liian myöhään – estää markkinoiden ylikuumenemista. Karin mukaan kulutus vain kiihtyi entisestään tietyin seurauksin.

hiljaisuudessa». Liberalisoinnista ei myöskään käyty avointa poliittista keskustelua, vaikka se olisi valistanut tervetulleella tavalla kansalaisia, pankkeja ym. osapuolia. Ensin keskuspankki siirsi valuuttaterminoinnin liikepankeille 1980. Ja seuraavaksi vähennettiin talletusten ja valtion obligaatioiden veroetuuksia. Vuodesta 1982 lähtien pankit saattoivat jo laskea liikkeelle rajoitetun määrän omia sijoitustodistuksia. Myös halu kiertää säätelyä ja suojautua valuuttakurssi- ja korkoepävarmuutta vastaan ja uusien, runsaat likvidit varat omaavien toimijoiden tulo markkinoille lisäsivät instrumentteja, kuten seuraavasta kaaviosta käy ilmi:

Rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn purkaminen

Lähde: Peter Nyberg ja Vesa Vihriälä, *The Finnish Banking Crisis and its Handling*, Suomen Pankin keskustelualoitteita 8/93

Suomen Pankki ei ollut juuri valmistautunut muutosprosessiin. Pikemminkin pankki toteutti toimenpiteitä, joilla ajauduttiin deregulaatioon. Toimia perusteltiin virkamiehille ja poliitikoille viittaamalla muun muassa profesori Alexander Swobodan 1986 keskuspankin pyynnöstä kirjoittaman artikkelin suosituksiin. Kenties Suomen Pankki näytti eduskunnasta ja hallituksesta uudistushenkiseltä ja aktiivilta, mutta pankeissa ja rahamarkkinoilla asiat koettiin toisin. Suhde peruskorkoon oli eräs tärkeä vedenjakaja. Sirkka Hämäläisen työryhmän raportti totesi 1992, että hallinnollinen peruskorkojärjestelmä ei ollut sopeutunut rahoitusmarkkinain säännöstelyn purkuun vaan peruskorko pysyi markkinakorkojen kohoamisesta huolimatta muuttumattomana vuodesta 1988 ko. ajankohtaan saakka.

OKO:n Pauli Komin ja Matti Huomon jälkikäteisarvioiden mukaan säännöstelyn purku mullisti pankkien välisen kilpailutilanteen. Pankit olivat monilta osin tiedostaneet tulevat muutokset mutta niiden nopeus ja rajuus yllättivät. Keskuspankki ja muutkin viranomaiset vähättelivät yksittäisten toimien merkitystä ja halusivat heistä usein peitellä viimeiseen asti, että kysymys oli säännöstelyn purusta. – Kun säätely purkautui, voitiin varat luotonantoon hankkia miten hyvänsä. Useimmat pankkiryhmät asettivat tavoitteeksi luotonannon markkinaosuuden lisäämisen. Toiminnan volyymin kasvattamisella tavoiteltiin tietoisesti tai tiedostamatta, Komi ja Huomo myönsivät, aiempaa suurempaa käyttöastetta ylisuurille organisaatioille ja jakeluverkostoille.

Keskuspankissa ei kannettu riittävästi huolta markkinavetoisen talouden epävakaudesta ja häiriöalttiudesta ja unohdettiin kontrolloida, miten annettua vapautta hyödynnettiin, ja puuttua terävästi väärinkäytöksiin. Toisin sanoen Suomen Pankki aliarvioi luottojen liikakysynnän. Luotonanto paisuikin peräti 30 prosentin vuosivauhtia. Kotitalouksien velkaantumisaste – lainojen suhde vuosituloihin – nousi 1988 jo 80 prosenttiin. Koska markkinaosuuksista kamppailleet pankit pitivät palvelua silloin lähes ainoana kilpailuvalttina, konttoreita perustetiinkin »jokaiseen niemeen ja notkelmaan». Eivätkä luotonannon suuret riskitkään hetkauttaneet pankkeja. Lainoja ei myönnetty, niitä suorastaan myytiin. Mutta pankeilta puuttui kokemusta vapaista rahamarkkinoista, aivan erityisesti laskusuhdannevaiheessa. Kun luottotappiot olivat marginaalisia, vakuuksilla ei ennen ollut suurta merkitystä; riski oli olematon, kun rahaa oli vähän.

Tilanne olikin kaikille yhtä outo; hämmennys vallitsi molemmin puolin tiskiä. Kun monet väittivät vakavasti, että pankit jakoivat asiakkaille väkisin rahaa ja ajoivat ne vaikeuksiin, esittivät pankinjohtajat vastakysymyksen, miten säännöstelyn oloissa vuosikymmenet eläneet pankinjohtajat olisivat saattaneet niin nopeasti muuttua pihtareista moderneiksi myyntitykeiksi? Lujaa menneestä Suomesta tuli varsin nopeasti velkainen ja maailman kallein maa, jossa korot olivat huipputasolla.

Suomen Pankki salli 1986 teollisuuden ja varustamojen pitkät valuuttaluotot. Syksyllä 1987 se luopui viimeisistä asunto- ja henkilöluotto-ohjeista. Suorat sijoitukset ulkomaille tulivat vuonna 1988 mahdollisiksi, samoin valuuttaluotot kunnille sekä kuntien yhtiöille. Pian annettiin lupa ulkomaisiin sijoituksiin ja yritysten vuotta pitempiin tuontiluottoihin. Kotitaloudet saivat valuuttaluottoja 1991. Kun kasvava osa rahoituksesta liikkui jo säätelyn ulottumattomissa, SP:n toimet purivat yhä vähemmän. Se puuttui kyllä 1989 hallitsemattomiin luottoihin mutta aivan liian myöhään. Kun korkotaso nousi ja tulevaisuudenodotukset synkkenivät, moni asiakas halusi tietoisesti eroon veloista ja sen seurauksena taas investointi- ja kulutustavaroiden kysyntä putosi jyrkästi. Myös lainojen hoito vaikeutui, koska asuntojen, osakkeiden hinnat ja vakuuksien arvot laskivat mutta korot nousivat. Velkadeflaatio imaisikin kansantalouden lamaan tavalla, jota asiantuntijatkaan eivät osanneet oikein ennakoida.

Kun pankkien alueille astui toisaalta uusia toimijoita, esimerkiksi suuryrityksiä, pankit pelkäsivät omien ansaintamahdollisuuksien heikkenevän. Kun hallinnollinen korko ja markkinakorko lopulta erkaantuivat, säätelyjärjestelmä alkoi rapaantua myös sisältäpäin. Mutta täytyy myös muistaa, että pankit ja yritykset olivat vaatineet varsin voimakkaasti säännöstelyn nopeaa purkua 1980-luvulla kilpailun, tehokkuuden ja myös rahoitusmahdollisuuksien paranemisen nimissä. Siitä huolimatta ne olivat uusiin oloihin aika valmistautumattomia, aliarvioivat monet riskit tai eivät tunnistaneet niitä lainkaan.

Rahamarkkinoiden vapautus merkitsi perinpohjaista ja äkillistä mullistusta pankeille. Vakaissa, ennakoitavissa oloissa toimineet pankinjohtajat joutuivat uudenlaiseen maailmaan. Menestyäkseen pankkitoiminnassa heiltäkin edellytettiin uutta riskienhallinta-ajattelua. Korothan vaihtelivat nyt päivittäin. Varoja hankittiin jo entistä enem-

män markkinaehtoisesti, mutta valtaosa lainoista oli silti sidoksissa alhaisella tasolla pidettyyn peruskorkoon. Vaikka vapautuneet markkinat moninkertaistivatkin pankkien riskit, maa jatkoi vanhalla lainsäädännöllä ja säätelyn ilmapiirissä luodulla valvontajärjestelmällä. Suomen Pankki katsoi kuitenkin olleensa enemmän passiivinen sopeutuja kuin säätelyn aktiivinen purkaja.

Aiemmin rahan saatavuutta sääteli talouskehitykseen sidoksissa ollut talletuskertymä. Kun valuuttasäätely purettiin, uskottiin, että rahaa olisi muka tarjolla rajattomasti. Pankeissa ryhdyttiin kroonisen rahan ylikysynnän asemesta tarjoamaan luottoja ja etsimään luottoasiakkaita. Syntyi illuusio, että rahatalous voi täysin irtaantua reaalitaloudesta, pankkihistorioitsija Antti Kuusterä kuvailee tapahtumia. Muutos moninkertaisti samalla riskit. Luottojen ylikysyntä oli ennen automaattisesti karsinut huonoja asiakkaita ja eliminoinut luottotappioita. Tarjottavaa riitti nyt myös huonoille. Riskeiksi nousivat vaihteleva korko ja markan ulkoisen arvon muutokset.

Vapautuneilla rahamarkkinoilla ja kiinteän valuuttakurssin oloissa korko toimi kuumemittarin lailla. Silloin kun korko oli korkea, jotain oli vialla. Myös likviditeettiriski korostui siinä tilanteessa. Kun yleistaloudellinen kehitys näytti kuitenkin yhä poikkeuksellisen edulliselta, pankit kokivat mahdollisuutensa uhkia suuremmiksi. Rakenteellisia heikkouksia ei havaittu ja Suomi kääntyi sisäänpäin. Kun viennin osuus bkt:sta laski 1980-luvulla 30 prosentista runsaaseen 20 prosenttiin, maan kilpailukyky putosi vaarallisesti. Lisäksi 1980-luvun puolivälissä öljyn reaalihinta kääntyi laskuun, mikä taas kavensi vientiä Neuvostoliittoon.

Vapauttaessaan rahamarkkinat Suomen Pankki informoi sekä hallitusta että eduskuntaa, mutta ne eivät sanottavasti puuttuneet uudistukseen. Mielipiteet kävivät ristiin, pitikö SP:n olla itsenäinen vai pitikö sen valtaoikeuksia rajoittaa. Keskuspankki arvosti itsenäisyyttä, mutta pankissa toimineet olivat samaan aikaan myös lasikaapissa voimatta keskustella luontevasti muiden keskeisten toimijoiden kanssa. Pankki etääntyikin käytännöstä, jossa muhi pankkikriisin kaltainen ilmiö ilman, että keskuspankki kiinnitti siihen ajoissa riittävää huomiota. Myös teollisuuden piirissä esiintyi käsityksiä, että pankin johdolta puuttui reaalimaailman tuntemus.

Kaikkein merkittävin muutos pankkiurani aikana on säännöstelyn purkautuminen, todisti pääjohtaja Mika Tiivola Yhdyspankkinsa

tilintarkastuspäivällisillä 1988. Hänestä säännöstelyn henki oli juurtunut vuosien saatossa niin sitkeästi kaikkien mieleen, että kukaan ei voinut uskoa, että siitä irtauduttaisiin näin nopeasti ja vaivattomasti. Tiivolan SYP asetti konsernitavoitteissa hyvän kannattavuuden epävarmoissa oloissa selvästi kasvun edelle. – Pankkiyhdistyksen toimitusjohtaja Matti Sipilä arvioi samaan aikaan, että peruuttamaton murros ja sen vaikutus yhteiskuntaan ja pankkitoimintaan olivat alkutaipaleellaan. Rahoitusmarkkinat olivat vapautuneet kansainvälisesti ja pysyvästi. Niukkuudesta runsauteen siirtynyt kuluttaja ei ollut johdettavissa entiseen tapaan. Mutta kaikesta tästä ei ollut keskusteltu tarpeeksi.

Rahoitusmarkkinoiden patoon tehtiin liberalisoinnissa vain pieni reikä ja pato lähti sitten väkisin murtumaan. Päätösten pohjana oli valuuttalaki, jolla valtioneuvosto delegoi Suomen Pankille valuutan säännöstelyn. Eduskunnan pankkivaltuusmiehillekään ei jäänyt juuri päätösvaltaa näissä kysymyksissä. Heillä oli eniten valtaa peruskoron määrääjinä. Heidän parikymmentä tehtäväänsä määriteltiin pankin ohjesäännössä; muista asioista päätti sen johtokunta. SP puolestaan piti hyvin demoralisoivana, ettei sille jäänyt mitään sanktioita. Liberalisoinnin järjestyksestäkin on taitettu jälkikäteen peistä. Eräiden mielestä se olisi pitänyt hoitaa kertaheitolla, toisista paljon nopeammin, rohkeammin ja ajoissa. Säännöstely jatkui toisten mielestä taas liian pitkään, kun se oli vietävä loppuun 1980-luvun hulluina vuosina.

Suomen Pankki viestitti hallitukselle, eduskunnalle, poliittisille puolueille, etujärjestöille, että pelisäännöt olivat muuttumassa. Viestiä kyllä toisteltiin, mutta menikö se läpi? Antti Tanskasen mielestä ei riittänyt, että keskuspankin pääjohtaja varoitteli ihmisiä kulutusjuhlista ja vetosi heidän tunteisiinsa. Olisi tarvittu paljon konkreettisempaa talouspolitiikkaa kuin vain suostuttelua yleisillä juhlapuheilla. Kokemus oli toisaalta aika hämmentävä ekonomisteillekin. He kyllä havaitsivat, että vikaan mennään, mutta asioiden suuruusluokkaa eivät hekään osanneet hahmottaa. Ehkä hekin kuvittelivat, että luottoekspansio elää omaa elämäänsä irrallaan reaalitaloudesta.

Pääjohtaja Rolf Kullbergkin kirjoitti 1989 Klaus Wariksen 75-vuotisjuhlakirjaan artikkelin, joka peilaa hyvin kirjoittajansa käsityksiä keskuspankin 1980-luvusta. Vapaiden korkojen ja valuuttaliikkeiden globaalin prosessin taustalla hän rekisteröi informaatiotekniikan

kehityksen ja muutokset talousyksiköiden käyttäytymisessä. Hänestä ulkomaankauppansa vapauttanut ja kansainvälistyvä Suomi ei yksinkertaisesti voinut eristäytyä rahoitusmarkkinoiden yleismaailmallisesta menosta. Suomen Pankki vain vaikutti varovaisella liberalisointipolitiikallaan asioihin, perimmäiset muutosvoimat olivat Kullbergin mukaan muualla. Säännöstely ei ollut todellinen vaihtoehto, koska järjestelmän vuotokohdat lisääntyivät alituisesti.

Suomessa ei ole juuri harjoitettu perinteistä pankkikilpailua, tuotekehittelyä eikä tingitty korkomarginaaleista, Kullberg pohdiskeli. Muutosta parempaankin oli toki tapahtunut mutta pankkitoiminnan järkeistämisen suuri osa oli vielä edessäpäin. »Kilpailun kiristyminen ja näköpiirissä oleva pankkitoiminnan rakennemuutos koskettavat keskuspankkia siinäkin suhteessa, että rahajärjestelmän jatkuvuuden ja turvallisuuden ylläpito on keskuspankin erityistehtävä.» Se kantoi pääjohtajansa mukaan huolta pankkijärjestelmän terveestä vakavaraisuudesta ja toimintaperiaatteiden konservatiivisuudesta, josta saatiinkin pankkikriisin mittaan uutta todistusaineistoa.

Pääjohtaja Rolf Kullberg näki epävakaisuuden lisääntyvän, koska säännöstelemättömät korot ja valuuttakurssit sattoivat muuttua spekulaation seurauksena nopeasti, talouden tasapainoon nähden joskus myös perusteettomasti. Odottamattomat muutokset rahoitusmarkkinoilla saattoivat hänestä pahimmillaan aiheuttaa vararikkoja ja suuria häiriöitä koko talouden kehitykselle. Siksi rahoitusmarkkinalainsäädäntöä piti edelleen uudistaa ja pankkitarkastusviraston ja Suomen Pankin valvontatyötä tehostaa. Rahoitusmarkkinoiden vakauden turvaamiseksi tuli myös selkeyttää eri rahalaitosten työnjakoa ja markkinoiden pelisääntöjä. Sekä pankkien että viranomaisten piti kiinnittää entistä enemmän huomiota riskinoton valvontaan. Kaikki olennainen tuli kirjatuksi. Käytännön toimet viipyivät.

Rahamarkkinat oli kuta kuinkin vapautettu; pääomien säätelyyn ei ollut paluuta. Suomen Pankin pää muistutti vuoden 1990 alussa, että jos maa haluaa kansainvälisen talouden täysivaltaiseksi jäseneksi, rahavirtojen ja tavaroiden pitää kulkea yhtä vapaasti. Pankit ja rahalaitokset olivat ankaran sopeutumishaasteen edessä. – Myös arvostettu talouslehti *The Economist* varoitteli lukijoita syksyllä 1990, että kiinteistöjen 1980-luvun nopea hintojen nousu voi kääntyä romahdukseksi, joka syöksee pankit suuriin vaikeuksiin. EFTA:n mukaan pääomaliikkeiden vapautus on eduksi yksityisille ihmisille: se lisää

kilpailua, laskee hintoja ja parantaa myös mahdollisuuksia saada kunnollinen tuotto sijoituksille.

Rahoitusmarkkinoiden vapautumista pidettiin 1990-luvun alussa talousongelmien syynä. Jonny Åkerholm puolusti Suomen Pankkia. Kun moista väitettä oli toisteltu tarpeeksi, sitä ei enää haluttu kyseenalaistaa vaan se hyväksyttiin aksioomaksi. Harjoitetun politiikan täsmentämätön kritiikki leimasi mielipiteenvaihtoa, jossa vapaat rahoitusmarkkinat ja syntipukkien etsintä olivat keskeisessä osassa. Rahoitusmarkkinoiden vapautumisella ei ollut järkeviä vaihtoehtoja eikä se ollut ongelmien pääsyy vaan ulkomaankaupan vaihtosuhteen parannus seitsemällä prosentilla vuoden 1986 jälkeen tilanteessa, jossa talouden resurssit olivat likimain täydessä käytössä, Åkerholm analysoi. Uudet olosuhteet vaativat hänestä uudistuksia talouspoliittisessa ajattelussa ja talouspolitiikan välineissä. Näennäisten temppujen aika oli nyt keskuspankkimiehestä auttamattomasti ohi.

Rahamarkkinat vapautuivat Suomessa rinnan nopeasti elpyneiden suhdanteiden kanssa. Kun kansantalouden likviditeettikin kasvoi nopeasti, pankeilla oli rahaa enemmän kuin koskaan aiemmin ja ne lainasivat sitä suruttomasti. Myös pörssikurssit nousivat ilman, että taustatekijät muuttuivat merkittävästi. Ehkä rahamarkkinat vapautettiin säätelystä liian aikaisin, liian myöhään tai väärässä järjestyksessä, miten kukin haluaa. Siitä tehtiin pankkikriisistä myöhemmin keskusteltaessa kaiken pahan alku ja juuri. Vaikka seurauksia ei ennalta pohdittukaan riittävästi, ainoaa selittävää tekijää liberaisoinnista ei saa tekemälläkään.

Valtiovarainministeriön kansantalousosasto myönsi vasta vuonna 1998, että Suomen raha-, finanssi- ja tulopolitiikan koordinaatio epäonnistui 1980-luvun lopulla. Kotimainen talouspolitiikka teki lamasta, jonka aiheuttivat kansainvälinen laskusuhdanne ja myös neuvostokaupan romahdus, poikkeuksellisen syvän. Säännöstelyn mittaan myös pankkien sisäinen kulttuuri kehittyi staattiseksi: voitollinen tilinpäätös seurasi toistaan ja pankit kunnioittivat tehtyjä herrasmiessopimuksia. Mutta kun rahamarkkinat alkoivat vapautua, kilpailu koveni eikä mikään ollut ennallaan. Myöskään talouden rakenteet eivät olleet valmiit näin suureen vapauteen.

Turun kauppakorkeakoulussa tammikuussa 2000 tarkastetun Pekka Mannosen väitöskirjankin mukaan Suomen Pankki menetti otteen rahamarkkoista 1980-luvun lopussa. Se ei pystynyt säätele-

män rahan määrää koroilla ja hillitsemään talouden ylikuumenemista. Korkojen nosto olisi niissä oloissa lisännyt ulkomaisen pääoman tuontia, rahan määrä olisi kasvanut ja talous ylikuumentunut entistä pahemmin. Toisaalta keskuspankki yritti tutkijan mukaan myös noudattaa vakaiden kurssien politiikkaa tilanteessa, jossa sen resurssit eivät siihen riittäneet. Uusien olosuhteiden tuomia riskejä ei osattu loppujen lopuksi identifioida riittävästi oikein millään sektorilla.

Suomessa on viime vuosina seurattu kehänvieruspaikoilta, kuinka vaikeasti ja harvinaisen pienin askelin itänaapuri on siirtynyt markkinatalouteen. Älkäämme unohtako, että tuo markkinatalous osoittautui myös Suomessa monille viranomaisille, yrityksille ja pankeille yllättävän vaikeaksi talousjärjestelmäksi. Säännöstelyn oloissa moni asia oli toisin eikä siitä irrottauduttu ongelmitta.

HOP SYP:lle, kasinotalous alkaa

Motto: On sanottu, että rakkaus rahaan
on kaiken pahan juuri.
Rahan puute on totisesti myös sitä.
(Samuel Butler)

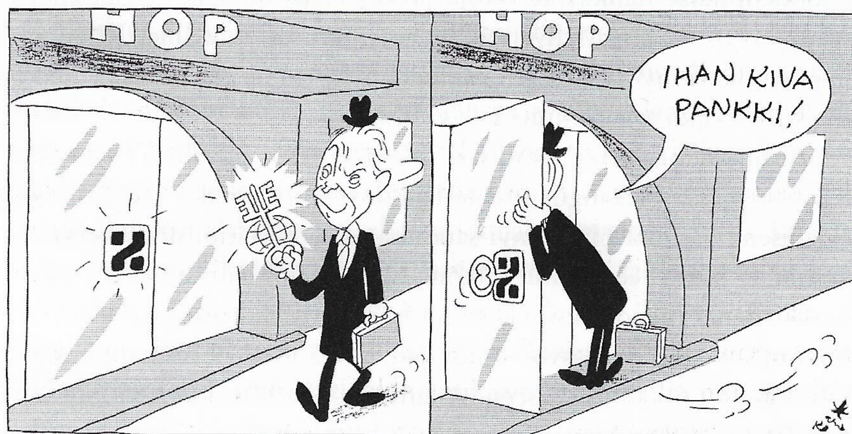
Kun rahamarkkinat vapautuivat, pian elettiin todeksi suomalaista sananlaskua: velka on veli ottaessa, veljenpoika maksaessa – ja kasinotaloutta. Ylijohtaja Jussi Linnamon määritelmän mukaan siinä eri taloudenpitäjät hankkivat varoja ja käyttävät niitä tarkoituksenaan saada myyntivoittoja lyhyen ajan arvonmuutosten avulla. Kasinotalouteen liittyi myös erilaisten välineiden käyttö tarkoituksena suojautua lyhyen ajan arvonmuutoksia vastaan.

Kasinotalousvaihe käynnistyi syksyllä 1985, jolloin SYP hankki lyhyessä ajassa Helsingin Osake-Pankin (HOP) osake-enemmistön. Edellisenä vuonna HOP myi satatuhatta eläkesäätiönsä osaketta ulkomaille, muttei seurannut jälkimarkkinoiden kehitystä eikä estänyt osakkeidensa menoa yksiin käsiin. Osakepotti kulkeutui Anders Wallin omistukseen ja kasvoi omistajan kevään 1985 lisähankintojen ansiosta 350 000 osakkeeseen. Asiantuntijoita alkoikin heti kiinnostaa, miten Wall hyödyntäisi Spontelin kanssa osakeomistustaan.

HOP:ssa paljastui syksyllä 1984 myös dollarikurssispekulaatio. Pankki kertoi valuuttatappiosta vasta tammikuussa 1985, mikä johti pankinjohtaja Pekka Tukiaisen eroon. Suomen Pankissa pätevöitynyt Tukiainen siirtyi Postipankin palvelukseen. Tapaus käynnisti heti spekulaatiot HOP:n tulevaisuudesta. SKOP alkoi ensimmäisten joukossa hankkia HOP:n osakkeita. Spontelkin pohti, voisiko se kehittää HOP:sta itselleen merchant bankin. SYP noudatti aluksi pankin kirjoittamatonta sääntöä, että se ei kajoa kilpailevien pankkiryhmien osakkeisiin; rahalaitosten vähemmistöosakkeita ei koettu järin houkutteleviksi, söiväthän ne omaa pääomaa. Mutta SYPkin osti 1984 Mandatumin nimiin 100 000 HOP:n osaketta. Uudessa tilanteessa senkin johto pohti, olisiko mahdollista saada haltuun 20–30 % HOP:n osakkeista ja muuttaa pankin toiminta-ajatusta: erikoistua sekä keventää hallintoa ja sivukonttoreja.

SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola keskusteli kevään mittaan HOP:n hallintoneuvoston puheenjohtajan C-O. Tallgrenin kanssa myös pankkien osakevaihtoajatuksesta. Viime mainittu lupasi miettiä asiaa. Kesällä 1985 asiassa vallitsi silti täydellinen hiljaisuus; HOP:n asiat näyttivät olevan päällisin puolin kunnossa. Mutta jo elokuussa tilanne aktivoitui nopeasti, kun HOP ryhtyi kiireellä myymään Stockmannia vastapäätä sijaitsevaa suurta Hermes-kiinteistöä. SYP:ssä arveltiin, että HOP halusi näin lakaista uudet kurssitappiot maton alle.

Kasinotalous alkoi Suomessa yleisen käsityksen mukaan siitä, kun SYP osti HOP:n 1985. »Ihan kiva pankki» oli silloin SYP:n, jonka pääjohtajana toimi Mika Tiivola, käyttämä mainoslause.

Siitä muodostuikin uusi virstanpylväs jännittäväksi kääntyvässä tapahtumaketjussa.

SYP päätti selvityttää HOP:n tilanteen ja Tiivola keskusteli taas Tallgrenin kanssa ristiinomistuksesta tarkoituksenaan mm. estää säästöpankkeja hankkimasta HOP:n osakkeita. Mutta nyt Tallgren torjuikin ajatuksen jyrkästi. Huolellisista selvityksistä taas ilmeni, että HOP:n operatiivinen tulos oli ollut useamman vuoden tappiollinen. SYP päätti osallistua jatkossa suunnitelmallisesti sen omistuspohjan uudelleen muokkaukseen. Pankki katsoi, että HOP:n tehokkuutta ja kannattavuutta voitiin parhaiten parantaa yhteistyössä SYP:n kanssa. Kielteinen ratkaisu olisikin merkinnyt tietoista jättäytymistä omistuspohjan järjestelyn ulkopuolelle.

SYP ryhtyi salaa ja hiljaisesti ostelemaan HOP:n osakkeita. Kun Tiivola ja Hirvonen olivat ulkomailla, juna lähti yllättäen 24.10. vauhdilla liikkeelle. Henrik Kuningas tarjosi SYP:n ostettavaksi noin 500 000 HOP:n osaketta ja pyysi kirjallista vastausta vielä samana päivänä. Edellisenä päivänä oli lehdissä tieto, että SKOP oli hankkinut HOP:n osakekannasta jo yli kymmeneksen. Ja SKOP tarjoutui 24.10. lisäksi lunastamaan sen osakkeita hintaan 66 mk kpl. Pääjohtaja Tiivola antoi matkan aikana alaisilleen riittävät valtuudet, mikä mahdollisti määrätietoisen toiminnan. Perjantaiaamuna Kuningas kertoi SYP:ssä, että hän oli pyytänyt kolmelta taholta kirjalliset tarjoukset, mutta ei paljastanut myyjätahoa. Uudesta kokouksesta sovittaessa syppiläisiä kiinnosti, olisiko Kuninkaalla todella valtuudet tehdä suuri kauppa. Kuningas peräsi samaa vastapuoleltaan. Kumpikin saattoi vastata myönteisesti.

SYP:n ensimmäinen tarjous 75 mk per osake ei riittänyt, vaikka tarjous ylitti 13 prosentilla edellisen päivän pörssikurssin. Myös se yllätti, että Kuninkaalla oli nyt myynnissä peräti 930 000 HOP:n osaketta. SYP:n neuvottelijat päättivätkin nostaa tarjouksen 80 markkaan, mutta Kuningas tarjosi koko osakepottia heille 82 markan osakehintaan. Lyhyen neuvottelun jälkeen osapuolet löivät kättä, kauppa oli hyväksytty. Vieläkään Kuningas ei halunnut paljastaa myyjiä: mukana oli eräs investointiyhtiö ja eräs pankki ja eräs säätiö tai säätiöitä. Kun kauppakirja oli allekirjoitettu, sovittiin, että seuraavana maanantaiaamuna alkaa osakekirjojen läpikäynti ja luovutus. Viikonlopun aikana informoitiin hankkeesta mm. Suomen Pankin pääjohtajaa ja pankkitarkastusviraston ylijohtajaa.

Kun pääjohtaja Tiivola palasi, hankittujen osakkeiden määrä oli kasvanut vielä 230 000:lla. Myyjänä oli Kuningas ja asioita hoiti SYP:n puolella varatoimitusjohtaja Erik Stadigh. Osakkeiden luovutus venyi pitkäksi. Kyseisiä osakkeita oli huomattava määrä ja ne piti haalia monien pankkien holveista sekä notariaateista. Asiakirjat olivat valmiit 29.10.1985, jolloin medialle tarjottiin sokkiuutinen. Kun SYP:n 18,3 prosentin osuus oli kasvanut 25 prosenttiin, se antoi Kuninkaalle toimeksiannon ostaa markkinoilla liikkuvia HOP:n osakkeita myös SYP:n meklaritoiminnan ulkopuolelta. Hän hankkikin taitavasti KOP:n kautta tulleita eriä provisiokaupoilla SYP-leiriin ja käännytti osakevirran pois SKOP:n suunnalta.

Nopea peli huipentui lopulta siihen, että Kuningas sai neuvotella SKOP:in osake-erän ostosta. Hänen valtakirjansa päättyi samana iltana klo 24. Suuren operaation läpimeno olikin nyt kiinni siitä, suostuisiko SKOP myymään oman eränsä SYP:lle. Päätös asiasta syntyi takarajalla; SKOP myi osakkeet 112 markkaa kappale ja sai huomattavan myyntivoiton. SYP:n neuvottelijat saattoivat siten ilmoittaa pääjohtaja Mika Tiivolalle varhain 31.10., joka sattui olemaan myös hänen syntymäpäivänsä, että päivänsankarille oli ostettu lahjaksi kaksi pankkia: HOP ja Teollisuuspankki. Viimeksi mainittu siirtyi kaupalla Yhdyspankki-konsernin tytäryhtiöksi.

Pankkiyhdistyksen syksyllä 1984 teettämä tutkimus osoitti, että nuoret olivat varttuneempaa väkeä rohkeampia lainarahoituksen käytössä. Monitor kertoi seuraavana vuonna: »Modernit, kokeilevat ja uusia elämäntapoja etsivät asenteet ovat nousussa. Uuden kokemisen halu, jännittävän elämän arvostus ja lyhytjännitteinen eläminen ovat kasvavia asennesuuntauksia.» Näihin heikkoihin signaaleihin ei osattu kuitenkaan kiinnittää kylliksi huomiota, ennen kuin kasinotalous ryöstäytyi hurjaan vauhtiin. Mutta siinä niistä saatiinkin näyttöjä liian kanssa.

Kasinotalouden aikana yhteiskunta eli »rahailluusion» vallassa ja sen mittaan suurelle yleisölle tulivat tutuiksi nimet Boethius, Fagernäs, Fryckman, Keitele, Kouri, Kulvik, Mäkelä, Riikonen, Tuunanen, Uoti ja Wahlroos. Pankkien antolainauksen vuosikasvu nousi luonnottoman korkealle. Vanhasta 10–15 prosentin kasvu-urasta yllettiin nyt aivan uudelle tasolle: 1988 lopulla oltiin jo 30 prosentin vauhdissa ja seuraavanakin vuonna kasvu jatkui yhtä kiivaana. Likviditeetin valtaisan kasvun oli pakko tuntua omaisuusarvoissa, mikä edelleen

sumensi käsityksiä kansantalouden todellisesta tilasta. Osakekurssit ja asuntojen hinnatkin kaksinkertaistuivat parissa vuodessa. Kasvulla ei arveltu olevan ylärajaa.

Lehdistö suhtautui aluksi varauksellisesti kasinotalouteen mutta erehtyi yleiseen huumaan. *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen*, *Kauppalehden Option* ja *Suomen Kuvalehden* kannessa komeilivat kasino-Suomen kansikuvapojat. Kansantalous kuumeni myös sitä kautta. Uusia osakeanteja oli 1985–89 noin 35 mrd. mk., 1988 jopa 12 mrd. mk. Hex-indeksi taas nousi 1985–89 viisinkertaiseksi. Pörssikurssit kipusivat pilviin, vaikka tuotannollinen toiminta ei paljoakaan edistynyt. Velkarahalla rakennettiin lähinnä tunturihotelleja, trooppisia kylpylöitä, ostoparatiiseja ja golfkenttiä, joihin meni hulluina vuosina markkamääräisesti yli kaksi kertaa niin paljon kuin teollisuuden kiinteisiin investointeihin kotimaassa.

Pankkien moraali puntarissa

Motto: Jokaisen suuren omaisuuden takana on rikos.
(Honoré de Balzac)

Kasinotaloudesta ja pankkien moraalista käytiin 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa pureva julkinen keskustelu. Arvostelijat eivät jääneet vastausta vaille. Pankit puolustautuivat määrätietoisesti ja pyrkivät löytämään myös muita syyllisiä. KOP:n Jaakko Lassilan mielestä ulkoiset olosuhteet olivat kriisin perimmäisin syy. Hän myönsi avoimesti, että väärinarviointeja oli sattunut kaikkialla: SP:ssa, pankeissa, työmarkkinoilla, hallituksessa, eduskunnassa. Ahti Hirvonen puolestaan ilmoitti pääjohtajaksi tullessaan, että Yhdyspankki ei keinottele kilpailijoiden omistuksella eikä rahoita muidenkaan suurimittaista keinottelua. PSP:n pääjohtaja Seppo Lindblom oli aiemmin vakuuttanut samaa. Hirvonen ennätti toimia pääjohtajana yli kaksi kuukautta, kun Kouri-kaupat huipentuivat.

Hirvonen totesi 1989: »Yhtiölle on tärkeää, että sillä on vankat osakkeenomistajat. Isännättömät yhtiöt ja isännätön raha ovat huonoja asioita.» Hirvosesta yhteiskunnan pankeille myöntämä toimilu-

pa tuli parhaiten hoidetuksi, jos kilpailu oli kovaa mutta rehtiä ja jos pankit tekivät kansakunnan ja pankkien kannalta avointa ja hyödyllistä yhteistyötä. Näin ei valitettavasti aina tapahtunut. Arkkipiispa John Vikström taas kyseli, onko tässä maassa pieni eliitti, joka osaa nämä asiat ja osaa ne sillä tavalla, että voi pelata toisten kustannuksella? Hän tunnisti myös nenästä vedettävän, suuren tyhmien joukon, jonka hyväuskoisuutta ja pieniä varoja käytettiin hyväksi.

Pentti Talonenkin suomi 1990 rajusti kasinotalouden moraalia. Nurkanvaltaajat ja valtausten rahoittajat olivat menneet rajulla tavalla yli sen, mikä tähän saakka oli hoidettu moraalin avulla. Jottei moraali tyystin muuttuisi, maa tarvitsi Talosen mukaan nopeasti uusia lakeja, vaikka niiden tekoa yleisesti hänestä tuli karttaa. Montesquieuta lainaten: »Ei ole tehtävä lainsäädännöllä, mitä voidaan suorittaa tapojen avulla.» Yleinen käsityshän piti pankkeja yhteiskunnallisina instituutioina, varmoina, vakaina, oikeudenmukaisina, tasapuolisina. Pankit olivatkin yhteiskunnan erityisvarjeluksessa, jotta usko niiden vakavuuteen ei häilyisi. Niiden asema talouselämässä oli suhteellisesti merkittävämpi kuin yleensä muissa maissa. Kun pankin asema oli näin vahva, se saattoi Talosen mukaan painostaa muita yrityksiä toimimaan haluamallaan tavalla.

Talosesta pankki ei voinut yleisesti ryhtyä moraalin vartijaksi vahtimaan lainanottajan varojen käyttöä. Suomessa oli kuitenkin vallinnut tällainen käytäntö, kun keskuspankki oli antanut ohjeita lainanannon suuntauksesta, ja pankit olivat sitä toteuttaneet. Tämä aika alkoi olla ohi. Pankin mukanaolo nurkkauksessa sopi Talosesta hyvin huonosti siihen arvomaailmaan, joka rakentuu pankista yhteiskunnallisena instituutiona. »Sitäkin vaikeampaa on ajatella myönteisesti sitä, että pankki on mukana käyttämässä kiristystä, painostusta ja osakkeiden hintojen vedätystä.» Ent. sisäpiiriläinen, Pohjolasta lähtemään joutunut Talonen paimensi tällä tavoin entisten kollegoidensa moraalia. Artikkeli ei kerro asioita suoraan, mutta julkisuus luki sitä kuin avointa kirjaa ja pankkien kulissien takaisista kiistoista tiedettiin taas enemmän.

Kanavan kolumnistin Talonpojan (Timo Laatunen) mielestä liike-elämän eettinen valtavirta kulki tuolloin myönteiseen suuntaan. Mutta hallintoneuvostot olivat kuitenkin latistuneet kulisseiksi ja korkeatasoisiksi herrapäivällisiksi. Jos sanotuilla laajan elämänkokemuksen omaavilla ja yritysmaailmaa monipuolisesti tuntevilla herroilla oli korkea moraali ja jos he epäilivät pankin johdon tukevan

eettisesti arveluttavalla tavalla valtaajia tai olevan suorastaan saaliinjaolla, he saisivat pankkinsa kuriin. »Tahto käy laista.» Suomesta löytyi Talonpojan mielestä myös korkean etiikan omaavia pankkien pääjohtajia. Horjahtelijat taas oppisivat moraalia joko hallintoneuvoston avulla tai silloin, kun asiakkaat alkavat vieroksua moraaliltaan kyseenalaista pankkia. Laatunen tuli näin alustaneeksi seuraavan vuoden keskustelua, joka liittyi myös hänen omaan pankkiinsa – KOP:iin.

Kasinotalous sai paljon huomiota, mutta pankitkin lukivat oikein ajan merkkejä. SYP:n johtajia herätteli 1989 pääkonttorin ohje. Pankkien aseman vakavaraisuuden tyyssijana sanottiin järkkyneen perusteellisesti teollisuusmaissa. Viranomaistenkin toimenpiteet kuvattiin riittämättömiksi. He eivät onnistuneet lieventämään ongelmaa vaan uhkasivat päinvastoin osittain pahentaa tilannetta. Eriastei-

SYP:n yhtiökokous joutui maaliskuussa 1990 äänestämään suunnatusta osakeannista sijoittaja Taito Tuunasen vastustettua yhtiön johdon esitystä. Tuunanen omisti 10 000 SYP:n osaketta ja kansanedustaja Esko Seppänen, jonka nimissä jätettiin syksyllä 1992 hallituksen vastattavaksi välikysymys pankkituesta, yhden osakkeen.

nen säännöstely taas lykkäsi johdon mukaan tarpeellista pankkitoiminnan rakennemuutosta. Se heikensi kaikkia osapuolia ja johti yleiseen resurssien virhekäyttöön, kenties pahimmassa tapauksessa myös voimakkaisiin poliittisiin reaktioihin. Kaiken viisauden alku oli tunnustaa tosiasiat, kirje korosti ja antoi monipuoliset ohjeet, mitä kentällä tulisi tehdä. SYP:n luotonanto kasvoikin muita vähemmän: 1986–1990 noin 55 %, kun lähinnä maltillisimman PSP:n luotot lisääntyivät noin 70 %, KOP:n vajaat 80 %, op-ryhmän yli 90 % ja sp-ryhmän runsaat 140 %.

SYP alkoi keväällä 1990 arvioida uudella tavalla myös vakuuksia, koska luotonantajan käsitys vakuuskohteen arvosta ei aina ollut realistinen. Luottojen dokumentaation tärkeyttäkin korostettiin ja valuuttaluottojen kasvua pidettiin erittäin voimakkaana, koska markan ulkoiseen arvoon ja muiden valuuttojen kursseihin ja kansainvälisen korkotason kehitykseen liittyi tavallista enemmän epävarmuustekijöitä. Korkoerokin oli jossain määrin sokeuttanut luotonottajia, vaikka pankki korosti valuutta- ja korkoriskejä. Piirien pitikin purkaa valuuttaluottopositioita yrityksissä, joiden velkasalkun rakenne oli selvästi vinoutunut. SYP:n luottokannasta päätyi 18 % järjestämättömiksi. Sitä paremmin selvisi vain PSP – 17 %. Toista äärilaitaa edustivat säästöpankit runsaalla 30 prosentilla.

KOP:n tohtorikoulutusohjelman 1989 mukaan monimutkaistuvassa toimintaympäristössä sekä kiristyvässä kilpailussa ratkaisevan tärkeän kilpailuedun saavuttaminen tulee nojautumaan selvästi enemmän korkeatasoisen koulutuksen hankkineeseen henkilöstöön. Suomessa ja erityisesti rahoituksen alueella, tohtoritasoinen koulutus oli laiminlyöty. Se oli erityisen ongelmallista, koska pankkitoiminta kulki juuri kohti muotoja, joissa tohtoritason henkilöiden tarpeellisuus kilpailuedun hankkimiseksi korostui. Juhlavuotensa kunniaksi KOP alkoi pohtia 1989 myös omia arvojaan. Myös SYP:llä oli oma tohtorikoulutusohjelmansa.

OKO:n pääjohtaja Pauli Kominkin mukaan rahapolitiikan muutos oli liian nopea. Hän pelkäsi, että pankit joutuvat entistä tiukempaan korkoloukkuun ja että kuilu pankkien ja niiden asiakkaiden välillä syvenee. Korkoriski oli Pauli Komin mielestä isompi ongelma kuin luottotappioriski konsanaan. OKO:n pääjohtaja kannattikin jatkoa verovapaudelle, mutta valtion tukemalle rahoitustoiminnalle piti saada uudet pelisäännöt – ehkä irtaantumalla peruskorosta. OKO

teki Komin kaudella myös selkeän linjapäätöksen, että pankki ei rahoita spekulatiivisia nurkanvaltaajia. Pankin ja sen asiakkaiden välinen epäluottamus kasvoi Komin mukaan siksi, että pankit eivät saaneet perille sanomaansa, että kustannusten karsinta ja järkeistys oli välttämätöntä eivätkä myöskään viestiä palvelujen hinnoittelusta ja maksuttomista vaihtoehdoista.

Pankkien vastainen mieliala näyttäytyi jo 1990 sekä eduskunnan välikysymyskeskustelussa että julkisessa keskustelussa. Kun SYP alkoi lokakuun alussa 1990 ensimmäisenä pankkina periä maksua pankkipalveluista, pääjohtaja Ahti Hirvonen näki, että aivan kuin ravintoketjussa myrkyt kerääntyvät loppupäähän, niin pankitkin saavat syyt talouspolitiikan ketjussa tapahtuneista virheistä. Häntäkin huoletti voimakas pankkivastainen mieliala. Suomen Pankin pääjohtaja Sirkka Hämäläinen korosti hieman myöhemmin (1992), että pankkivihan lietsonta oli aiheetonta, sillä pankkien ongelmat olivat viime kädessä niiden asiakkaiden ongelmia.

Keskinkertaista moraalia ei löytynyt vain pankkimaailmasta vaan kasinotalouteen sortuivat monet sellaiset järjestöt ja yhteisöt, joilla ei olisi pitänyt olla mitään tekemistä pörssikeinottelun tai kiinteistökauppojen kanssa. Konkurssiin ajautuivat maan toiseksi suurin keskusammattijärjestö Toimihenkilöiden ja Virkamiesten Keskusliitto (TVK) ja puolitoista miljoonaa jäsentä käsittänyt, 90-vuotias Suomen Valtakunnan Urheiluliitto (SVUL), jonka johto unohti konsernitaseen ja antoi eräiden pankki- ja liikemiesten liian kanssa vaikuttaa omiin ratkaisuihinsa. Rakenteet menivät kaikkialla yhteiskunnassa uusiksi.

Jälkijättöinen lainsäädäntö

Motto: Mitä huonompi valtio, sitä enempi lakeja.
(Tacitus)

Pankki on yleisölle periaatteessa hyvin luotettava laitos. Laki ja julkinen valvonta turvaavat maksuvalmiuden ja vakavaraisuuden. Niihin tehtävät sijoituksetkaan eivät edellytä riskien erityistä asiantuntemusta. Pankkilakeja on kuitenkin tehtävän vaikeudesta johtuen uudistet-

tu liiankin verkkaasti. Yhteiskunnan kehittyessä rajusti hitaus paljasti kriisioloissa vaarallista jälkijättöisyyttä.

Vuoden 1967 pankkilakikomitean ehdotusten mukaan liikepankkien vakavaraisuuden piti olla vähintään neljä prosenttia ja säästö- ja osuuspankkien omien pääomien kolme prosenttia sitoumusten kokonaismäärästä. Lainsäätäjä laski viimeksi mainitun vuoden 1969 pankkilaissa kahteen prosenttiin, koska yli 200 säästöpankkia jäi kyseisen rajan alapuolelle. Pankkitarkastus sai puolestaan laskea liikepankkien vakavaraisuuden tilapäisesti korkeintaan kolmeen prosenttiin. Myös säästö- ja osuuspankit saivat anomuksesta ja erityissyistä luvan laskea omien pääomiensa osuuden yhteen prosenttiin korkeintaan vuodeksi.

Pankkikriisin juuret ulottuvatkin, jos niin halutaan, 1960-luvun lopulle, jolloin maata hallinnut Koiviston ensimmäinen hallitus antoi eduskunnalle esityksen pankkilaiksi. Pääministeriä avusti ministeri Jussi Linnamo, joka joutui aika pian pankkitarkastusviraston ylijohtajana valvomaan pankkien tuossa laissa määrättyä vakavaraisuutta. Kun paikallispankit omistivat myös omien keskuspankkiensa (OKO:n ja SKOP:n) osakkeet, olivat pääomat, riskit ja omistukset sekaisin. Tuo pankkilaki osoittautui korjauksista huolimatta 1990-luvulla veronmaksajille kalliiksi.

Moni halusi pankkikriisin jälkeen unohtaa vuoden 1969 pankki-

Kari, Helsingin Sanomien pilapiirtäjä Kari Suomalainen, seurasi tarkoin Suomen Pankin liikkeitä. Keväällä 1987 odotettiin Kalevi Sorsan siirtyvän sen johtajaksi Seppo Lindblomin tilalle, josta piti tulla Postipankin pääjohtaja, kuten sittemmin tapahtuikin.

lain syntyhistorian ja sisällön muttei SYP:n entinen pääekonomisti Kalevi Kosonen. »Miksi säästöpankit joutuivat kriisiin» -artikkelissa (HS 4.10.1993) hän kysyi lainsäätäjän osuutta. Lainsäädäntö suosi paikallispankkeja. Niiden vakavaraisuus määrättiin tasolle, joka oli vain puolet liikepankkien vastaavasta. Paikallispankki saattoi myöntää vakavaraiseksi katsomalleen henkilölle tai yhteisölle luottoa enintään määrän, joka edusti jopa puolta pankin omasta pääomasta. Riskit eivät realisoituneet pariin vuosikymmeneen. Omaisuusarvot nousivat ja taloudellinen kasvu jatkui nopeana.

Kun paikallispankki saattoi rajoituksitta sijoittaa varojaan oman keskusrahalaitoksensa osakkeisiin, SKOP:n historia todisti, miten niiden todellinen vakavaraisuus hämärtyi ja kuinka kohtalokasta se oli kriisitilanteessa. Koska paikallispankit eivät muodostaneet konsernia, viranomaisillakaan tuskin oli selkeää käsitystä niiden todellisesta tilasta ja riskien suhteesta aitoon omaan pääomaan. Asiantuntija halusi myös kertoa, että jos luotto oli vakuutettu, se sijoittui riskiryhmään, jossa luoton määrästä otettiin huomioon vakavaraisuutta laskettaessa ainoastaan 20 prosenttia. OKO:ssa tuollaisia luottoja oli 70 mrd. markkaa. Pankkikriisiä kiroavan kansan kannattikin Kososesta omistaa muutama ajatus päättäjille, jotka rakensivat mittavia porsaanreikiä paikallispankeille. Säästö-ja osuuspankkipuolue olivat kirjoittajasta vaikutusvaltaisia ryhmiä eduskunnassa. Ne pohjustivat säästöpankkikriisin; säästöpankit siirtyivät näet lähes ilman omia pääomia – lainsäädäntö ei niitä edellyttänyt – 1980-luvulla markkinatalouden riskibisnekseen.

Tutkimus (Liisa Halme, 1997) viittaa jälkikäteen ongelmiin, jotka johtuivat yhteistyössä pankkien kanssa tehdystä lainsäädännöstä. Näin tapahtui, kun pankkien vakavaraisuusvaatimuksia haluttiin yhtenäistää 1960- ja 1970-luvuilla. Paikallispankit saivat toimia alemmilla vaatimuksilla siksi, että niiden toimintaedellytysten pelättiin muuten kapenevan. Asiaan palattiin vasta 1980-luvulla. Mietintönsä vuonna 1986 jättänyt pankkitoimintakomitea, jonka puheejohtajana toimi Suomen Pankin Markku Puntila, totesikin, että pankit olivat erityisesti viime vuosina hajauttaneet toimintojaan tytär- sekä osakkuusyhtiöihin, joiden toimintaa ei käytännössä säädelty eikä valvottu talletuspankkien tavoin. Tärkein huolenaihe oli nyt pankkien vakavaraisuus. Edellinen lainsäädäntöhän perustui käsitykselle, että Suomessa joutuu vain yksi pieni tai korkeintaan pari pankkia samalla kertaa

vaikeuksiin. Liikepankkeja edustanut Pankkiyhdistyskin valitti 1986, että talletuspankkilain vakavaraisuusvaatimukset olivat niille liian raskaat. KOP:n Lassilakin toivoi 1989, että uusi laki asettaisi kaikille pankeille samat vakavaraisuutta ja maksuvalmiutta koskevat vaatimukset ja mahdollisuudet kilpailla valtion kassavaroista.

Jussi Linnamokin on kuvaillut kyseistä lainsäädäntötyötä varsin kriittisesti. Muutoshanke käynnistyi aina pankkitarkastusviraston aloitteesta. Ensin komitea, sitten hallitus ja varmemmaksi vakuudeksi eduskunnan pankkivaliokunta lievensivät vaatimuksia. Ja lopputuloksena oli vesitetty säädös. Kasinotalouden psykohistoriasta parhaillaan tekeillä oleva väitöskirja saanee menttaalihistoriaa aikanaan peränneestä ylijohtajasta innokkaan lukijan.

Talletuspankkien toimintaa koskevan lain ensimmäisen käsittelyn pohjana marraskuussa 1990 oli pankkivaliokunnan mietintö, joka sisälsi Olli Ikkalan, Ingvar S. Melinin ja Tuula Linnainmaan laajan, pankkien silloista tilaa heijastelleen vastalauseen. Pankkipuolue, joka vaikutti pankkivaliokunnassa ja jonka jäsenistä edunvalvojat tapasivat huolehtia hyvin, sisällytti lakiin paikallispankeille 10 vuoden siirtymäkauden. Pankkien piti heidän mielestään palauttaa yleisön luottamus siihen, että ne eivät keinottele toisten rahoilla. Kun pankit ovat keinotelleet, ne ovat tehneet niin, koska niillä on euromoraali: oman edun ajamisen halu. Niillä on myös ollut paljon valtaa, koska valtiovalta on rahapolitiikassa kulkenut narussa, jonka toisesta päästä pitivät kiinni pankit. »Pankit syyttäkööt itseään, että ne antoivat rahaa lainaksi pitkällä mutta ottivat itse rahaa lainaksi lyhyellä maksuajalla. Näitä kauppoja ei saa peruuttaa pankkien yksipuolisin tai Suomen Pankin toimin.»

Perustelut jatkuivat: »Koko 1980-luvun loppupuolen ajan pankit uskottelivat, että pääomamarkkinoinnin pakkoliberalisointi toisi mukanaan enemmän pankkikilpailua ja että sen seurauksena rahan hinta laskisi.» Toisin on käynyt. Yleisöä ja lainanottajia on petetty. Pankkien 1980-luvun toiminnan laskut tulevat maksuun pankkien asiakkaille. Pankkien luottotappiot ovat ennätyksellisen suuria. Yksin SYP oli tehnyt kahdessa vuodessa yli miljardi markkaa luottotappioita. Kahdessa vuodessa sen luottotappiot olivat yhtä suuret kuin kokonaisen vuoden palkkakulut.» Vastalauseen mukaan »kasinopelitappiot kätkettin konsernin ulkopuolelle Finanssilaitokseen ja Securukseen. Ensin mainitun tappiot olivat noin 1 500 milj. mk ja viimeksi mainitun edelliseltä tilikaudelta 713 miljoonaa markkaa.»

»Pelurit näkivät», allekirjoittajien taloushistorian mukaan, »että kasautunut työ, joka oli yhtiöiden omistuksessa niihin kertyneen omaisuuden muodossa, oli aliarvostettua: niiden osakkeiden arvo, joiden välityksellä se omaisuus omistettiin, oli alhaisempi kuin sen omaisuuden itsensä arvo.» He ottivat lainaa, ostivat osakkeita ja rupesivat odottamaan niiden arvon nousua. Jos samat henkilöt osasivat vielä myydä silloin, kun piti myydä, meillä on vanhojen rikkaiden ohella keskuudessamme paitsi köyhät myös kyseiset uusrikkaat, muistuttivat Ikkala, Linnainmaa ja Melin.

Romahduksen riskin ottanut saattoikin rikastua keinottelemalla pörssissä, kun kasinotaloudessa torjuttiin paperinkierrätyksen »materiaalipulaa» eri keinoin. Osakkeet oli nyt arvostettu edellä esitetyllä tavalla lähemmäksi niiden välityksellä omistettavan substanssin arvoa. Oli niin ikään lisätty myytävää ja ostettavaa jakamalla vanha omistettava entistä pienempiin osiin ottamalla käyttöön niin sanottuja johdannaisinstrumentteja ja perustamalla omistusketjuja: sijoitusrahastoja ja sijoitus- ja kehitysyhtiöitä. Kaikki oli mahdollista vain yleisen huuman aikana, mistä Adam Smith allekirjoittajien mielestä olisi ehkä sanonut: »Eteenpäin mentäessä on kaikilla kansanluokilla hyvä ja hauska olla. Paikallaan pysyttäessä on elämä tylsää, taannuttaessa surkeata.»

Pankkivaliokunta edellytti puheenjohtajansa Sakari Knuuttilan mukaan, että hallitus seuraa erityisesti vakavaraisuussäädösten toimivuutta ja selvittää niiden vaikutuksia luottojen saantiin ja korkotasoon. Pankkitarkastusvirastolla, jolla oli keskeinen asema valvottaessa pankkeja, piti valiokunnan mielestä olla asiantunteva henkilöstö ja riittävä tekninen välineistö valvoa pankkien riskejä sekä hoitaa pankkilainsäädännössä ja muissa säädöksissä määrättyjä tehtäviä. – Komitea suositti ankaraa valvontaa. Hallitus lievensi valvontaa pankkien asiantuntijoita kuultuaan. Mutta se lieveni suuressa salissa, pankkivaliokunnan suosituksesta, vielä lisää. Pankkikriisin vyöryttyä koko voimallaan yli maan arvostelijoiden kuoro valitti äänekkäästi nimenomaan tehotonta pankkivalvontaa. Miksi siihen ei kajottu ajoissa?

Vastalauseen mielipiteet tulivat kriisiä ajatellen liian myöhään. Vuonna 1990 käydyn lähetekeskustelun mukaan Claes Anderssonistakin suomalaiset liikepankit olivat keinotelleet kasinomarkkinoilla. Ne olivat ajaneet itsensä suuriin vaikeuksiin velka- ja tuontirahalla. Nyt nämä tappiot yritettiin puhujan mukaan ottaa takaisin panemal-

la ne maksuun niille lainanottajille, jotka yrittävät hoitaa säännöllisesti muun muassa asuntolainojaan. Marjatta Stenius-Kaukosenkin mukaan pankkien toiminta ärsytti kansalaisia. Pankit toimivat ikään kuin ne olisivat valtio valtiossa ja voisivat kohdella asiakkaitaan miten halusivat, kuten korkojen nostossa. HOP:sta tuttu Ikkala muistutti kuitenkin, että liikepankkien kärsimät luottotappiot olivat kansainvälisesti hyväksyttävissä puitteissa. Niiden nousu aiemmista vuosista johtui hänestä muuttuneista olosuhteista ja siitä, että juuri oli siirrytty säännöstelytaloudesta vapaampaan markkinatalouteen.

Äärivasemmistolla oli vanhat lääkkeensä. Esko-Juhani Tennilä ja Esko Seppänen halusivat omalla lakialoitteellaan demokratisoida liikepankkien hallinnon eli siirtää suunnatulla osakeannilla 51 % pankkien osakkeista Suomen valtiolle. Tennilä ymmärsi arkailua tarttua pankkien mahtiin. Erääksi syyksi hän mainitsi sen, että pankit ovat olleet kaukaa viisaita ja sitoneet erittäin suuren osan eduskuntaa erilaisiin hallintoelimiinsä. »Orhia ei passaa jaloistaan kahlia, mutta ei sitä pidä päästää myöskään aisoista irrallensa, kuten täällä on tapahtumassa, kun markkinoita tällä tavalla vapautetaan.» Ikkala antoi Tennilän käsityksen mukaan ansion myönteisestä kehityksestä vapaille markkinavoimille. Hän kyselikin, johtuuko edessä oleva lama kenties samasta tekijästä? »Tuli vauhtisokeus, ja nyt tulee stoppi ja saattaa mennä syvälle.» Ikkala taas piti lamapuheita liioitteluna. »Varsinaisia taka-askeleita, joita kai voidaan pitää laman tunnusmerkkeinä, meidän tuskin on syytä tässä vaiheessa odottaa.» Entisen pankkimiehen virallinen optimismi petti.

Marja-Liisa Löyttyjärvi arvosti asiakkaiden pankkikapinaa ja totesi mm., että kansalaisten luottamus pankkeihin oli romahtanut monista syistä: palvelumaksut, lainojen yksipuoliset korotukset, pankkien peli vapautetuilla pääomamarkkinoilla, valtaukset ja konkurssijärjestelyt. Hänestä pankkivelalliset olivat jo tehneet enemmän kuin maan hallitus ja pankkeja valvovat viranomaiset saadakseen kuriin pankkien saalistuksen. He olivat näet nostaneet yleiseen keskusteluun sekä vakiintuneen pankkitavan, johon usein vedotaan, että kysymyksen siitä, minkä sisällön uusi pankkitapa saa. Edustaja Raila Aho taas kertoi Yhdysvaltain säästöpankkien konkurssikierteestä ja sen syistä. Edustaja Ensio Laine ehdotti, että säästöpankkien ja osuuspankkien elimissä olevat edustajat luopuisivat kyseisistä luottamusmiespaikoista yhteispäätöksellä.

Esko Helteen mielestä monet pankit, muun muassa Helsingin Säästöpankki, Tampereen, Oulun sekä Turun aluesäästöpankit, olivat toimineet niin, että asiakkaat olivat havainneet vasta tiliotteita tutkiessaan, että pankit olivat yksipuolisesti ottaneet asiakkaansa tililtä ja tämän vastustuksesta huolimatta korotetun korko-osan. Pankkien toimenpiteet olivat Helteestä mielivaltaa. Pankkitarkastusvirasto on myös ollut sitä mieltä, puhuja muistutti, että pankit eivät ole oikeutettuja yksipuolisesti kuittaamaan rahaa asiakkaansa tililtä, jos tämä ilmoittaa pankilleen vastustavansa vanhan peruskorkosidonnaisen lainan yksipuolista koron korotusta. Kun tavallinen suomalainen on luotettava ja pitää sopimuksistaan kiinni, tämäntapaisilla toimilla, mitä pankit ovat harjoittaneet, tätä perusmoraalia on selvästi rappeutettu, Helle päätteli.

Lain toisessa ja kolmannessa käsittelyssä marras- ja joulukuun vaihteessa keskustelu sivusi aiheen yksityiskohtia. Postipankin asema nousi jälleen etualalle. Postien ja postipankkien asema haluttiinkin turvata pankkivaliokunnassa, mutta suuri valiokunta murjoi sen nurin. Sulo Aittoniemen mukaan esityksestä puuttui voimassa olevaan liikepankkilakiin sisältyvä pykälä, joka antoi poliisille oikeuden saada tietoa rikostutkintaa varten, mikä teki pankeista pakosti rikollisen toiminnan salailijoita. Vaikka pankin edustaja halusi auttaa poliisia tutkinnassa ja rahavirtojen selvittämisessä, hänellä ei yksinkertaisesti ollut siihen oikeutta. Puhujasta talousrikostutkinta menetti lain myötä 2/3 tehostaan. Hän piti ilmeisenä, että pankit saivat valiokunnan poistamaan pykälän. Silloin ei tarvitse poliisia palvella eikä synny myöskään kustannuksia. Entisen poliisimiehen ennustus sisälsi kärjistyksiä, mutta aika todisti sen kaukonäköiseksi. Puheenjohtaja Knuuttilan mukaan poliisin edustaja kävi pankkivaliokunnassa kertomassa puutteesta. Kun käsittelyn pohjana oli hallituksen yksimielinen esitys, SMP:n ministerikin yhtyi siihen, ja hallitusryhmät eivät päässeet valiokunnassa yksimielisyyteen, muutosta ei saatu.

Myös pankkitarkastusviraston ylijohtajalla Arangolla oli selvä kanta pankkilaeista jo ennen kuin ne valmistuivat. Uudistus ei vastannut esitettyjä vaatimuksia. Hän näki myös aihepiiriä sivuavassa lainsäädännössä korjaamisen varaa. Kritiikki pelkistyikin kärkevään toteamukseen: uuden kokonaisuuden suunnittelu olisi aloitettava välittömästi. Suomen piti oppia Ruotsista ja luoda sitä parempi järjestelmä. Uusi pankkilainsäädäntö tuli voimaan vuoden 1991 alussa. Mut-

ta koska uudistus sisälsi vakavaraisuuteen liittyviä ylimenoaikoja, siitä ei ollut pankkikriisin jarruksi. Lainsäädännöllisen keinoin sille ei voitu enää mitään.

Pankkilaindääntö aiheutti pankeissa sisäisiä rakennemuutoksia. Siihen vetosi myös SYP:n johtokunta perustellessaan uudistuksia hallintoneuvostolle. Markkinoiden vapautuminen ja ulkomaisten pankkien voimistuva toiminta Suomen markkinoilla saattoivat suomalaiset pankit aivan uuteen kilpailutilanteeseen. Kallistunut varainhankinta ja kiristyneet vakavaraisuusvaatimukset taas pakottivat pankkeja tehostamaan voimakkaasti toimintaansa ja etsimään uusia kilpailustrategioita. Osakkeiden hintakehitys ja pörssikaupan hiljentyminen asettivat pankille haasteita pitää pankkiosakkeet sijoittajien kannalta mielenkiintoisina, mutta samalla turvallisina sijoituskohteina.

Kasvun sijasta SYP-johtokunta piti nyt tärkeänä kannattavuutta, vakavaraisuutta ja palvelun laadun parantamista. Pankkitoiminta siirtyi tytärpankille, joka oli Suomen Yhdyspankki Oy. Emopankki taas sai rakenneuudistuksessa nimen Liikepankki Unitas Oy. Uusi konsernirakenne antoikin johdon mielestä pankille tilaisuuden laajentaa toimintaa muihin finanssipalveluihin. Kun ulkomaille oli riskialtista laajentua, johtokunta muistutti, »tämä on järkevä vaihtoehto suuremman kustannustehokkuuden ja monipuolisemman palveluvalikoiman luomiseksi». Myös hallitus oli perusteluissaan kiinnittänyt erityistä huomiota pankkien riskien hallintaan.

Uusi pankkilaki muutti myös vakuusrahastojen sääntöjä. Jokainen pankki maksoi kannatusmaksun rahastoon. Sen suuruus oli uuden käytännön mukaan vähintään kymmenestuhannesosa ja enintään yksi kahdessadasosa pankkien viimeksi vahvistettujen taseiden loppusummasta. Liikepankkien vakuusrahastojen varoista oli 1992 140 milj. mk. obligaatioissa ja 204 milj. mk. pankkitalletuksina. Pieniä summia kaikki tyynni pankkien vastuihin verrattuna, jotka nousivat jo yli 250 mrd. markan. Pankkitarkastusvirasto ei pitänytkään rahastoja turhaan pankkien kannalta kesantopeltona. Ne piti panna uusiksi, koska ne antoivat tallettajille vain muodollisen turvan.

Jo vajaata kuukautta ennen kuin uudet pankkilait tulivat 1.1.1991 voimaan, eduskunta edellytti, että hallitus selvittää, riittävätkö talletuspankkilain mukaiset vakuusrahastot ja muut järjestelyt turvaamaan tallettajien saamiset ja valtiovarainministeriö pani työryhmän asialle. Hallituksen taas piti huolehtia, että pankkitarkastus-

virastolla olisi tarpeellinen ja asiantunteva henkilöstö sekä riittävä tekninen välineistö valvoa pankkien riskejä. Eduskuntakin epäili ratkaisujensa riittävyyttä, kun taloudelliset vaikeudet alkoivat kasvaa. Se luki myöhään ajan merkkejä, jos toimilla piti vaikuttaa lähivuosien kehitykseen.

Kasinotalouden jälkinäytös

Motto: Pankki on laitos joka lainaa rahaa,
jos pystyt todistamaan että et tarvitse sitä.
(Bob Hope)

HOP:n valtaus vahingoitti kahden suurimman liikepankin suhteita. KOP kuvitteli SYP:n ja SKOP:n yhteistyöakselin tärkeämmäksi kuin se perimmältään oli. Jos liikepankit olisivat voineet keskustella avoimesti, paljon olisi jäänyt tapahtumatta, KOP:n Lassila myönsi vuosia myöhemmin. Kun tieto kulki huonosti SYP:n Mika Tiivolan ja hänen välillä, nurkanvaltaajat onnistuivat kieroissa aikeissa. Kun Kansallispankki pelkäsi strategisen otteensa lipsuvan vakuutus- ja metsäyhtiöissä, se rahoitti SYP:n nurkanvaltaajia Pentti Kouria ja Peter Fryckmania sekä sijoitti miljardin kilpailijaansa vaikkei itse ostanutkaan SYP:n osakkeita. Pankki hankki välikäsien kautta huomattavan osan myös Sammon osakkeita. SYP:stä puolestaan tuli Spontelin välityksellä KOP:n huomattava omistaja. Kun se halusi nopeasti luopua omistuksesta, PSP:n rahoittama Kouri oli yllättäen KOP:n suurin omistaja.

»Pitkien puukkojen yöksi» heti nimetyssä, Suomen pörssihistorian suurimmassa kaupassa liikepankit järjestivät omat omistuksensa uuteen uskoon. SYP osti Finanssilaitos Oy:lleen noin 28 miljoonaa SYP:n A-osaketta ja noin 2,3 miljoonaa Sammon osaketta 2,7 mrd. markalla sekä myi Rauma-Repolan, Nokian ja Pohjolan osakkeita 723 milj. markalla. Lyhyellä tähtäyksellä sekä KOP että SYP saattoivat kirjata tilinpäätökseensä kaupoista voittoja, mutta myöhemmin osakkeiden sementointi Finanssilaitokseen ja Securitakseen, eli kaupankäynnin ulkopuolelle, koitui pankeille kalliiksi. Todelliset voitta-

KOP ja SYP järjestivät keväällä 1989 »pitkien puukkojen yönä» ja Suomen pörssihistorian suurimmassa kaupassa omat omistuksensa uuteen uskoon. SYP:n A-osakkeita löytyi lopulta SYP:n omasta holvista kunnioitettava määrä.

jat pelissä, jossa rahalla ostettiin valtaa, olivat suurilla välityspalkkioilla rikastuneet kasinopelurit Pentti Kouri, Hannes Kulvik ja Henrik Kuningas.

Pankkienkin osallistuessa aktiivisesti uudentyyppiseen kauppaan arvopapereilla, kehitys sai nopeasti sellaiset mittasuhteet, jotka vaaransivat KOP:n elintärkeät intressit Suomen talouselämässä. Pankkitarkastusvirasto tiedusteli kesällä 1989 sen arvopaperikaupassa noudattamia periaatteita, mutta KOP kieltäytyi aluksi antamasta virastolle sen pyytämää selvitystä, mikä poikkesi täysin pankkivalvonnassa siihen saakka vallinneista menettelyrutiineista. KOP:n johtokunta totesi myöhemmin, että sen täytyi toimia muiden tavoin. Pankkitarkastusvirasto sai tarkastuksessaan 1990 KOP-konsernin suunnittelusta sen kuvan, että konkreettisia suunnitelmia tehtiin vain todennäköisimmäksi arvioidun tulevaisuuden varalle. Mediankin arvioiden mu-

kaan KOP harrasti paljolti tarpeen mukaan johtamista, kun SYP työskenteli suunnitelmiin ja projekteihin nojautuen. KOP oli joustava mutta ailahteleva, SYP puolestaan jäykkä ja pitkäjänteinen.

Suunnitelmat valmisteltiin pankin konsernin johtoryhmässä ja vahvistettiin johtokunnassa. Johtoryhmän työskentelystä virasto ei oikein sille esitetyn materiaalin perusteella päässyt perille. Virastolle ei syntynyt selvää käsitystä siitäkään, miten KOP:n konserni hallitsi kokonaisuutena liiketoiminnan riskit ja miten se suhteutti ne pankin konsernin voimavaroihin. Pankkitarkastusvirasto toivoikin KOP:lta pitemmän aikavälin strategioita ja suunnittelua. Asian merkitys korostui Arangostakin »viime vuosina vallinneissa olosuhteissa, joissa tulevaisuus ei traditionaalisessa mielessä ole enää ollut ennustettavissa». Niissähän oli välttämätöntä varautua useisiin vaihtoehtoisiin tulevaisuuksiin. Puheet kasinokapitalismista, pelureista, jupeista ja sököringistä olivat KOP:n Lassilasta uponneet kuin veitsi sulaan voihin. Moni hyväksyi syksyllä 1990 puheet nollasummapelistä ja muista miettimättä, mitä pääomien tehokas kierto lopulta merkitsee yrityksille ja kansantaloudelle. Lassila syytti yritysjohtajien lisäksi väärää julkisuutta ja sen synnyttämiä nurjia asenteita.

Kasinopelissä oli vielä jäljellä lyhyt, raivokas jälkinäytös. Kaupat hoitanut sisäpiiri, sijoittaja Pentti Kouri ja KOP:n Jaakko Lassila, riitaantui sopimusten tulkinnasta. Kärhämä vuoti julkisuuteen ja siirsi silloisen huikean hallitusnäytelmänkin hetkeksi sivuun. Kun riitakysymyksiä veivattiin kuukausikaupalla lehtien uutis- ja mielipidepalstoilla sekä radion että television ohjelmissa, ei ollut ihme, että ihmiset menettivät uskoaan KOP:iin. Sen olikin pakko ryhtyä huipputason henkilövaihdoksiin. Lassilan ja Kourin kevään ja kesän 1991 julkinen yhteenotto kääntyi lopulta myös kaikkia pankkeja vastaan. Eiväthän asiat voineet olla oikealla tolalla, kun aiemmin niin hiljaisella pankkirintamalla ammuttiin kovilla.

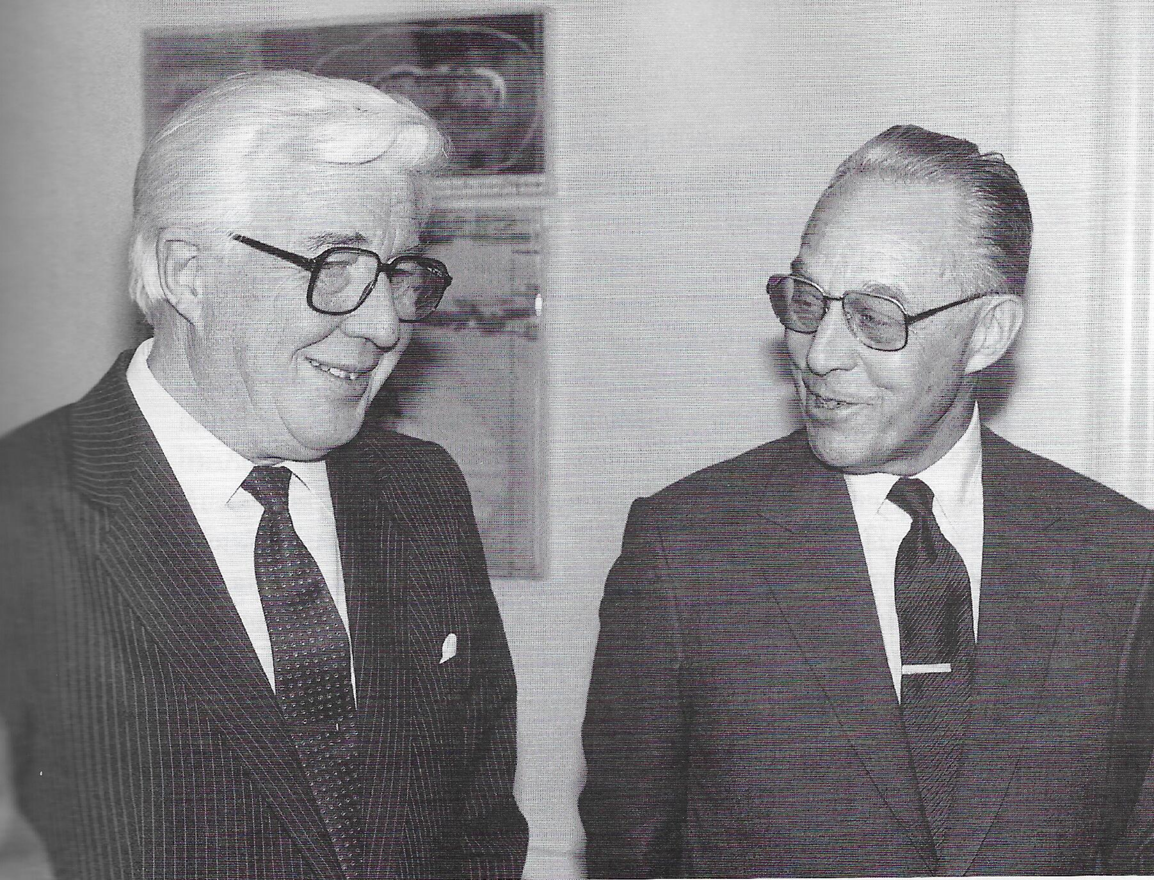
Helsingin Sanomain ja *Suomen Kuvalehden* jutut paljastivat riidan huhtikuussa 1991. Lassila kiisti uutiset uhaten molempia lehtiä oikeudellisilla toimilla. *Suomen Kuvalehti* väitti sitten, että 116 milj. markkaa kätkettiin Lassilan johdolla ja syytti KOP:n johtoa useista lain rikkomuksista julkistaen mm. kauppakirjoja. Kulvik nimesi Kourin vuotajaksi ja vaikeni kaikesta muusta. Nähtyään Kuvalehden jutut myös ptv:n ylijohtaja Aranko ilmoitti tutkivansa uudet tiedot. 5-otteluliiton entinen puheenjohtaja Jaakko Lassila oli näin joutunut

monen rintaman sotaan. Pankkitarkastusvirastokin piti syntynyttä kohua ajojahtina Lassilaa vastaan. SYP kieltäytyi kaiken aikaa kommentoimasta KOP:n ja Kourin paljastuksia. Sitä huolestutti, että pankkitoimialaa pidettäisiin nyt entistä perustellummin häikäilemättömien kiristäjien pelikenttänä.

Kansanedustaja Hannele Luukkaisen mukaan ptv oli heikoilla. Ison pankin ympärillä pyöri niin mahtava rahaviidakko, että siitä oli mahdotonta päästä selville. Pankkitarkastusvirastolla oli liian vähän voimavaroja hoitaa valvontatehtäväänsä, kun maan rahoitusmarkkinat olivat muuttuneet rajusti. Luukkainen olisi heittänyt pankkisalaisuuden saman tien roskakoriin. Pyhä periaate vaikeutti hänestä viraston toimintaa; pankit kieltäytyivät siihen vedoten luovuttamasta virastolle tietoja. »Kuka muu kuin rikollinen tarvitsee pankkisalaisuutta», kyseli tuohtunut edustaja. – Pankkitarkastusvirasto ilmoitti huhtikuun 1991 lopulla, ettei se tutki Kourin ja KOP:n välisiä kauppoja, koska ne eivät riko lakia. KOP:n tarkastusvaliokuntakaan ei löytänyt mitään virheitä. Lassila todisteli sisäisessä tiedotuslehdessä toukokuussa 1991 syyttömyyttään. Kansallispankkilaiset olivat Lassilasta saaneet olla todistamassa suomalaisen lehdistön KOP:iin ja sen pääjohtajaan kohdistamaa ennen näkemätöntä hyökkäystä, jonka aloitti *Helsingin Sanomat.*

KOP:n hallintoneuvoston työskentelyyn osallistuneen Yhtyneiden Paperitehtaiden toimitusjohtajan Niilo Hakkaraisen kärkevistä muistelmista saa sen kuvan, että KOP:n hallintoneuvosto ja sen tarkastusvaliokunta olivat siinä määrin pääjohtaja Jaakko Lassilan pihdeissä, ettei Kouri-kaupoista saatu pankin sisälläkään keväällä 1991 kylliksi tietoa eikä avointa keskustelua aikaan. KOP:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Markku Mannerkoskikin, jota kuvattiin pedantiksi, byrokraattiseksi hallintomieheksi, vetosi pankkisalaisuuteen, kun KOP:sta vastuussa olleet halusivat lisää tietoa. Hänkin myönsi, että eräissä asioissa olisi valvonta voinut onnistua paremmin.

Kouri jätti toukokuussa 1991 tutkimuspyynnön amerikkalaiselle oikeusistuimelle KOP:sta ja johti omilla paljastuksilla taitavasti mediasotaa KOP:tä ja Lassilaa vastaan. Kun Kansallispankki haki Kourin yrityksen konkurssiin kesäkuun lopulla 1991, veli Pekka Kouri julkisti puolestaan ns. August-sopimuksen, joka todisteli KOP:n osallistuneen Kourin yhtiöiden voitonjakoon. Lassila kiisti. Hänestä oli kyse välityssopimuksista. Mutta KOP:n johtokunnan jäsen Pentti Rissa-

KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassila ja SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola myhäilevät julkisuudessa 1986. Myönteinen julkisuuskuva peitti kuitenkin taakseen kilpailevien pankkimiesten molemmille liikepankeille taakaksi koituneen luottamuspulan.

nenkin piti sitä yllättäen julkisuudessa peräti tyhmänä sopimuksena. Rissasesta nuoret jupit olivat tehneet virheitä nousukaudella ja »kukaan ei pysynyt kärryillä, kenen rahoista on kysymys ja kuka on keltäkin varastanut ja kuka petti toisensa tässä koplassa. Se tulee ilman muuta pankkien piikkiin.» Hänen kannanottoaan on luonnehdittu mm. primitiivireaktioksi.

Kouri julkaisi sitten 29.6.1991 *Helsingin Sanomissa* sivun kokoisena ilmoituksena avoimen kirjeen KOP:n hallintoneuvostolle: Hän väitti mm., ettei tarkastusvaliokunta saanut pankista kaikkia olennaisia tietoja ns. Kouri-kaupoista. Kouri myös kysyi, miksi Lassila on kaiken aikaa vaiennut Kulvikista, ja viittasi »tietolähteisiin» pankin sisältä. Epäselvyydet KOP:n ympärillä järkyttävät koko suomalaisen pankkitoiminnan uskottavuutta hetkellä, jona maan talous on kään-

tynyt jyrkkään laskuun, kirjoitti Kouri. Hän löikin taitavasti kiilaa Lassilan ja pankin hallintoneuvoston välille. Kouri ilmoitti samalla toimivansa julkisen sanan, viranomaisten ja tarvittaessa myös KOP:n hallintoneuvoston kanssa yhteistyössä, että kaikki ilmenneet epäselvyydet julkisesti ja ankaran totuudellisesti nyt vihdoin selvitetään. Kirje oli näkyvin osa Kourin tiedotussotaa ja se oli allekirjoitettu 28.6.1991 Greenwichissä, Connecticutissa.

Taloustoimittajat ovat analysoineet yksityiskohtaisesti Pentti ja Pekka Kourin mediasotaa KOP:tä ja pääjohtaja Lassilaa vastaan Antti Mikkosen teoksessa Rahavallan rakkikoirat. Tositarinoita talousjournalismista (1998). Taustalta löytyy myös filosofi Esa Saarinen, joka näki KOP:n käytöksessä ylimielistä röyhkeyttä ja haluttomuutta toimia avoimen yhteiskunnan pelisäännöillä. Hän halusi edistää avointa yhteiskuntaa ja oli siksi laatimassa sekä Kourien mediastrategiaa että luennoimassa eräille toimittajille muutostekijöistä. Samassa yhteydessä väitetään, että KOP:n ja Kourin välinen mittelö kohensi toimittajien itsetuntoa.

Lassila olikin heinäkuun lopulle 1991 tultaessa ollut julkisuuden hampaissa peräti neljättä kuukautta ja KOP saanut saman verran kielteistä julkisuutta. Toisaalta Lassila taisteli toinen käsi selän taakse sidottuna, koska salassapitosäännökset pakottivat hänet miettimään tarkasti sanottavansa. Julkisuudessa kyseltiin KOP:n uskottavuuden perään. Pääjohtajan lähtölaskenta olikin alkanut, vaikka syytteiden todenperäisyydestä ei ollut mitään näyttöä. – KOP ja Pentti Kouri ilmoittivat lopulta 25.7. sopineensa kiistansa, mikä merkitsi KOP:lle satojen miljoonien tappiota.

»Pankkien itsesuojeluvaisto ei toiminut eivätkä viranomaiset olleet ajan tasalla. Luotonannon voimakkaalla kasvulla vuosina 1986–88 on ollut erittäin vahingollinen vaikutus pankkeihin ja koko kansantalouteemme. Pankkitoiminnan laajentuminen uusille aloille ei sekään tapahtunut hallitusti, vaan johti mm. vaikeasti purettavien osakekeskittymien purkuun.» Näin uskoutui Aranko julkisuudessa ja jatkoi: KOP:n johdon ja viraston välejä vaikeutti toimitusjohtajan ja yksittäisten johtokunnan jäsenten työtaakan suuruus sekä osittain siitäkin johtunut organisaation hajanaisuus. Pankista ei saanut täydellistä kokonaiskuvaa. Ylijohtajan mukaan asioista ei saanut syntymään edes keskustelua, kun kukaan ei halunnut puuttua kenenkään toisen toimialoihin. Aranko pitikin turvallisuuden kannalta suotavana, että

sisäisen tarkastuksen toimintaedellytyksiä ja raportointiyhteyksiä pankin korkeimpaan johtoon parannettaisiin.

Pankin tilintarkastaja Antti Helenius kertoi KOP:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Markku Mannerkoskelle, että hän oli saanut pankkitarkastusviraston ja pankin välisestä laajasta kirjeenvaihdosta sen käsityksen, että viranomaisten luottamus pankkiin ei ollut täydellistä. Yleinen luottamus pankkiin oli kärsinyt kolauksia ja koko pankin asema oli heikentynyt. Helenius saattoi kaiken hallintoneuvoston tietoon »mahdollisia toimenpiteitä varten». Lassilan ja Heinosen mukaan järjestämättömien saatavien nousuun oli vaikuttanut yksityisten henkilöiden osuuden lisäys. Seuruujärjestelmä ei mitannut heistä vakuusvajetta eikä määrällistä luottoriskiä, vaan järjestelmään kirjautui automaattisesti niiden luottojen pääoma, joiden sovittu korko tai lyhennys on ollut kaksi kuukautta maksamatta. Se muuttui vuoden 1992 alusta kansainvälisen käytännön mukaiseksi eli yli kolme kuukautta järjestämättömänä olleet saatavat kirjattiin.

Kun pankkitarkastusvirasto kirjoitti pankin hallintoneuvostolle, Arangon tiedotteesta julkaistiin vain pieni osa, josta pankkia arvostelevat kohdat oli höylätty pois. Ptv julkaisi vastavuoroisesti sen kokonaan. KOP jatkoi kuitenkin tiedotussotaa Lassilan johdolla. Kun ptv vaati oikaisua, KOP vetosi tulkintaeroihin ja lupasi oikaista virheet osavuosikatsauksessa. Kun asiasta kirjoitettiin edelleen laajasti julkisuudessa, pankin osakkeidenkin noteeraus keskeytettiin pörsissä 7.10. Asia oli jonkin aikaa poissa kaikkien käsistä.

KOP:n johdon strategia-asiantuntija Kaisa Vikkulan mukaan pankit saattoivat Suomessa ottaa suurempia riskejä, koska meillä oli käytössä tallettajia suojaavat vakuudet. Turvasihan laki pankkien vakuusrahastoista talletukset. Pankkijärjestelmälle oli Vikkulan mukaan parasta, ettei talletuksia suojattaisi sataprosenttisesti, vaan tiettyyn kiinteään summaan, esimerkiksi 200 000 markkaan saakka. Näin tallettaja ymmärtäisi, että pankkitoimintaan liittyy samat riskit, kuten muuhunkin elinkeinotoimintaan. Suuremmasta riskistä hän saisi korvaukseksi korkeamman koron. Järjestelmä edellytti tallettajalta asiantuntijan käsityksen mukaan pankkien vakavaraisuuden jatkuvaa seurantaa. Pankin suurin mahdollinen menetys oli asiakkan luottamuksen menetys. Sen rakentaminenhan vei vuosia. Pankkien pitikin nyt löytää asiakkaansa uudelleen.

Monista puheenvuoroista päätellen näihin aikoihin vallitsi suuri

yksimielisyys siitä, että pankkitoiminta oli Suomessa törmännyt ylikapasiteettiongelmiin. Säännöstely johti yli 53 000 henkilöä työllistäneeseen pankkisektoriin. Suomen Pankin Antti Suvanto halusikin jatkaa alkanutta hallittua kapasiteetin purkua kaikin keinoin. Se ei voinut tapahtua koko kansantalouden kustannuksella. Olihan pankkitoimialan vaikeuksissa pääosin kysymys normaalista toimialasopeutuksesta, joita säännöstelyn purku oli lisännyt. Monien piirteiden valossa meillä oli euforian kautta menty klassiseen rahoituskriisiin vähän samaan tapaan kuin Norjassa. »Sen osalta voi vain toivoa, ettei kriisi olisi yhtä syvä eikä yhtä pitkäaikainen kuin naapurimaassa.»

Luottoa saivat kaikki, vakuuksia pidettiin vanhanaikaisina tai ne arvostettiin määriin, jotka eivät jättäneet kylliksi varmuusvaraa, arvosteli ptv:n Arja Vakkari. Luottokelpoisuuskriteeritkin olivat höltyneet ja pankit laskeneet kasvun jatkuvan loputtomasti. Hänestä pankkien suunnittelusysteemit ja kustannusten karsinta tarvitsivat hevoskuuria ja kunnon riskien hallintajärjestelmät ja haravointisysteemit. Pankkien piti saada myös aktiivit, pankkien strategioista päättävät hallintoneuvostot, jotka taas valitsevat operatiivisen johdon. Meillä on varaa siihen, että pienehkö pankki on kriisissä, totesi Vakkari, mutta ei siihen, että suuri pankki ajautuu sellaiseen. Fuusiokehitys toisi maahan entistä suurempia pankkeja. Pankkien johtohenkilöt eivät olleet aktiivisia muutos- ja kehitysvaiheessa vaan henkisestikin »pankkikriisissä», ptv:n edustajan suorasanainen kritiikki jatkui. Valvontaviranomaisilla olikin selkeä kokonaiskäsitys asioista mutta tekoja puuttui.

Kun Demari kysyi suuren yleisön edustajilta, luottivatko nämä pankkeihin, pahin luottamuspulaa aiheuttanut asia oli koron nosto. Lassila-jahti menikin yli kadunmiehen ymmärryksen. Vaikka vain osa pankeista siirtyi 1990-luvulle suuressa epäjärjestyksessä, se koetteli koko pankkijärjestelmän luotettavuutta. Suuri yleisö alkoi menettää uskoaan pankkeihin, joita oli pidetty yhteiskunnan tukipilareina. Mutta paljon pahempaa oli tulossa.

– *Suomen talous kasvoi sotien jälkeen varsin tasaisesti; muutama pienehkö poikkeus vahvisti säännön. Myönteisen kehityksen taustalla eteni 1980-luvulla kuitenkin maan taloudelle vaarallinen pohjavire. Ja huono talouskehitys, talouspoliitiset virheet ja varomaton luotonanto vapailla markkinoilla suistivat lopulta myös pankit vaikeuksiin.*
– *Voimakkaan kasvun kausi muodostui niin pitkäksi, että se koettiin*

itsestäänselvyydeksi. Päättäjillä oli entistä vähemmän kokemusta hallita taantuvaa taloutta. Ihmiset valtasi petollinen hyvänolontunne, terve realismi katosi. Säästäminen unohtui. Kasvu kohdistui kestokulutukseen. Väki matkusti yhä enemmän. Tilanne alkoi luisua käsistä.

– *Kun ulkoiset olosuhteet pakottivat myös Suomen Pankin vapauttamaan pitkään säädellyt rahamarkkinat, krooninen rahapula muuttui 1980-luvulla yllättäen sen paljoudeksi. Valtio, yritykset ja yksityiset ihmiset ylivelkaantuivat kasinotalouden huumassa. Talous ajautui äkkiä lamaan ja omaisuusarvot romahtivat. Pankkikriisi oli tosiasia.*
– *Markkinaosuuskilpailun sokaisemat pankitkin sortuivat kasinopeliin. Kun pankkien moraalia ja menettelytapoja ruodittiin pitkään julkisuudessa, luottamus niihin olikin pohjalukemissa, kun pankkikriisi puhkesi. Tallettajien ja velallisten asema paheni pankkien korpivaelluksella. Nyt tarvittiin veronmaksajia pankkituen maksumiehiksi.*
– *Myös poliittiset päätöksentekijät kantavat osavastuun pankkikriisistä. He määrittelivät 1969 paikallispankkien vakavaraisuuden luvattoman alhaiseksi. Ja viranomaisten varoitukset jäivät huomiotta. Hallitukset ryhtyivät liian myöhään uudistamaan pankkilakeja. Osauudistukset taas osoittautuivat pelkäksi kosmetiikaksi.*
– *Keskuspankki vapautti rahamarkkinat salamyhkäisesti, ilman julkista keskustelua. Siksi muutosten vaikutuksiin ei osattu tarpeeksi varautua. Pankkitarkastusvirastolla oli kyllä kokonaiskäsitys tilanteesta mutta sekin varjeli tarkoin pankkisalaisuutta. Kansanedustajat havaitsivat salailun varjopuolet, mutta eivät voineet kyseenalaistaa lakiin kirjattua periaatetta. Alusta lähtien avoimuuden puute vaikeutti pankkikriisin hoitoa.*

Lama yllättää maan

Motto: Kun naapurisi menettävät työnsä,
kyse on talouden taantumasta;
kun sinä menetät omasi, kyseessä on lama.
(Harry S. Truman)

Suomi toipui sodasta, teollistui ja kaupungistui nopeasti. Elintaso kohosi lähes yhtäjaksoisesti 1980-luvun loppuvuosiin saakka. Kun neljä vuosikymmentä jatkunut, nopea talouskasvu katkesi, maan talous vajosi varsin nopeasti lamaan, joka oli syvin kehittyneitä markkinatalousmaita kohdannut sitten toisen maailmansodan.

Bkt alkoi supistua jo vuoden 1990 lopulla. Sama jatkui 1991 yli seitsemän ja 1992 vielä 3,5 prosentin vuosivauhdilla. Viidessä prosentissa pysytellyt työttömyys lähestyi 1990 kahdeksaa ja seuraavana saavutettiin jo 13 prosentin taso. Ja vuonna 1994 työttömyysprosentti kohosi 18,4:ään ja maassa oli lähes puoli miljoonaa työtöntä. Lama kaksinkertaisti yrityskonkurssit ja kohteli kaltoin säännöstelyn loputtua hölläkätisesti velkaa ottaneita. Keväällä 1994 velkaisia kotitalouksia oli noin 60 000.

Laman vaikutukset luonnollisesti kumuloituvat pankeissa. Vaikea tilanne uhkasi johtaa ne likviditeettikriisiin, luottolamaan, jopa kyvyttömyyteen maksaa ulkomaisia lainoja takaisin. Myös korkeat markkinakorot koituivat kiinteän kurssin oloissa hyvin tuhoisiksi. Korkoriskin ohella realisoituivat kurssiriskit ja myös edeltävien vuosien runsas ulkomainen luotonotto kävi niille kohtalokkaaksi. Riskin kantoi ensin luottopohjaisen lainan ottaja, mutta kun hän ajautui maksukyvyttömäksi, ongelma olikin heti pankin sylissä. Eikä inflaatiokaan enää maksanut velkoja kuten ennen.

Kriisin lähestyessä pienenee väki, joka tietää asioista ja jolle voidaan kertoa. Niiden todellisen laidan tunsivat vain kabinetin avainministerit. Pääministeri Aho ilmoittikin iltakoulussa, että kaikki ministerit olivat sisäpiiriläisiä suhteessa pankkitukeen. Hallitus ei kuitenkaan ollut valmis siihen, että vain pääministeri ja valtiovarainministeri ottaisivat julkisuudessa kantaa talousasioihin. Se pohti oikein työryhmän voimin, mitä yksityinen ministeri voi lausua julki. Se

olikin tarpeen, koska yksittäiset ministerit kertoivat aivan liian usein julkisuuteen hallituksen yleislinjasta poikkeavia näkemyksiä, mikä löytyi uutistoimisto Reuterin ruudulta.

Varoitukset jäivät huomiotta

SYP:n pääjohtaja Mika Tiivolasta valtiontalous oli jo 1983 parina vuonna heikentynyt niin paljon, että lähivuodet näyttivät todella synkiltä. Vaikka valtion velka oli vuoden 1982 lopussa 30 mrd. markkaa eli vain 13 % bruttokansantuotteesta, vähäisimpiä OECD-maissa, se oli noussut viidessä vuodessa seitsemästä miljardista 30:een. Syyt kehitykseen olivat Tiivolan mukaan talouden ja yhteiskunnan rakenteissa; ne eivät selittyneet tilapäisillä suhdanneongelmilla. Joutuuko Suomi tinkimään jo hyväksymistään yhteiskunnallisista ja sosiaalisista ohjelmista, Tiivola kysyi enteellisesti.

Professori Björn Wahlroos puolestaan uskoi 1984 voimakkaasti markkinoiden tasapainohakuisuuteen. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen toimitusjohtaja Pertti Kukkonen näki säätelyn purkamisessa suuria riskejä: liberalisointi voisi johtaa ylivelkaantumiseen, korkokriisiin ja lamaan. SKOP:n entinen pääjohtaja, professori Matti Ranki taas oli eduskunnassa pankkivaliokunnan kuultavana syksyllä 1986 ja käytti huomista osuvasti luodanneen mutta liian vähälle huomiolle jääneen puheenvuoron. Sen ytimen muodosti asiantuntijan selkeä viesti: »Saatamme ajautua syvään lamaan, suurtyöttömyyteen ja konkursseihin muutamassa vuodessa.»

Maan löysä rahapolitiikka johtaa ensin reaaliomaisuuden hintojen nousuun. Mutta kiinteistöbisneskään ei voi olla ikuista. Jos lama iskee ja/tai mikäli korot nousevat, kiinteistöjen arvot tulevat alas. Kun rahalaitokset rahoittivat arvopaperikauppaa ja kävivät sitä itse, oli mitä vaarallisinta ja arveluttavinta, että pankit samaan aikaan omistivat ja rahoittivat. Moraali ja etiikka olivat kovalla koetuksella, kun pankkien toimi- ja luottamushenkilötkin käyvät tätä kauppaa omaan lukuunsa sen tiedon perusteella, jota he saavat omalta työnantajaltaan ja jonka päätöksenteosta he vastaavat. Kansantalouden tasapaino tulee järkkymään. Edessä voi olla haaksirikko. Näin selviä sanoja SKOP:n pääjohtajan tehtävät jättänyt Ranki päästeli pankkivaliokunnalle.

Ekonomistit keskustelivat aika vähän lainsäädännön ja valvonnan kehittämisestä. Taloustiedekään ei valitettavasti onnistunut kohdistamaan riittävästi tutkimusta tähän tärkeään ongelma-alueeseen. Keskuspankkikaan ei taitanut paneutua riittävästi tähän aiheeseen. Sen tutkimuksista ei tosin aina tihkunut tietoa. Johtaja Sirkka Hämäläinen käytti kuitenkin alkuvuodesta 1987 tärkeän puheenvuoron kysellen, miksi pankkien taloudellisesta toiminnasta ja suorituskyvystä ei ole parempaa, systemaattista ja julkista tutkimustietoa, vaikka pankeilla on taloudessa niin keskeinen rooli. Selviävätkö pankit uusista haasteista, peräsi jo *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* (2/87) otsikko lukijoiltaan.

Pankkisektori oli kilpaillut hintakilpailun puuttuessa raskaaseen kustannusrakenteeseen johtaneilla keinoilla eli konttoriverkolla. Hämäläinen havaitsi, että vaikka investoinnit olivat 1970-luvun alkupuolelta lähtien painottuneet lähinnä koneisiin ja laitteisiin, toiminnan automatisointiin, työvoiman määrä ja konttoriverkko eivät vastaavasti pienentyneet. Puhuja pitikin pankkien resurssien kehityskuvaa aika masentavana. Pankkitoimintakomitean 1986 valmistunut mietintö ehdotti kyllä vakavaraisuusmääräysten kiristämistä. Mutta pankit olivat Hämäläisen mukaan huonosti valmistuneita hintakilpailuolosuhteisiin, vaikka muutos oli nähty lähes vuosikymmenen verran. Paikallispankit joutuvat jatkossa liikepankkeja kovemmalle koetukselle, Hämäläinen ennusti.

Riskien kasvu, jonka pankit vain osittain voivat siirtää edelleen, asettaa aiempaa suuremmat vaatimukset niiden kannattavuudelle ja vakavaraisuudelle. Samalla kilpailun kiristyminen vaikeuttaa kannattavuuden ylläpitämistä, alustaja arveli. »Olisi tärkeää, että pankkilainsäädännön nopealla ajanmukaistamisella saatettaisiin vakavaraisuusmääräykset vastaamaan nykytilanteen vaatimuksia, samalla kun viranomaiset lisäävät pankkien valvontaa uusien riskien osalta.» Jos Hämäläisen painava kritiikki olisi huomioitu ajoissa, paljon olisi voitettu. Moni kommentoija yhtyi Hämäläisen epäilyihin. Alustajan ja heidän asiantuntemus tulikin todistetuksi mutta kehityksen suuntaa sillä ei valitettavasti muutettu.

Ylipormestari Raimo Ilaskiven mukaan kasinotalous oli 1988 ajan avainsana. Siihen liittyivät kulutusjuhla, maailman kalleimpiin kuuluva hintataso, pilviin kohonneet asuntojen hinnat, raameista räjähtäneet rakennuskustannukset, nurkanvaltaukset ja taistelu omistukses-

Suomen Pankin tehtävänä on ohjesäännön mukaan pitää Suomen rahalaitos vakavalla ja turvallisella kannalla sekä edistää ja helpottaa maan rahaliikettä. Keskuspankki joutui rahamarkkinoiden liberalisoinnin ja pankkikriisin vuosina jatkuvasti julkisuuden valokiilaan.

ta, väitteet keskityksestä, kartellisoitumisesta jne. »Raha liikkuu ja käy pyydykseen. Yhtenä päivänä uutiset väittävät, että joku pankkiiriliike on satoine miljoonineen, toiselta pankilta lainattuine, ollut mukana kasinopeliä vauhdittamassa. Jopa yhden ja toisen pankin väitetään, tieten tai tietämättään, suoraan tai kiertoteitse, rahoittaneen kilpailijan nurkankolistelua. Ei kai kukaan usko, että ilmiö Frykman muutoin olisi mahdollinen.»

Ilaskiven teesien mukaan suomalainen markkinatalous ei toiminut kuluttajan hyväksi vaan omaksi itsekkääksi hyväkseen niin kauan kuin siihen oli mahdollisuus. »Jos minä olisin Suomen Pankki, ryhtyisin kiristämään luottohanoja. Jos minä olisin pankinjohtaja, tekisin selvän eron spekulointiin käytetyn luoton ja tuotannon kehittämiseen käytetyn luoton välillä», hän kirjoitti sanatarkasti. Hallituksen ominaisuudessa Ilaskivi olisi tarkistuttanut nopeasti kilpailulainsäädäntöä, kartellisäännöksiä, pörssilakia kuin myös insiderisäännöksiä. Kirjoittajasta suomalainen markkinatalous kaipasi silloin kurinpa-

lauttajaa ja samantapaisia puitteita kuin Yhdysvalloissa, markkinatalouden mallimaassa.

Ilaskivi esitti testivalikoiman *Helsingin Sanomien* mielipidesivulla 13.11.1988 konservatiivina, markkinatalouden ja vapauden puolustajana, joka yritti nähdä kauemmas syihin, seurauksiin, kehitystendensseihin, ohi senhetkisen kuohunnan ja näennäiskysymysten. Syksyllä 1990 Raimo Ilaskivi profetoi, että senhetkiset vaikeudet olivat vasta pintaväreilyä. »Hyökyaalto konkursseineen ja murhenäytelmineen tulee myöhemmin.» Jatkokehitys todisti ylipormestarinkin teesit oikeiksi, mistä hän myöhemmin muistutti monessa yhteydessä. Häneen lyöty populistin leima esti kuitenkin oikeidenkin neuvojen läpimenon. Vaaroja ennakoineisin toisinajattelijoihin lukeutui myös Pekka Korpinen, joka mittaili ns. sikasyklillään kesällä 1989, että asuntojen hinnat laskevat meillä noin 25 %. Hänelle hymähdeltiin mutta käytännössä hinnat romahtivat 50–70 %.

Myös presidentti Mauno Koivisto keskusteli syksyllä 1988 pankkitarkastusviraston ylijohtajan Jorma Arangon kanssa rahoitusmarkkinoiden tilasta. Sen pääkohdista laadittiin muistio, joka sai julkisuutta kuitenkin vasta *Kaksi kautta*-teoksessa 1994. Koivisto oli alkanut tuntea kasvavaa huolta rahoitusmarkkinoilla vallitsevasta tilanteesta. Arveluttavampia taustatekijöitä keskustelijoiden mielestä oli moraalin pettäminen rahalaitoksissa tulospaineen seurauksena. Se liittyi riittämättömään kokemukseen, asiantuntemattomuuteen ja hyväuskoisuuteen. Keskustelut sivusivat epäilemättä myös ptv:n henkilöstön laadullista ja määrällistä pulaa, joka pantiin valtion menojen yleisten rajoittamispyrkimysten piikkiin.

Pankkivaltuutettujen varovaisista kertomuksista voi päätellä, mitä mieltä kansanedustajat olivat kehityksestä ja miltä asiat näyttivät keskuspankin suunnalta. Vuonna 1988 pankkien luotonanto kasvoi nopeammin kuin talouden tasapainon kannalta olisi ollut suotavaa. Hallitus kiristi kyllä finanssipolitiikkaa syksyllä 1987, mutta tehokas vaikuttaminen kysyntään olisi vaatinut myös julkisten menojen kehitykseen puuttumista. Suomen Pankki halusi purkamalla säännöstelyä parantaa myös suomalaisten yritysten kilpailukykyä, lisätä kotimaisilla rahoitusmarkkinoilla kilpailua ja tehokkuutta ja poistaa vääristymiä. Muutokset tehtiin asteittain, kun kotimaisille rahoitusmarkkinoille haluttiin antaa aikaa sopeutua entistä kilpailullisempiin olosuhteisiin.

Keskuspankki pyrki parantamaan omaa pankkiriskiseurantaansa ja vaikuttamaan pankkeihin niin, että nekin kiinnittäisivät aiempaa suurempaa huomiota riskienhallintaan. SP:n toimintahan perustui ohjesäännön velvoitukseen pitää »Suomen rahalaitos vakavalla ja turvallisella kannalla». SP:n pankkiriskien seuranta keskitettiin vuoden 1988 alusta riskienseurantaosastolle. Pankki kertoi myös vuoden 1988 alkupuolen uusista seurantajärjestelmistä. Niillä piti luoda aikaisempaa tarkempi kuva eri pankkien riskioptioista. Se tiivisti riskien seurannassa myös yhteistyötä ptv:n kanssa. Talletuslainsäädäntöuudistus tiukensi vakavaraisuusvaatimuksia, joiden piti vastata pankin arvioituja riskejä. Pankkikriisissähän vaani jatkuvasti vaara, että pankin varojen arvo uhkasi alentua alle sen velkojen arvon. Kaiken piti siis olla kunnossa, mutta toisin kuitenkin kävi . . .

Myös talousneuvoston 15.3.1989 päiväämä ennuste ennakoi, että krooninen vaihtotaseen vaje johtaisi maan väistämättä kriisiin. Säästöpankkikeskuksen tutkimusosasto kirjasi samat ongelmat ja samaan aikaan omaan tulevaisuuden hahmotelmaansa. Vaihtoehdoksi siinä nähtiin joko hallittu kasvun hidastaminen, mikä olisi edellyttänyt kireää raha- ja finanssipolitiikkaa, tai talouden ajautuminen lamaan ja valuuttaspekulaatioon. Kumpikin ennuste piti pankkien uhkana kasvavia luottotappiota, varsinkin Säästöpankkikeskuksen tutkimus. Kriisivaihtoehto merkitsi myös pitkäaikaista korkeiden korkojen aikakautta. Suunnanmuutokseen SKOP:n paperi ei johtanut, vaikka sitä esiteltiinkin liiton ja SKOP:in hallintoelimissä. Pääjohtaja Ali-Melkkiläkin oli pyytänyt jo vuotta aiemmin tutkimusosastoa selvittämään vaihtotaseen vajeeseen liittyviä uhkatekijöitä.

»Pankkeja on verrattu paratiisin käärmeeseen, joka houkuttelee viattomia kuluttajia nauttimaan vapautuneen luoton kiellettyä hedelmää», Hannu Halttunen kirjoitti 1989 KOP:n Taloudellisessa katsauksessa. Talouden ylikuumeneminen, vaihtotaseongelma ja asuntojen hintojen nousu oli vieritetty luottoekspansion ja viime kädessä pankkien harteille. Syy- ja seuraussuhteet menivät KOP:n edustajasta hakoteille. Talouden velkaantumisautomatti voitiin hänestä saada kuriin vain korkojen vähennysoikeutta leikkaamalla. Paluu rahoitusmarkkinoiden säätelyyn ei hänestä olisi mitenkään auttanut asiantilaa, päinvastoin. Sen jälkeen »ei olisi paratiisia ja käärmekin vain jakaisi niukkuutta».

Lamatutkimusta ja talouspoliittista keskustelua kommentoinut Talonpoika (Timo Laatunen) taas halusi, että pankkien johdossa

mietittäisiin, kenen asialla ne olivat ja kenen asioilla niiden oikein pitäisi olla. Vaihtoehtoja oli Laatusesta usein liian monta; intressit sotkeutuivat toisiinsa. Pankit olivat osakkeenomistajia, meklareita ja ne välittivät osakekauppaa. Ne istuivat yhtiöiden hallituksissa ja ne olivat yksityisen tallettajan neuvonantajia. Sekasotkussa voi kohta luottaa vain pankkiin, joka ilmoittautuu puhtaiden pankkitoimintojen hoitajaksi, jonka ojasta ei omia lehmiä löydy. Raha- ja osakemaailman idoleita olivat hänestä »nuo vilkasliikkeiset Riikoset, Wahlroosit, Fagernäsit ja Santalat, mutta myös Kourit, Tuunaset, Mäkelät ja monet muut». Ovatko he pysyvämminkin sankareita vai päiväperhoja? Talonpojan mukaan tähän kysymykseen vastaisi vasta aika, kuten tapahtuikin.

Myös Suomen Pankin Esko Ollila käsitteli julkisuudessa pankkien riskejä. Hänestä pankkien 1980-luvun otto- ja antolainausten seuraukset näkyisivät pitkään 1990-luvulla. Lähinnä yritysten konkursseista aiheutuneet luottotappiot olivat kaksinkertaistuneet vuodesta 1988 vuoteen 1989. Noin 80 säästö- ja osuuspankkia oli myös saanut oikeuden välittää valuuttaluottoja, mikä saattoi sisältää aikapommin, jos asiakkaat eivät kiinnitä riittävästi huomiota korkoeroihin ja potentiaalisiin valuuttakurssiriskeihin, Ollila pelkäsi. Monet lainat olivat pitempiaikaisia ja riski samoin. Esko Ollila selosti myös korkoriskiä. Lähdeveron vaikutus oli vielä avoin kysymys. Pankkien kilpailu voi krympata korkomarginaalia. Se taas pakottaa pankit hakemaan tulonsa muilta sektoreilta. Riskit ovat siellä kuitenkin suuremmat. Ollilan loppukommentti ennakoi: suomalaispankit ovat suurten muutosten edessä.

Varoittavista puheenvuoroista selviää, että asiaintuntijoilla oli tarpeeksi tietoa ja oikea analyysi asioista erittäin varhaisessa vaiheessa. Mutta toimenpiteisiin ei tätäkään kautta ylletty. Hyvin vähälle huomiolle jäi lisäksi se eittämätön vaaran merkki, että sanomalehti-ilmoittelumme aleni 1990 ensi kerran 15 vuoteen. Jatkossa työpaikkailmoittelun kehitykseen osattiin valtiovallan taholla suhtautua entistä suuremalla vakavuudella. Se ennakoi uskottavasti sekä parempia että huonompia aikoja.

Ulkomailta ei otettu oppia

Motto: Raha on hyvä palvelija
mutta huono herra.
(Ranskalainen sananparsi.)

Vanhimmilla 1990-luvun päättäjillä oli omakohtaisia mielikuvia sodista ja poikkeusoloista, nuorimmilla vain talouden jatkuvasta kasvusta. Ulkomaiden kokemuksilla olisikin ollut paljon käyttöä 1990-luvun uudessa tilanteessa. USA:ssa esimerkiksi toimi 1980 yli 4 600 säästöpankkia mutta 1989 runsaat 2 400. Niistä 400 teki konkurssin ja suurin osa sulautettiin toimintakyvyttöminä suurempiin säästöpankkeihin. Konkurssien selvittelyyn tarvittiin 500 miljardia markkaa veronmaksajien varoja. Varainhankinta oli ennen vuotta 1980 ollut sielläkin säädeltyä. Kun liberalisointi eteni nopeasti, lainsäädäntö ja sen tulkinnat osoittautuivat puutteellisiksi. Ensin seurasi korkoloukku. Toiseen aaltoon liittyi pankinjohtajien hulvatonta liiketoimintaa, joka meni eräin osin rikollisuuden puolelle. Poliitikot viivyttivät päätösten tekoa ja valvontakin osoittautui kehnoksi.

Syyt vaikuttavat tutuilta. Tärkein opetus Suomen pankinjohtajille olisi ollut havainto, että korkotulojen pitää olla suuremmat kuin korkomenojen ja että sijoitustoiminnan riskin pitää olla säällinen suhteessa omaan pääomaan. Suomalainen julkisuus seurasi kyllä sikäläistä säästöpankkikriisiä, jossa kysymys oli asuntoluotoista. Tyhjiksi kaluttujen säästöpankkien taserakenne osoittautui aivan epäterveeksi. Kun pankeille ei kertynyt korkoja eikä kuoletuksia, niiden piti jotenkin paikata rahoitusaukkoa. Siihen tarvittiin lisää talletuksia, joista oltiin valmiit maksamaan aiempaa kovempia korkoja. Kertynyttä, kalliimpaa rahaa ei sijoitettu asuntolainoihin vaan yhä riskipitoisempiin kohteisiin. Kun riski sitten realisoitui, oltiin jouduttu ojasta allikkoon. Kun kierrettä jatkui muutama vuosi, tulikin pää vetävän käteen. USA:n talletukset oli vakuutettu peräti 100 000 dollariin saakka, mikä osaltaan vaikutti kriisiin.

Suomen Pankkiyhdistys hoiti kiitettävästi USA:n pankkikriisiin liittyneet unilukkarin tehtävänsä. Jäsenpankkien saatavissa ollut raportti kertoi muun muassa, että Yhdysvalloissa oli uudistettu pankkien valvontaa jo vuodesta 1985 lähtien. Syiksi todettiin pankkitoimin-

nan kansainvälistyminen, automaation ja teknologian lisääntyminen sekä lisääntynyt kilpailu pankkien ja ei-pankkien kesken. Samoilla asioilla perusteltiin liberalisointia myös meillä.

Amerikkalainen James W. Kolari käsitteli 1990 rahoitustoimialan seminaarissa Tampereella Yhdysvaltain säästö- ja luottolaitosten kriisiä. Se kertoi hänestä huonoon aikaan osuneesta säännöstelyn purkamisesta sekä lainlaatijoiden ja hallituksen kyvyttömyydestä tarttua ongelmaan riittävän nopeasti. Lehdistön ja viranomaisten mukaan USA:n vararikkojen syynä oli häikäilemättömien huijarien petollinen käytös. Tutkijan mukaan näin voitiin selittää noin 30 % tapauksista. Myös valvontaviranomaisten kykyä seurata säästö- ja luottolaitosten riskinottoa oli pidetty puutteellisena ja siksi valtiovarainministeriöön perustettiin erillinen tarkastusvirasto. Amerikkalaistutkijan mukaan talletuslaitosten pitäisi raportoida saamisensa ja velkansa markkina-arvoisina, mitä tilinpäätökset eivät vielä edellyttäneet.

Kolari oli myös valmis nostamaan omaa pääomaa lisätäkseen omistajien vastuuta. Tällä tavoin olisi voitu hillitä epätervettä antolainaustoimintaa ja vähentää talletusvakuutusjärjestelmän tappiota. Kolari piti suositeltavana vakavaraisuusasteena 8–10 prosenttia. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* julkaisi nopeasti Kolarin esitelmän. Myös Esa Tuomisen teos *Säästöpankkikriisi USA:ssa 1980-luvulla. Asuntorahoitusjärjestelmän kujanjuoksu ja johtopäätökset Suomen oloihin* oli käytössä jo 1991.

Pankkirikostutkija Ari Huhtamäkikin etsi tammikuussa 1993 USA:sta neuvoa, miten rajoittaa pankkitukea. Veronmaksajat korostivat siellä, että vakaa rahahuolto ja maksuliikenne muodostavat yhteiskunnan taloudellisen selkärangan ja siksi pankkitoiminnan, joka ei ollut tavallista liiketoimintaa, piti olla vallan pitäjien kontrollissa. Kriisissä yhteiskunnalla oli itsensä suojelemiseksi oikeus ja velvollisuus taata pankkien toiminta mutta ei sen sijaan rahoittaa niiden jatkuvia tappioita. Yhdysvalloissa pankin kylkeen asetettiin aluksi pääomaletku, jota kautta taseeseen ryhdyttiin pumppaamaan omaa pääomaa. Mutta kun veronmaksajat vähitellen kieltäytyivät, päätettiin amputoida, jotta potilaan henki säilyisi. Pankin osakkeet saattoi Huhtamäen mukaan Suomessakin omistaa ensiksi valtio, jolta ne ostettaisiin myöhemmin takaisin. Myös alasajettavaan roskapankkiin oli USA:ssa löytynyt sijoittajia.

SP:n johtokunnan jäsenen Esko Ollilan käytössä taas oli 1980-luvun lopulla Bergenin kauppakorkeakoulun mittava selvitys Norjan pankkikriisistä. Hän teki siitä joitakin kalvoja ja esitteli niitä muun muassa Kari Narsille ja Christoffer Wegeliukselle. Valitettavasti täällä tyydyttiin vain naureskelemaan, että näin norjalaisille tapahtuu, mutta eihän se voi meillä toistua. Myös Markku Puntila todisteli julkisuudessa, ettei Norjan kaltaista pankkikriisiä voinut tulla Suomeen. Ptv:n Jorma Aranko oli aivan toisella kannalla Puntilalle lähettämässään muistiossa. Naureskelu norjalaisten epäonnella loppui kuitenkin Suomessa lyhyeen, kun pankkikriisi yllätti maan.

Pankkisektorimme seurasi ulkomaisia esimerkkejä eriasteisella innolla. SYP tiettävästi tarkkaili koko 1980-luvun huolellisesti Norjan pankkikriisiä, joka vei mukanaan sen kanssa yhteistyötä harjoittaneen Bergen Bankin. Sen johtokunnan jäsenet vakuuttivat lähes jokaisessa johtajiston kokouksessa, että pankki ottaa oppia Norjan kokemuksista eivätkä samat virheet voi toistua Suomessa. Me emme toistaneet, mutta on jotenkin ironista ja masentavaa, että kaikista tiedoista huolimatta Suomi ajautui pankkikriisiin, parahti eräs SYP:n suuren sivukonttorin johtaja. Kansallispankki seurasi niin ikään tarkasti Norjan pankkien kehitystä.

Norjan hallitus sai pankkikriisistä raportin vuoden 1992 lopulla. Komitean sihteeri Sigbjørn Berg esitelmöi siitä Suomen Pankissa 12.11.1992 ja Kansantaloudellinen aikakausikirja julkaisi Bergin esitelmän alkuvuonna 1993. Komitean yksityiskohtainen kertomus kriisistä oli tarkoitettu myös historiallisesti pitäväksi arvioksi. Pankit olivat myös Norjassa eläneet pitkään suojattua elämää ja valtio takasi pankkien kannattavuuden. Pankkitoimintaa pidettiin vakaana, turvallisena liiketoimintana, johon järkevät investoijat saattoivat suhtautua rauhallisesti. Kun sitten säätely poistettiin 1984, Norjaan syntyikin kilpaileva pankkisektori eivätkä monet pankit osanneet sopeutua tähän uuteen toimintaympäristöön.

Pankit tekivät monia vakavia virheitä. Luototuksen nopean kasvun uskottiin jatkuvan ilman vakavia seurauksia luottojen laadulle, vaikka monista maista oli jo paljon evidenssiä siitä, että nopeaa luototuksen kasvua seuraa tavallisesti luottotappioiden kasvu. Koska jarruttavan säätelyn jälkeen ja taloudellisen nousukauden vuoksi asiakkailla oli patoutunutta luottokysyntää, pankkien johto halusi silti toteuttaa luottoekspansion. Monet pankit markkinoivat aggresiivises-

ti luottojaan. Usein valtuudet hajautettiin ilman eri turvarajoituksia haarakonttoreille, joiden johtajat olivat saaneet keskusjohdoltaan selvät ohjeet maksimoida luotonannon kasvu.

Pankkien johto laajensi myös luottoja ottamatta huomioon, ettei pankin oma pääoma riittänyt. Norjan liikepankeilla oli omaa pääomaa 1983 keskimäärin vain 3,7 % kokonaisvarallisuudesta. Ja seuraavina vuosina liikepankkien nettovoitot olivat yhden prosentin luokkaa. Pankkirahoitus tehtiin voimakkaasti riippuvaiseksi rahamarkkinoista ja muista lähteistä, joiden korkotaso määräytyi rahamarkkinoiden mukaan. Sitäkin on pidetty virheenä. Rahoitus tuli alkuvaiheessa pääosin kansainvälisiltä markkinoilta ja loput kotimaasta. Tosin sikäläisen lainsäädännön mukaan ulkomaanvaluutassa tapahtuva rahoitus piti suojata valuuttamarkkinoilla etukäteisostolla.

Vuonna 1986 markkinoiden luottamus Norjan valuuttaan romahti ja keskuspankki korvasi ulkomaisen rahoituksen. Se säästi pankit kyllä yhdentyyppisiltä riskeiltä mutta ei korkoriskeiltä, sillä keskuspankkiraha myönnettiin markkinakorolla. Päähypoteesiksi pankkien johdon motiiveista onkin muotoutunut käsitys, että se keskittyi markkinaosuuksiin. Säätelyn aikana pankkien johto oppi, että oli tuottoisaa kasvattaa markkinaosuuksia. Säätelyn poisto kasvatti samalla myös markkinoiden kokoa. Siksi pyrittiin uuden luottovolyymin isännäksi ennen kuin kilpailijat ehtivät apajalle.

Pankkien tarkastajat elivät 1980-luvulle asti rauhallista elämää käyttäen suurimman osan ajastaan hallintotyöhön ja tarkastaen, että kaikki pankit noudattivat rahapolitiikan reservivaatimuksia. Valvontaorganisaatiota järjesteltiin valitettavasti juuri siinä vaiheessa, kun pankkien antolainaus »räjähti». Pankkivalvonta ja vakuutusvalvonta yhdistettiin. Hanke rokotti pankkitarkastusta, virkoja oli pitkään täyttämättä ja myös pätevä henkilökunta pakeni organisaatiosta, koska tulevaisuus näytti erittäin epävarmalta. Samalla siirryttiin yhä enemmän »dokumentteihin perustuvaan valvontaan», koska paikan päällä oli havaittu vähän huomautettavaa. Jatkossa pankit eivät raportoineet korrektisti; viranomaisten saamat raportit olivat usein laadultaan heikkoja. Valvonta oli heikointa silloin, kun pankkikriisin perusta luotiin.

Yhteiskunnallinen optimismi oli 1980-luvun puolivälissä niin suurta, ettei kukaan ollut valmis ottamaan vakavasti varoituksia pankkikriisistä. Moinen ilmapiiri ei ollut norjalainen ilmiö, vaan ilmenee

kaikkialla taloudellisen nousukauden aikana, sikäläisessä selvityksessä korostettiin. Yhdysvaltalaisten pörssimeklareiden Salomon Brothersin raportissa taas on todettu, että tarkastajat eivät ole missään maassa onnistuneet pienentämään pankkikriisin mittakaavaa merkittävästi vaan ovat olleet parempia käsittelemään jo syntynyttä kriisiä.

Pääoman riittävyyden ehdotkaan eivät olleet kunnossa. Norjan viranomaiset heikensivät myös sen laatua salliessaan pankkien laskea entistä enemmän toisarvoisia luottoja pääomaksi. Samalla heikkeni vakavaraisuus ennen pankkikriisiä. Norjassakin näkyi jonkin verran moraalista uhkapeliä eli pääomansa menettäneet pankit kasvattivat riskinottoaan voittaakseen takaisin menetetyn pääomansa mutta kärsivät lisätappioita. Komitean mukaan Norjan pankkitoiminnan pienuus toisaalta esti moraalista uhkapeliäkin. Norjan pankkikriisin luonteenomaiset piirteet olivat komitean mielestä poliittinen paine alentaa korkoa, pankkien alhaiset pääomasuhteet alkuvaiheessa, luottotappiokirjausten uusien sääntöjen ottaminen käyttöön kesken kriisin ja lopulta puutteellinen pankkitarkastus. Täysimittaisia pankkikriisejä syntyi myös muissa maissa ilman, että tehtiin yhtä paljon virheitä kuin Norjassa, vieras ihmetteli.

Suomella on edessään vuonna 1992 Norjan kaltainen pankkikriisi, jos talouspolitiikkaa ei korjata, totesi Eero Tuomainen keväällä 1991 Kansantaloudellisessa yhdistyksessä. Yhdysvaltain ja Norjan pankkikriisit tunnettiin Suomessakin ennen omia ongelmia aivan tuoreina, mutta niistä ei otettu oppia, hän huomautti toisessa yhteydessä. Eero Tuomainen alleviivasi myös taloustoimittajien ammatillisen osaamisen kriisiä, jota ei ollut lupa unohtaa, kun jatkossa arvioitaisiin omaa pankkikriisiä.

Norjan pankkikriisi alkoi 1987, Ruotsin ja Suomen vasta 1991. Jo vuotta myöhemmin meillä tajuttiin sekä Pohjoismaiden kriisien että viranomaisten tukitoimien samankaltaisuus. Valtiohan tuki suurilla summilla pankkeja jokaisessa maassa voidakseen turvata rahoitusmarkkinain vakauden ja tallettajien sijoitukset. Samoin piti »bad luck, bad policies and bad banking» paikkansa kaikissa maissa. Rahoitusmarkkinain liberalisointi ja luottojen kysyntä ja tarjonta kasvoivat, rahapolitiikkaa ei kiristetty tarpeeksi ja nousukauden finanssipolitiikka oli löysää ellei peräti elvyttävää.

Myös tavassa reagoida pankkikriisin seuraamuksiin olisi Suomella ollut oppimista. Norjan valtio ei ryhtynyt käräjöimään vuosikausia

pankinjohtajia vastaan eikä nostanut vahingonkorvauskanteita. Pankkikriisin aiheuttamien tappioiden katsottiin olleen yleisen, huonon talouskehityksen seurausta, mistä poliitikot kantoivat vastuun. Ruotsissakin vakuusrahasto rakensi laajan konsensuksen pankkikriisin osapuolten, valtion, pankkien, tilintarkastajien ja verotuksen kesken. Myös Ruotsissa hyväksyttiin lähtökohdaksi se, että pankkikriisi oli talouskehityksen ja -politiikan tulos. Meillä pankkikriisi politisoitui alusta lähtien.

Pankkien valvontaa ei huomioitu missään näistä tarpeeksi. Lisäksi kokemattomien valvojien resurssit olivat kaikissa maissa niukat eikä heillä ollut kriisin varalle valmiita toimintamalleja. Mutta eivät aina myöskään pankkien omistajat, hallintoneuvostot ja tilintarkastajat valvoneet riittävästi pankkien johdon toimintaa. Mutta ei valvojien varoituksiakaan aina uskottu pankeissa. Pankit kiihdyttivät myös kilpailua markkinaosuuksista kannattavuuden kustannuksella eikä pankkien henkilökuntaa koulutettu tarpeeksi uusiin olosuhteisiin. Myös liiketoiminnan riskeihin kiinnitettiin liian vähän huomiota. Syntilista oli käsittämättömän pitkä.

Pankkikriisien samankaltaisuus tekeekin valitettavaksi sen, ettei Suomessa seurattu riittävästi muiden maiden kehitystä eikä siitä otettu opiksi siinä määrin kuin olisi ollut tarpeellista. Tulemme näkemään, että laiminlyönnit muodostuivat erittäin kalliiksi.

Hampaatonta pankkivalvontaa

Pankkikriisin jälkeen väitettiin yleisesti, että pankkien valvonta epäonnistui perusteellisesti työssään. Sanottuja väitteitä ei voi pankkisalaisuuden vuoksi täydellisesti kumota tai näyttää toteen. Pankkikriisin tärkeimmäksi alkujuureksi valvontaa ei silti saata syyllistää. Ulkoinen ja sisäinen valvonta levittäytyvät monelle tasolle. Valtiovarainministeriön alainen pankkitarkastusvirasto valvoi valtiovallan ylimpänä viranomaisena liike-, säästö-, osuus- ja kiinnitysluottopankkeja, hypoteekkiyhdistystä, luotto-osakeyhtiöitä, pankkien vakuusrahastojen ja myös ulkomaisten luottolaitosten edustustoja.

Ylijohtaja Jussi Linnamo johti virastoa vuodesta 1970. Häntä on kuvattu tietoviisaaksi ja kokonaisuuksia hahmottavaksi mieheksi, joka

Monta kertaa ministerinä toiminut yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Jussi Linnamo toimi pankkitarkastusviraston ylijohtajana 1970–1987 ja osallistui myöhemmin eläkkeeltä käsin innokkaasti kansantaloutta ja pankkeja koskeneeseen keskusteluun.

ei täysin pystynyt toteuttamaan hyviä ajatuksiaan. Hän koki vielä eläkkeeltäkin käsin mestaroida muiden tekemisiä. Jos pankkitarkastusvirasto oli tarkoitettu jonkinasteiseksi uhaksi maamme pankeille, se ei verohallintoa ja STS-Pankkia palvelleen Mikko Laaksosen mukaan toiminut. Pankithan tiesivät tarkkaan, että tarkastajat pystyivät vain katselemaan pankkien taseet ja lausumaan niistä joitakin huomioita. Viraston voimavarat eivät riittäneet tarkastuksiin ja valvontaan eli tarkastajia pyöritettiin mennen tullen: »syötettiin hyvin, juotettiin ja lähetettiin kotiin», Laaksonen kärjistää 1993 teoksessa *Kekäle kourassa.*

Virasto ei voinut asettua poikkiteloin pankkijärjestelmän kanssa. Myös verohallitus jäi toiseksi kymmenkertaisista voimavaroista huolimatta. Juuri sen pääjohtajan tehtävistä erotettu mies uskoi jälkiviisaasti: »Jos me olisimme voineet viedä työmme loppuun, ei tällaista pankkikriisiä olisi päässyt tulemaan. Hyvissä ajoin pankeista olisi siirretty toisiin tehtäviin tai ilman tehtäviä pois ainakin 300 johtajaa ja heidän tilalleen olisi tullut toisella tavalla asioihin suhtautuvia henkilöitä.» Laaksosen mukaan ptv:n perustaminen ja toiminta vahvistivat pankkien asemaa, koska ne loivat kuvan valvonnasta, jota ei tosiasiallisesti ollut.

Kun valtio perusti natkusti virkoja, natkuillessaankin vielä liikaa, oli helppo arvata, missä haluttiin säästää: tarkastustehtävissä. Oletettiin, ettei ongelmia ole ainakaan pankeissa, joissa oli oma tarkastustoimensa. Valitettavasti pankitkin säästivät juuri siinä. Mikäli sisäiset tarkastajat rupesivat »härkkimään jostain muista kuin kavallusasioista», he tunsivat sen omissa nahoissaan, Mikko Laaksonen, jolla oli kokemusta STS:n johtajankin työstä, todisti. Ptv:n piti myös seurata pankkitoiminnassa vallitsevia olosuhteita ja tehdä esityksiä niiden vaatimiksi toimenpiteiksi sekä edistää yleisesti hyväksyttävää taloudellista kilpailua pankkialalla. Jos sen voimat kenties riittivät seurantaan, niillä ei enää puututtu kehitykseen muiden tehtävien ohella.

Tutkimus tukee Mikko Laaksosen käsitystä. Säästöpankkihistorian kirjoittajasta, tohtori Antti Kuusterästäkin valvontajärjestelmä petti pahoin. Se keskittyi liian kauan juridiseen muodollisuuteen; kasautuneet taloudelliset riskit jäivät pimentoon. Liian helposti tyydyttiin pankin selityksiin, että toiminta täytti lain kirjaimen, vaikka toimittiin vastoin sen henkeä. Tarkastusviranomaiset eivät tutkijan mukaan myöskään kaikissa tapauksissa halunneet puuttua tai pystyneet puuttumaan niihin kiertoteihin, joilla määräyksiä rikottiin. Ongelmana oli liian löysä lainsäädäntö, jota hallitus ja eduskunta eivät poliittisista syistä halunneet kiristää. Kuuroille korville kaikuivat moneen kertaan myös ptv:n johdon toistuvat ehdotukset kiristää lakia ja lisätä tarkastuksen voimavaroja.

Niukkuuden vallitessa pankkien valta kasvoi. Niiden keskenhän ei ollut kilpailua, koska tiukan säännöstelyn aikana sitä ei tarvittu. Osuuspankkeja 36 vuotta tarkastanut Ossi Rausmaa näki mitään sanomattomana pitämässään toiminnassa monia virheitä. Viraston palkkataso putosi hänestä alun kohtuullisesta aika pian pienen paikallispankin apulaisjohtajan tasolle. Rausmaan mukaan niillä resursseilla ei voinut menestyä pankkien huippuasiantuntemusta vastaan. Kun viraston amatööritasoinen joukkue kohtasi minkä tahansa pankkiryhmän ammattilaiset, se ei uskaltanut olla juuri mistään eri mieltä. Kaikissa isoissa asioissa se siunasi pankkien kehittämät systeemit. Myös psykologisesti se oli enemmän kuin ymmärrettävää, itsekin valvonnasta vastannut tilitti jälkikäteen.

Rausmaan mielestä oli suuri virhe sallia harmaana tunnetun rahan välitys pankeissa. Notariaattivälityksen nimellä sallittiin jättää markkinarahan luonteiset, tavallisesti hyvin isotkin luotot taseen ulkopuo-

lelle. Niistä myös kehittyi väärinkäytösten ydin. Pankkien ns. etusuhteisten yhtiöiden, kuten pankkien kiinteistövälitys- ja grynderiyhtiöiden, jotka eivät ahtaan muodollisesti olleet pankin tytäryhtiöitä, jäänti sisäisen ja ulkoisen valvonnan ulkopuolelle oli toinen virhe. Arvostelija rohkeni väittää: »Ptv salli pankkien ottaa riskin pankkitoimintaan kuulumattomasta liiketoiminnasta vastoin pankkilakien nimenomaista kieltoa.» Kolmas merkittävä virhe oli hänestä sp- ja op-tarkastuksen valvonnan täydellinen laiminlyönti. Valvojat olivat ilmeisen esteellisiä työssään. Johto määritteli suoraan tai välillisesti tarkastuselinten johdon ja tarkastajien palkkaedut, urakehityksen, toiminnan tavat ja rajat. Pankkikriisin suurin syy oli Rausmaasta pankkien liian suuri määräysvalta talouselämässä. Valta saavutettiin eduskunnan ns. pankkipuolueen ja heikon valvonnan myötävaikutuksella.

Tarkastusta vaikeutti myös järjestelmän hajanaisuus. Kuuluihan lainmukaisuusvalvonta ptv:lle, taloudellisia riskejä seurasi taas Suomen Pankin riskienvalvontaosasto. Säästö- ja osuuspankeissa moniin suuntiin haarovassa valvontajärjestelmässä ei löytynyt kunnollista kokonaisvastuuta kantavaa valvontaelintä. Eli toisin sanoen säästöpankkien tarkastus toimi ptv:n alla mutta sitoutui henkisesti Säästöpankkikeskuksen strategiaratkaisuihin, joita se ei voinut kyseenalaistaa. Organisatorisesta asemasta johtunut rakenteellinen heikkous rajoitti näin toimintamahdollisuuksia.

Säästöpankkikriisin puhjetessa pääministerinä vaikutti Esko Aho, Kannuksen kunnan entinen elinkeinoasiamies, jolla oli hyvin vähän työkokemusta, ja valtiovarainministerinä Iiro Viinanen, entinen riihimäkeläinen pienyrittäjä. Kun hallituksesta puuttui poliittista johtajuutta, asioiden hoidon painopiste siirtyi pankkikriisissä virkamieskunnalle. Mutta sekään ei ollut perehtynyt asioihin. Sitä hoidettiin Suomen Pankista, pankkitarkastusvirastosta ja valtiovarainministeriöstä kootulla asiantuntemuksella, jolta puuttuivat Risto Uimosen mukaan pankkikriisispesialistit. Heitä oli maissa, joihin kriisi iski ennen Suomea. Ko. virkamiehet hoitivat pankkikriisiä sen alkuvaiheessa oman toimensa ohella, ja ilmeisesti siksi jälki oli sen mukaista: päätöksiä tehtiin Uimosen mukaan hyväuskoisuuden varassa, reagoimalla ongelmiin ilman selkeää visiota tai tietoa todellisista mittasuhteista.

Teoreetikoksi mainittu ylijohtaja Linnamo teki kautensa aikana merkittäviä parannusehdotuksia, mutta ne eivät menneet läpi. Hän

ajoi jo 1980-luvun lopulla mm. konsernin osien valvontaoikeutta, mutta kun valvonta oli perin huonossa huudossa, oikeusministeri Christoffer Taxell ja lainsäädäntöneuvos Antti Kivivuori estivät sen. Linnamon jälkeen ptv:n ylijohtajaksi tuli 1988 Jorma Aranko. Kun Aranko otti vastaan uuden ja haastavan tehtävän, hänellä oli takanaan monipuolinen pankkiura. Suomen Pankin valuuttaosaston virkamiehenä ja sen johtajana runsaat kaksi vuosikymmentä toiminut mies pätevöityi sitten Kansainvälisen valuuttarahaston johtokunnan varajäsenenä, OKO:n johtokunnassa ja Postipankin edustajana Lontoossa.

»Joudumme korjaamaan sellaista jota ei olisi pitänyt tapahtua», Aranko kuvasi viraston hitautta. Hän halusikin kehittää toimintaa laillisuusvalvonnasta entistä enemmän riskien hallinnan suuntaan. Englannissahan pankit olivat kysyneet viranomaisilta; Suomesta puuttui Arangon mukaan luonnollinen keskusteluyhteys. Arangolle selvisi pian pankkilakien vanhanaikaisuuskin, mistä hallituksella ei näyttänyt juuri olevan käsitystä. Niistä vastasi ministeri Ulla Puolanne, Arangon kurssitoveri Helsingin kauppakorkeakoulusta. Aihepiiri kiinnosti ministeriä, mutta ratkaisevia parannuksia ei saatu aikaan. Kun Aranko valitti huoliaan esimiehilleen tämän tästä, hänet pantiin taloudellisen johtamisen kurssille, jonka kateederista hänelle viestittiin, etteivät maan asiat olleet niin huonosti kuin hän antoi ymmärtää. Kaiken kukkuraksi pankeilta virastoon saapuva informaatio oli kolme kuukautta vanhaa.

Aranko uudisti virastoa pienten valtuuksiensa rajoissa ja samaan aikaan pankkitarkastusviraston tehtävät laajenivat jatkuvasti. Aranko olikin hyvissä ajoin, ensimmäisen kerran jo 1988, varoittanut ptv:n resurssien riittämättömyydestä. Mutta nuo huomautukset kaikuivat kuuroille korville. Pankkien valvontaan osallistui vuoden 1990 lopussa virastossa 58 ja vm:n yleisellä osastolla kuusi sekä SP:n riskien seurantaosastolla 16 henkilöä. Eduskuntakin kovisteli 1990-1992 hallitusta useasti, että ptv pitäisi saada aiempaa toimivammaksi. Vitkuttelun teki merkilliseksi tosiasia, etteivät nuo uudistukset olleet rahastakaan kiinni, koska pankit maksoivat pääosin ptv:n kustannukset. Pankkien valvonta ei onnistunut muissakaan maissa, mutta siitä tiedosta oli vähän iloa.

Valvonnan päämäärät, sisältö ja keinot olisi pitänyt Arangon mukaan sovittaa edessä olleita haasteita vastaaviksi ennen kuin rahoitus-

markkinoita rajoittanutta säännöstelyä purettiin. Alussa pankkituen hoito jäikin muutaman virkamiehen ja vastuuhenkilön varaan eikä vastuuta sen hallintoa tutkineen Pertti Eilavaaran mielestä säädelty kyllin selvästi. Kriisin alkaessa sisäisestä tarkastuksestakaan ei ollut säännöksiä. Ptv:n ensimmäisten, luottolaitoksille tarkoitettujen ohjeiden (syksy1991) mukaan hallintoneuvostojen piti kuulla tilintarkastajia ja sisäistä tarkastusta. Sisäisen tarkastuksen merkitystäkään ei tajuttu riittävästi. Sen olisi pitänyt tutkijasta osoittaa selvästi, että luototus oli irti reaalitaloudesta. Kun pankkien riskianalyysi ei pelannut, niiden heikko tehokkuuskaan ei paljastunut.

Pankkitarkastusvirastolla oli kuitenkin selkeä käsitys maan talouden kehityksestä. Se raportoi mm. tammikuussa 1992 valtiovarainministeriölle ja Suomen Pankille, että alkanut vuosi on päättynyttä vaikeampi. Pankkitarkastusvirasto kehotti varautumaan siihen, että yhtä, kahta lukuun ottamatta mikään kansainvälistä toimintaa harjoittava liikepankki ei kykene vuoden 1993 alussa täyttämään kahdeksan prosentin vakavaraisuusvaadetta. Virasto toivoi lisäksi mahdollisimman korkealla tasolla hyväksyttyä ohjelmaa siitä, kuinka ongelmista selvittäisiin, jotta keskustelu aiheesta heräisi. Virasto ei unohtanut nytkään vaatia, että rahoitusjärjestelmän valvonta on vihdoin uudistettava perusteellisesti.

Myös pankkien tilintarkastajat epäonnistuivat raportoinnissaan. Vakiintuneen kirjanpitokäytännön mukaan lyhyessä, muodollisessa tilintarkastuskertomuksessa vain osoitetaan ja vakuutetaan, että tilinpäätös on lain ja hyvän kirjanpitotavan mukainen. Johdon on kyllä annettava tilintarkastajille riittävät tiedot. He taas voivat tilinpäätöspöytäkirjan avulla kiinnittää pankkien johdon huomiota olennaisiin kysymyksiin. Mutta kun pöytäkirjat eivät ole julkisia, on mahdontonta tietää, missä määrin pankkien tilintarkastajat pystyivät ennakoimaan pankkikriisin. Heidän julkitulokynnyksensä on myös ammattietiikan mukaan korkea. Tilintarkastussäädökset koottiin 1995 tilintarkarkastuslakiin, joka on toiminut hyvin.

Kansallispankin tilintarkastajana pitkään toiminut Antti Helenius arvosteli 1990 ammattikuntaansa julkisesti suorin sanoin. Silloin kun tilintarkastuksen ammattimieskään ei löydä tilinpäätöksestä olennaista informaatiota, on sen informaatioarvo rahoittajille, potentiaalisille sijoittajille ja osakkeenomistajille olematon, hän kärjisti. Taustalla oli tapaus Wärtsilä Meriteollisuus, joka oli asettanut tilintarkastajat erit-

Tapaus Wärtsilä Meriteollisuus asetti tilintarkastajat outoon valoon.

täin outoon valoon. Helenius löysi virheitä myös konsernitilipäätöksissä ja manasikin ryhtiliikettä palauttamaan tilintarkastajien mainetta. BCCI-skandaali todisti selvästi, että pankkien kansainvälisessä valvonnassakin oli valuvikoja, joita taas vahti kansainvälinen järjestelypankki BIS.

Tilintarkastajatkaan eivät näytä huomanneen pankkien kurjuutta; pankit ajautuivat kriisiin »hyvää kirjanpitotapaa noudattaen». Kun

heidän edesottamuksiaan selviteltiin julkisuudessa, kävi ilmi, että Unitaksenkaan tilintarkastuskertomuksissa ei kertaakaan ollut varoitettu, että pankki sisälsi hirveät riskit ja osakekurssi olisi voinut romahtaa. Eräs asianosainen teki tiettäväksi, ettei meikäläisen sanaa olisi uskottu, jos olisin ohjeita antanut. »Minulle olisi vain naurettu.» Kollegan mukaan tilintarkastajat olisivat kyllä voineet enemmän korostaa riskejä. Toinen taas puolustautui, etteivathän kansantaloustieteilijätkään osanneet ennakoida, kuinka syvälle maan talous vaipuisi – miten sitten tällainen pieni tilintarkastaja.

Myös omistajien valvonnan puute oli anteeksiantamatonta. »Sen laiminlyönnin perusteella ei oikeastaan julkisin varoin pitäisi kompensoida mitään menetyksiä», Pertti Eilavaara kirjoitti. Myös pankin hallintoneuvosto valvoi pankin tilaa. Tarkastusvaliokunta kiinnitti alkuvuodesta 1992 huomiota Kansallispankin suuriin riskeihin: järjestämättömät saatavat, suurasiakkaiden ja Neuvostoliiton saatavat olivat kasvaneet voimakkaasti ja Lontoon sivukonttori todettiin tappiolliseksi. Tarkastajatkin nimesivät erääksi syyksi heikon valvonnan. Muuten KOP:n saatavien valvonta nähtiin aiempaa tarkoituksenmukaisemmaksi ja tehokkaammaksi.

Taustalla oli valvonnan kannalta tärkeä moral hazard -ilmiö, riski toisten ihmisten tai yhteiskunnan varojen väärinkäytöstä. Omistajaton raha oli erityisen tunnusomaista säästöpankeille, joiden johto käytti pankin omia ja hallitsemia varoja joskus ikään kuin se olisi omistanut ne ilman, että sillä oli henkilökohtaista riskiä varoista. Pankit kyseenalaistivat myös ptv:n määräyksiä viemällä monia juttuja korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Jälkikäteen tutkimus totesi, että mikään valvonta ei onnistu ellei sitä hyväksytä rahoitusmarkkinoilla. Sen osoitti tosiasia, että muutamassa vuodessa pankkikriisistä oli opittu. Pankit suhtautuivat eri tavoin valvontaan kuin aiemmin.

Pankkiylitarkastaja pyysi KOP:lta 1989 muutaman tunnin sisällä selvitystä Oy Wärtsilä Ab:n osakkeilla käydyistä kaupoista. Pankkitarkastusvirasto halusi toisin sanoen tietää, ketkä olivat pankin asiakkaita. KOP:n asioista vastannut johtokunnan jäsen kieltäytyi antamasta näitä tietoja pankkisalaisuuteen vedoten. Pankkitarkastuslain 9 §:n 2. momentti oli KOP:n johtokunnan mielestä vain yleispykälä, joka kuvaa ptv:n tietojensaantioikeuden laajuuden. Sen piti aina pyytää tiedot jonkun tehtävän suorittamista varten. Selvityspyyntöhän ei sisältänyt mitään syytä. Pankkisalaisuuden suojaamien tietojen luovu-

tus pankkitarkastusvirastolle edellytti myös, että se on tarpeen ptv:lle laissa annetun valvontatehtävän toteuttamiseksi. KOP kanteli korkeimpaan hallinto-oikeuteen, jonka mukaan pankki ei ollut velvollinen antamaan asiakkaiden liikesalaisuutta koskevia tietoja, mikäli ne eivät liity ptv:n tehtäviin. KHO pysytti silti tammikuussa 1990 voimassa pankkitarkastusviraston tietojen pyyntöä koskeneen päätöksen 14.9.1989.

Niin ikään pankkien kirjanpitojärjestelmä ja niiden tilinpäätöksiä koskeneet määräykset olivat aikansa eläneitä. Pankit julkaisivat tuloksensa vertailukelvottomilla luvuilla, jolloin selittelyille jäi sijaa, mikä ärsytti myös lehdistöä. Ptv antoi vasta vuoden 1992 lopulla ensimmäiset selkeät määräykset, kuinka hoitamattomat luotot ilmoitetaan pankin tilinpäätöksessä. Pankit saattoivatkin vielä 1991 toimia vanhan, löysän käytännön mukaan. Pankkien talousvaikeudet tulivat Antti Kuusteränkin mukaan julki pitkällä viiveellä. Vasta uudet pankkilait siirsivät sitten 1991 ptv:n tarkastusten painopisteen laillisuusvalvonnasta riskienhallintaan. Samalla toimi kansainvälistyi ja viraston henkilöstölle tarjoutui mahdollisuus osallistua alan kansainvälisiin sekä pohjoismaissa pidettyihin, pankkikriisiäkin sivunneisiin koulutustilaisuuksiin.

Kansleri Kauko Sipponen oli pankkijärjestelmän pitkäaikaisena luottamusmiehenä jälkikäteen tyrmistynyt huomatessaan, miten vaivattomasti ylin ammattijohto oli kyennyt harhauttamaan ja ohittamaan hallituksen ja isännät. Sujuvan suullisen esityksen jälkeen epäilyt olivat karisseet, tärkeät yksityiskohdat jääneet mainitsematta ja oli toteutettu politiikkaa, jonka tosiasiallinen ja turmiollinen sisältö paljastui ällistyneille esimiehille ja luottamusmiehille vasta vuosien kuluttua. Hän pohti kansallisen itsepetoksen aineksia *Suomi suosta* -teoksessa 1992.

Nämä arvovaltaisten asiantuntijoiden harhautukset sekä heidän hyväuskoisuutensa osoittautuivat niin kipeiksi kokemuksiksi, että niistä ei kerrottu HSSP:n historiassa. Sen käsikirjoitus jätettiin holveihin pölyttymään. Pankinjohtaja Leo Latvasen, joka siivosi pankkia 1992, mukaan, kun rahaa päätettiin jakaa, alipäälliköt antoivat sitä innokkaimmille ottajille. Kukaan ei silloin valvonut, kuinka paljon sitä oli kaikkiaan kiinni saman toimialan riskeissä. Kun kiinteistömarkkinat romahtivat, romahti myös pankki. Monet muut tekivät sille kyllä seuraa pääkaupunkiseudulla rehottaneen kiinteistökeinotte-

lun vuoksi. Erityyppisille riskeille ei kylliksi osattu asettaa rajoja. Ne olivat asioita, jotka jäivät Latvasen mukaan säännöstellyssä järjestelmässä huomaamatta.

SYP:n sisäistä tarkastusta toteutettiin vuoden 1988 esimerkin mukaan hajautetusti liiketoiminta-alueittain. Alueen tarkastuspäällikkö raportoi virkatietä ensin asianomaiselle varatoimitusjohtajalle. Konsernin sisäistä tarkastusta koordinoi puolestaan sisäisenä tarkastuspäällikkönä toimiva kehitysjohtaja. Kotimaan toiminnan tarkastus läpikävi SYP:ssä 1988 kaikki piirikeskukset ja 224 konttoria ja myös yhdeksän kotimaista tytäryhtiötä ja yksikköä keskushallinnossa ja kansainvälisen toiminnan tarkastus kaikki ulkomaiset sivukonttorit, tytärpankit, Moskovan edustuston ja seitsemän Helsingissä tomivaa osastoa sekä Helsingistä käsin hoidetut ulkomaisten edustustojen kirjanpidot. Finanssitoiminnan tarkastus tarkasti rahamarkkina-, pääomamarkkina-, valuutta- ja sijoitusryhmiä sekä sen vastuulla olleita tytäryhtiöitä.

Sisäinen tarkastus tarkasti tilipidon, hallinnon, riskien hallinnan sekä toiminnan tarkoituksenmukaisuuden. Konttoritarkastuksessa keskityttiin lähinnä selvittämään luottoriskejä. Pankin sisäinen tarkastus halusi paikallistaa ja tarkastaa pankin riskikonttorit mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Sisäisen tarkastuksen ohjeet uusittiin 1989. Konsernin tarkastuspäällikkö siirtyi siinä yhteydessä toimitusjohtajan alaisuudesta pääjohtajan alaiseksi. Sisäinen tarkastus täydensi ohjeiden mukaan sisäistä valvontaa.

KOP:n sisäinen tarkastustoiminta suojasi yleisohjeen perusteella pankkia ja sen tytäryhtiöitä niiltä tappioilta ja haitoilta, joita säännösten ja ohjeiden vastainen, tehoton, epätarkka toiminta ja menettelyvirheet ja väärinkäytökset saattoivat aiheuttaa. KOP:n hallintoneuvosto taas valvoi, että pankkia hoidetaan varovaisesti ja huolellisesti lain ja yhtiöjärjestyksen mukaan. Yhtiökokouksen ja hallintoneuvoston päätöksiä ja ohjeita piti myös noudattaa. KOP:n hallintoneuvoston tarkastusvaliokunta taas tarkasti pankin maksuvalmiutta ja pistokokein luottoja ja niiden vakuuksia. Pankin tarkastusyksikkö tarkasti 1986 kolme aluetoimistoa, 77 sivukonttoria, kymmenen pääkonttorin osastoa, yhden ulkomaisen sivukonttorin, ulkomaisen tytärpankin, kotimaisen tytäryhtiön ja kaksi projektia, yhden sovellutuksen, kuusi järjestelmää sekä teki lisäksi 19 tilinpidollista tarkastusta.

Pankin johtokunnan jäsen Pentti Rissanen kirjoitti 30.1.1990 hallintoneuvoston valvonnasta ja vastuusta: »Viimeaikaisessa kehityksessä on havaittavissa piirteitä, jotka viittaavat siihen, että hallintoneuvoston jäsenten toimet voidaan saattaa oikeuden tutkittaviksi hallituksen jäsenten ja tilintarkastajien menettelyn ohella.» Se oli tullut esille suurkonkursseissa. KOP:n tarkastajien keskuudessa oli kriisivuosinakin henkeä, että pankkitarkastusviraston tarkastukset olivat välttämätön paha, joka ei tuonut julki mitään todellisia puutteita. Kävi myös ilmi, että ptv:n tarkastajat eivät »osanneet» kysyä olennaisimpia asioita. Tarkastus jäi heistä informoinniksi ja esittelyksi.

Pankeissa oli lisäksi tuhansia valvojia, jotka oli kutsuttu tähän luottamustehtävään lähinnä pankin ja sen yksityisen konttorin yhteiskuntasuhteiden hoitomielessä. Valvojille pankin asiat aina selvitettiin parhain päin eikä valvojataholta kyseenalaistettu pankkien toimintatapoja. KOP:ssa valvojia oli noin 3 500, SYP:ssä 3 100, PSP:ssa 400, säästöpankeissa taas oli 7 200 isäntää ja OKO:ssa 3 500 konttoritoimikunnan jäsentä. *Talouselämä*-lehti oli oikeassa keväällä 1991 artikkelissa »Valvojat nukkuvat». He olivat sen mukaan lähes käyttämätön voimavara, jos kohta he esittivät konttorikohtaisia parannusehdotuksia. Ptv:n edustajan mukaan he olivat suhdetoimintaa palveleva, yhteiskunnallisten kontaktien ylläpito-organisaatio, joka ei edustanut varsinaista valvontaa.

Valvonnalta puuttui kautta linjan myös asiantuntemusta. Suomen Pankin edustajakin saattoi jälkikäteen myöntää, että myös siellä monet laskelmamallit perustuivat vielä tuolloin säännöstelyajan historiaan. Keskuspankin ja pankkitarkastusviraston suhteet rakentuivat juridiselle pohjalle. Viimeksi mainittu ei toisin sanoen saanut tarvitsemiaan tietoja automaattisesti keskuspankista. Myös ylijohtaja Linnamo muisteli lukeneensa liberalisoinnista ensin lehdistä. Vaikka ptv:n tehtävät siirrettiin sitten SP:n rahoitustarkastukselle, sekään ei ollut heti täysin tehtäviensä tasalla.

Suomen Pankki -komitean, joka jätti mietintönsä 1994, mukaan kehitys osoittautui yleisesti odottamattomaksi. Pankkitarkastusvirasto ja Suomen Pankki eivät tunnistaneet riittävän selvästi ja aikaisin kaikkia pankkien taseisiin syntyneitä riskejä. Pankkivalvonta osoittautui kaiken kaikkiaan liian muotosidonnaiseksi ja riskeihin liittyvä taloudellinen arviointi ja johtopäätösten teko oli riittämätöntä. »Kriisin puhjetessa viranomaisilla ei ollut selkeää käsitystä sen laajuudesta

eikä kattavaa suunnitelmaa tilanteen hallitsemiseksi. Vastuu akuuttien ongelmien hoidosta jäi aluksi Suomen Pankille sen ohjesääntöön sisältyvän varsin yleisen rahoitusjärjestelmän vakauden tukemista koskevan velvoitteen nojalla.» Viranomaisilla ei ollut muuta organisaatiota, joka olisi kyennyt huolehtimaan tämäntapaisista tehtävistä.

Ensimmäinen tutkimus julkisen talouden valvonnasta valmistui Tampereen yliopiston apulaisprofessori Arvo Myllymäen toimesta alkuvuodesta 1995. Sen mukaan valvontaan suhtauduttiin talouden hyvinä vuosina suorastaan välinpitämättömästi. Uskottiin, että markkinatalouden selkäranka, esim. pankit, kantavat vastuunsa. Ja valtiovarainministeriö katsoi, ettei sillä ollut varaa tehostaa ptv:n toimintaa, vaikka 1980-luvun lopulla oli varaa kaikkeen muuhun. Valtio ja kunnat elivät tutkijasta kuin siat vatukossa ja »valvonnan heikkous laski yhteiskuntamoraalia, lisäsi talousrikollisuutta ja vilpillistä päätöksentekoa. Lakeja ja säädöksiä oli helppo kiertää ja tulkita.»

Mutta säätelylläkin on määränsä. Lisensiaatti Tapio Anttila onkin huomauttanut perustellusti: Jos säätelyä »ylikehitetään» kriisin jälkeen estämään samanlaista kriisiä, kylvetään uuden kriisin siemenet. Pankkien sääntelyn tuli perustua kahdelle periaatteelle: Riskiä ei voida kokonaan poistaa. Siitä aiheutuvat kustannukset maksavat ne, jotka riskinotosta hyötyvät.

Pääjohtaja joutuu tulilinjalle

Motto: Luulen että tämä on tärkeintä:
käsitellä epävarmuuksia.
(David A. Thomas)

Kun taloudellinen tilanne muuttui yhä vaikeammaksi, syyllisiä alettiin etsiä. Kun Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullberg moitiskeli pankkeja 1988 liiasta luotonannosta, SYP:n pääjohtaja Tiivolan mukaan moitteet kuuluivat siihen aikaan, jolloin keskuspankin ohjeet sille velkaa olleille pankeille olivat keskeisiä välineitä. Loppuvuodesta Kullberg taas syytti pankkeja sekä lyhytnäköisestä toiminnasta että tilaisuuden väärinkäytöstä.

Kauppatieteen maisteri Ahti Hirvonen toimi SYP:n pääjohtajana vuodet1989–1991. Unitas Oy:n pääjohtaja hän oli 1991–1992 ja hallituksen puheenjohtaja 1992–1993.

Meno alkoikin olla tolkutonta rahan suoramyynteineen. Kilpailu markkinaosuuksista oli Kullbergille käsittämätöntä. Hän patisti pankkeja kiinnittämään yhä enemmän huomiota kannattavuuteen markkinaosuuden sijasta. Hän suositteli pankinjohtajille myös opintomatkaa Norjaan. Miksi Suomen Pankki liberalisoi rahamarkkinoita radikaalisti, jos seuraukset olisivat niin katastrofaaliset kuin pääjohtaja antaa ymmärtää, kysyi taas Ahti Hirvonen, Tiivolan seuraaja, hallintoneuvostossaan. Luottoja ei SYP:stä myönnetty sen holtittomammin kuin aikaisemminkaan. Niitä kyllä voitiin myöntää suurempina erinä ja eri tarkoituksiin kuin ennen.

Myös pankkien taholla pantiin merkille liberalisoinnin ilmeiset vaarat. PSP:n pääjohtaja Heikki Tuominenkin ehdotti Linnamon

mukaan, että pankkien neuvottelukunnasta olisi tehty elin, jonka avulla olisi vältetty liberalisoinnin pahimmat ylilyönnit. Mutta hanke ei ottanut tulta. Mm. Ali-Melkkilä oli kovasti sitä vastaan ja halusi katsoa Suomen Pankin kortit loppuun saakka. Linnamo leimasi tämän alaisen Juhani Riikosen samassa yhteydessä anarkistiksi. Kaikki, mitä ptv tai SP ehdottivat, olivat hänestä väärin.

Viranomaiset ovat heikkoja ja muodollisuuksiin tukeutuvia. Eivät toimi maan ja pankkijärjestelmän kokonaisedun mukaisesti. Eivät halua ottaa mihinkään kantaa. Jos heidän on pakko reagoida, päätöksenteko on hidasta ja empivää. Kun päätös tulee, se on yllätys kaikille ja aina hyvin muodollinen, tavanomainen ja heikko, merkitsi maaliskuuluun päiväkirjaansa SKOP:n pääjohtaja Christoffer Wegelius vain vähän ennen kuin hänen pankkinsa joutui Suomen Pankin haltuun. Vuoden päästä hän pyöritti samaa asiaa: »Jos ei olisi ollut Kullbergin tapainen mies Suomen Pankissa, jos Aranko olisi ollut stabiilimpi ja vahvempi, jos, jos, jos...» SKOP:n pääjohtajan muistiinpanojen valossa pankkitarkastusvirasto ja Suomen Pankki menivät aika ajoin toistensa taakse vastuuta pakoon ja päätöksenteko vaikutti linjattomalta. Kilpailijoiden mielestä taas SKOP käytti häikäilemättä hyväksi pääjohtaja Kullbergin »herrasmiesmäisyyttä».

KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassilankin mukaan Kullberg ja Suomen Pankki estivät keväällä 1990 pankkeja varautumasta kaventuviin korkomarginaaleihin ja uhkaavaan kustannuskriisiin. Lassilasta rahamarkkinoiden vapauttaminenkin oli alkanut liian myöhään. – Ajallinen etäisyys suhteutti myös Lassilan käsityksiä. Vuonna 1999 hän oli jo valmis myöntämään (*Apu* 39/99), että pankkikriisi oli väistämätön. Olihan pankkien kannattavuus heikko eikä niillä ollut kriisin alkaessa luottotappiovarauksiakaan kuin muutama miljardi. Eivätkä Suomen Pankin toimenpiteetkään tuntuneet enää vuosien takaa kaikkein suurimmilta kriisin syiltä.

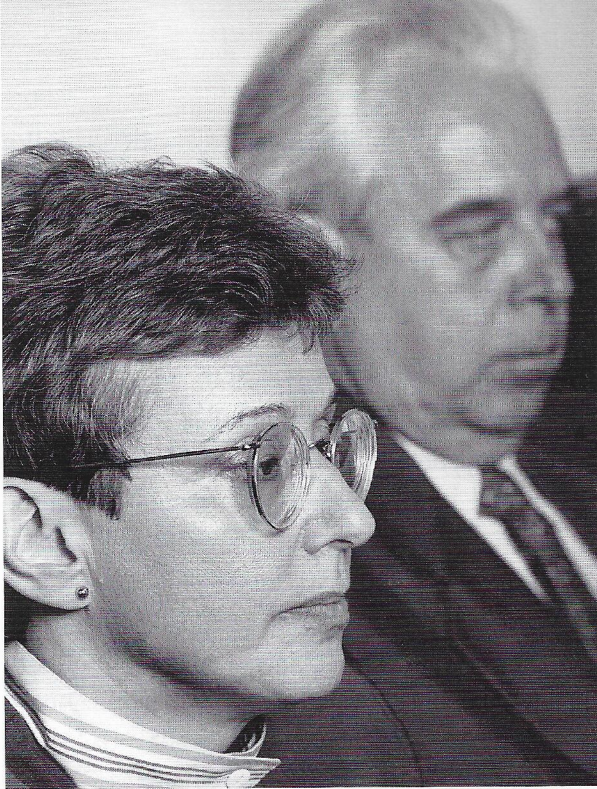
Pääjohtaja Rolf Kullbergin mukaan ulkomaankaupan vapautuminen käynnisti rahoitusmarkkinain muutokset. Suomen Pankin oli pakko mukautua ja sopeutua markkinoiden kehitykseen. Hän muistutti *Omapankki*-lehdessä, että pankit kannattivat ensimmäisinä markkinaehtoisen rahoitustoiminnan kehittämistä. Siksi hän hämmästeli, ettei sen kytkentöjä ja vaikutuksia ollut sisäistetty paremmin. Pankit eivät varautuneet Kullbergista hyvillä tuloksilla huonoihin aikoihin vaan ne syyllistyivät ankaraan markkinaosuuskilpailuun, jos-

sa kilpailuvälineenä oli luotonanto eivätkä hyvät talletusehdot. Myös luottotappioiden kasvu todisti, ettei luottotappioriskeihin ollut varauduttu ajoissa. Vaikka veronhuojennuslain päättyminen vuoden 1991 lopussa oli tiedossa, pankit antoivat rakenteellisen korkoriskinsä kasvaa. Ottolainauksen kustannukset kasvavat silloin, kun varainhankinnan peruskorkosidonnaisuus vähentyy, Kullberg luennoi. Vielä syntymäpäivähaastattelussa 3.10.1990 Kullbergilla näyttää olleen tunne siitä, että hän oli epäonnistunut. Hän kertaili vanhoja ja totesi saarnanneensa jatkuvasti. Mutta saarnat eivät tehonneet, kukaan ei tuntunut kuuntelevan häntä.

Suomen Pankki oli Kullbergin mukaan aina ollut kiitollinen kohde ylihappamalle kritiikille. Hän puolusti hanakasti keskuspankin ratkaisuja muttei pitänyt Suomen Pankkikaan virheettömänä. Epäonnistuihan se mm. padotessaan valuutan suurta tulvimista maahan 1980-luvun lopulla. Kun pääjohtaja esitteli käsityksiään erään suuren pankin johtajalle, hän sai tältä ihmetykseekseen kuulla, että luottojen lisäys oli luonnollista ja välttämätöntä. Vieraasta ei yksinkertaisesti voitu sanoa ei silloin, kun oli rahaa ja korko oli pääosin annettu. Kullberg puolestaan halusi turvallisuussyistä jarruttaa ekspansiota. – Muistelmissaan hän näki pankkikriisin yhtenä yleisenä syynä senkin, että ulkomailla tunnettiin suurta ja liian pitkään jatkunutta luottamusta Suomen talouteen ja luottokelpoisuuteen.

Sirkka Hämäläinen säesti pääjohtajaa ja antoi ymmärtää syksyllä 1990, että Suomen Pankki ei ryhdy pankkien pelastusveneeksi. »Se voi parhaimmillaan olla pelastusrengas, joka auttaa juuri ja juuri pysymään pinnalla.» Sen varaan saattoi hänestä laskea pankeissa yhä vähemmän ja vähemmän. Hämäläinen korosti samana syksynä Rakennemuutos rahoitusalalla-seminaarissa, että ennen suojattu rahoitusala joutuisi nyt luopumaan tuetusta »ansari» -asemastaan ja kohtaamaan kovan kilpailun. Hän tähdensi lisäksi, että vastuu pankkien taloudellisesta toiminnasta on joka tapauksessa entistä selvemmin omistajilla, joiden tulee asettaa toimivalle johdolle vahvat vaatimukset kustannusten karsinnan, kannattavuuden ja riskien hallinnan suhteen. Samoista asioistahan Hämäläinen oli kantanut huolta jo kolme vuotta aikaisemminkin.

Suomen Pankki jakoi virkansa puolesta ohjeita muille pankeille, mutta ei aina näyttänyt elävän omien ohjeidensa mukaan. Niinpä julkisuudessa kiinnitettiin huomiota keskuspankin huomattavan suu-

Tasavallan presidentti nimitti Suomen Pankin johtokunnan jäsenen Sirkka Hämäläisen Rolf Kullbergin jälkeen Suomen Pankin pääjohtajaksi. Hämäläinen varoitteli 1980-luvun lopulla pankkeja kriisistä ja johti puhetta keväällä 1992 siinä työryhmässä, joka valmisteli maan hallitukselle ensimmäiset nuotit pankkikriisin ratkaisemiseksi.

reen henkilöstömäärään, joka ei näyttänyt huolettavan sitä. Raskaiden rakenteiden purku oli aloitettu haarakonttoriverkon harvennuksella. Vuosia myöhemminkin taitettiin peistä pankin poikkeuksellisen mahtavista edustustiloista Lapissa.

Mutta nokittelu jatkui yhä. Kun pääjohtaja Kullberg oli arvostellut helmikuun 1991 alussa jälleen pankkeja väärinarvioinneista ja luotonannon paisuttamisesta, SYP:n Hirvonen vastasi ärtyneesti: »Mikäli Suomen Pankin pääjohtaja tekee tällä ymmärrettäväksi, että Suomen talouden ongelmat johtuvat ainoastaan tai ainakin pääasiassa suomalaisten pankkien toiminnasta, aliarvioi hän joko tahallaan tai mikä vielä pahempaa tietämättömyyttään Suomen Pankin merkityksen.» Hirvonen ei muistanut pääjohtajan pitkään aikaan käyttäneen puheenvuoroa, joka ei sisältänyt »pankit saavat syyttää itseään» toteamusta. Pankeissakin oli Hirvosen mukaan moittimisen aihetta, mutta keskuspankin tehtävä oli myös tukea pankkijärjestelmää, jonka toiminta perustui luottamukseen. Hän arveli, että jatkuva, julkinen ja osin aiheetonkin keskuspankin kritiikki murentaa luottamusta. Ulkopuoliset tutkimuslaitokset olivat SYP:n pääjohtajan mukaan todenneet, että pääosa Suomen Pankin syytöksistä olisi pitänyt kohdistaa siihen itseensä.

Vaikka Kullbergilla oli syppiläinen liikepankkitausta, hän ei tullut oikein toimeen SYP:n myöhemmän johdon kanssa. Asiat näyttivät toki erilaisilta keskuspankista ja Aleksanterinkadulta katsottuna, mutta oma merkityksensä on ollut henkilökemiallakin. Tulihan hän erinomaisesti toimeen esimerkiksi OKO:n Komin kanssa. Kullberg oli erään liikepankkijohtajan mukaan henkilö, joka otti kaiken, mitä hänelle esitettiin, helposti kritiikkinä itseään vastaan. Hän oli asiantuntemuksesta huolimatta myös ujo, arka ihminen, minkä muut tulkitsevat liian usein ylimielisyydeksi.

Asioista aletaan vihdoin puhua

»Joka tietoa lisää, lisää tuskaa.»
(Saarnaaja)

Helmikuussa 1989 keskuspankki ja pankit sopivat järjestelyistä, joilla luotonannon kasvu piti taittaa vuositasolla 10–15 prosenttiin. Ja kassavarantovelvoitteen yläraja nousi 12 prosenttiin siltä varalta, että pankit eivät pysyisi toivotulla kasvu-uralla. Mutta se ei hillinnyt kylliksi luotonannon kasvua. Pankit ymmärsivät Suomen Pankin perustelut ja ongelman vakavuuden, mutta toivoivat, että kysyntää rajoitetaan myös finanssipolitiikalla. Hallituksen keveää finanssipolitiikkaa olivat Suomen Pankin lisäksi avostelleet vaihtotaseongelmasta varoitelleet ekonomistit. Talousneuvostokin oli kirjannut samat huolet mutta ilman käytännön vaikutuksia.

Kun Holkerin hallitusta kasattiin huhtikuussa 1987, kokoontuivat hallitusneuvottelijat Suomen Pankkiin kuulemaan keskuspankin ja valtiovarainministeriön arvioita maan taloudellisesta tilasta. Pääjohtaja Kullberg käytti tilaisuudessa ammattipessimistin puheenvuoron, jollaisen pääministerin väitettiin tilanneenkin. Valtiontaloudessa piti nyt vetää hihnat tiukalle. Kun hallitus sitten ohitti keväällä 1989 puolimatkankrouvin, eduskunta pohti hallituksen aikaansaannoksia ja huomista. Nyt olivat käsillä ne talousongelmat, joista Kullberg varoitti kaksi vuotta aiemmin eikä niistä enää haluttu vaieta.

Tällä hetkellä Suomella ja meillä suomalaisilla pyörii hyvin ja siksi talouspolitiikasta puhuvat saavat helposti pahanilmanlinnun maineen, todisti kokoomusryhmän puheenjohtaja Tapani Mörttinen. Kun talouspolitiikalla parannetaan kansalaisten mahdollisuuksia kuluttaa, miksi nyt pitäisi kiristää vyötä, kun he ovat keskimäärin päässeet kuluttamisen makuun. Mörttinen kiirehti vastaamaan: »...siksi, että Suomi toimii tänä päivänä Huittisten hullun miehen tavoin – syö enemmän kuin tienaa.» Jos hyvän sään aikana ei hillitä ennaltaehkäisevällä talouspolitiikalla kysynnän kasvua ja velkaantumista, se voi joutua suhdanteiden kääntyessä tosi hevoskuurille, Mörttinen puolusteli hallituksen linjaa.

Esko Seppäsen poleemisen kannan mukaan korkeat markkinakorot olivat rahamarkkinoilla annettu olotila ainoastaan silloin, jos kasinotalouden käytössä pitää olla löysää rahaa käytettäväksi huonolla hyötysuhteella »pankkien helppoheikkien» humpuukin edistämistarkoituksiin. Mutta jos halutaan parantaa suomalaisten yhteiskunnallista vointia, markkinakorkoja piti hänestä laskea eikä nostaa. Yksittäisen talouden velkaantuminen merkitsi Tuula Paavilaisesta kansantalouden velkaantumista, millä olisi laajat vaikutukset pitkällä aikavälillä. Kotitalouksien velkaantumista oli siksi välttämättä hillittävä ja poistettava kulutusluottojen verovähennysoikeus. Myös hallitus lupasi tiedonannossaan ottaa lainakorkojen verovähennysoikeudet uudelleen esille, mitä valtiovarainministeriön virkamiehetkin vaativat valtiontalouden tasapainon vuoksi.

Talousneuvoston muistio »Vaihtotaseongelma Suomessa» valmistui maaliskuussa 1989. Kun se vuoti julkisuuteen vastoin laatijoiden suunnitelmia, pääsihteeri Seppo Leppänen kirjoitti saman vuoden *Mitä, Missä, Milloin* -teoksessa uhkakuvista. Kuluva syksy tarjoaa kansantaloudelle viimeisen mahdollisuuden välttää kriisi, mies muistutti ja vaati: »Inflaatio on raha-, finanssi- ja tulopolitiikan avulla saatava hidastetuksi alle kansainvälisen tason.» Myös vaihtotasealijäämän, jonka niin ikään arvioitiin syvenevän 1990, piti ehdottomasti supistua ja säästämisen elpyä. Jos vuoden 1989 jälkipuoliskolla ei tehdä kestäviä talouspoliittisia ratkaisuja, korkotaso nousee, investoinnit supistuvat, konkurssit yleistyvät sekä yritysten että kotitalouksien keskuudessa. Jos näin kävisi, työttömyys kohoaisi, tuotannon ja tulojen kasvu pysähtyisi ja ulkomaisten sijoittajien luottamus Suomen talouden kykyyn hoitaa asiansa heikkenisi, edessä on talouspoliittinen umpikuja.

Seppo Leppänen oli kuitenkin valmis 1992 avoimesti myöntämään, etteivät he osanneet analysoida riittävän selkeästi korkean koron myötä tapahtuvan varallisuuden arvon jyrkkää laskua sekä sen vaikutuksia pankkijärjestelmän kriisiin. Itäkaupan romahduksen suuruuskin tuli yllätyksenä. Em. muistion jälkiarvioinnissa voitiin samalla todeta, että aiemmin torjuttu kriisivaihtoehto oli käynyt toteen. Talousneuvoston erehdyksetkin olivat inhimillisiä. Kriisin ensi vuosina kenelläkään ei ollut selkeää käsitystä, missä mentiin ja kuka oli tasavallassa vastuussa mistäkin asiasta. Siitä syystä myös vastatoimet myöhästyivät ratkaisevasti.

Mutta vuoden 1991 eduskuntavaalit olivat liian lähellä. Hallitus, valtiovarainministeriö ja ministeri Erkki Liikanen tiedostivat talouden ylikuumenevan ja yrittivät hillitä valtion menojen kasvua. Mutta kasvun ja kulutuksen huumassa puoluetoverit eivät enää uskoneet järkipuhetta. Liikanen varoitti perinteisessä budjettiesitelmässä syksyllä 1989 hallitsemattomasta ulkomaisen velan otosta. Koska se altisti liikaa kansainvälisten rahamarkkinoiden heilahteluille, sen kasvu piti saada hallintaan. Budjetti pyrki tekijänsä mukaan hillitsemään talouskasvua kireällä finanssipolitiikalla. Loppujen lopuksi ryhmät eivät uskoneet asiantuntijoita, vaan eduskunta avasi budjetin varsin huonoin seurauksin. Matti Louekoski joutui huolehtimaan budjetin jälkihoidosta maaliskuussa 1990, kun Liikanen siirtyi Brysseliin rintamakarkuriksikin leimattuna.

Kun talous kuumeni ja vaihtotase painui miinukselle, Kullberg piti pääsyyllisinä markkinaosuuksista kilpailleita sekä luotonantoaan holtittomasti kasvattaneita pankkeja ja myös kansalaisia, jotka saadulla lainarahalla ostivat ja matkustivat yli kaiken kohtuuden. Kahdeksantoista kuukautta myöhemmin Suomen Pankki revalvoi markan neljällä prosentilla. Markkinakorot nousivat heti rajusti, vientiteollisuus joutui vaikeuksiin, tuotanto hiipui, maan vienti kangerteli ja tulot pienenivät. Arvostelijat väittivät, että Suomea ajettiin tietoisesti taantumaan. Kun keskuspankki ei nauttinut rahamarkkinoiden täyttä luottamusta, se heijastui markan arvoon erilaisina kurssiodotuksina ja spekulaatioina. Ne puolestaan pitivät korot jatkuvasti ylhäällä ja kansantalouden ahtaalla.

Kun pääministeri Esko Ahon porvarihallitus antoi ensimmäisen talouspoliittisen tiedonantonsa 28. 5.1991, kellossa oli toinen ääni. Suomelta puuttui malttia vaurastua ja komeat kasvuluvut estivät

näkemästä, että nopea kasvu perustui ulkomaisen velan varaan. Aho korostikin, että nyt piti parantaa avoimen sektorin, ennen muuta vientiteollisuuden ja tuonnin kanssa kilpailevan tuotannon, kilpailukykyä. Hän kaipasi teollisuudelle ja yrittäjille myönteistä politiikkaa. Julkisten menojen kasvu piti pysäyttää.

Valtiovarainmnisteri Viinanen piti menolisäyksiä tuulentupien rakenteluna. Hän nosti esille pankkienkin ongelmat todeten, että suomalaiset pankit olivat erinomaisen suuressa kriisissä yhä lisääntyvien luottotappioiden vuoksi. Mitä sitten tapahtuu, hyvät ystävät, jos pankkilaitos saa todella rankkoja vaurioita sisälleen, ministeri kysyi ja vastasi itse, ettei se ollut varmasti enempää yksittäisten ihmisten kuin koko yhteiskunnankaan etu. Pankit eivät voineet hänestä harrastaa ns. sosiaalista toimintaa vapailla rahamarkkinoilla.

Asiakas oli pankille kuningas tai kerjäläinen. Säästäväisyys kehittyi meillä vuosikymmenten mittaan kansallisvelvollisuuteen verrattavaksi hyveeksi. Täsmällinen velanmaksu oli suomalaisille kunnia-asia. Asiakkaan ja pankinjohtajan välit lämpenivät 1980-luvun lopulla jo miltei soidinmenoja muistuttaviksi. Rahaa oli poikkeuksellisen kosolti saatavissa ja sitä myös otettiin, koska takuistakaan ei pidetty niin suurta lukua. Ja nyt oli tullut maksun aika. Kokonaistuotanto oli supistunut sellaisella vauhdilla, ettei sitä ollut koettu aiemmin itsenäisessä Suomessa rauhan oloissa, Viinanen alleviivasi syksyllä 1991. Ongelmia kärjistävät kierteet olivat tasapainottavia voimakkaampia. Talouskehitys oli monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta heikompi »kuin synkimmissäkään kauhuskenaarioissa oli arvioitu». Ministerin budjettiesitelmäkään ei sisältänyt Kansantaloudellisessa yhdistyksessä tavanomaista loppukevennystä; vitsit alkoivat olla vähissä.

Eduskunta käsitteli Viinasen budjettia joulukuussa 1991 selvän kriisitietouden vallitessa. Valtiovarainvaliokunnan puheenjohtaja Pentti Mäki-Hakolan mukaan tutkimuslaitokset olivat erehtyneet pahan kerran talouskehitystä ennakoidessaan. Vaikka Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen mukaan maan olisi tullut kauan sitten olla taloudellisessa sekasorrossa, siinä se ei kuitenkaan hänestä vielä ollut. »Jälkiviisaina meidän on helppo todeta, että sääntelyä purettiin ja luotonsaantia helpotettiin täysin väärässä suhdannevaiheessa, jolloin ei missään tapauksessa olisi saanut lisätä kysyntää lainarahan avulla», Matti Luttinen taas totesi. Rahamarkkinoiden sääntelyn purku oli ollut iso talouspoliittinen reformi, kuten moninaisista seurauksista oli

voitu havaita. Hän muistutti lisäksi, että Suomen Pankki toteutti mittavan uudistuksen ilman poliittista vastuuta ja keskustelua.

Taloustutkijat Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen olivat Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisussa todenneet saman. Toimenpiteiden kokonaisvaikutus oli heistä niin suuri, että ongelma olisi vaatinut avointa poliittista keskustelua, jossa keskuspankki olisi voinut selittää sekä eduskunnalle että hallitukselle muutosvaihtoehdot, jolloin myös verojärjestelmän ja rahoitusmarkkinoiden välinen kytkentä olisi tullut selväksi. Avoimuutta ei peräänkuulutettu liian aikaisin. Mitään ei silti voitu enää tehdä. Mitä vaikeammiksi käytännön ratkaisut tulivat, sitä vähemmän niitä haluttiin julkisuudessa retostella. Pankkikriisi oli suurelle yleisölle järkyttävä yllätys.

Kansalaisilla olisi ollut oikeus odottaa maan isältä, *Kauppalehden* pääkirjoittaja muistutti huhtikuun 1991 lopulla, talousmieheltä, vankkaa otetta ja linjausta tätä kriisihallitusta muodostettaessa. Maa tarvitsi vahvaa johtajaa, mutta presidentti Mauno Koivisto antoi hallituksen ajelehtia kokoon. Se oli *Kauppalehden* mielestä »silmiinpistävää toimettomuutta». Jälkikäteen Koivisto uskoutui, että oma passiivisuus oli kalvanut hänenkin mieltään, mutta kyse oli lähinnä 1980-luvun lopun tapahtumista.

Superministeriön johto herää

Motto: Poliitikko elää aina eilispäivässä,
koska poliitikko on riippuvainen valitsijoista,
jotka puolestaan ajattelevat eilispäivän
kokemuksiinsa nojautuen.
(Päiviö Hetemäki)

Kriisin merkit näkyivät kevään 1991 eduskuntavaalien tienoilla selvästi valtiovarainministeriön näyttöpäätteissä. Näissä vaaleissa puheenjohtaja Esko Aho johdatti keskustapuolueen historialliseen vaalivoittoon. Kun poliitikoilla on synnynnäinen taipumus pyrkiä lunastamaan äänestäjille antamiaan ylisuuria lupauksia, huolenpito jaettavan kertymisestä ja riittävyydestä jää usein valtiovarainministeriön virkamiesjohdolle.

Kun kansantalouden kehityksessä nähtiin ensimmäiset hälyttävät merkit, ministeriön johto alkoi jo syksyllä 1990 valmistella niitä kartoittavaa selvitystä. Holkerin hallituksen ministerit eivät poislähtevinä halunneet olla mukana hankkeessa, joka sai silti heiltä hiljaisen hyväksymisen. Valmistunut ohjelma lähetettiin lausunnolle puoluetoimistoihin ja niiden edustajia pyydettiin keskustelemaan aiheesta ministeriöön. Puolueet eivät kuitenkaan olleet järin kiinnostuneita näistä suunnitelmista.

Kolme päivää eduskuntavaalien jälkeen valtiovarainministeriön valtiosihteeri Eino Keinänen kutsui koolle tiedotustilaisuuden, johon osallistuivat myös kansantalousosaston Sixten Korkman, vero-osaston Lasse Arvela ja budjettiosaston Raimo Sailas. Siinä virkamiehet toivat julki talouspoliittiset näkemyksensä. Koskaan aiemmin he eivät olleet vaalien jälkeen tulleet näin julkisuuteen. Ennen vaalejahan se ei käynyt mitenkään päinsä. Tavallista on, että poliitikot määrittelevät talouspolitiikan linjan ja virkamiesten tehtäväksi jää toteuttaa se. Virkamiehiä pelotti poikkeuksellisen vaikeissa oloissa uuden hallituksen ilmeinen kokemattomuus. Ohjelman nimi oli hyvin haastava: *Talouspolitiikan linja – VM:n virkamiesjohdon ehdotus kansantalouden tervehdyttämisohjelmaksi.*

Risto Uimonen toteaa teoksessaan *Häntä heiluttaa koiraa. Suomen demokratian häiriötila 1983–200?* mm: »Virkamiesten esiintulo vaikutti julkisuuden avulla tehdyltä vallankaappaukselta, mutta kyse ei ollut siitä, vaan hätähuudosta ja aidosta huolesta. Idea virkamiesten linjapaperista syntyi Eino Keinäsen päässä.» Kun normaalisti julkisissa esiintymisissä varovainen, huippukorrekti virkamies soitti kuuluvasti hätäkelloja ja kertoi uutta hallitusta suunnitelleille poliitikoille ja kansalle, kuinka uhkaavalta Suomen taloudellinen tulevaisuus näytti, sen vaikutus oli toivotunlainen. Asetelma oli laajaa julkisuutta ajatellen vähintään kiusallinen. Kansanedustajathan olivat vaaliturneella luvanneet huomattavasti enemmän kuin rahkeissa oli varaa. Tuoreet valtiovarainministerit eivät halunneet ottaa ohjelmaa omiin nimiinsä vaan seurasivat sivupenkiltä julkitulon osakseen saamaa suurta kiinnostusta.

Virkamiesten paperi kertoi synkkään sävyyn, että kansantalouden ongelmat eivät ole suhdanneluontoisia, vaan myös rakenteellisia. Siksi he myös varoittivat poliitikkoja sortumasta elvytykseen, vaikka se oli klassisen keynesiläisyyden mukaisesti perusteltua laskusuhdanne-

tilanteessa. He vaativat, että julkisen sektorin oli tehtävä tilaa avoimelle lohkolle talous- ja tulopolitiikassa. Tuo virkamiesten ristiretki ansaiseekin kaiken kunnioituksen, vaikka jälkikäteen tiedetään, että hekään eivät maalanneet tulevaisuutta riittävän synkäksi. Poliitikot ja kansa eivät ottaneet varoituksia kyllin vakavasti. Taloudellisten tutkimuslaitostenkin ennusteet menivät samaan aikaan täysin metsään.

Suomen Pankki ja pankkitarkastusvirasto eivät tyytyneet julkisiin varoituksiin vaan asettivat työryhmän seuraamaan tilannetta. Kun pankkitarkastusviraston ylijohtaja Arangon kirje sai valtiosihteeri Keinäsen huolestumaan pankkien tilasta ja valtiovarainministeriön edustus katsottiin välttämättömäksi, syntyi ns. rohto-ryhmä seuraamaan asioiden kehitystä. Siihen kuuluivat Jorma Aranko (ptv), Eino Keinänen (vm), Pekka Laajanen (vm), Risto Määttänen (ptv), Esko Ollila (SP) ja Matti Vanhala (SP). Tausta-arvioita ryhmälle laativat SP:ssa Liisa Halme, Seppo Kostiainen, Peter Nyberg, Paavo Peisa, Heikki Solttila ja Vesa Vihriälä.

Rohtoryhmä seurasi alussa enemmän SKOP:ia ja säästöpankkeja, myöhemmin näkökenttä laajeni. Epävirallinen tarkkailijaryhmä varautui tuleviin pulmiin. Tilanne koettiin SKOP:n osalta varsin kriittiseksi, mutta keinot olivat vähissä. Lamaoloissahan olisi tarvittu paljon nähtyä enemmän joustavuutta; olihan noin 75 % määrärahoista vielä enemmän tai vähemmän säädösperusteisia. Säästöpäätöksiä voitiin eduskunnassakin tehdä yksinkertaisella enemmistöllä vasta vuoden 1993 perustuslakiuudistuksen jälkeen.

– *Pörssikurssit ja kiinteistöjen hinnat kääntyivät alkuvuodesta 1989 laskuun ja markkinakorot matkasivat päinvastaiseen suuntaan. Kun bkt:n kasvu päättyi jo 1990 vastakkaisista ennusteista sekä odotuksista huolimatta, Suomi olikin kasvotuksin sodanjälkeisen ajan pahimman laman kanssa. Suomalaisessa yhteiskunnassa kutsutaan sitä edeltänyttä aikaa kollektiivisen sokeuden vuosiksi.*
– *Eräät asiaintuntijat varoittivat selväsanaisesti 1980-luvulla uhkatekijöistä. Mm. Mika Tiivola (1983), Matti Ranki (1986), Sirkka Hämäläinen (1987), Raimo Ilaskivi (1988) ja Pekka Korpinen (1988) käyttivät hyvin painavia puheenvuoroja. Huutavan äänet korvesta eivät kuitenkaan valitettavasti saaneet vastakaikua.*
– *Saman kohtalon koki muista pankkikriiseistä kertynyt kokemus. Käyttökelpoista tietoa saatiin sekä Norjasta että Ruotsista. Yhtymä-*

kohtia löytyi varmasti myös USA:n säästöpankkikriisiin. Vaikka ulkomaisten pankkikriisien ongelmat olivat yksityiskohtia myöten samanlaisia kuin Suomessa, niitä kyllä seurattiin, mutta johtopäätöksiä tehtiin luvattoman vähän. Eihän meillä näin voi käydä.

- *Valvonnan voimavaratkin olivat kautta linjan heikot. Pankkitarkastusvirasto valvoi, mutta vasta jälkikäteen, pankkien toiminnan laillisuutta ja säätelyn katsottiin yleisesti sopivan huonosti ajan henkeen. Vasta kun pahin oli jo tapahtunut, julkinen valta ja pankit kiinnittivät huomiota asiaan ja resursseja sekä toimintavalmiuksia lisättiin merkittävästi.*
- *Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullberg joutui tämän tästä suukopuun lähinnä liikepankkijohdon kanssa. Niiden edustajat paheksuivat äänekkäästi keskuspankin lukuisia yrityksiä rajoittaa liian avokätistä luottojen jakamista. Kullberg joutui poliittisellakin rintamalla epäsuosioon. Puheet kulutusjuhlista eivät valitettavasti menneet läpi – koko maata järisyttävin seuraamuksin.*
- *Kun lama yllätti maan ja synkimmät kauhuskenaariot alkoivat näyttää todennäköisiltä, asioita ei enää käynyt kieltäminen ja kaikki hyvät neuvot olivat tarpeen. Nyt Suomen Pankki, pankkitarkastusvirasto ja valtiovarainministeriö asettivat ns. rohtoryhmän seuraamaan SKOP:n tilaa. Pian sen vastuualue laajeni muihin pankkeihin.*

Pankkikriisi julkiseksi

Motto: Demokratia on sitä lujempi,
mitä suuremman määrän arvokasta
informaatiota se kestää.
(Louis Armand)

Pankkisalaisuus turvaa, että asiakkaan tiedot eivät joudu vääriin käsiin. Se on osa yksityisyydensuojaa, joka suojaa myös yrityksiä ja yhteisöjä. Liikesalaisuus taas varmistaa, ettei pankin asioita kerrota sivullisille. Kumpikin on tarpeen normaali oloissa, mutta pankkikriisin aikana viranomaiset ja pankit saattoivat vetäytyä halutessaan niidenkin taakse. Pankkitarkastuslaki laajensi 1985 pankkitarkastusviraston oikeutta antaa tietoja Suomen Pankille. Keskuspankki taas oli haluton avoimeen keskusteluun, koska julkisuudessa myös tasapainoinen lausunto sen mielestä usein kärjistyi. Pankkisalaisuus vaikeutti näin viranomaistenkin vuorovaikutusta. Tieto ei kulkenut esim. Suomen Pankin ja pankkitarkastusviraston eikä SP:n ja valtiovarainministeriön vero-osastonkaan välillä.

Pankkitarkastusviraston piti lain mukaan valvoa pankkeja, mutta virkatoimi ei ollut alun alkaenkaan täysin yksiselitteinen. Valvontaanhan ei voinut sisällyttää aktiivista velvollisuutta tai oikeutta hoitaa pankkien toimintaa ohjein ja käskyin. Viranomainen ei siis voinut puuttua pankkien johtoon, vaan sen piti tyytyä huolehtimaan, että pankki pysyi lain ja terveen kehityksen puitteissa. Tarkastusvirasto ts. valvoi, toimivatko pankit lakien, asetusten ja määräysten mukaan. Pankkitarkastusvirastolle ei kuulunut menestyivätkö ne vai menivätkö konkurssiin.

Pankkisalaisuus askarrutti toimittajakuntaakin. Kun salaisuutta käsiteltiin journalistipäivillä, KOP:n Matti Korhonen piti sitä liian ahtaana ja monikasvoisena. Rajoittivathan kyseiset säännökset pankinkin mahdollisuutta vaikuttaa omalla viestintäpolitiikallaan julkiseen kuvaansa. KOP:n ja Kourin välisessä kiistassa asiakas saattoi käyttää huomattavan suorasukaisia menetelmiä ajaessaan etujaan. Pankki oli köytetty pankkisalaisuuteen ja saattoi ottaa kantaa sitä mukaa kuin asiakas toi asioita julki.

Paavo Haavikon mukaan pankkisalaisuus oli valtionsalaisuuteen verrattava vaikuttaja. Yleiseksi hokemaksi ja salaisuudeksi oli tullut, että kaikki, mitä pankit tekevät tai puuhaavat asiakkaista riippumatta, on salaista. – Pankkiyhdistys, Säästöpankkiliitto ja Osuuspankkien Keskusliitto olivat puolestaan yhdessä laatineet perinpohjaiset pankkisalaisuusohjeet. Pankkien työhön alusta lähtien liittynyttä salaisuutta käytettiin kuitenkin yhteiskunnan muilla sektoreilla myös vaarallisena näkösuojana.

Pankkiperheen musta lammas

Motto: Pankkiiri on kaveri joka lainaa
sateenvarjoaan auringonpaisteella ja
vaatii sen takaisin heti paikalla
kun alkaa sataa.
(Mark Twain)

Säästöpankkiryhmä hylkäsi jo 1980-luvun puolimaissa harkitusti vanhan säästöpankkitraditionsa ja omaksui investointipankkina uuden bisness-henkisen kulttuurin. SKOP:n pääjohtajana vuoteen 1985 toiminut Matti Ranki edusti vielä vanhan koulun varovaista pankkimiestä. Hänen aikanaan kiinnitettiin huomiota lähinnä vain kolmeen tärkeään seikkaan: vakavaraisuuteen, kannattavuuteen ja maksuvalmiuteen. Niille rakentanut pääjohtaja saattoikin todeta vuoden 1985 kertomuksessa luottavaisesti: Asiat ovat kunnossa.

Hänen seuraajansa Matti Ali-Melkkilä kuului samaan koulukuntaan. Hän salli kuitenkin nuorempien alaistensa aika vapaasti toteuttaa ideoitaan ja näin SKOP ajautui bisnesshenkisen ajattelun tielle. Keskuspankkihan hoiti aluksi säästöpankkien jälleenrahoitusta ja ulkomaanliikennettä, ATK-toimintoja sekä keskuspankkisuhdetta. Ali-Melkkilä ja kumppanit taas keskittyivät merchant pankkiin, yritysrahoitukseen ja arvopaperikauppaan. Lokakuun lopussa 1985 SKOP saattoikin luovuttaa SYP:n pääjohtaja Tiivolalle arvostetun »syntymäpäivälahjan», yli viidenneksen HOP:n osakkeista. Samalla pankin avaimet siirtyivät Aleksanterinkadun toiselle puolelle. Se merkitsi

SKOP osti Tampellan SYP:ltä velkoineen päivineen pankin teolliseksi lippulaivaksi, joka lopulta upotti myös omistajansa. Tampellan työntekijöitä palveli tehtaan pääportin tuntumassa itseoikeutetusti Tampereen Aluesäästöpankin konttori.

SKOP:n uudelle johdolle ensimmäistä, merkittävää, 200 miljoonan markan myyntivoittoa, jota on perustellusti pidetty SKOP:n ja koko säästöpankkiryhmän Pyrrhoksen voittona.

SKOP:n johto toimi hulluina vuosina enemmän intuition kuin kovan faktatiedon varassa. Kun pankki osti SYP:ltä Tampellan velkoineen päivineen, päätös ei rakentunut vankalle taustatiedolle. SYP sen sijaan perusti sille ratkaisun, joka teki pankin johdon harvinaisen onnelliseksi. Riikonen pilaili sisäpiirissä, että SYP:llä on valtavat läjät paperia Tampellasta. Myös SKOP tilasi laskelmat Pöyryltä, hän kehotti myymään, mutta neuvoa ei noudatettu. Myös Tampellan paloittelulta meni pohja, kun Ali-Melkkilä kiirehti spontaanisti kieltämään sen tiedotustilaisuudessa. SKOP sai suurteollisuutta ja kaulaansa myllynkiven, joka oli upottava sen.

Taistelu yritysasiakkaista jatkui 1980-luvulla ankarana. SKOP vei muilta pankeilta niitä halpakorkoisilla ja tappiollisilla lainoilla. Kun

asiakas ei kyennyt kieltäytymään, menettely ei tuhonnut vain syyllistä vaan heikensi myös yleistä pankkimoraalia sekä muiden pankkien kannattavuutta. WSOY:tä nurkatessa SKOP:n johto todisti tuntevansa liian vähän suomalaisen yhteiskunnan kulttuureja. Se sai laajaa eikä yksin myönteistä julkisuutta. Kaiken sen jälkeen pankin oli enää vaikea pestä kilvestään rosvopankin mainetta. Ptv epäili ensi kerran SKOP:n tilaa 1986, jolloin pankki alkoi entistä enemmän menestyä riskien kautta. Samana vuonna sen korkokate romahti. Kun virasto tarkasti SKOP:n jälleen alkuvuodesta 1988, muistio oli perin ikävää luettavaa sen johdolle. Christoffer Wegelius väittikin silloin, että pankkitarkastusvirasto halusi palauttaa pankkitoiminnan otto- ja antolainaukseen, »kaikki muu on kiellettyä».

SKOP otti käyttöön myös amerikkalaisen tulosjohtamisen, minkä jälkeen kentän miehet hakivat aiempaa enemmän tulosta. SKOP alkoi vuonna 1986 kiertää pankkien omistusrajoituksiakin. Vaikka osakkeisiin sai sijoittaa vain 10 % omasta pääomasta, se pelasi yhteen lähipiirin yhtiöidensä kanssa ja eräissä yhtiöissä pankin omistukset ylittivät jopa 20 prosentin rajan. Vaikka maan talous vielä kehittyi myönteisesti, oli tultu vaaralliselle kynnykselle: Suomen viennin kasvu pysähtyi 1986. Mm. kehitysyhtiö Manconista koitui SKOP:lle raskas taakka. Aiemmin tärkeimmät teollisuusyritykset jaettiin kahden liikepankin kesken »ikuisen nautinnan» mukaan ja niiden suuret johtajat täyttivät omat hallintoneuvostopaikkansa. SKOP halusi saaliinjaolle ja näyttikin aluksi onnistuvan.

Wegelius kirjasi jo 1986 profeetallisesti omaan päiväkirjaansa: säästöpankkiryhmä ei organisaationsa ja sisäisen eripuransa vuoksi kuulu pankkikilpailun voittajiin pitkällä aikavälillä. Kuitenkin pankilla oli kova vauhti päällä. Rahalla ihmeitä tehneet silmänkääntäjät rohkaisivat ulkomailla pankkia yhä uusiin mainetekoihin. Elettiin kasinotalouden huippuhetkiä. SKOP oli 1987 Suomen kannattavin liikepankki. Wegelius ihmetteli usein päiväkirjassa, miksi SKOP saattoi olla niin vihattu ja halveksittu. Hän löysi vastaukseksi kilpailijoiden pahansuopuuden ja kateuden, koska pankilla meni niin hyvin. Mutta hän oli kaukana käytännön ratkaisuista. Kentällä tapahtui paljon taloudellista ja moraalista saalistusta. Ylenkatse ja raju arvostelu olivat osin perusteltuakin.

SKOP tahrasi itsensä tunnetuilla nurkanvaltauksilla ja kovalla sijoituspelillä. Pankki iski, rahasti, poistui, millä se hankki myös

julkisuuden vastaansa. Se pyrki monissa tapauksissa (esimerkiksi Katinkulta ja Labsystems Oy) määrätietoisesti lainanottajan pääomistajaksikin. Sitten pankin asettama uusi johto ei kyennyt hoitamaan sille uskottuja tehtäviä vaan yritys ajautui tai ajettiin konkurssiin. SKOP sai suoraan tuloja ja sen haltuun joutui kiinteätä omaisuutta, joka voitiin myöhemmin realisoida. Kun omistajanvaihdoksia ja konkursseja tapahtui kautta maan ja pienillä paikkakunnilla ihmiset pystyivät omin silmin näkemään väärinkäytökset, huono maine levisi.

Pankkikriisin aikana kuultiin usein valitettavan, että pankki ajoi »terveitä yrityksiä» konkurssiin, professori Jouko Ylä-Liedenpohja on puolestaan muistuttanut. Monessa tapauksessa se oli kuitenkin hänestä veronmaksajan kannalta paras ja halvin tie. Jos lainoja olisi jatkettu tai ne olisi annettu velkasaneerauksen kautta asiakkaille anteeksi, veronmaksajan momentti olisi lihonut entisestään. Toisaalta luottotappioiden vaatimat tukimiljardit juoksivat yhtä hyvin suoran pankkituen kuin kauppa- ja teollisuusministeriön budjettienkin kautta. Lopullinen maksumies oli molemmissa veronmaksaja.

Kenttä toteutti innolla SKOP:n ohjeita. Yksityisillä sp-pankeilla oli omia painotuksiaan. Keski-Uudenmaan Säästöpankki erikoistui hinnan moninkertaistaneisiin ketjukauppoihin. Pohjois-Karjalan Säästöpankissa oli talletuksia 1,5 mrd. markkaa ja lainoja kolme mrd. markkaa eri puolilla maata. Sinne löysivät muista pankeista aiemmin käännytetyt asiakkaat. Kanta-Uudenmaan Säästöpankin kohtaloksi muodostuivat kiinteistösijoitukset, kun isot huijarit tanssittivat pankkia. Ja Lounais-Suomen Säästöpankin johtajalta vaadittiin myöhemmin jopa 800 milj. markan korvauksia.

Luotonannon raju kasvu oli mahdollista, koska pankkien välinen markkinatakausjärjestelmä oli luonut uudet rahamarkkinat, joilta pankit saattoivat ammentaa lisää varoja. Kun pankkipäivä päättyi, kirjoittelivat pankkien diilerit nimimerkkinsä pankkien omien sijoitustodistusten kuitteihin, joilla markkinoilta voitiin nostaa päivässä jopa miljardeja markkoja. SKOP hyödynsi ensimmäisenä sijoitustodistuksia markkinaehtoisessa varainhankinnassa. Yhden miljardin paikkeilla ollut kanta kasvoi hurjasti: 1987 6,6, 1988 13,0 ja 1989 peräti 18,7 miljardia markkaa. Kun pankit olivat sijoitustodistusten kautta samassa liekanarussa, mitään ei voitu päästää konkurssiin. Lama olisi pian levinnyt dominovaikutuksena pankista toiseen. Kun KOP ja PSP sitten rajoittivat SKOP:n sijoitustodistusten ostoja ja asettivat limiittejä

papereiden määrälle salkussaan, tilanne kärjistyi. Niiden ohella kasvoi myös ulkomainen varainhankinta. SKOP pystyi tarjoamaan sp-pankeille lähes rajattomasti rahoitusta. Niillä oli velkaa keskuspankilleen 1989 liki kymmenkertainen määrä vuoteen 1985 verrattuna.

Säästöpankkien suurin ongelma oli kohtuuttoman nopea kasvu. Se oli kymmenissä pankeissa jopa Säästöpankkikeskuksen tavoitteita nopeampaa. Kasvu olikin prosessi, jossa keskuksen ja kentän edut yhtenivät. Kaikki säästöpankit elivät nyt pitkän paaston jälkeistä karnevaalijuhlaa; nyt oli mitä jakaa, krooninen rahan puute oli ohi. Valvova ptv näki suurimpana rakenteellisena riskinä 1980-luvun lopulla paikallispankkien kokemattoman ja päättömästi toimivan johdon. Säästöpankeissa, joissa oli lähinnä vain asiakaskontrollia, katsottiin paljolti omaisuustasetta, vaikka olisi pitänyt huolehtia tulostaseesta, sen edustaja muisteli. Koska sp-ryhmällä ei ollut omaa pääomaa, sitä ei ollut tarkoitettu riskinottoa varten. Mutta aika vähäiseksi jäivät ptv:nkin toimet uhanalaisella sektorilla.

SKOP suurennuslasin alle

Kun Suomen Pankki vaati 1989 pankkeja hidastamaan antolainauksen kasvun 12 prosentista 9 prosenttiin, SKOP:n vastustavaa päätöstä eivät rustanneet nuoret leijonat vaan kokeneet pankkimiehet Ali-Melkkilä ja Kauniskangas. Kentälle lähtivät sieltä Suomen Pankin kannasta selvästi poikkenneet ohjeet. SKOP suositti säästöpankkiryhmälleen kaksi prosenttia keskuspankin määräystä korkeampaa luottovolyymiä. Säästöpankkiliitto ja SKOP varoittivat myös luotonannon kasvun pysähtymisestä, mikä olisi voinut aiheuttaa kustannuksia. Ne kehottivat panostamaan edelleen railakkaasti markkinointiin. SKOP:n ja Suomen Pankin välit olivat ennestään huonot; ainoastaan SKOP maksoi huikeita sakkokorkoja. Kun kilpailijat noudattivat varsin tunnollisesti keskuspankin ohjeita, säästöpankit valtasivat markkinaosuutta. SKOP:n jälleenrahoitus säästöpankeille kasvoi 1989 58 %. Lisäksi säästöpankit myönsivät valuuttaluottoja 104 % edellisvuotta enemmän. Niiden määrä puolitoistakertaistui myös 1990.

Sitten yksityinen säästöpankinjohtaja, joka joutui julkisuudesta kantautuneiden ohjeiden ja pääkallonpaikalta lähetetyn SKOP:n ka-

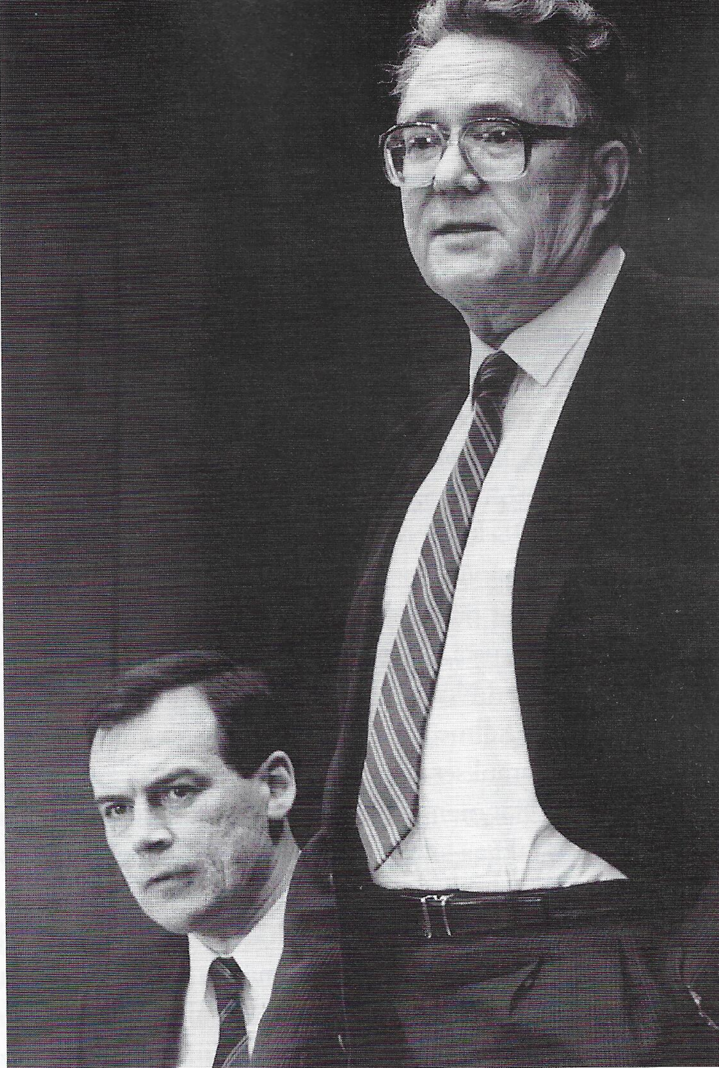
tegorisen määräyksen moraaliristiriitaan, soitti tuntemalleen Esko Ollilalle ja kysyi neuvoa. Kirjeen jäljennös oli pian SP:ssa ja säästöpankkien niskurointi paljastunut. Kun toiset jarruttivat luotonantoa, kuten keskuspankki oli toivonut, siitä seurasi, että säästöpankit saivat omaan haaviinsa lisääntyvässä määrin myös muita paljon huonompia asiakkaita. Aluksi lainoitettu asuntokin kelpuutettiin vakuudeksi 60 prosentin osalta mutta pian oltiin jo 80 prosentin ja sitten täyden sadan prosentin luototuksessa. Kun ensimmäiset vaikeudet ilmaantuivat, korot liitettiin vain lainapääomaan. Näin vastuut kasvoivat, vaikka se ei vielä näkynytkään ulospäin.

Tuottoja haalittiin myös kiinteistötoiminnan ja arvopaperikaupan kautta. Kun tulorakenteen monipuolistaminen ei onnistunut, pankki halusi palata peruspankkitoimintaan. Kun säästöpankkien rakenne osoittautui raskaaksi, kapasiteetti uskottiin saatavan nopeimmin käyttöön lisäämällä volyymejä. Kun vuosi 1989 oli kasinotalouden viimeinen ja laman ensimmäinen vuosi, hurja vauhti kostautui SKOP:ssa ilmeisenä vauhtisokeutena. Vaikka ongelmat tajuttiin, kovaan vauhtiin trimmattu kone vain veti voimakkaasti. Yksityiset säästöpankit ottivat toisaalta oppia SKOP:sta. Mutta kasvu alkoi hidastua selvästi, kannattavuus heiketä ja tappiot kasvaa. Pankit eivät kilpailleet enää siitä, mitä voitetaan vaan siitä, kuinka kilpailija saatiin häviämään. Tampereen Aluesäästöpankin toimitusjohtaja Paavo Prepulan mielestä, jolla oli valtakunnallistakin kokemusta, kilpailu näytti muuttuneen peräti sodanluonteiseksi.

SP:n pääjohtaja Rolf Kullberg otti pääjohtaja Matti Ali-Melkkilän henkilökohtaiseen puhutteluun Suomen Washingtonin lähetystössä Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston kokouksen yhteydessä, koska miesten tapaamista ei oltu saatu kotimaassa aikaan. Hän esitti SKOP-huolensa omasta mielestään veljellisesti ja ystävällisesti. Mutta »Suomen Pankin maisteripääjohtajan jyrkkyys, ylhäältä katsova herraskainen läksyttäminen osuu perniöläisen pankkimiehen aroille alueille», kuvaa tapahtumaa SKOP:n tuhoa käsitellyt teos. Kun Ali-Melkkilällä ei ollut kättä pitempää, millä hyökätä takaisin, tapaus vaaransi hänen omanarvontuntoaan eikä hän enää toipunut täydellisesti tuosta läksytyksestä. Seurasi sairasloma ja syvään depressioon kujanjuoksunsa päätteeksi vajonnut pankkimies teki itsemurhan huvilallaan joulukuun 13. päivänä 1989.

Markkinavoimat eivät pitäneet suruaikaa, vaan SKOP:n taistelu

Sukupolvenvaihdos suuriin vaikeuksiin ajautuneen SKOP:n johdossa tapahtui dramaattisesti. Pääjohtaja Matti Ali-Melkkilän (oik.) elämä päättyi oman käden kautta vuoden 1989 lopulla vähän ennen jo päätettyä eroajankohtaa. Toimitusjohtaja Christoffer Wegeliuksesta tuli hänen seuraajansa.

vaikeuksia vastaan jatkui toimitusjohtaja Wegeliuksen otettua pääjohtajan tehtävät puolta vuotta sovittua aikaisemmin. Suomen Pankkikin sitoutui itsemurhan jälkeen auttamaan SKOP:ia, mikäli ulkomaisia likviditeettiongelmia ilmenisi, vaikka häiriköksi koettu johtaja Juhani Riikonen oli rohjennut arvostella julkisesti SP:nkin johtoa. Moiseen majesteettirikokseen ei ollut totuttu. Jo ensimmäisenä Ali-Melkkilän itsemurhan jälkeisenä päivänä ehdotettiin SYP:n ja säästöpankkien yhteenpanoa ensiksi mainitun aloitteesta. Peli oli armotonta myös KOP:n ja SKOP:n kesken. Wegelius puolestaan etsi vaikeuksien karttuessa ratkaisua OKO:nkin suunnalta. Maan kahden paikallispankin yhteenpano olisikin tuonut 2,5 mrd. markan säästöt, mutta niiden historian tuntien vaikeudet olivat ylivoimaiset.

Vuoden 1990 alkajaisiksi maata koetteli myös ajankohtaan hyvin huonosti sopinut, pitkäksi venynyt pankkilakko. Sen takana olleille järjestöille kokonaistilanne paljastui vasta jälkikäteen. Lakossa haluttiin nähdä myös jotain positiivista. Valtiovarainministeriön Korkman ja SP:n Åkerholm ennakoivat, että se laukaisisi pankkien saneerauksen. Niin ei kuitenkaan tapahtunut. Kesästä 1990 alkaen SKOP:n johdon taisto olemassaolosta kiihtyi ja muuttui entistä rajummaksi. Suomen Pankki ja pankkitarkastusvirasto neuvottelivat SKOP:n terävimmän johdon kanssa, miten SP-sijoitus lopettaisi lisätappioiden teon, miten hajauttaa Tampellan isot vastuut sp-ryhmässä. Ollilasta SKOP-konsernin tulevaisuus oli uhattu; se ei pystynyt rajun luottokasvun vuoksi vastaamaan valuuttarahoituksen riskeistä. Valvojat penäsivät tahollaan, kuka vastasi ryhmän viiden miljardin markan osakesalkusta ja sen arvonalennuksen tuomasta tappiosta. Ollilan laskelmien mukaan SKOP:n vastuut ja riskit olivat 12 mrd. mk, oma pääoma kolme mrd. mk. Wegelius ja kumpp. ynnäsivät oman pääoman ja varaukset tahollaan vielä seitsemäksi miljardiksi markaksi.

Suomen Pankin ja pankkitarkastusviraston kanssa käytiin kulissien takana entistä kovemmiksi muuttuvia neuvotteluja. Samat epäilyt, samat vaatimukset, samat lupaukset, pääjohtaja Wegelius purki päiväkirjalleen: rankkaa taivalta, huoli kannattavuudesta, riskeistä ja Tampellasta sekä rahoitusasemasta. Lisää muistioita, laskelmia, lupauksia ja toimintaohjelmia. Samaan aikaan julkisuus kävi yhä kiivaammin pankkiryhmän kimppuun. Viimeksi mainittua pahensivat kilpailevien pankkien huhupuheet. Syyskuussa 1990 Wegelius otti asian esiin Pankkiyhdistyksen aamukahveilla Washingtonissa. Hirvonen, Komi, Lassila ja Lindblom olivatkin valmiit lopettamaan pahat puheet, mutta yksimielisyys ei ulottunut kaikkiin alaisiin.

SKOP oli alkuvuodesta 1990 SP:n tiiviissä seurannassa. Kullberg ja Ollila pyysivät maaliskuussa kahdessa viikossa ehdotuksen, miten pankin johto aikoisi normalisoida maksuvalmiustilanteen. Ollila oli Kullbergin lisäksi ainoa keskuspankin johtokunnan jäsen, jolla oli alan kenttäkokemusta. Ja huhtikuussa 1990 SP:n miehet kertoivat ensi kerran, että heitä huoletti koko pankkijärjestelmä. Elokuun alussa 1990 Suomen Pankin riskienseurantaosasto, jota johti Kaarlo Jännäri, sai valmiiksi salaisen muistion SKOP:sta ja 18 suurimmasta säästöpankista. Se oli murhaava, vaikka SKOP:n johdolta pyydetty vastine arvioikin tilanteen sitä valoisammaksi. Arangosta oli enää

kysymys siitä, milloin ja kuka viheltää pelin poikki ja miten. Mitä aikaisemmin se hänestä voitiin tehdä, sitä pehmeämmin se kävisi – se voisi näyttää sp-ryhmänkin aloitteelta. Lokakuussa 1990 SP julkisti tervehdyttämisohjelman, jonka mukaan SKOP:n piti mm. vähitellen päästä eroon suurista riskikeskittymistä ja vahvistaa pääomarakennettaan.

Lokakuussa 1990 lehdistö katsoi SKOP:n suistuneen lähes kriisiin ja pääjohtaja Wegeliuksen työpaikalla risteytyivät sen käsityksen mukaan pankkien kaikki ongelmat. Wegelius myönsikin tehneensä virheitä. Mies oli matkalla lähtöruutuun, peruspankkitoimintaan, mutta kyseli tuskaisesti, oliko SKOP liian pieni, oliko se kenties yrittinyt liian paljon ja liian nopeasti. Tunkeutuessaan ankarassa pankkikilpailussa omistusrakenteisiin saakka SKOP talloi pahasti myös muiden varpaita. SKOP:ssa havainnollistui tässä vaiheessa, kun Gorbatšov sai rauhan Nobelinsa, pankkitoiminnan koko kriisi.

Wegelius turvautui marraskuussa 1990 SKOP:n hallintoneuvoston epävirallisen työvaliokunnan ja sen poliitikkojäsenten apuun ja sai Suomen Pankin avulla vielä kerran Arangon perääntymään. Jo joulukuun alussa 1990 SP:n johto kertoi pankkien pääjohtajien aamukahvilla tukevansa SKOP:ia tarpeen vaatiessa. Ja tammikuun 1991 lopulla Kullberg sanoi suoraan Prepulalle ja Karppiselle, ettei hän luota SKOP:n mahdollisuuksiin selviytyä. Kun Suomen Pankki ja pankkitarkastusvirasto vaativat syksyllä koko sp-ryhmältä tervehdyttämisohjelman perusteella tukirahaa SKOP:lle, hanke sai hyvin laajaa julkisuutta. *Helsingin Sanomista* näin vahva puuttuminen pankin asioihin oli harvinaista. Edellisen kerran sama tapahtui 1960-luvulla. Keskuspankki halusi puuttua asioihin varhain, jotta todellista kriisiä ei syntyisi.

SKOP sai säästöpankeilta 1,8 mrd. markkaa ja toimitusjohtajakseen 1.1.1991 Heikki Karppisen. Mikäli henkilövaihdoksen toivottiin rauhoittavan tilannetta, viranomaiset eivät olleet tulokseen järin tyytyväisiä. Ratkaisu arvioitiin oikeansuuntaiseksi mutta aivan riittämättömäksi. Riskit realisoituivat ensi kerran 1990, jolloin SKOP:n tappiot kaksinkertaistuivat runsaaseen 400 milj. markkaan. 1991 luotto- ja takaustappiot pomppasivat lähes 1,2 mrd. markkaan. Tilanne oli sitäkin synkempi, mutta ptv:n löyhä kirjauskäytäntö mahdollisti peittelyn ja huolien siirron tuleviin vuosiin. Oikea analyysi syistä ei johtanut kunnon toimenpiteisiin. Kehityksen todellista suuntaa ei

pankissa vieläkään tunnustettu. Yksityisten säästöpankkienkin asema alkoi jo olla varsin vaikea.

Säästöpankkileirin tutkimussäätiön asiamies Unto Luukko väitti HS:n vieraskynäpalstalla 5.11.1990, että pankkien moittiminen paisui yli kaiken kohtuuden. Palvelumaksut ja luottokorot olivat hänestä pääasiassa muuttuneiden olosuhteiden seurausta eivätkä pankit voineet enää käyttäytyä tavalla, johon asiakkaat olivat tottuneet. Nyt tosiasiat hukkuivat yleiseen pankkikielteisyyteen. Jos maa joutuu kohtaamaan edessä olevan, tavallista pahemman taantuman tilanteessa, jossa pankit ovat ahdingossa, se pahentaa muun yhteiskunnan vaikeuksia, kirjoittaja todisteli. Myös Suomen Pankin Kullbergista oli tärkeätä, että pankit olivat hyvässä kunnossa, kun taloudessa alkoi mennä huonosti. Ja siksi hän olisi korottanut peruskorkoa. »Tosiasiat ovat tulleet karuina meidän eteemme», pääjohtaja kuvaili. Hänestä mentiin valitettavasti syvemmälle kuin mikä oli tarpeen, koska ei ymmärretty jarruttaa silloin, kun siihen olisi ollut varaa. Liian suuret tasapaino-ongelmat estivät nyt elvytyksen. Pankit olivat silti »vapaissa liberalisoiduissa oloissa oikeutettuja tekemään virheitä, kukaan ei niitä voi estää».

Suomessa on elintasoa nostettu ja ulkomaista velkaa lisätty. Me olemme käyttäneet hyväksi muitten maiden säästämistä oman kulutuksemme ja omien investointiemme rahoittamiseksi totesi presidentti Mauno Koivisto uuden vuoden puheessaan 1991. Näin ei voitu hänestä enää menetellä vaan Suomen piti saada taloutensa tasapainoon ja ryhtyä vähentämään ulkoista velkaantumista. Hän oli näin sanoessaan erittäin tietoinen siitä, että maassa oli vähän valmiutta ottaa vastaan varoituksen sanomaa ja vielä vähemmän tehdä siitä oikeita johtopäätöksiä. Eduskuntavaalit olivat lähellä.

Suomen Pankki kauppasi SKOP:ia KOP:lle, osuuspankkiryhmälle, Postipankille ja SYP:lle, mutta sai pakit pääjohtajilta. VATT:n Seppo Leppänen muistutti *Helsingin Sanomain* yliössä tammikuussa 1991, että rahamarkkinat olisi pitänyt vapauttaa aiemmin. Ammattitaidottomat pankinjohtajapelurit saivat ilmeisesti liian suuren sananvallan päätöksenteossa. Myös valtio oli passiivinen. Sen olisi pitänyt poistaa lainakorkojen verovähennysoikeus ennen liberalisointia. Varoittelijoita oli kyllä ollut Leppäsen mielestä riittävästi, »mutta heidät naurettiin ulos.» – Suomen Pankin katastrofisuunnitelma tapaus SKOP:n varalle oli valmis ennen kesälomia 1991: SP ottaa SKOP:n,

Ensimmäiset merkit uhkaavasta pankkikriisistä olivat luettavissa katukuvassa 1990-luvun alussa. Sellainen oli myös Helsingin Säästöpankin Iso-Roobertinkadulla lopetettu konttori maaliskuussa 1991.

valtio Tampellan. Ollila oli jo suostutellut ministeri Juhantaloa viimeksi mainittuun hankkeeseen. SP ja ptv vaativat SKOP:lta toimia Tampellan suunnalla. Wegeliuksen mielestä taas viranomaiset takertuivat omaa heikkouttaan muodollisuuksiin eivätkä pystyneet toimimaan pankkijärjestelmän kokonaisuuden mukaisesti.

Pankkien taloudellisia riskejä valvonut Suomen Pankki seurasi tarkasti myös muiden pankkien tilannetta. Myös Kansallispankki sai kesäkuussa 1991 rahoitusmarkkinaosastolta paimenkirjeen. Muodostaakseen luotettavan kuvan pankista osasto halusi tietää arvopaperisalkun hankinta-, kirjanpito- ja markkina-arvon, vastaavat faktatiedot kiinteistösijoituksista, nollakorkoisesta tai muuten selvästi markkinakorkotason alittaneesta antolainauksesta. Lisäksi piti ilmoittaa KOP:n ja tytär- ja osakkuusyhtiöiden muodostaman finanssiryhmän keskinäiset vastuut ja järjestämättömät luotot. Vielä piti toimittaa tiedot 31.12.1990, 31.3.1991 ja 30.6.1991 tilanteesta. Ja osastoa

kiinnosti, miten pankki valvoi riskinottoa konsernissa ja ulkopuolella. Tiedot piti koota 15.8. mennessä.

KOP:kin aloitti konttoriensa harvennuksen elokuussa 1991. Silloin pankinjohtaja Onni Vuorenmaa sai tehtäväksi vetää operaatiota, jolla pankin verkosto supistuu 470:stä 320:een. Matti Virkkunen oli aikanaan sitä mieltä, että pisin turvallinen etäisyys asiakkaan ja pankin välillä on näköetäisyys; jos välimatka siitä kasvaa, asiakkaan pankkiuskollisuudesta ei ollut takeita. Asiat oli pakko hoitaan entistä pienemmällä joukolla. Kansa ei halunnut maksaa pankkipalveluista enää niin korkeaa hintaa kuin olisi pitänyt.

Markka kytketään ecuun

Motto: Suomessa elättää hyvin ahkera kansa
hyvin laiskaa rahaa.
(Samuli Paronen)

Ahon porvarihallitus arvioi ohjelmassaan EY:n sisäistä kehitystä ja mahdollista laajentumista Suomen kannalta sekä ilmoitti pyrkivänsä ratkaisuihin, jotka parhaiten turvaisivat kansalliset etumme. Ohjelman rahapoliittinen osuus oli kirjoitettu väljästi. Olivathan sitä muotoilleet Suomen Pankin johtokunnan jäsenet. Holkerin hallituksen aikana ecu-kytkentää vastustanut SP olikin nyt valmis harkitsemaan sitä. Hallitus ja keskuspankin johto ymmärsivät yhtäpitävästi muotoilun tarkoittavan, että ratkaisua valmisteltaisiin kaikessa rauhassa kesällä ja mahdollinen päätös tehtäisiin syksyllä. Mutta Suomi joutui Ruotsin ratkaisun takia pian nopeuttamaan aikatauluaan.

Ecu-päätöksen valmistelu käynnistyi toukokuun 1991 puolivälissä pääjohtaja Kullberg osallistuttua Baselissa kv. järjestelypankin BIS:n kuukausikokoukseen, jossa ruotsalainen kollega ilmoitti maansa siirtyvän kohta seuraamaan valuuttakurssipolitiikassa ns. ecu-indeksiä. Palattuaan kotiin Kullberg käynnisti heti ecu-valmistelut. Ruotsin ratkaisun jälkeen myös Suomen hallitus julkitoi valmiutensa siirtyä samaan käytäntöön. Silloin käynnistyi voimakas, Suomen

markan samalla devalvoimaan pyrkivä lobbaus. Työnantajat kannattivat delvaatiota ja ilmaisivat tuon kantansa keskuspankille arvovaltaisen lähetystön voimin. Vaikka ecu-ratkaisun piti olla SP:n osalta selvä, olihan pankin johtokunta yksimielinen, että devalvointi ei sopinut tähän yhteyteen, pääministeri kutsui kesäkuun 2. päivän iltana salaisen kokouksen keskuspankkiin pohtimaan vielä ecu-ratkaisua. Hallituksessa oli halukkuutta devalvoida mutta isännät olivat edelleen jyrkästi sitä vastaan. Kamppailu päättyi ratkaisemattomaan.

Pääministeri Aho ja valtiovarainministeri Viinanen keskustelivat vielä seuraavana päivänäkin Suomen Pankissa lähinnä Kullbergin ja Puntilan kanssa markan arvosta. Tulosta ei kuitenkaan tullut. Osapuolet pysyivät kannoissaan ja perustelut olivat samat kuin edellisenä päivänä. Aho katsoi aiheelliseksi lisäksi mainita, että presidentti Koivistokin oli hallituksen kanssa samaa mieltä eli neljän prosentin revalvaation (1989) purkaminen olisi paikallaan. Kun Suomen Pankin johtokunta kokoontui vielä kerran saman asian tiimoilla, Kullberg saattoi vain ilmoittaa pääministerille, että vastaus on yksimielinen ja yksiselitteinen: ei tehdä mitään.

Uuden pääministerin ja Suomen Pankin pääjohtajan yhteistyö alkoi ikävissä merkeissä. Rolf Kullberg totesi tiedotustilaisuudessa pontevasti, että meidän on mentävä Eurooppaan pää pystyssä eikä noloissa merkeissä. Lausuntoa toisteltiin mieluusti myöhemmin. Kun Aho ja Kullberg kertoivat 4.6.1991 Säätytalolla markan sitomisesta ecuun, leveät hymyt ja yksituumaisuus muodostivat kulissin. Keskuspankin johtokunta ja hallitus olivat sitä ennen ottaneet rajusti yhteen. SP voitti kädenväännön, mikä koitui myöhemmin sen pääjohtajan kohtaloksi. Päätöksentekijöillä ei ollutkaan vielä keväällä 1991 syvää kriisitietoutta talouden ahdingosta. Sitähän todisti ecu-kytkentä muuttumattomin valuuttakurssein sekä se, ettei tiedonannossa haluttu pysäyttää julkisten menojen kasvua. Kesän lopulla kaikki näytti jo paljon karummalta.

Myös Esko Ahon hallituksen sisäpiirin muodosti talouspoliittinen ministerivaliokunta, joka teki maan tärkeimmät talouspoliittiset ratkaisut. Todelliseen talouspoliittiseen sisärenkaaseen kuuluivat vain pääministeri, valtiovarainministeri, presidentti Koivisto ja Suomen Pankin pääjohtaja Kullberg. Ulkokehän ministerit saivat usein lukea tärkeistä päätöksistä vasta seuraavan aamun lehdistä. Oikeusministeri Hannele Pokka, yksi heistä, haastatteli jatkossa Iiro Viinasta kirjaansa varten.

Tämä oli valmis myöntämään, ettei keväällä 1991 kellään ollut selkeää käsitystä, kuinka syväksi talouden syöksy muodostuisi. Ei myöskään vm:n virkamiesjohdolla, jota Viinanen arvosti paljon alusta alkaen.

Valtiovarainministeriön asiantuntijat kokivat kesällä 1991 jakaa suurelle yleisölle median välityksellä riittävää kriisitietoutta. Esimerkiksi Sixten Korkman sanoi suoraan *Helsingin Sanomissa* elokuussa 1991: »Ulkoisten ja sisäisten häiriöiden runtelema kansantaloutemme on ajautunut kriisiin.» Palkkoja piti alentaa, mitä pikemmin, sitä parempi. Työttömyys ja muut ongelmat eivät olleet hänestä palkansaajien vaan pankkien, kasinopelurien, hallitusten, Suomen Pankin ja työantajien syytä. Hänen listansa ei unohtanut ekonomistejakaan. Heinäkuussa Martti Hetemäki ja August Leppä olivat jo todenneet samassa lehdessä, että pelkkä palkkojen nollalinja ei enää riitä. Järjestöjen nuorilta jäseniltä oli kyllä kysyttävä, millä mielellä he ottivat perinnökseen kasvavan ulkomaisen velan, jota pitäisi hoitaa aivan liian pienellä ja kilpailukyvyttömällä teollisuudella. Ministeri Pokka taas muisteli annetuja vaalilupauksia, jotka olivat täysin ristiriidassa senhetkisten talousnäkymien kanssa.

Helsingin Sanomat korosti konsensuksen tärkeyttä elokuussa 1991: »Jos etujärjestöt vaalivat ärhäkästi etujaan, puolueet kannatuslukujaan, valtiovarainministeriö laskelmiaan, Suomen Pankki mainettaan, lopputulos ei palvele kokonaisuuden parasta. Nyt pitää kartuttaa järkevästi yhteistä jaettavaa. Se tarkoittaa, että kaikki osapuolet tinkivät aluksi ylisuurista tarpeistaan ja varmistavat ulospääsyn taloudellisesta umpikujasta.» Kovasta suomalaisesta yhteiskunnasta ei lehden mukaan löytynyt kylliksi solidaarisuutta, koska sen heikommat jäsenet uhkasivat joutua taloudellisten virheiden ja takaiskujen maksumiehiksi. »Alkaa olla yksimielisten näyttöjen aika», lehti päätti artikkelinsa.

Ecu-kytkennän jälkeen asiat olivat maallikon näkökulmasta aika hyvällä tolalla. Korot laskivat silloin tuntuvasti, valuuttavaranto vahvistui ja inflaatio näytti jäävän alle tärkeimpien vientimaiden hintojen nousuvauhdin. Asiantuntijat kuitenkin havaitsivat, että johtava hallituspuolue kannatti kesäkuun alussa devalvaatiota. He näkivät myös, että teollisuus oli kriisissä, työttömyys kasvoi ja elettiin tyyntä myrskyn edellä. Alkusyksystä levottomuus palasi rahamarkkinoille. Syksyllä yrittäjät väittivät, että elinkelpoisia yrityksiä pakotettiin turhaan konkurssiin. He epäilivät niin ikään, että pankit halusivat panna mahdollisimman monta yritystä nurin ennen velkasaneerauslain voimaan tuloa.

SKOP Suomen Pankin haltuun

Devalvaatiokeskustelukin alkoi syksyllä 1991 voimistua, vaikka spekulaatioita aiheesta pidettiin edesvastuuttomina. Vaikeuksien kulminoituessa viranomaisten ja pankkien suhteet eivät olleet hyvällä tolalla. Ptv:n ja KOP:n keskusteluyhteys oli miltei poikki. Pankkitarkastusviraston Aranko ehdotti siksi, että pankkien valvontaa vahvistettaisiin paisuttamalla tarkastusvirastoa hurjasti tai hallintoneuvostot, tilintarkastajat ja sisäiset tarkastajat aktivoituisivat pankeissa.

SKOP-rintamalla oli tapahtunut enemmän kuin yleensä tiedetiin. Säästöpankkiryhmä ei olisi voinutkaan ajautua vaikeuksiinsa, jos ptv, säästöpankkitarkastus ja tilintarkastajat olisivat puuttuneet pankkien rohkeaan riskinottoon. Maininta lainan myöntämisestä vain turvaavaa vakuutta vastaan oli karnevaalivuosina muuttunut käytännössä kuolleeksi kirjaimeksi. Myös aiempia, suhteellisen tiukkoja määräyksiä oli löysennetty. Tarkastus kohteli Kuusterän mukaan lempein käsin pankkien yhteyteen perustettuja kymmeniä sijoitus- ja kiinteistöyhtiöitä. Pankkitakausten myöntämistä koskeneita rajojakin sai ylittää rutiininomaisesti.

Suomen Pankki päätti 19.9.1991 yllättäen ottaa SKOP:n haltuunsa. Pankin miekka luovutettiin esivallalle, kuten Ali-Melkkilä oli synkissä puheissaan ennakoinut. Sitä ennen keskuspankki oli testannut viikkokaupalla vaihtoehtoja. »Suomen Pankki pelastaa Skopin» huusivat lehtiotsikot seuraavana aamuna. Uutisista selvisi, että SKOP jatkaisi liikepankkina ja säästöpankkien keskuspankkina mutta se riisuttaisiin pahimmista riskeistä. Haltuunotetun pankin piti lisäksi siirtää suunnatulla osakeannilla määräysvalta ja osake-enemmistö Suomen Pankin holding-yhtiöön. Säästöpankit jäivät sen vähemmistöosakkaiksi.

SKOP:n siirtyminen Suomen Pankille saa tuskin seurakseen toista yhtä dramaattista pankkikohtaloa, *Talouselämä* pohdiskeli. Lehti näki haltuunoton kuitenkin vasta pankkikriisin alkuna. Tarvittiin tämä järistys, ennen kuin maassa laajemmin tajuttiin pankkien tila. Asiantuntijain mielestä pankit niittivät oman holtittoman luotonantonsa satoa vuosilta, jolloin luottoa sai kuka tahansa mihin tahansa heppoisin vakuuksin. Laman alla pankit keskittyivät paikallisfuusioihin, karsivat konttoreita ja henkilökuntaa. Kun tuo laihdutuskuuri ei riittänyt, järjestelmän rakenne joutui syyniin.

Suomen Pankin pääjohtaja Kullberg totesi dramaattisessa infossa: »Olemme varmoja, että nämä järjestelyt vahvistavat säästöpankkiliikkeen toimintaa.» Kyseessä oli hänestä SKOP:n ja säästöpankkiliikkeen lisäksi koko Suomen pankkilaitos, mikäli tilanne olisi kehittynyt nähtyä pitemmälle. SKOP alkoi ajautua maksuvalmiuskriisiin, kun varainhankinta uhkasi keskeytyä. Kullberg luuli rauhoittavansa tilanteen, kun hän soitti aamulla pankkien pääjohtajille mutta se laukaisi päinvastoin oikean huhumyllyn. Julkisuudessa todettiin jatkossa hirtehisesti, että SKOP:sta tuli Suomen Pankin vuoksi »idioottivarma sijoitus». Kuukauden alkupäivinä Leningradista oli tullut jälleen Pietari ja vain muutamaa päivää SKOP:n haltuunoton jälkeen perinteikäs sanomalehti *Uusi Suomi* oli tiensä päässä. Muut viestit oli nyt tuomittu jäämään talousuutisten jalkoihin.

Suomen Pankki piti infon muiden pankkien pääjohtajille samana päivänä kello 16.30. Paikalla oli lisäksi Aranko, Prepula ja SP:n johtajia. Rolf Kullbergin mukaan tarkoitus oli tehdä päätökset vasta seuraavalla viikolla, mutta aamupäivällä käsistä riistäytyvä tilanne pakotti toisiin ajatuksiin. SKOP otettiin valtion haltuun SP:n ohjesäännön 1§:n nojalla. Pääjohtajan mukaan tarkoitus oli toimia hallitusti ja realisoida SKOP:n omaisuus, mikä saattoi viedä vuosia. Hän pyysi muilta pankeilta tukea ja samansuuntaista informaatiota kautta maailman. Johtaja Matti Vanhala, joka valvoi johtokunnan jäsenen Esko Ollilan alaisuudessa SKOP:ia, alleviivasi Kullbergin viestiä: Ote ei saanut yhtään lipsua eikä neutraali asenne riittänyt, vaan aktiivinen tuki oli välttämätön. Johtaja Sirkka Hämäläinen taas pelkäsi, että epäluottamus heijastuisi paikallisiin säästöpankkeihin. Siksi muut pankit eivät saaneetkaan hyödyntää kilpailutilannetta vaan niiden piti tukea ratkaisua.

Kun moni ihmetteli myöhemmin, miksi Suomen Pankki ei puuttunut aiemmin konkreettisesti asioihin, Kullberg puolustautui, että pankilla oli ollut katastrofisuunnitelma valmiina jo melkein vuoden. Mutta SP:n täytyi myös ottaa huomioon, että SKOP oli vuosina 1985-88 kannattavin liikepankki Suomessa. Entistä pääjohtajaa närästää muistelmissa »... *ja niin päättyi kulutusjuhla* se, että hallitus ei osoittanut mitään auttamishalua. Hän ei tiennyt keskuspankin muualla joutuneen kantamaan yhtä raskasta taakkaa. Pääministeri Aho ja muut ministerit saattoivat poliittiseen tapaansa ajatella, että hoitakoot hommansa, kun ovat sopan keittäneetkin. Heille tarjoutui tilaisuus maksaa vanhoja kalavelkoja keskuspankille.

Helsingin Sanomille 21.9.1991 KOP:n Jaakko Lassila kiitteli Suomen Pankkia määrätietoisesta toiminnasta. Sen vastuunotto säilytti Lassilan mielestä uskon ja luottamuksen Suomen rahamarkkinoihin ja pankkijärjestelmään. Nousivathan SKOP:n ulkomaiset velat yli 40 mrd. markan, mikä yksin oli riittävä syy pelastaa pankki. »On outoa, että säästöpankkijohtajat tässä tilanteessa sanoutuvat irti SKOP:n entisen johdon toimista ja vakuuttavat kaiken jatkuvan ennallaan», ihmetteli taas *Helsingin Sanomat* ja

Suomen Pankin johtokunnan jäsen Esko Ollila valvoi SKOP:ia virkansa puolesta sekä jakoi valtion vakuusrahaston johtokunnan valtuuksin ylijohtaja Jorma Arangon ja hallitusneuvos Pekka Laajasen kanssa pankkitukea 1992–93. Ollilaa kuultiin Juhantalo-jutun todistajana valtakunnanoikeudessa, joka kokoontui Säätytalossa syksyllä 1993.

jatkoi: »Skopin siirto keskuspankin haltuun vauhdittaa varmasti ylisuuren pankkiverkon saneerausta ja ensimmäisinä tulilinjalla ovat säästöpankit.»

Suomen Pankin kaikkia toimia eduskunnan mandaatilla valvovia pankkivaltuutettuja harmitti erityisesti se, että keskuspankki ei kertonut heille mitään pitkälle viedystä suunnitelmastaan mennä SKOP:n taakse. – Senkertainen pankkivaltuusto oli pääjohtaja Rolf Kullbergin muistelmien mukaan SP:n kannalta huonoin koko hänen keskuspankkiaikanaan. – SP:n johtokunta selvitti vaikenemistaan *sillä*, että asioita oli markkinareaktioiden pelossa ollut pakko valmistella salassa. Seppänen halusi erottaa Kullbergin ja Markku Puntilan seuraavassa pankkivaltuusmiesten kokouksessa saamatta ajatukselleen tukea muilta jäseniltä – julkisuutta kuitenkin.

SKOP oli pystynyt lakien mukaisesti ja valvovien viranomaisten huomauttamatta keräämään enemmistöomistuksen hyvin monessa teollisuusyrityksessä. Uuteen lainsäädäntöön, joka tuli voimaan toukokuussa 1987, sisältyi lisäksi viiden vuoden siirtymäkausi. Kun ylijohtaja Jorma Arangolta kysyttiin, miksi ptv ei puuttunut riskeihin ja niiden hallintamenetelmiin, hän vastasi kysymykseen oudosti. »Ei ollut tapana.» Ja jatkokysymykseen, eivätkö Suomen Pankki ja ptv olisi voineet kiinnittää pankkien huomiota asiaan: »Olisivat varmasti voineet, jos olisivat hoksanneet.» Viraston ja mediankaan välit eivät näytä olleen aivan ongelmattomat.

»SKOP:n viimeaikainen kehitys ei ole ollut akuutti ongelma pankin vakavaraisuuden ylläpitämiseksi», puolusteli SKOP:n tiedonanto. Sen sijaan tervehdyttämisohjelman vaikutukset pankin rasitteita purettaessa osoittautuivat paljon ennakoitua hitaammiksi, koska yleistaloudellinen tilanne heikkeni nopeasti. SP:n mukaantulo taas todettiin SKOP-konsernin ja sitä lähellä olevien yhtiöiden näkökulmasta myönteiseksi ja uskottavuutta tukevaksi toimeksi. Sen avulla voitiin varmistaa säästöpankkien toiminnan häiriötön jatko ja turvata tallettajien asema. Tiedotteen mukaan Wegelius ja Riikonen olivat pyytäneet eroa tehtävistään.

Katkera Christopher Wegelius totesi 21.9.1991 *Helsingin Sanomille:* Korkea viisaus ei löydy yleensä kuin jälkikäteen. Sen valossa tämän päivän nerot ovat huomispäivän idiootteja ja päinvastoin. Skopin kannalta oli ollut oleellista, että strategia oli ollut selkeä ja työnjako keskuspankin ja kentän välillä selvä. »Viitenä vuonna olimme valtakun-

nan kannattavin pankkikonserni. Vähempikikin menestys olisi riittänyt – silloin olisimme ehkä ymmärtäneet painaa ajoissa jarrua.» Eikä hän »ikinä uskonut, että näin pieneen maahan mahtuu niin paljon huhua ja perätöntä tietoa. Huhujen jäljittäminen on yhtä vaikeata kuin kysyä, missä vitsejä tehdään. Suomessa kaikki tuntevat toisensa, ja maan liikkeitä ohjataan lounaspöydistä ja kabineteista.» Suuri vaiva ei hänestä olisi ollut tarttua puhelimeen ja kysyä, pitävätkö tiedot paikkansa. Kun tietoa ei ole tarpeeksi, huhut täyttävät tunnetusti tyhjiön.

Wegeliuksen ärtyisyyden julkista sanaa kohtaan ymmärtää, kun lukee jälkikäteen eräiden lehtien pieteetin rajoille vietyä SKOP:n ja sen pääjohtajan ajojahtia. Viimeisinä itsenäisinä aikoinaan pankki muistuttikin haavoittunutta eläintä, joka pakeni perässä ryntäävää susilaumaa. Uutiset eivät kuitenkaan tulleet tyhjästä. Pankkien salaisia papereita vuodettiin avokätisesti julkisuuteen. »Pankkisalaisuuden rappio» jäi kuitenkin turvallisesti medialle tärkeän lähdesuojan taakse. Ent. pääjohtaja Matti Ranki luonnehti Wegeliusta SKOP:n tuhon jälkeen *Kuvalehdessä* erinomaiseksi pankkimieheksi, jolla oli oikeat ominaisuudet: taito, kovuus, pyyteettömyys, ahkeruus. »Hän oli paras alaiseni eikä varmasti ole hänen syynsä, että pankille kävi niin kuin kävi.» Wegelius koki asiat toisin: »Minut on nostettu puutarhasta juurineni. Kuin mikäkin porkkana. Puutarhuri Suomen Pankki on päättänyt, että näin se on. Se on herra ja hidalgo näissä asioissa.»

Haltuun otettuun pankkiin marssi maanantaina pankkitarkastusviraston nimeämänä asiamiehenä sitten Simo Kärävä, kokenut KOP:n eläkkeellä ollut varatoimitusjohtaja, jolla oli oikeudet puuttua siellä kaikkeen. Kun *Talouselämän* toimittaja Ismo Virta kysyi viikon kuluttua Käräväitä, miten pankkitoimintaa pitäisi hoitaa, mies vastasi »Uskon, että ajan mittaan terve järki ja kilpailu johtavat siihen, että tehdyt virheet oikaistaan. Pankkien toiminnan muuttamista hankaloittaa, että on paljon kiinteitä investointeja. Lisäksi on ulkomailta tulevia tekijöitä. Kun on epävarmaa, mitä tapahtuu, ratkaisuja ei saada nopeasti aikaan.»

HS:n Hannu Leinosen mukaan ulkomaiset pankkiirit muistivat vielä Skopbank of Finland -veneen. Olihan SKOP ollut joskus maailman 185. suurin pankki. – »Kaikki merkit viittaavat siihen, että tuleva talvi tuo Suomeen taloudellisen sydänyön konkursseineen. Skop on esimakua tulevista testeistä, joilla suomalaisten luotettavuutta maailmalla mitataan. Ja luottamus merkitsee talouselämässä enemmän kuin

raha. Se on rahan ehto.» Kuinka oikeassa Lontoosta kotimaata tarkkaillut kirjeenvaihtaja olikaan. Lehdistä löytyi jatkossa päivittäin ilmoituksia pakko- ja panttihuutokaupoista, joissa oli tarjolla asunto-, loma- ja golf-osakkeita, maatiloja, kiinteistöjä, arvopapereita ja autoja.

»Jos pankkitarkastusvirasto vaatii paikallisia säästöpankkeja kirjaamaan SKOP-osakkeet kympin hintaan», A.-P. Pietilä analysoi *Iltasanomissa* SKOP:n haltuunoton rajuja seurauksia, »leviää säästöpankkilama läpi koko maan: paikalliset säästöpankit joutuvat konkurssikierteeseen». Sen varalta SP vaati muutoksia lakiin; paikalliset säästöpankit haluttiin muuttaa osakeyhtiöiksi. Silloin varakkaat pankit saisivat ostaa halvalla konkurssikypsät säästöpankit. Ptv ei Arangosta pystynyt rahoitusmarkkinoiden analyysiin. Kun analyyttinen voima puuttui, virasto oli usein hieman myöhässä liikkeellä. Ongelmana oli ylijohtajasta myös työvoiman laatu: »pankkibisneksen parhaita asiantuntijoita ei hevin houkutella töihin virkamiehen palkoilla.»

Eduskunnan talousvaliokunta pohti SKOP:n haltuunoton jälkeen lainsäädännön ajankohtaisuutta. Se pyysi selvityksiä eri tahoilta. Myös pankkien sisäisestä ja ulkoisesta valvonnasta valiokunta halusi lisätietoa. Viinanen uskoi aika varhain julkisuudessa, että SKOP:iin uppoaa kymmenen mrd. markkaa SP piti sitä paljona mutta eihän sekään vielä riittänyt. Suurmielenosoitus pyrki 3.10.1991 antamaan hallitusherroille muutakin ajattelemisen aihetta.

Ilaskiven mukaan nyt oli tultu kasinotalouden tien päähän. Monet yhtyivät arvioon, että keskeisiin poliittisiin ja taloudellisiin johtotehtäviin nostettavilta henkilöiltä pitäisi edellyttää yhden suhdannekierron mittaista kokemusta, ettei kuviteltaisi nousun jatkuvan ikuisesti tai että lamaa ei saada hallintaan. Monikaan ei sitä vastoin enää muistanut Ingvar S. Melinin kirjallista kysymystä, joka peräsi jo tammikuun 1991 lopulla luotettavaa selvitystä SKOP-ryhmittymän todellisesta varallisuudesta ja vakavaraisuudesta. Siihen vastanneesta ministeri Puolanteesta taas oli tärkeää yksityisen kansalaisen ja koko kansantalouden kannalta, että kukaan ei tarpeettomasti horjuta luottamusta pankkilaitoksen vakauteen ja luottokelpoisuuteen.

Marraskuun devalvaatio

Kun keskustelu devalvaatiosta kiihtyi syksyllä 1991, politiikan ja talouselämän toimijat ja ekonomistit valitsivat puolensa: toiset ajoivat sitä kaikin keinoin, toiset olivat yhtä pontevasti hanketta vastaan. Spekulointi markalla kiihtyi ja vakaan linjan kannatus horjui. Suomen Pankkikin näki, mihin oltiin matkalla. Pääjohtaja Kullberg viestitti 12.9.1991 ensimmäisen kerran presidentti Koivistolle, että hän haluaa jättää paikkansa, jos markka devalvoitaisiin.

Rahamarkkinat hermostuivat lopullisesti lokakuun puolivälissä. Viimeiseksi mahdollisuudeksi valikoitui silloin Ahon, Viinasen ja Kullbergin johdolla Kalevi Sorsan nimissä työmarkkinoille tehty välitysehdotus, joka olisi alentanut työvoimakustannuksia noin 6,5 prosentilla. Monien neuvottelujen jälkeen asianosaiset saattoivatkin ilmoittaa Säätytalon tiedotustilaisuudessa uuden tulosopimuksen synnystä. Mutta optimismi osoittautui liialliseksi. Vaikka SAK:n hallitus hyväksyi tehdyn sopimuksen ennen kuin rahamarkkinat avautuivat, tuloratkaisun hyväksyntä siirtyi liittoneuvotteluihin, joiden takarajaksi määrättiin marraskuun 29. päivä. Vaiheikkaan viikonlopun jälkeen valuuttaa ei millään tahtonut palata maahan. Ulkomaalaisten luottamusta horjutti myös pankinjohtaja Markku Puntilalta Suomen Pankista maanantaina livahtanut lausunto, että devalvaatio näytti välillä todennäköiseltä. Sitä seurannut julkinen keskustelu lisäsi epätietoisuutta. Devalvaatio oli jo ilmassa.

Vaikka pääjohtaja Kullberg sytyttelikin vastavalkeita, mielialat kiihottuivat ja maa oli matkalla kohti pakkodevalvaatiota. Kun keskuspankin valuuttavaranto kuivui 13.11. muutamaan miljardiin markkaan, SP:n johtokunta lopetti tukiostot, markka kellui. Rolf Kullberg meni informoimaan hallitusta Säätytaloon ratkaisusta, josta piti vallita yksimielisyys sen piirissä. Koska seuraavana päivänä piti äänestää eduskunnassa hallituksen luottamuksesta, kokouksessa syntyi silti ankara kiista markan kiinnittämisen menettelytavasta.

Suomen Pankki halusi markan kelluvan viikonvaihteen yli mutta ministerit halusivat kiinnittää sen heti. Prosentiksi tuli lopulta 14. Pääjohtajan asema ei ollut helppo, teki mitä tahansa. Kukaan ei näyttänyt ymmärtävän, että SP:n johtokunnan puheenjohtaja ei yksinkertaisesti voi eikä saa yksin vastata näin suurista asioista. Pankissa kerta kaikkiaan loppui ruuti puolustustaistelussa, kun ei ajoissa saatu

Kun rahamarkkinat hermostuivat lokakuun puolivälissä 1991, viimeiseksi mahdollisuudeksi valikoitui pääministeri Ahon, valtiovarainministeri Viinasen ja pääjohtaja Kullbergin johdolla Kalevi Sorsan nimissä työmarkkinoille tehty välitysehdotus, joka olisi alentanut työvoimakustannuksia noin 6,5 prosentilla. Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullberg (vas.), pääministeri Esko Aho ja valtiovarainministeri Iiro Viinanen matkalla keskuspankista Säätytalon tupo-infoon 21.10.1991. Ahon ja Viinasen ilmeet olivat vielä toiveikkaat. Tieto välitysehdotuksen läpimenosta osoittautui kuitenkin pian ylioptimistiseksi. Markka devalvoitiin marraskuussa.

talouspoliittista tukea miltään suunnalta, tunnusti Rolf Kullberg muistelmissaan viisi vuotta myöhemmin. Esko Aho myönsi *Pääministeri*-teoksessaan 1998, että myös hallitus teki suuren virheen vaatiessaan kellutuksen välitöntä lopettamista.

Devalvaatio heijastui monella tavalla pankkikriisiin. Ulkomaiset luotot ja myös niiden hoito kallistuivat. Rintamamuodostuksesta saattoi helposti lukea myös monia pankkikriisin politisoitumisen merkkejä, jotka paljastuivat siinä keskustelussa, jonka eduskunta kävi heti talouspoliittisen selonteon yhteydessä devalvaatiosta. SP ja sen johto joutuivat jo ryhmäpuheenvuoroissa tulilinjalle. Seppo Kääriäinen totesi heti alkuun, että Suomen Pankin roolista ja valtuuksista talous- ja valuuttapolitiikan päätöksenteossa on käytävä perusteellinen, rakentava keskustelu, joka myös saisi johtaa johtopäätöksiin. Opposition suurimman ryhmän puolesta puhunut Sdp:n Erkki Tuomioja esitti uhmakkaasti, että pääjohtaja Kullberg osaisi myös itse tehdä oikeat johtopäätökset tilanteesta ennen kuin muut tekevät sen hänen puolestaan. Kävelihän lopulta Kullbergin ylitse kaiken muun lisäksi vielä hallituskin. Tuomioja edellytti SP:n aseman pikaista selvitystä. Kokoomuksen ryhmyrin Kimmo Sasinkin mukaan hallituksen olisi voitava luottaa omaan asiantuntijavalmisteluunsa SP:n valmistelua enemmän.

Vasemmistoliiton Anderssonista hallituksen ja SP:n kovan markan deflaatiopolitiikka oli tiensä pässä. Se oli kansan enemmistön vastaista politiikkaa, joka aiheutti sekä suuria menetyksiä että henkistä kärsimystä, puhuja korosti. Hänkin kiinnitti huomiota SP:n johdon asemaan. Puhujasta markan arvon vakiinnuttaminen uudelle tasolle edellytti SP:lta uskottavuutta kansallisilla ja kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla. Hänestä SP:n johto oli kerta kaikkiaan menettänyt uskottavuutensa. Siksi sen piti vetää oikeat johtopäätökset ja erota. Myös pienempien ryhmien kellossa oli sama ääni: toivottavasti SP:n johto ymmärtää lähteä. Lisäksi ryhmät kyselivät, selättivätkö keinottelijat Esko Ahon keskusta-kokoomuslaisen hallituksen talouspolitiikan.

Pankkivaltuusmies Kalliomäkeäkin ärsytti se, että keskuspankin johtokunta ohitti kylmästi heidät päättäessään kelluttaa markan. Seppäsestä keskustan pankkivaltuusmiehet Kääriäinen, Tenhiälä ja Jäätteenmäki olivat hyväksyneet jokaikisen SP:n johtokunnan toimenpiteen ilman poikkipuolista sanaa, mutta Kääriäinen vaati Kullbergin

eroa vaikka hän oli yhtä syyllinen päätöksiin. Syytökset johtoa vastaan olivat siksi osin aiheettomia. Sama koski Seppäsen mukaan Sdp:n pankkivaltuusmiehiä.

Paavo Lipponen asettui poikkeavasti keskuspankin taakse. Kaikki haukkuivat Suomen Pankkia mutta se oli hänestä helppohintaista ja raukkamaista. SP oli ollut ainoa talouspolitiikan tekijä, joka yritti tosissaan johdattaa maata uuteen talouspolitiikkaan, kuului hänen perustelunsa. SP:sta oltiin tekemässä sijaiskärsijää niille, jotka viime vuosina olivat ajaneet maan asiat nykyiseen tilaan. Pankkien kriisiä yleispoliittinen keskustelu ei sivunnut. Senkin vuoro oli lähellä, sillä Kalliomäki ym. jättivät jo 20. marraskuuta 1991 hallituksen vastattavaksi välikysymyksen talouspolitiikan uskottavuudesta. Ahon hallitus olisikin kernaasti vastannut siihen selontekokeskustelun yhteydessä, mikä pakotti välikysyjät vetämään sen tilapäisesti pois.

Kalliomäki avasi välikysymyskeskustelun kertomalla, mitä CNN raportoi Suomen devalvaatiosta: »Tulevaisuuttaan suunnittelevat kansalaiset tekevätkin viisaammin, kun lukevat sanomalehtien taloussivuja eivätkä kuuntele ministerien puheita.» Hän jatkoi: »Olen jo aiemmin todennut, että sosialidemokraattien mielestä vakaan markan politiikka talouspolitiikan perustaksi oli oikea vaikkakin riskialtis valinta. Valinnan oikeellisuuteen ja vaikkapa tasavallan presidentin sille antamaan tukeen vetoaminen ei kuitenkaan voi olla peruste sellaisen hallituksen jatkamiselle, joka on kärsinyt nöyryyttävän ja hallituksen uskottavuuden luhistaneen tappion talouspoliittisen linjan toteuttamisessa. Eikä perusteeksi riitä sekään, että tasavallan presidentti ilmoittaa antavansa tukensa istuvalle hallitukselle, kuten hän on antanut kaikille nimittämilleen hallituksille, myös sinipunahallitukselle. Hän on vieläpä eron jälkeen tuota hallitusta kiittänyt. Se kuuluu presidentin rooliin parlamentarismin yhtenä osapuolena, on kuulunut ainakin presidentti Koiviston kaudella.»

Keskustan Jäätteenmäkikin tukeutui Koivistoon: Vakaan markan politiikalle ei ole tulevaisuudessakaan vaihtoehtoja vaan sitä on jatkettava, kuten presidentti tiistaina poliittisten toimittajien haastattelussa korosti. Koivisto vetosi vakavasti tulosopimuksen solmimisen puolesta. Kaikkein järkevin ratkaisu hänestä oli, että voimme harjoittaa vakaan markan politiikkaa. Mutta vaatimukset hallituksen erosta olivat hänestä täysin perusteettomia. Hän ei voinut ymmärtää puheita, että vaaleja tarvittaisiin. Koivistokin pelkisti edunvalvonnan kirot,

kuten HS aiemmin.: »Mutta on syytä muistaa, että jos etujärjestöt valvovat ärhäkkäästi etujaan, puolueet kannatuslukujaan, valtiovarainministeriö laskelmiaan ja Suomen Pankki mainettaan, ei lopputulos palvele kokonaisuuden parasta.» Presidentti piti myös niljakkaana niiden epämääräisten tahojen toimintaa, jotka keinotellen aiheuttivat kansainvälisillä rahamarkkinoilla epäluuloa maan rahapolitiikkaa kohtaan. Koivisto lienee tarkoittanut pariakymmentä suurta, 2/3:sta maan viennistä vastannutta yritystä, joiden rahoitusjohtajat pelasivat pelejään.

Kokoomuksen ryhmä yhtyi täysin Mäki-Hakolan suulla presidentin esittämiin poliittisiin ja talouspoliittisiin arvioihin. Mutta se ei estänyt häntä liittymästä Suomen Pankkia arvostelleiden suureen joukkoon. Rahamarkkinat vapautuivat ehkä liian nopeasti. SP ei kyennyt hillitsemään vapaista rahamarkkinoista aiheutunutta kotitalouksien kulutuskysyntää ja yritysten investointibuumia. Molemmat velkaantuivat ja vaihtotaseen vaje kasvoi nopeasti ja korkotaso pysyi korkealla. SP:n piti silti pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja Mäki-Hakolan mukaan säilyä itsenäisenä. Puhuja ei kannattanut myöskään sen johtajien erottamisajatuksia.

Ministeri Viinanenkin alkoi devalvaatiomyllytyksen jälkeen olla oma itsensä. »Kun on sanottu, että pankit ovat tehneet mahtavia tuloksia viime vuonna, on syytä seurata vähän tarkemmin niitä taseita, miten ne tulokset ylipäänsä on tehty pankeille. Kovin monessa tapauksessa ne ovat järjestelyjä, joko omaisuuden myynnillä tai muilla järjestelyillä tehtyjä, vähän kauniimpia tuloksia.» Pankkimaailma oli ministeristä jo vakavassa kriisissä ja lähestyi sitä erittäin nopeasti, koska ne joutuvat hoitamaan yritysten luottotappioita, joita kiistatta ilmenee. Viinanen kantoi huolta sen toimivuudesta. Samalla kun niiltä edellytettiin vakavaraisuutta, Suomessa oli kiristetty säädöksiä omista ja kansainvälisistäkin paineista johtuen. Vakavaraisuusongelma oli Viinasesta todella vakava, kun luottotappiovaraukset näyttivät ainakin lehtitietojen mukaan olevan vaatimattomalla tasolla. Jos meillä pankkimaailma todelliseen kriisiin ajautuu, niin »kriisi tulee olemaan todella vakava, ennennäkemättömän kova kriisi, ja sen takia pitää kyllä tässäkin suhteessa pysyä jalat maassa.» Eduskunta keskusteli talouspolitiikasta pari vuorokautta.

Professori Aulis Aarnion mielestä (*Aamulehti* 25.11.1991) Koivisto otti ratkaisullaan SP:n ohjailuunsa; presidenttihän tuki pääjohtaja

Rolf Kullbergiä eikä antanut tälle eroa. Valtiosäännön mukaan presidentin ei kuitenkaan pitäisi toimia Suomen Pankin toimien takaajana, professori luennoi. »Tämä ratkaisu oli presidentiltä virhe.» Kullberg ei saanut eroa vaan – Suomen Leijonan suurristin itsenäisyyspäivänä 1991.

Suomalaisilla oli pankkiensa kautta ja osin suoraan maailmalta otettua valuuttavelkaa yhteensä 140 mrd. mk. Siitä 100 mrd. mk. oli yrityksillä. Valuuttavelan markkamääräinen tasearvo kasvoi devalvaatiossa kertarysäyksellä toistakymmentä mrd. markkaa. Marraskuun devalvaation jälkeen maassa tehtiin myös keskitetty tuloratkaisu, johon ensi kertaa sotien jälkeen ei kuulunut lainkaan palkankorotuksia. Myös raakapuun hinta laski metsäteollisuuden suhdanteita heijastellen. Professori Pertti Kukkonen todisteli myöhemmin, että ilman valuuttakurssien joustoa 1990-luvun alussa, lama olisi romahduttanut kokonaistuotannon yli 20 prosentilla ja aiheuttanut 750 000 henkilön työttömyyden. Kukkosen mukaan pankkien virhearviointien ohella rahapolittiikka myötävaikutti liiallisen luottoekspansion syntyyn.

Säästöpankit perustavat SSP:n

Motto: Mikä rikos pankkiryöstö on
pankin perustamiseen verrattuna?
(Bertolt Brecht)

Kun vaikeudet kasaantuivat ja SKOP joutui Suomen Pankin haltuun, säästöpankkiryhmä totesi rakenneuudistuksen välttämättömäksi. Säästöpankkien isännille, hallituksille ja säästöpankkijohtajille suurfuusion välttämättömyyttä perusteltiin sekä taustapaperein että muistioin ja lukuisin kokouksin. Nyt tarvittiin taseeltaan ja pääomiltaan riittävän suuri, valtakunnallinen pankki turvaamaan säästöpankkitoiminnan jatko. Säästöpankkiliiton hallintoneuvosto saattoi marraskuussa 1991 suositella käänteentekevää ratkaisua. Maan säästöpankkien piti yhdessä vastata kaikista talletuksista. Se ei onnistunut enää

säästöpankkien vakuusrahaston kautta. Nyt uuteen järjestäytymiseen pakotti osaltaan yleinen mielipide. Julkisuudessa puhuttiin entistä enemmän säästöpankkikriisistä, mikä edisti niissä talletuspakoa. Koska omat voimavarat ehtyivät, ryhmä tarvitsi kipeästi valtion tukea, voimakasta saneerausta ja nopeita päätöksiä. – Juhani Aromäen Tampereen aluesäästöpankin historiasta *Pankki josta näkyi koko kaupunki* (1995) saa hyvän kuvan prosessista myös alueelliselta tasolta.

Tilanteen sekavuus lisääntyi varmasti, kun KOP, OKO, PSP ja SYP ilmoittautuivat tammikuussa 1992 halukkaiksi ostamaan SKOP:n. Myös perustamisvaiheessa ollut Suomen Säästöpankki (SSP) piti itseään sopivana ostajana mutta jääväsi KOP:n ja SYP:n, koska se olisi antanut jommalle kummalle pankkiryhmälle ylivallan. KOP:n Matti Korhonen toivoikin, että SP:n johto pohtisi pankkiasioita liiketaloudellisten seikkojen eikä vanhanaikaisten valta- ja markkinapoliittisten tietojen pohjalta. OKO:n mielestä taas OKO:n ja SKOP:n yhdistäminen olisi tarjonnut parhaat mahdollisuudet purkaa koko pankkikentän ylikapasiteettia. SP:n Ollilan ehto oli, että ostajan piti päästä yksimielisyyteen SSP:n kanssa pankin jakeluverkosta. Amerikkalainen investointipankki J. P. Morgan teki tarjouskierroksen pohjatyöt. Neuvottelut jatkuivat.

Valtakunnallisen paikallispankin SSP:n malli oli peräisin Ruotsista, missä säästöpankkeja samoihin aikoihin fuusioitiin. Alusta alkaen oli esillä myös ajatus muuttaa säästöpankin hallintomuoto osakeyhtiöksi, mikä tapahtui marraskuun lopulla 1992. Hankkeen keskeiseksi vetäjäksi valikoitui Tampereen Aluesäästöpankin toimitusjohtaja Paavo Prepula. Aiemmin SOK:ssa, Mallasjuomissa ja Liikkeenjohdon instituutissa toiminut, kovan johtajan maineen saanut mies tuli Tampereen Aluesäästöpankin toimitusjohtajaksi ja Pekka Tervon seuraajaksi 1986. Heti seuraavana vuonna hänet valittiin SKOP:n hallintoneuvoston työvaliokuntaan, yhdeksi SKOP:n tärkeimmistä päättäjistä. Kun vuoden 1992 alussa suunniteltiin kiivaasti uuden pankin käytännön toimia, Paavo Prepula oli jo SSP:n väliaikaisen johtokunnan puheenjohtaja.

Kun SKOP:n kohtalo murensi liiton johdon vaikutusvaltaa ja myös pankkitekniikan yhä keskitetympi hoito suosi pankkien lukumäärän vähentämistä, säästöpankkien ammattijohtoa ei ollutkaan kovin vaikea käännyttää. Varmasti oli myös helpompi fuusioitua isoon valtakunnalliseen hankkeeseen kuin naapuripankkiin. Monet pankit

olivatkin niin suurissa vaikeuksissa, että johto halusi luopumalla itsenäisyydestä turvata pankkitoiminnan ja myös oman asemansa. Operaatiota vauhditti 22-jäseninen ohjausryhmäkin: 12 johtavaa luottamusmiestä, mm. Keski-Suomen Säästöpankin Vilho Hirvi, Etelä-Savon Säästöpankin Matti Toivakka, viisi pankkien toimitusjohtajaa ja Prepula, Kauniskangas ja Ruosteenoja liiton edustajina. Ohjausryhmääkin ohjasti liiton hallintoneuvoston puheenjohtaja Toivo T. Pohjala. Tärkeimmät luottamusmiehet saatiin näin hankkeen taakse.

SSP:iin liittyi, kun uuden pankin yhdistymisasiakirja kirjoitettiin alle tammikuun viimeisenä 1992, 43 säästöpankkia eli noin puolet kaikista. Taseella mitattuna 84 %; olivathan suuret säästöpankit mukana. SSP:n väliaikaisen johtokunnan puheenjohtajaksi ja myös toimitusjohtajaksi valittiin Paavo Prepula, johtokunnan jäseniksi Kauniskangas, Ruosteenoja ja Räihä, joka oli Pohjois-Savon Sp:n toimitusjohtaja. Uusi rahalaitos sai toimilupansa maaliskuussa ja merkittiin

Suomen Säästöpankki aloitti toimintansa syksyllä 1992 ja vuotta myöhemmin valtio myi sen KOP:lle, osuuspankeille, PSP:lle ja SYP:lle. Tulokas pyrki Aleksanterikadun mainonnallaan lähelle ihmistä, mikä ei kuitenkaan lopulta onnistunut.

kaupparekisteriin huhtikuussa 1992. Aika pian kävi ilmi, ettei se menesty ilman valtion tukea.

Onko kriisipankkien suoritustila valtiolle parempi vaihtoehto kuin hyvin monimutkaiseksi osoittautunut kokonaistukivaihtoehto, viranomaiset tuskailivat? Myös heikkenevä taloustilanne nopeutti prosessia. SP:n, ptv:n ja vakuusrahaston edustajien SSP:n kanssa käymien neuvottelujen pahimmaksi kannnoksi nousi ns. mustan tusinan, lähelle konkurssia jo ajautuneiden pankkien kohtalo eli ottaako Helsingin Suomalainen Säästöpankki, Kanta-Uudenmaan, Keski-Uudenmaan, Keskipohjan, Koillis-Suomen, Kokkolanseudun, Korsnäsin, Lounais-Suomen, Luoteis-Uudenmaan, Mäntsälän, Pohjois-Karjalan ja Turun Alueen Säästöpankki mukaan vai ei? Hieman aiemmin SKOP:n vuoden 1991 tappiot olivat paljastuneet 6,8 mrd. markaksi yhtiökokouksessa, jossa puhetta johti entinen oikeuskansleri Kai Korte, tilinpäätöksen esitteli toimitusjohtaja Heikki Karppinen ja katsauksen piti pääjohtaja Kaarlo Jännäri. Hänestä yhtökokouksessa ei ollut syytä tarjoilla samppanjaa ja hän toivoi, että minkään suomalaisen liikepankin ei ikinä tarvitse esittää yhtä synkkiä lukuja. SP:n panos nousi jo 16 mrd. markkaan.

Suurissa säästöpankeissa tajuttiin heti, mitä markan marraskuun devalvaatiossa heikentynyt arvo merkitsi vaikeuksissa olleille velallisille. Taustalla väijyivät uhkina niin ikään säästöpankkien yhteisvastuun aiheuttamat kustannukset. Pankkien vakavaraisuus oli toinen pulma. Sen rungon – 3,2 mrd. markkaa – muodostivat SKOP:n osakkeet ja erityisesti viranomaisten kirjanpidossa vahvistama arvo. Kiristysruuvi siirtyi SKOP:lta valtiovallalle. Osakkeen arvo määräytyi, säästöpankkimiehet ymmärsivät, paljon siltä pohjalta, miten hyvin pankit toteuttavat viranomaisten toiveet. Kesällä 1992 k-sarjaosakkeet arvostettiin kymmeneen markkaan ja a-sarjan osakkeet pörssikurssiin, päätti säästöpankkitarkastus.

SSP ja viranomaiset väänsivät kättä aiheesta selvitystila tai tukitoimet viime hetkiin saakka. Säästöpankkiliitto tarjosi viime mainittua loppuvaiheessa. Kun valtion vakuusrahasto perustettiin 30.4.1992, selvisi, että kunnossa olleiden säästöpankkien pääoma lähes kuusi mrd. markkaa oli pakko nollata suurimmissa vaikeuksissa olleiden tappioiden kattamiseksi. Kun Aranko-Laajanen-Ollila -triumfiraatti päätti, että pahimpiin vaikeuksiin ajautuneet eli ns. musta tusina pitää liittää SSP:hen – vain sille ja Aktialle suostuttiin jakamaan

pankitukea – se ratkaisi uuden pankin sekä monen muun liittyjän kohtalon. Konkurssin heijastusvaikutukset arvioitiin liian vaarallisiksi; ne olisivat voineet uhata tasavallan ulkoista varainhankintaa. Maan hallitus puolestaan kantoi huolta mielialallisista tekijöistä. Ptv:n Jorma Arangon on väitetty uskoneen SSP:hen, jonka syntysanat lausuttiin 9. kesäkuuta 1992 Helsingissä Hotelli Intercontinentalin Ball Roomissa. Aranko näet luonnehti pankin perustamista »isänmaalliseksi teoksi».

Uuden pankin isäntien puheenjohtajaksi valittiin professori Erkki Pystynen ja hallintoneuvoston puheenjohtajaksi Toivo T. Pohjala. Osa säästöpankeista jäi puuhamiesten pettymykseksi hankkeesta ulos. Uudellamaalla fuusioiden kautta syntynyt Säästöpankki Aktia oli merkittävin. Monet ratkaisut liittyä SSP:iin perustuivat optimistiseen näkemykseen ryhmän tilasta ja vankkaan uskoon, että tilanteesta kyllä selvitään valtion tuen turvin ja keskinäiset voimavarat yhdistämällä. SSP käynnistyikin massiivisella tuella. Vakuusrahasto antoi 26.6. ensimmäisen tukipäätöksensä. Ptv oli lausunnossa valtion vakuusrahastolle hieman ennen korostanut sitä, ettei tuki saa varantaa tasapuolisen kilpailun edellytyksiä pankkitoiminnassa.

SSP:n johto luotti pitkään pääomasijoitusten muodossa saatavaan tukeen. Varsinainen omistus olisi niin voinut pysyä sp-säätiöiden käsissä. Mutta valtion tuki oli vastikkeellista. Valtion vakuusrahasto käytti isännän ääntä pankissa; rahoittajasta oli tullut myös omistaja. Pankki sai rahastolta avustuksen, sijoituksen, lainan ja takauksen muodossa 7,2 mrd. markkaa. Säästöpankkeja kiristettiinkin nyt kahdella ruuvilla. Vakuusrahastomaksulla oli kerätty 1992 vain 0,08 % taseesta mutta 1993 jo noin 0,5 % siitä. Toisaalta jäsenpankit omistivat SKOP-osakkeita, jotka vaikuttivat niiden elämänlangan pituuteen. Se piteni, kun arvonalennukset jaksotettiin pitkälle aikavälille. Näin SKOP:n osakkeet saatettiinkin noteerata 24,30 markaksi, kun niiden pörssiarvo oli kymmenisen markkaa.

Valtion tuki edellytti yksityiskohtaisen tervehdyttämisohjelman, joka kattoi vuodet 1992–97. SSP kohdisti sen mukaan toimintansa yksityisasiakkaisiin ja lisäsi kustannustehokkuutta vähentämällä henkilökuntaansa ja supistamalla palveluverkkoaan 30 prosentilla. SSP sitoutui myös tasapainottamaan rahoitusasemaa ja supistamaan markkinaehtoisen varainhankinnan osuutta parantamalla pankin riskipositiota etupainotteisilla luottotappiokirjauksilla ja myös pidättäy-

tymällä luotottamasta lisää riskipitoisia toimialoja ja asiakkaita. Ohjelman tavoitteena oli pankin nollatulos 1996.

Vaikka SSP sai vuoden 1992 lopussa 4,7 mrd. markkaa lisätukea, edessä olleet tehtävät näyttivät suunnattomilta. 52,6 miljardin markan talletuskanta supistui 7,3 prosentilla. Olosuhteisiin nähden pakoa on pidetty myös vähäisenä. Vuoden 1992 liiketappio oli 11 mrd. markkaa, pääosa siitä luotto- ja takaustappioita. Myös tuottamatonta omaisuutta oli taseessa liikaa. Pankin johto vaatikin, että järjestämättömät saatavat ja tuottamaton kiinteistöomaisuus piti siirtää omaisuudenhoitoyhtiöön, eli ns. roskapankkiin. Näin pankkiin jäisi terve liiketoiminta, jolloin se saattaisi keskittää voimat toimintansa kehittämiseen. Omaisuudenhoitoyhtiö saatiin kuitenkin jalkeille vasta syksyllä 1993.

Tilanne oli lähes kestämätön. Pankin järjestämättömien saatavien määrä kasvoi ja talletuskanta supistui. Siksi vakuusrahastolta tarvittiin jatkuvasti lisätukea vakavaraisuuden varmistamiseksi. Ongelmat eivät ratkenneet pankkien yhteistyönkään kautta, kuten jatkossa havaitaan. Lisäksi julkisuus kävi kiihkeää keskustelua pankin asemasta tuona hyvin vaikeana ajankohtana, jolloin kaikki pankkiryhmät ajautuivat tavalla tai toisella kriisiin. Kaikkien ongelmiksi nousivat järjestämättömät luotot ja luottotappiot.

SSP:tä perustettaessa joillekin lienee luvattu, että järjestely takaa säästöpankkien toiminnan jatkoajan. Toisia painostettiin, että hallituksen jäsenet voivat ehkä muuten joutua henkilökohtaisella omaisuudellaan vastaamaan pankkien luottotappioista. Mukaan oli pakko mennä, vaikka tulevaisuus tuntuikin epävarmalta. Kun SSP aloitti pankkitoiminnan syyskuussa 1992, Prepula ja kumppanit kirjasivat muistioonsa: »Valtion tuki takaa SSP:n tervehtymisen. Sen avulla pankki pystyy omin toimin hoitamaan taloudellisiin vaikeuksiin joutuneet säästöpankit.» Ja he arvioivat jälkikäteen, että säästöpankit olisivat itse pystyneet selvittämään omista virheistä aiheutuneet ongelmansa, ellei SKOP olisi ajautunut vaikeuksiin tai toimintaympäristö samanaikaisesti muuttunut epäedulliseksi.

– *Bruttokansantuote kääntyi 1991 selvään laskuun, korot taas kohosivat huipputasolle. Maa velkaantui kiihtyvällä vauhdilla ulkomaille. Konkurssien määrä ja rahalaitosten luottotappiot kasvoivat nopeasti. Myös työttömyys alkoi lähestyä 200 000:n rajaa. Pankeista kysyttiin nyt rahaa entistä vähemmän.*

- *Kesäkuun 1991 markan ecu-kytkennän jälkeen asiat olivat maallikon näkökulmasta aika hyvällä tolalla. Korot laskivat ja valuuttavaranto vahvistui ja inflaatio näytti jäävän alle tärkeimpien vientimaiden hintojen nousuvauhdin. Asiantuntijat taas näkivät, että teollisuus oli kriisissä ja työttömyys kasvoi. Syksyllä levottomuus palasi rahamarkkinoille ja marraskuussa markan arvo laski pakkodevalvaation seurauksena 14 %.*
- *SKOP oli 1980-luvulla muutamana vuonna kannattavin pankkikonserni. Kun pankit kasinovuosina kamppailivat armottomasti markkinaosuuksista, sen johto hairahtui vauhtisokeudessa operaatioihin, jotka aiheuttivat suuria luottotappioita kotimaassa ja ulkomailla. Sen strategia vaaransi pian koko säästöpankkiryhmän olemassaolon. Kun Suomen Pankki otti SKOP:n haltuunsa syksyllä 1991, pankkikriisistä tuli julkinen.*
- *Enemmistö säästöpankeista liittyi 1992 perustettuun Suomen Säästöpankkiin. Kun terveiden pankkien pääomat eivät riittäneet kattamaan huonosti menneiden tappioita, SSP joutui heti turvautumaan valtion tukeen ja valtion vakuusrahastosta tuli talon uusi isäntä. Mukaanmenoa pitkään miettinyt pankki saattoi säilyä onnekkaasti itsenäisenä.*
- *Avoimuuden puute muodostui varsin leimalliseksi pankkikriisille. Asia ei ollut aluksi myös kenenkään hallinnassa. Kun maa ajautui lamaan, harva tiesi siitä. Mutta harvoille voitiin kertoa vastatoimistakaan. Pankkisalaisuus oli kireä: vain laissa mainituille sai kertoa. Halukas pääsi asioista jossain määrin perille eduskuntaa ja julkista sanaa seuraamalla.*

Vastatoimet käynnistyvät

Motto: Kansantalous ei ole potilas,
jota voidaan jatkuvasti
pitää leikkauspöydällä.
(Ludwig Erhard)

Työryhmät pannaan asialle

Kun SKOP joutui Suomen Pankin haltuun ja pankkien tila heikkeni uhkaavasti, julkinen valta otti yhä enemmän vastuuta asioista. Valtioneuvoston kanslia asetti marraskuussa 1991 KOP:n pääjohtajan Pertti Voutilaisen asiantuntijaryhmän kehittämään teollisuuden toimintaympäristöä ja varmistamaan entistä paremmat edellytykset investoida ja kehittää sen toimintaa. Sen muodostivat Seppo Halttunen (Halton Oy), konsernijohtaja Matti Ilmari (ABB Strömberg), pääjohtaja Eero Rantala (Eka-yhtymä), toimitusjohtaja Jaakko Rauramo (Sanoma Osakeyhtiö) ja konsernijohtaja Christoffer Taxell (Oy Partek Ab) ja toimitusjohtaja Vesa Vainio (Kymmene Oy). Pääsihteerinä toimi pääjohtaja Juhani Kuusi (TEKES) ja sihteerinä varatoimitusjohtaja Tarmo Korpela (Teollisuuden Keskusliitto).

Teollisuustuotannon ja sen viennin osuus bkt:sta kehittyi 1980-luvulla huolestuttavasti: teollisuustuotannon osuus aleni yli 30 %:sta noin 20 %:iin, viennin 33 %:sta 21,2 %:iin. Kansantaloudella oli liian pieni moottori. Työryhmä halusikin Suomeen puolet lisää teollisuutta. Tehdasteollisuuden investoinnit piti nostaa 1990-luvun puoliväliin mennessä vuositasolla noin 35 mrd. markkaan. Mutta se ei ollut mahdollista hajanaisilla yksittäistoimilla. Tarvittiin laajasti hyväksytty uusteollistamisohjelma. Aloite siihen piti tulla maan hallitukselta, jolta edellytettiin myös uusteollistamista koskevaa kannanottoa.

Kansallinen tutkimuspanos piti nostaa 2,7 prosenttiin bkt:sta vuoteen 1997 mennessä. Lisäksi tuottavuutta haluttiin kehittää, pääoman saatavuutta ja tuottoa parantaa. Myös edullista energiaa piti olla riittävästi saatavilla. Teollinen yrittäminen ja yritystoiminnan käynnistys tarvitsivat onnistuakseen myös kannustavat puitteet. Työryhmä toivoi lopuksi, että aiheesta viriäisi laaja keskustelu ja kaikki

kansalaiset hyväksyisivät periaatteen, että Suomi elää teollisuudesta. Voutilaisen työryhmä määrittikin näin nopeasti päälinjat, joita seuraten teollisuuden bkt-osuus voitiin nostaa entiselle tai sitäkin korkeammalle tasolle. Työryhmän mietintö jätettiin ajoissa: 15.1.1992.

Oivienkaan ajatusten toteutus vaikeassa taloustilanteessa ei ollut ongelmatonta. Hallitus panostikin työryhmän nuottien mukaisesti määrätietoisesti vientiin. Kun ryhmän jäsenet pari vuotta myöhemmin analysoivat aikaansaannoksiaan havaittiin, että melkein kaikissa ehdotetuissa hankkeissa oli tapahtunut myönteistä kehitystä. Ainoastaan ydinvoima ja joustot, nuo iäisyyskysymykset, tekivät poikkeuksen. Asialla oli myös kääntöpuolensa. Kotimarkkinayritykset ja kotitaloudet jäivät toissijaiseen asemaan ja maksumiehiksi, mikä näyttäytyi pian konkurssien kasvuna ja työttömien määrän lisäyksenä. Vienti veti kyllä maan kuiville, mutta siitä maksettiin kallis hinta.

Valtioneuvosto asetti tammikuussa 1992 työryhmän pohtimaan myös kriisiytyvää pankkisektoria. Valtiosihteeri Eino Keinänen oli keskustellut ryhmän tarpeesta OKO:n Pauli Komin kanssa. Myös SYP:n pääjohtaja Ahti Hirvonen oli esittänyt pääministeri Aholle vastaavia ajatuksia. SP:n johtaja Sirkka Hämäläinen johti puhetta. Jäseniksi tulivat Eino Keinänen, vm, ylijohtaja Jorma Aranko, ptv, pääjohtaja Ahti Hirvonen, Unitas Oy, toimitusjohtaja Kalevi Kauniskangas, Säästöpankkiliitto, pääjohtaja Pauli Komi, OKO, pääjohtaja Seppo Lindblom, PSP ja pääjohtaja Pertti Voutilainen, KOP. Sihteereinä toimivat toimistopäällikkö Vesa Vihriälä SP.sta ja osastopäällikkö Erkki Kontkanen Suomen Pankkiyhdistyksestä. Keskuspankin ja pankkien yhteistyö toimi ryhmässä kiitettävästi ja ilmapiiri oli hyvä. Oma merkityksensä lienee ollut myös sillä, että yksityisten pankkien lukuja ei voinut tunnistetaa työryhmän materiaalista kiitos tahdikkaan puheenjohtajan.

Työryhmä selvitytti ensin virkatyönä pankkitoimialan 1990-luvun näkymät SP:ssa, jonka kriisitietous oli pankkeja edellä. Muutos ei voinut olla yllätys. Pankkisektori sopeutui jo maailman mitassa teknologian uusimpiin sovellutuksiin, säännöstelyn purkuun ja ulkomaisten pääomaliikkeiden vapauteen ja monipuolistuviin pankkitoimintoihin. Kansainvälinen kokemuskin opetti, että mitä voimakkaampi säännöstely vallitsi, sitä suurempia muutoksia oli odotettavissa. Suomen pankkisektori oli suljettuna pitempään ja kattavammin kuin muissa länsimaissa. Konttoriverkko paisuikin säännöstelyaikana maailman tiheimmäksi asukaslukuun verraten. Konttoreita oli lähes

kaksinkertainen määrä Ruotsiin verrattuna: Suomessa oli yhtä pankkikonttoria kohti 1 700 asukasta, mutta Ruotsissa 2 600. Selittäviä tekijöitäkin oli helppo löytää harvaan asutusta maasta ja myös maksuliikkeen laajuudesta. Pankkien perinteinen toiminta oli toisaalta varsin terveellä pohjalla; sen tekniset edellytykset ja henkilökunta olivat korkeatasoisia.

Yleisen taloustilanteen ja -näkymien sekä pankkien deregulaation huumassa tehtyjen virheiden vuoksi taustaselvitys rohkeni epäillä pankkien hallitun rakennemuutoksen edellytyksiä. Talouskasvu oli hidasta ja asiakkailla oli vaikeuksia huolehtia velvoitteistaan. Ja hullujen vuosien virheet alkoivat realisoitua. Eivätkä suomalaiset pankit menestyneet oikein kansainvälisilläkään markkinoilla. Kun osakkeiden ja kiinteistöjen arvotkin romahtivat, meno aiempaa suuremmassa määrin sijoituspankkitoimintaan osoittautui sekin vääräksi strategiaksi. Pankkien sopeutumisvara kävi vähäiseksi. Päällimmäinen ongelma oli tuolloin vakavaraisuusvaatimusten täyttyminen oloissa, joissa oman pääoman ehtoisen rahoituksen saanti markkinoilta oli vaikeaa ja kallista niin kauan kuin korkotaso oli korkea ja luottamus pankkiosakkeisiin heikkoa.

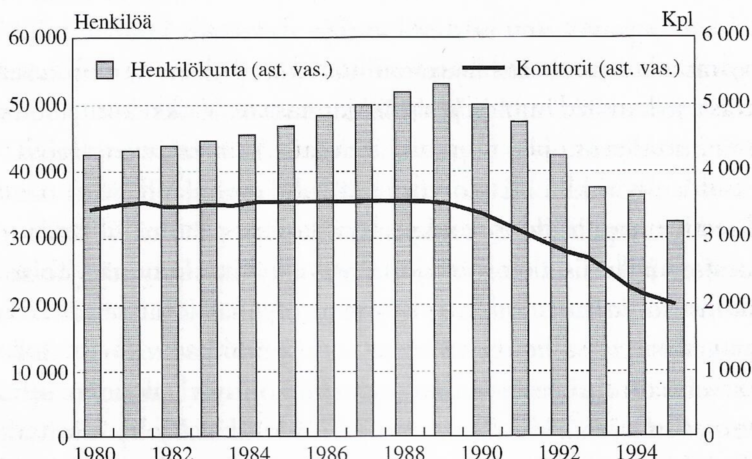
Säännöstelyn mittaan kilpailtiin matalakorkoisista talletuksista laajalla konttoriverkolla ja myös ns. ilmaispalveluilla.1980-luvun puolivälissä luottokoroista alkanut korkosäännöstelyn purku sai pankit laajentamaan nopeasti luotonantoa. Pankit suhtautuivat siis ilmeisen lyhytnäköisesti toimintaympäristönsä muutoksiin. Varainhankinnan kustannusten ei oletettu nousevan niin nopeasti, kun säännöstely piti merkittävää osaa ottolainauskoroista aika alhaisena. Kiivaan markkinaosuuskilvan aikana pankit antoivatkin luottoja alemmalla korolla, mitä itse maksoivat rahoituksestaan. Syytä oli luotonottajissakin, jotka eivät tiedostaneet velkarahan hinnan ja riskien muutosta. Ja siksi kotitaloudet ja yritysektori velkaantuivat nopeasti, arvioitiin SP:n taustapapereissa.

Finanssipolitiikka oli työryhmästä suhdannetilanteeseen nähden löysää eikä rahapolitiikkakaan kyennyt uusissa, pääomaliikkeiden vapautumisen jälkeisissä oloissa rajoittamaan kylliksi kysyntää. Toisaalta rahapoliittiset keinot, joihin ryhdyttiin, myöhästyivät selvästi. Työryhmä arvioi, että ulkoiset seikat ja talouspolitiikan virheet yhdistyneenä velkaantumisen nopeaan kasvuun johtivat talouden selvään ylikuumenemiseen. Varallisuusarvojen nousukin, joka osoittautui suurelta osin spekulatiiviseksi, ruokki ihmisten velkaantumishalua. Velkojen ja varallisuuden suhde säilyi silti aika kohtuullisena. Luotot-

tajan näkökulmasta varallisuusarvojen nousu auttoikin luotonantajia täyttämään vakuusvaatimukset, jos niihin ylipäätään kiinnitettiin huomiota. Ryhmän mielestä pitkään jatkunut varallisuusarvojen nousu johti myös maan pankit selviin virhearvioihin sijoituspäätöksissään. Talletuspankkien luotto- ja takaustappiot kasvoivat hieman yli kahdesta miljardista (1990) yli kahdeksaan miljardiin markkaan (1991).

Pankit rationalisoivat toimintaansa: konttorien luku väheni 1991 jo 7,5 prosentilla ja henkilökunta 6,5 prosentilla. Kustannusten karsinnalla ei kuitenkaan helpotettu nopeasti kannattavuuskriisiä. Työryhmä totesikin avoimesti, että kehitys ei salli enää mitään negatiivisia yllätyksiä vakavaraisuudessa. Pankkien tappiot yhdessä yritysten ja kotitalouksien luottojen kasvavien riskien kanssa olivatkin kansantaloudelle vakava huolenaihe. Uhkaksi nousi nyt luottolama. Jos pankkien luotonanto supistuisi, lama syvenisi ja velallisten olisi yhä vaikeampi selviytyä taantuman yli, laskettiin. Ryhmä halusi laatia välittömästi lyhyen aikavälin toimenpideohjelman. Ennalta ehkäisevät toimet tulivat sen mielestä luottamukseen perustuvan elinkeinon osalta aina julkisvallalle ja yhteiskunalle halvemmiksi kuin vakauden ylläpito vasta kriisitilanteen jälkeen. Luottolama tuli mutta toisesta suunnasta kuin pelättiin. Kysyntä romahti ja asiakkaat eivät halunneet velkaantua lisää.

Henkilövähennysten kautta arvioitiin saatavan mittavia säästöjä mutta se ei korjannut lyhyellä aikavälillä ratkaisevasti pankkien kannattavuut-

Lähde: Kansantaloutemme – rakenteet ja muutos, Toim. Heikki A. Loikkanen, Jukka Pekkarinen, Suvi-Anne Siimes, Pentti Vartia, 1997

ta. Pankkien oli työryhmän mukaan aihetta arvioida uudelleen eräitä pankkikilpailuun ja myös imagon rakentamiseen liittyviä asioita. Vaikka Suomi oli pankkitekniikan yhteiskäytön edelläkävijämaa, piti myös selvittää, voitaisiinko jollain alueella saavuttaa lisäsäästöjä koordinoiduilla hankinnoilla. Samoin ryhmästä oli aihetta arvioida uudelleen sitä, kuinka paljon varoja sijoitettaisiin markkinointiin ja kiinteistöihin.

Ryhmä uskoi pankkien noudattavan uusia kokemuksia viisaampina paljon suurempaa varovaisuutta luotto- ja sijoituspäätöksissä, varainhankinnan hinnoittelussa ja yleensä riskinotossa kuin ennen vakaan mutta nopean kasvun kautta 1980-luvulla. Kokonaistaloudellisia vaikutuksia ajatellen ryhmä piti samaan aikaan tärkeänä, ettei lisääntynyt varovaisuus johtaisi liialliseen riskien karttamiseen. Pääjohtajat olivatkin Suomen Pankin, valtiovarainministeriön ja pankkivalvonnan asiantuntemuksella vahvistettuina valmiit nyt myöntämään, ettei pankkien ylimmillä hallintoelimillä ollut aina tiedossa, millaisiin riskeihin oli sitouduttu.

Pankit sitoutuivat suhtautumaan joustavasti vaikeuksissa oleviin asiakkaisiin ja tarjoamaan vakavaraisuutensa sallimissa rajoissa luottoa myös asiakkaiden uusiin tarpeisiin. Pankit lupasivat myös pidättäytyä sanomasta laajasti irti luottoja. Työryhmä piti myös valtion vakuusrahaston perustamista tarpeellisena varotoimena. Se halusi myös varmistua, ettei julkinen tuki johtaisi pankkien oman toiminnan laiminlyöntiin eikä tarpeettomiin julkisiin menoihin. Kaikkeen tukeen piti siksi liittää väistämättä hyvin tiukat ehdot. Norjan kokemuksetkin osoittivat työryhmälle, että julkisen tuen määrä helposti paisuu suureksi, jos tuen saantiin voidaan luottaa.

Ryhmän mielestä rahoitusvalvontaankin piti saada voimavaroja riittävästi ja lainsäädäntö oli saatava ajan tasalle. Vaikka nuo hankkeet eivät vaikuttaneet nopeasti pankkien tilaan, ryhmässä toisaalta tiedettiin, miltä suunnalta pankkikriisin rakenteellisia syitä pitäisi etsiä. Konkreettisimpana ehdotuksena ryhmä tarjosi kaikille pankeille määräaikaista mahdollisuutta vahvistaa vakavaraisuutta valtion pääomasijoituksilla, jotka voitiin laskea pankin ensisijaiseen omaan pääomaan. Ne piti tarvittaessa voida muuntaa osakkeiksi tai muuten turvata valtion vaikutusvalta.

Työryhmä jätti mietintösä 16.3.1992. Aikaa ei ollut hukattavissa. Suosituksia piti ryhtyä välittömästi toteuttamaan. – Suomen Pankissa oli kirjattu myös toimintavaihtoehtoja. Tappioiden joustava kirjaus,

tasejärjestelyt, keskuspankin kassavarantovelvoitteen kevennys ja velallisten tukeminen finanssipolitiikalla sekä pankkien oman pääoman hankinnan verosuosinta tai luopuminen vakaan markan politiikasta, olivat Vesa Vihriälän mukaan sellaisia.

Työryhmästä vuoti tai vuodatettiin tietoja julkisuuteen, mikä sai aikaan kriisintunnelmaista keskustelua. Sen olisikin pitänyt tulla avoimesti julkisuuteen. Salassapitomenttaliteetti, joka osoittautui myöhemmin niin tunnusomaiseksi pankkikriisille, piti kaikkein varmimmin huolta siitä, että julkisuutta riitti. Kun se ei ollut aina kyllin harkittua, vaikutus kääntyi peräti kielteiseksi. Työryhmä analysoi kriisin syitä rehellisesti. Pitemmän aikavälin toimiin se paneutui viittauksenomaisesti toivoen, että luottamus talouden pitkän aikavälin kehitykseen palautuu ja reaalikorot alenevat. Se voisi alentaa pankkien varainhankintakustannuksia ja helpottaa luottotappiopaineita. Ryhmän esitys kahdeksan mrd:n mk:n tuesta pankeille ja Suomen EU-hakemus ajoittuivat lopulta maaliskuun 18. päivään ja saivat huomattavan laajaa julkisuutta.

Ylijohtaja Sixten Korkmanin (valtiovarainministeriö) työryhmä arvioi samaan aikaan Hämäläisen ryhmän kanssa maan kansantalouden tilaa, kehitystä ja talouspolitiikan linjavaihtoehtoja keskipitkällä aikavälillä. Ryhmän jäseniksi valtioneuvoston kanslia nimitti Helsingin yliopistosta professori Seppo Honkapohjan ja professori Erkki Koskelan ja Helsingin kauppakorkeakoulusta professori Bengt Holmströmin. Pellervon taloudellista tutkimuslaitosta edusti toimitusjohtaja Pertti Kukkonen, Työväen taloudellista tutkimuslaitosta vs. esimies Tuire Santamäki-Vuori, Akatemiaa professori Antti Tanskanen, Suomen Pankkia Kari Puumanen ja ETLAa toimitusjohtaja Pentti Vartia. Talouspolitiikan asiantuntijatkin jättivät mietintönsä 18.3. 1992. Työryhmä painotti arvioissaan mm. pankkien erehdyksiä, yleisön käyttäytymisreaktioita, politiikkavirheitä ja ennakoimattomia muutoksia taloudellisessa ympäristössä. Ryhmä piti tämän lisäksi itseään voimistavan luottolaman vaaraa konkursseineen ja luottotappioineen todellisena. Ongelmien vakavuutta heijasti sen mielestä se, että järjestämättömät luotot nousivat toteutuneiden luottotappioiden ohella ennätystasolle.

Työryhmä suositti pankkien vakavaraisuuden kohentamista niiden oman pääoman vahvistamisen kautta. Suoraviivaisin toimenpide oli, että valtio ostaa pankkien pitkäaikaisia velkakirjoja, jotka voidaan

lukea pankkien vakavaraisuuden kannalta oman pääoman ehtoiseksi rahoitukseksi. Kun Korkmanin ja Hämäläisen työryhmät päätyivät samansuuntaisiin ehdotuksiin, hallituksenkin oli pian helppo tehdä ensimmäiset tärkeät pankkitukipäätökset. Kahdeksan miljardin markan summa, joka tähän tarkoitukseen lopulta monen suureksi yllätykseksi panostettiin, olikin suurin meillä koskaan lisätalousarviossa budjetoitu yksittäinen määräraha. Työryhmän mielestä parhaassakin tapauksessa ongelmien voittaminen vaati usean vuoden ponnistelut. Se kehotti arvioidessaan työllisyyden kohentamisen keinoja huomioimaan erityisesti, että »Suomi on jo ulkomaisen velkaantumisen äärirajoilla».

Professori Antti Paasion pk-yritysten toimintaedellytystyöryhmä käsitteli samaan aikaan asiakkaiden rahoitusongelmia ja suositteli, että valtion luottotakauksia lisättäisiin elinkelpoisille pienille ja myös keskisuurille yrityksille. Valtiontakuukeskuksen kautta kanavoitu ja myös huolelliseen yritystutkimukseen perustuva tukimuoto muodostuisi, työryhmä laskeskeli, todennäköisesti aika kevyeksi valtiontaloudelle. Valtiosihteeri Pekka Tuomiston velkatyöryhmä taas teki pohjatyön yksityisten velkajärjestelyt sekä yritysten saneeraukset mahdollistaviin lakeihin. Lait valmisteltiin kovalla kiireellä: hallitus antoi esityksen lokakuussa ja lakivaliokunta ennätti silti kuulla yli 70 asiantuntijaa. Eduskunta hyväksyi ne ennen joulua 1992. Malli järjestelmään saatiin Tanskasta. Tuomioistuinlaitos piti lakeja liian tulkinnanvaraisina ja ptv kertoi, että lakiesityksen antamisen jälkeen pankit tehostivat nopeassa tahdissa velkojensa perintää.

Tämäkin lainsäädäntö tuli monille vaikeuksiin joutuneille aivan liian myöhään. Kansanedustaja Eero Paloheimon mielestä syy oli lähinnä poliittisen toiminnan äärettömässä lyhytjänteisyydessä, kuin lääkäri, joka osaa antaa potilaalle vain piristysruiskeita, rauhoittavia ja puuduttavia lääkkeitä mutta ei puuttua vaivojen varsinaisiin syihin. Hän valitti varsinaisen yhteiskunnallisen pitkäaikaisen suunnittelun puutetta ja sai jatkossa vedettäväkseen eduskunnan ensimmäisen tulevaisuusvaliokunnan, joka ei sekään onnistunut tuota puutetta täysin poistamaan.

Jälkikäteen on ollut viranomaistahollakin valmiutta myöntää tehtyjä virheitä. Valtiovarainministeriön kansantalousosaston silloinen ylijohtaja Sixten Korkaman teki sen 1999 lamaa koskeneessa seminaarissa taitavasti siteeraamalla kenraalia, joka sodan jälkeen totesi:

»Teimme aina parhaamme – mikä oli usein kovin vähän.» Sanottu pitää laajemminkin paikkansa pankkikriisin hoitoa ajatellen.

Presidentin kevään ideariihi

Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) virkamiesvaltuuskunta teki vuoden 1992 alussa tarkastusmatkan Suomeen. Neuvostoviennin romahdus ja metsäteollisuustuotteiden maailmanlaajuinen heikko kysyntä tekivät sen luottamuksellisen raportin mukaan Suomessa lamasta syvemmän kuin muissa kehittyneissä teollisuusmaissa. Valtiontalouden nopeasti lisääntyvä alijäämä, suhteessa vientiin mittava ulkomainen velka, korkeat reaalikorot (v:sta 1989 v:een 1992 jopa Euroopan korkeimmat) ja pankkien nopeasti kasvaneet tappiot kirjattiin myös sen kiinnostuksella luettuun raporttiin.

IMF:n asiantuntijat hoputtivat Suomen viranomaisia määrittämään ja toteuttaman kiireesti talouspoliittinen kokonaisstrategia. Sen oli tähdättävä luottamuksen aikaansaamiseen, jotta vakaaseen valuuttakurssiin sitouduttaisiin sekä taattaisiin kestävä ei-inflatorinen elpyminen, joka laajalti perustuu länsiviennin selvään kasvuun, neuvoi valtuuskunta. Sen palaute jättikin hyvin vähän mahdollisuuksia väärinkäsityksiin: »Loppuun asti kehitetyn strategian puuttuminen on erittäin huolestuttavaa, koska aikaa on vähän ja hiljattain saavutetut edut menetetään, ellei tarvittaviin tukitoimiin ryhdytä», siinä muun muassa todettiin.

Maan talouskehityksestä huolestunut presidentti Mauno Koivisto järjesti Linnassa 2. maaliskuuta 1992, ennen IMF:n raporttia, talouspoliittisen keskustelutilaisuuden, johon kiirehti kutsusta parikymmentä asiantuntijaa yliopistoista, talouselämästä ja hallinnosta. Tilaisuus ei isännän ilmoituksen mukaan liittynyt ajankohtaisen päätöksenteon tarpeisiin. Koivisto halusi vain keskustella rakennemuutoksesta, »venttileerata». Presidentti oli järjestänyt aiemminkin vastaavia tilaisuuksia, joissa käsiteltiin ajankohtaisia, mielenkiintoisia aiheita ja joissa hän halusi vakuuttua omien käsitystensä oikeasuuntaisuudesta. Se oli Mauno Koiviston tapa toimia. Sixten Korkmanin alustus ja muut kuullut alustuspuheenvuorot johdattelivat mielipiteenvaihdon luontevasti toivotulle uralle. Tällöin törmättiin pakosti myös pankkikriisiin.

Eduskunnan puhemies Esko Aho ei tiennyt, minkä leiviskän hän sai hoidettavakseen, kun presidentti Mauno Koivisto antoi keväällä 1991 hänelle tehtäväksi tunnustella enemmistön tukeen nojautuvan hallituksen muodostamista. Ongelmat kaatuivat pian päälle, vaikka presidenttikin vaikutti voimakkaasti taustalla.

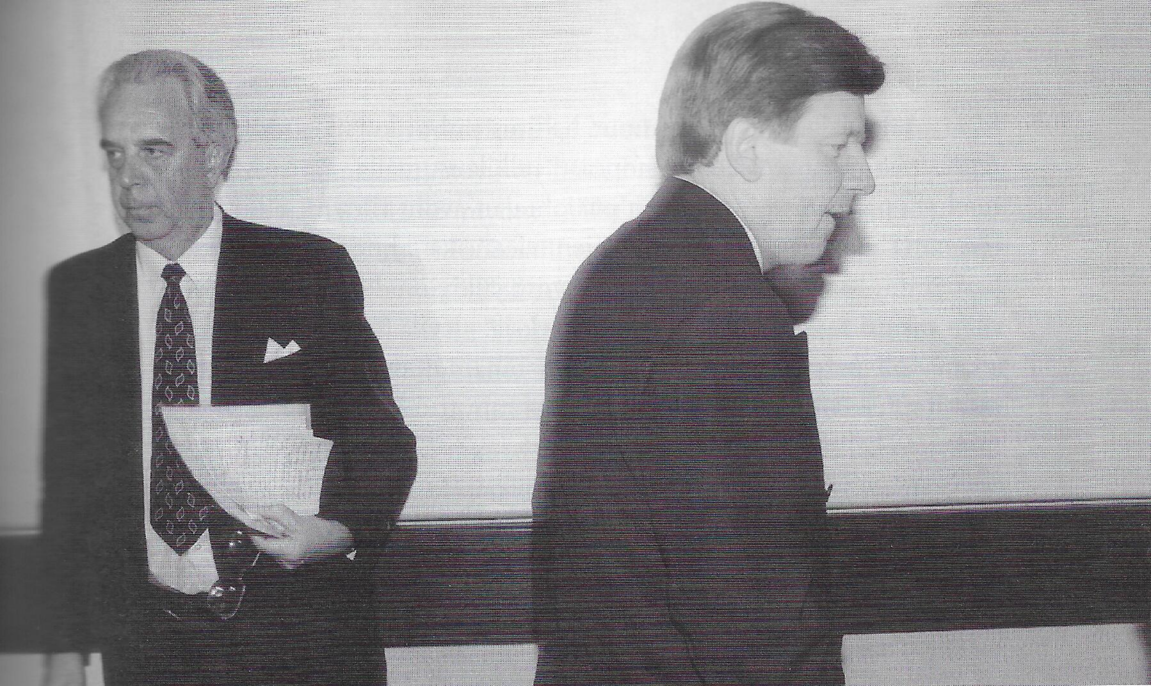
Koivisto kyseli, ymmärretäänkö oikein, kuinka vakava on se koko rahoitusjärjestelmän kriisi, joka suurella todennäköisyydellä on edessä. Kyse ei ollut vain, paljonko voimme lainata ulkomailta ja kuinka paljon arvonalennuksia oli jouduttu tekemään. »Se liittyy siihen, mikä suomalaisen varallisuuden arvo nyt ja tulevaisuudessa tulee olemaan.» Pankkijärjestelmämme seisoo ja kaatuu suomalaisen pääomakannan arvon myötä, Koivisto opetti. Tuossa tilaisuudessa laskettiinkin, kuinka paljon 15 prosentin kiinteistöarvojen lasku veisi lähivuosina suomalaisen pankkijärjestelmän luotonantokyvystä. Laskelma päätyi 180 mrd. markkaan, joka oli 35 prosenttia Suomen bkt:sta ja enemmän kuin valtion vuoden budjetti. Eikä sekään vielä riittänyt. Presidentti muistutti tällä kuulijoille, että maa ei ollut koskaan hänen

elinaikanaan ollut tällaisessa kriisissä. Sekä finanssipolitiikassa että rahapolitiikassa piti tehdä jotain.

Vetäessään asioita yhteen Koivisto luonnehti pankkien haasteita mm: »Niiden piti työntää rahaa ulos. Jos asiakas pyysi kaksiota, sanottiin, että miten nyt niin lyhytnäköisesti, ottakaa samalla hiukan tulevaisuutta varten, ottakaa vähän enemmän luottoa. Tässä on käynyt sillä tavalla, että meillä on tehty velkaa omaisuuden varaan, joka ei sitä velkaa enää vastaa. Jos meillä ei olekaan kertynyt sitä pääomaa, mitä varten ulkoa on velkaa otettu, onko sillä vain kulutusta pönkitetty.» Suomella ei isännän mukaan enää ollut varaa minkäänlaiseen elvytykseen. Pessimistin mukaan Suomi joutui kulkemaan kaikkein raaimman sopeutustien, häiritsi se tunnelmia tai ei. Kannattavin rahansijoitus oli siinä vaiheessa velan poismaksu, mitä Koivisto piti »karmeana». Eräät vieraista poistuivat tilaisuudesta epätietoisina siitä, oliko isäntä puheissaan ymmärtänyt vai moittinut heitä.

Linnan tilaisuuteen osallistuivat professorit Bengt Holmström, Erkki Koskela, Jouko Paunio, tutkijaprofessori Seppo Honkapohja ja apulaisprofessori Veikko Reinikainen sekä pääjohtajat Timo Relander ja Olli Niitamo, toimitusjohtajat Pertti Kukkonen ja Pentti Vartia, ylijohtaja Sixten Korkman, pääjohtajat Kalevi Hemilä, Seppo Lindblom, Tauno Matomäki ja Pertti Voutilainen, kansliapäällikkö Reino Uronen, osastopäällikkö Kari Puumanen, toiminnanjohtaja Peter Johansson, varatoimitusjohtaja Vesa Vainio, pankinjohtaja Björn Wahlroos ja apulaiskaupunginjohtaja Pekka Korpinen. Koivisto oli tyytyväinen alustuksiin. Helppojen vaihtoehtojen hakijat tulisivat, hän vielä muistutti, pettymään.

Pääministeri Esko Aho puhui jo joulukuussa 1991 suunnitelmista muuttaa SP yhä enemmän hallituksen pankiksi. Myös poliittiset johtokuntanimitykset ja pankkivaltuusmiehet edustivat hänestä aikansa elänyttä läänitysjärjestelmää. Varsinaisen ajojahdin Rolf Kullbergia vastaan käynnisti keväällä 1992 *Suomenmaa*-lehden nimimerkki Sivupersoona, joka vaati suorasanaisesti pääjohtajan eroa, mihin Ahokin yhtyi julkisesti. Pääjohtaja Kullbergkaan ei jäänyt sanattomaksi. Hänestä hallitus, pääministeri etunenässä, pyrki kanavoimaan tyytymättömyyttä SP:iin ja pankkeihin yleensä. Se sopi kuvaan, koska pankit, SP muiden mukana, olivat muutenkin huonossa suosiossa. Mihin SP on syyllistynyt, pääjohtaja peräsi?

Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullbergin (vas.) ja pääministeri Esko Ahon yhteistyö alkoi takellellen markan ecu-kytkennän aikoihin alkukesällä 1991 ja päättyi avoimen kiistan jälkeen huhtikuussa 1992 Kullbergin eroon. Presidentti Koivisto kiitteli julkisesti vapauttamaansa pääjohtajaa mutta asettui kiistassa pääministeri Ahon taakse.

Kullberg oli hämmästynyt ja pettynyt, että pääministeri alentui näin populistiselle tasolle. Hänen pettymyksensä kohdistui myös lehtiin ja televisioon, jotka niin herkästi yhtyivät kuoroon analysoimatta, mistä todella oli kysymys. Pääjohtaja oli oikeassa pitäessään tätä epämääräistä syyttelyä tyypillisenä poliitikoille, jotka halusivat löytää tilanteeseen sopivan uhrilampaan. Mutta todetessaan, että kaikki päätökset oli tehty yhteisymmärryksessä hallituksen kanssa, Kullbergkin kertoi osatotuuden. Olihan Suomen Pankin johto kiistellyt ankarasti linjakysymyksistä hallituksen kanssa, mutta sitä vaan ei kerrottu julkisuuteen. Pääministerin ja pääjohtajan julkinen riita ei voinutkaan jäädä seurauksitta.

Kiista ratkesi nopeasti 2.4.1992. Presidentti määritteli yhdessä pääministerin kanssa pääjohtaja Kullbergin lopullisen eropäivän. Kullberg anoi välittömästi eroa, presidentti hyväksyi pyynnön ja nimitti Suomen Pankin johtokunnan jäsenen Sirkka Hämäläisen hänen tilalle. Samalla Koivisto saneli valtioneuvoston pöytäkirjaan Kullbergia kiittävän lausunnon, jonka mukaan hän oli luottanut täydellisesti

SP:n pääjohtajaan. Hermostunut hallitus puhui kriisilaeista ja yritti rauhoittaa rahamarkkinoita nopeasti julkilausumalla. Pertti Monton mielestä pääministerin ja SP:n pääjohtajan avoin riita oli ollut tyylitön tapa ajautua markkinavoimien vietäväksi, huonoa politiikkaa parhaimmillaan. Kullberg ei hyväksynyt jälkiviisaiden taloushistoriaa vaan oikaisi myöhemmin väärinkäsityksiä. »Kyllä Sorsan ja Holkerin aikana oli helppo toimia verrattuna tähän nuoreen Ahoon», hän muun muassa uskoutui. Vakaa markka muuttui hänestä lähinnä toimittajien keksintönä vahvaksi markaksi.

Kun Saksan ja pohjoismaiden keskuspankit tulivat SP:n avuksi ja hallitus hyväksyi kymmenen miljardin markan säästöpaketin, maata uhannut kriisikin väistyi. Presidentti Koiviston mielestä valtion tyhjä kassa oli aikamoinen diktaattori. Hän tuki Ahon hallitusta ja todistaakseen uskoaan siihen matkusti heti Lappiin hiihtämään.

Vakuusrahasto perustetaan

Motto: Hinta, jonka rahasta maksamme,
maksetaan vapaudella.
(Robert Louis Stevenson)

Valtiovarainministeri Iiro Viinasen vuoden 1991 lopulla asettama virkamiestyöryhmä suunnitteli nopeasti uudentyyppistä, yhtä ainutta vakuusrahastoa talletuspankeille. Sen piti turvata niiden vakaa toiminta ja tallettajien rahat. Suomen Pankkiyhdistyksen mielestä pankkien varoja ei pitänyt kerätä valtion rahastoon vaan pääomat tuli mieluummin koota jo olemassaolevien rahastojen kautta. Tästä kannasta pääjohtajat lipesivät Sirkka Hämäläisen työryhmässä. Pääministeri Esko Ahon historiallisen uuden vuoden puheen mukaan pankkituella ei haluttu pelastaa pankkeja ja niiden omistajia. Tarkoituksena oli turvata talouden häiriötön toiminta ja suojella niitä, jotka kaatuisivat pankkien mukana. Pankkituki oli Ahon mukaan vaikea asia, joka »piti toteuttaa taloudellisesti järkevällä ja moraalisesti kestävällä tavalla», mitä se sitten pitikään sisällään. »Muutoin eivät veronmaksajat sitä hyväksy.»

Kun Hämäläisen työryhmä sai mietinnön valmiiksi ja ehdotukset hioituivat ratkaisuiksi ministeriössä, hallitus olikin valmis jo lisätalousarviossa 18.3.1992 myöntämään pankeille ensimmäiset tukirahat. Pankkikriisi nousi luonnollisesti lisäbudjetista käydyn keskustelun pääaiheeksi. Tuen tarve oli talouspolitiikan keskeisin ongelma, kun rahoitussektorin tilasta oli Viinasesta nopeasti kehittynyt suurin uhka suotuisalle talouskehitykselle. Pankkien luottotappioiden kasvu taas heikensi niiden vakavaraisuutta. Se uhkasi supistaa niiden luotonantoa, mikä pienensi investointeja ja kulutuskysyntää, ministeri kuvasi.

Vuonna 1991 pankit täyttivät kansainvälisen vakavaraisuusnormin keskimäärin varsin hyvin, vaikka niiden kesken olikin suuria eroja. Vuoden 1992 kehitys uhkasi kuitenkin alentaa vakavaraisuuden jopa alle oman pääoman 8 prosentin turvarajan. Jos pankkisektori lähestyy vakavaraisuusrajaa, ministeri varoitti, joudutaan yhä ikävämpiin seurauksiin. Kun markkinoilta oli lähes mahdotonta saada uutta pääomaa, pankkien oli pakko myös supistaa taseitaan säilyäkseen vakavaraisina. Uhkana olikin, että pankkien täytyisi sanoa irti huomattava määrä vanhoja luottoja ja kieltäytyä uusimasta niitä, millä olisi ministerin mukaan tuhoisa vaikutus yritystoimintaan, työllisyyteen ja koko kansantalouteen.

Ministeri Viinanen kuvaili eduskunnalle värikkääseen tapaan, että pankkien liikkeenjohto oli tehnyt vääriä arvioita, suuria virheitä, suoranaisia emätöppäyksiä. Niiden seuraukset olivat murheellisia ei vain pankeille ja niiden asiakkaille vaan koko maan taloudelle. Myös talouspolitiikassa tehtiin Viinasen mukaan virheitä, joista pankit ja asiakkaat kärsivät. Rahoitusmarkkinat olisi ministeri Iiro Viinasen mukaan voitu liberalisoida nähtyä tasaisemminkin. Korkopolitiikka oli ollut liian jäykkää, finanssipolitiikka löysää. Eikä suhdanteiden käänteeseenkään osattu kylliksi varautua.

Viinanen totesi luottolaman uhkan todelliseksi. Kokonaisohjelma halusikin torjua sen ja parantaa pankkien mahdollisuuksia tehdä tuloksia ja kohentaa niiden vakavaraisuutta. Ohjelma koostui lisäksi turvatoimenpiteistä kaikkein pahimman varalle. Pankkien vakavaraisuuden parantamiseksi lisätalousarvio ehdottikin, että valtio voi tehdä pankkeihin pääomasijoituksia, joita kutsutaan etuoikeutetuiksi pääomatodistuksiksi. Pankkien vakavaraisuutta laskettaessa ne luettiin ensisijaiseen omaan pääomaan. Kyseisten sijoitusten enimmäismääräksi Ahon hallitus ehdotti kahdeksaa miljardia markkaa. Panostus

estäisi maksimissaan luottokannan sadan miljardin markan supistuksen, ministeriö laskeskeli.

Jos pankki ei pystyisi maksamaan sijoitukselle tuottoa tai pankin vakavaraisuus laskisi alle lain edellyttämän tason, valtiolla olisi oikeus, Iiro Viinanen valisti kansanedustajia, vaatia sijoituksen muuttamista äänivaltaisiksi osakkeiksi. Hallitus halusi turvata maan pankkitoiminnan myös perustamalla valtion vakuusrahaston, joka varmistaisi talletuspankkien toiminnan ja tallettajien saamiset ikävimmissä tilanteissa. Pankkien piti lisäksi löytää uutta, oman pääoman ehtoista rahoitusta silloisilta omistajilta ja pitäytyä luottojen massairtisanomisista ja suhtautua mahdollisimman joustavasti asiakkaitten velanhoitovaikeuksiin ja uusien rahoitustarpeiden tyydyttämiseen, kuten Hämäläisen työryhmä sopi. Pankkien piti tehostaa toimintaa, saneerata yleiskuluja ja organisaatioita sekä aikaisempaa selvemmin myös muuttaa palveluittensa hinnoittelua kustannusvastaavuuden suuntaan.

Ministeri selvitti keskustelussa, miten hallitus päätyi ratkaisuun. Pääomasijoitukselle ei yksinkertaisesti voitu määritellä korkoa, koska se ei ollut sijoituksena rinnastettavissa omaan pääomaan. Ministerin toinen vaihtoehto oli – mitä esitettiin ja koetettiin selvittää, – että pistetään pankit suuntaamaan valtiolle osakeanti. Hallitus ei valitettavasti pystynyt olemaan ennakkoon varma, haluaako pankin hallintoneuvosto tehdä tällaisen päätöksen. – Se edellytti yhtiökokouksenkin hyväksyntää. – Sitä ei voitu jäädä odottamaankaan. »Tässä valtakunnassa ei määrätä yksityisten yhtiöiden asioita poliitikkojen päätöksillä. Emme me niin pitkällä sentään vielä ole.»

Hyväksyttäviä malleja oli haettu kaksi kuukautta tiiviisti. Valtio oli puristanut pankkijärjestelmää ja edellyttänyt »koko paketin hyväksymistä». Niillä oli mahdollisuus säilyttää vakavaraisuus ilman näitä järjestelyjä – sanomalla irti luottoja. Sitäkö täällä halutaan, Viinanen kyseli. Edustaja Hämäläinen jankutti monen lailla, että ministeri tukeutui esitykseen, jonka pankit olivat itsensä pelastamiseksi valmistelleet. Se sai Viinasen jalkeille. »Se ei valitettavasti pidä paikkaansa tai onneksi se ei pidä paikkaansa. Pakettia, joka oli pankkien toive tässä työryhmässä, en kehtaisi tänne tuoda.» Se oli hänestä ollut erilainen paketti, joka olisi tullut veronmaksajille kalliiksi. Pankit olivat ryhmässä asianosaisina; näin voitiin Viinasesta selvittää pankkiryhmittäin järjestelmän perusteelliset, syvälliset ongelmat.

Ministerin käsityksen mukaan yhteiskunnan etua oli katsottu eikä taivuttu pankin johtohenkilöiden vaatimuksiin. Paketti on pakko niellä, koska emme voi päästää pankkijärjestelmää romuttumaan. Se romuttaisi yhteiskunnan kaikki toiminnot erittäin nopeasti. Viinanen muistutti myös, että pääomasijoituksen takia pankeille tulee jatkossa pakottava tarve joko maksaa takaisin tai sitten muuttaa se osakepääomaksi. Ministeri kiisti myös puheet, että pankkikriisiä varaudutaan tietyllä tavalla henkisesti hoitamaan velanotolla, lainaamalla. Hänestä pankkisektorin asioita ei voi huudella toreilla. Kun raha haettiin kansainvälisiltä markkinoilta, piti säilyttää luottamus siihen, että maassa asiat hoidetaan. Sirkka Hämäläinen oli myöntänyt *Helsingin Sanomissa*, että kahdeksan mrd:n markan summa oli käytännössä vedetty hihasta eikä perustunut mihinkään täsmälliseen tarvearvioon. Koska budjettiin ei voitu hyväksyä kaksinumeroista lukua, sen piti olla jotenkin uskottava. Viinasen oli pakko kiistää, vaikka se pitikin yhtä totuuden kanssa. Se on hyvin tarkkaan harkittu ja perustuu siihen tosiasiaan, että ensinnäkin 1991 pankkien tappiot olivat liki 8 mrd. markkaa.

Edustaja Hämäläistä ärsytti vastuunkantajien suuri hiljaisuus tukipaketin valmistelussa. Hän sanoi saavansa HS:n vuositilaajana paremman esityslistan kuin SP:lta suureen, isänmaalle tärkeään ratkaisuun. Keskustelu kääntyikin pian SP:iin. »Minusta tämän pankkikatastrofin pääsyyllinen on Suomen Pankin pääjohtaja Kullberg, jolta pallo on ollut minusta täysin hukassa jo pitemmän aikaa. Hänen on nyt lopultakin aika lähteä», Tennilä uhosi ja sai sivustatukea Pulliaiselta. Tuomiojastakin SP:ssa piti tehdä johtopäätöksiä. Hänen luottamuksensa pankkijärjestelmän tervehdyttämiseen ei ollut palautettavissa, ennen kuin pääjohtaja Kullberg väistyi. Hän toivoi sen tapahtuvan pian, ettei tarvinnut odottaa pankin loppua EY:n ja valuuttaunionin kautta, jolloin hänestäkin päästäisiin. Pääjohtajan erottamisesta tulikin tästä eteenpäin poliitikkojen muotijuttu.

Kun lisäbudjetti ja pankkien ensimmäinen tervehdyttämisohjelma hyväksyttiin, pääministeri Aho teki siitä Säätytalossa 18.3.1992 melkoisen näytelmän. Pääministerin kanssa valtiovarainministeri, pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja, Suomen Pankin pääjohtaja, Sirkka Hämäläinen ja valtiosihteeri Eino Keinänen marssivat median eteen. Pankkien pääjohtajille oli varattu syytettyjen aitio. »Pankit ovat luonnollisesti itse vastuussa kannattavuudestaan», pääministeri todisti. Niiden huono tilanne oli hänestä keskeiseltä osaltaan itse aiheutettu.

Siihen olivat vaikuttaneet luotonannon holtiton kasvattaminen, aivan liian kallis markkinaosuuskilpailu, kasinopeli, resurssien haaskaus tuottamattomiin investointeihin ja voimavarojen yleinen tuhlaus. Talouspolitiikan harjoittajien osavastuu voitiin nyt luontevasti vierittää aiempien hallitusten kontolle. Viime vuosikymmenen finanssipolitiikka oli ollut aivan liian löysää, eikä pankkivalvontaa kiristetty tarpeeksi ja myös rahapolitiikan kiristäminen viivästyi, poliitikko lasketteli. Toki tilanteeseen vaikuttivat Esko Ahon mukaan myös ulkoiset syyt: idänkaupan romahdus ja pitkittyvä laskusuhdanne länsimaissa.

Aho myönsi vasta jälkikäteen (Pauli Komin juhlakirjassa, 1996) olennaisimmaksi virheeksi ja ongelmaksi sen, ettei yhdelläkään talouden päättäjällä ollut selkeää käsitystä, miten avautuvassa taloudessa piti toimia. Useimmat toimivat niin kuin ennenkin ja syntyi suurten virheratkaisujen suma. Kun lisäksi kriisitietous eteni varsin hitaasti, korporaatiot jarruttivat tehokkaasti ja kustannusautomaatit aiheuttivat parin vuoden viiveen, lopputulos muodostui varsin kohtalokkaaksi. Tällainen rehellisyys, jos kohta melkoisen viiveen jälkeen, on asioiden ymmärtämiselle hyödyksi.

Kotitalouksille ja yrityksille oli nyt välttämätöntä, että pankit pystyivät jatkamaan terveiden yritysten rahoitusta ja tarjoamaan luottoa myös kansalaisten uusiin tärkeisiin tarpeisiin. Pankkien tilanne kuitenkin huononi, mikä uhkasi estää sen. Ajautuminen luottolamaan taas olisi tuhoisaa yrityksille, kotitalouksille ja koko Suomen kansalle, pääministeri selvitti saamiaan nuotteja. Luottolaman koetellessa maata talous ei pääsisi nousuun, terveet yritykset ja myös kotitaloudet joutuisivat ilman luottorahoitusta ylipääsemättömiin vaikeuksiin. Se taas merkitsisi työttömyyden lisääntymistä jopa kymmenillä tuhansilla, miljardien lisälaskua valtiolle ja konkurssien kautta uhkaa pankkien tilanteelle ja luotonantokyvylle. Päätökset olivat kuitenkin hallitukselle ja veronmaksajille raskaita ja vastenmielisiä.

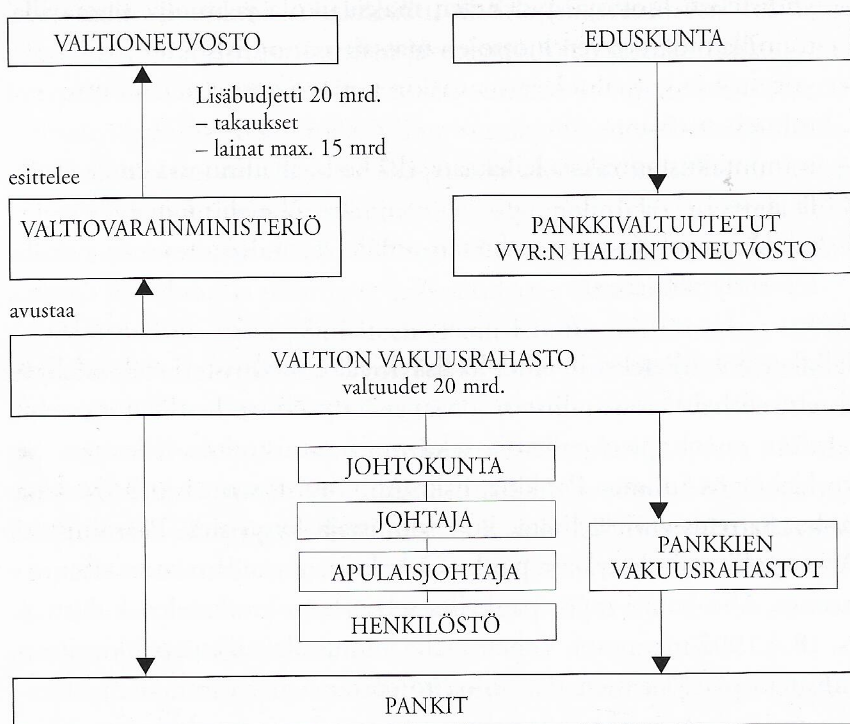
Pankkeja oli Ahon mukaan pakko tukea. Se oli koko yhteiskunnan ja erityisesti velallisten etu. Tuki piti antaa niin, että tervehtyvät pankit maksavat tuen mahdollisimman nopeasti takaisin. Siihen piti siksi liittää ehdot, joilla pankit itse osallistuvat toimintansa tervehdyttämiseen. Hallitus tekikin pankkeihin pääomasijoituksia enintään kahdeksan miljardia markkaa ja antoi esityksen valtion vakuusrahaston perustamiseksi. Samassa yhteydessä pääministeri edellytti pankeilta seuraavia asioita:

- kotitaloudet ja yritykset autetaan pahimman yli joustavuudella yhdistellen luottoja, pidentäen maksuaikoja ja muilla vastaavilla toimilla pidättäytyen luottojen massairtisanomisista;
- yritysten ja kotitalouksien uusiakin tarpeita ymmärretään ja investointeja tuetaan;
- toimintakustannuksia leikataan sekä keskushallinnossa että kentällä ja
- pankkien johdossa sitoudutaan omalla henkilökohtaisella riskillä tervehdyttämiseen.

Jälkikäteen puhetekstiin tehdyllä lisäyksellä pääministeri vielä edellytti, että virheistä vastuullisten johtajien tarpeelliset henkilöjärjestelyt tehdään ja johtajien palkkoja sekä muita etuisuuksia leikataan. Se koskisi myös Suomen Pankkia, Esko Aho muisti seuraavana torstaina tv-haastattelussa vielä lisätä, kun toimittaja kysyi sitä. Pääministeri Ahon poliittisiin lisäyksiin pankit eivät kuitenkaan katsoneet sitoutuneensa. Aho halusi myös pankeilta selvityksen kuukauden kuluttua, ts. 18.4.1992 mennessä. Vähemmälle huomiolle jäi, että pankit sitoutuivat jo päivää ennen tätä infoa toteuttamaan ensimmäisen lisätalousarvioesityksen ehtoja ja vakauttamaan rahoitusmarkkinoita. Niistähän oli sovittu Sirkka Hämäläisen työryhmässä. Ne olivat:

- Pankit suhtautuvat joustavasti velanhoitovaikeuksissa oleviin asiakkaisiin ja pyrkivät vakavaraisuutensa sallimissa rajoissa tarjoamaan luottoa myös asiakkaiden uusiin tarpeisiin. Pankit lupasivat omastakin puolestaan pidättyä supistamasta luottokantaa niiden massairtisanomisilla.
- Pankit lupasivat nopeuttaa resurssien käytön vähentämistä yleishallintoa, konttoreita ja henkilökuntaa supistamalla sekä lisäämällä ponnisteluja yhteistoimintaetujen saavuttamiseksi.
- Pankit ilmoittivat myös harjoittavansa osingonjakopolitiikkaa, joka olisi sopusoinnussa tervehdyttämistarpeiden kanssa eikä vaarantaisi pankkien vakavaraisuutta.
- Myös korkojen tietyistä nostoista luvattiin pidättyä.

Pankkitarkastusviraston Aranko väitti loppuvuodesta, että pankit olivat toimineet joustamattomasti luottoasiakkaita kohtaan vastoin pankkituen ehtoja. Ptv oli tehnyt pistokokeita 40 konttorissa, koska

sille oli tullut paljon asiaa koskeneita kanteluja. Ptv kyseli, tiesivätkö sivukonttorit noista pankkien johdon lupauksista hoitaa aiempaa helläkätisemmin velallisiaan. Useimmat eivät tienneet. Siinä on nähty tiettyä arvovaltavajetta. Pankit pikemminkin ennakoivat velkasaneerauslain tuloa kiristämällä luotonantoaan.

Oikeusministeri Pokka kirjoitti muistikirjaansa keväällä 1992: »Pankkien pelastaminen ei ole kansan oikeustajun mukaista. Tästä vielä nousee melkoinen meteli, kun tajutaan, että valtio maksaa pankeille, mutta pankit irtisanovat asiakkaittensa luottoja ja ajavat vanhat asiakkaansa maantielle.» Eikä Pokka erehtynytkään. Ensimmäistä pankkitukipäätöstä seurasi hirveä arvosteluryöppy. Eikä kukaan kyennyt ennakoimaan, kuinka paljon rahaa pankeille vielä syydettäisiin. Olihan Esko Ollilakin syksyllä 1991 SKOP:n haltuunoton aikaan puhunut varomattomasti noin kahden miljardin markan tukitarpeesta.

Hallitus järjesti maaliskuussa 1992 170 poliitikon, virkamiehen ym. voimin Hanasaaressa tilaisuuden, jossa piti nostattaa henkeä ja myös käsitellä työryhmien juuri valmistuneita mietintöjä ja ehdotuksia. Tilaisuuteen kohdistui tuloksia ajatellen liian suuret odotukset. Pääministerillä oli tarjota ainoastaan tyhjää puhetta edellytysten luomisesta, julkisuus kritikoi Ahoa, vaikka tilaisuus järjestettiin suljetuin ovin. Sosnovyj Borin ydinonnettomuus samana päivänä tosin häiritsi osaa Hanasaaressa olleita. Johtamistaidon opiston Eloriihessä pääministeri vaati, että maan talous on saatava terveelle pohjalle mahdollisimman nopeasti. – *Talouselämän* Monto totesikin keväällä 1992 Ahosta, joka lupasi hoitaa pankkikriisinkin ilman veromarkkoja (*Kauppalehti* 18.3.1992), että maa sai hänestä liian kokemattoman pääministerin. »Kun Aho nyt kantapään kautta hankkii pätevyyttä tehtäväänsä, kansantalous maksaa kovat oppirahat.» Hyvinkään hoidettu puoluekarriääri ei saanut hänen mielestään nostaa nuorta poliitikkoa pääministeriksi. Ahon mukaan »pääministeriltä vaadittiin pi-

Pääministeri Esko Aho järjesti poikkeuksellisen näyttävän tiedotustilaisuuden keväällä 1992, kun hallitus teki ensimmäiset pankkitukipäätöksensä. Syytettyjen aitioon hän oli sijoittanut mm. vakavailmeiset pääjohtajat. Pertti Voutilainen (vas.). Ahti Hirvonen ja Seppo Lindblom.

kemminkin optimistista luonnetta ja henkistä kestävyyttä kuin asiantuntemusta».

Ahon hallitus, jonka puolueet lupasivat ennen maalisvaaleja 1991 panna Suomen talouden kuntoon, yritti ensin pysytellä etäällä kaikesta pankkikriisiin liittyvästä. Poliittisesti arkoja asioita pantiin valtion vakuusrahastossa hoitamaan oman toimensa ohella pankkitarkastusviraston Jorma Arangon, valtiovarainministeriön Pekka Laajasen ja Suomen Pankin Esko Ollilan troikka. Kun pankit olivat edustettuina valtion vakuusrahaston johtokunnassa, sen edustajat Matti Sipilä (SPY), Taisto Joensuu (OKL) ja Kalevi Kauniskangas (SPL) eivät voineet tehdä itseään koskevia päätöksiä. Siksi valtuudet siirrettiin pienryhmän huoleksi. Vakuusrahasto tilasi alkajaisiksi selvityksen, millainen pankkijärjestelmä Suomessa pitäisi olla. Tuloksena oli kahden ja neljän pankkiryhmän malli.

Kun jatkossa kiisteltiin säästöpankeille annetuista lupauksista, SP:n Esko Ollila väitti, että valtiovalta ei ollut valmis ottamaan kantaa kriisiin pitkään aikaan. Siten hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta olisi saanut ensimmäisen kerran pankkituki-informaatiota vasta juhannuksen aikaan 1992 ja budjettiriihessä loppukesästä. Vakuusrahasto siirtyi valtioneuvoston alaisuuteen vasta lainmuutoksella keväällä 1993. Ensimmäiset tukipäätökset oli kuitenkin tehty jo keväällä 1992. Ja 6.8.1992 hallitus lupasi: »Valtion vakuusrahasto tulee kaikissa olosuhteissa turvaaman pankkijärjestelmän vakaan toiminnan.»

Jos pankkikriisin olisi aavistettu paisuvan nykyisiin mittoihinsa, tällaisen organisaation järkevyyttä olisi tarkasti mietitty, Pekka Laajanen myönsikin syksyllä 1992. Poliittisten päättäjien piti hänestä ottaa vastuuta rahaston toiminnasta, koska sen päätökset heiluttivat suuria asioita, ja tehdä suuret linjapäätökset valtioneuvostossa ja talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa. Valtion vakuusrahasto päätti o.t.o-pohjalta 20 mrd. markasta eli parin atomivoimalan suuruisista menoeristä. Kun viranomaiset vaativat pankilta samaan aikaan huonojen luottojen nopeaa, tehokasta perintää ja asiakkaiden vaikeuksien ymmärtämistä, moraalinen ongelma olikin valmis. Ensimmäiset pankkitukiohjeet valmistuivat 15.10.1992.

Keskustan ministeriryhmän kokouksessa heinäkuussa olleen Pokan mielestä homma ei tuntunut olevan kenenkään hanskassa. Hänkin vaati kesäpuheessaan pankkien saneerausta ja katsoi, että pari

kolme pankkiryhmää riittää Suomeen. Pankkitoimintaa ei hänestä voitu ylläpitää valtion tuella, vaan epäterveeseen pankki- sekä rahamaailman tilaan piti puuttua ja saada se terveeksi. Valtion vakuusrahaston hallintorakenne lakkasi tyydyttämästä pian myös sen perustajia. *Keväällä 1993 oli pakko siirtää vastuu kriisistä valtioneuvostolle* ja talouspoliittiselle ministerivaliokunnalle.

Ylijohtaja Aranko valitteli syksyllä 1992, että olisi pitänyt olla kaukonäköisempi. Suomen Pankki ja pankkitarkastusvirasto olivat hänestä *selvillä* ongelmista jo varsin *aikaisin, mutta kun oli pitkä* perinne takana eikä tällaista kriisivaihtoehtoa pidetty yksinkertaisesti mahdollisena, asioihin ei kajottu ajoissa. Mutta ulkopuoliset olivat valmiit myöntämään Arangon, »pankkien ylimmäisen paimenen», tehtävän suorastaan mahdottomaksi. Pankeille annetaan rahaa, mutta samalla pitää ruoskia tehokkuuteen; pitää saneerata, mutta sälyttää kilpailu.

Ekonomistien kontripuutio

Motto: Jos taloustieteilijät ymmärtäisivät jotain
liike-elämästä, he olisivat rikkaita
sen sijaan että ovat rikkaiden neuvonantajia.
(Kirk Kerkorian)

Ekonomistit eivät ole olleet Suomessa talouspolitiikan ylipappeja. Mutta järjestelmiä muuttaneet poliitikot saattoivat Keynesistä tietämättäkin noudattaa kuolleiden taloustieteilijöiden neuvoja. Talous kehittyi 1980-luvulla suotuisasti lukuun ottamatta lopun ylikuumenemista. Taloustieteellistä asiantuntemusta alettiinkin nyt kaivata päätöksenteon tueksi. Sitä edusti mm. talousneuvoston pääsihteerin Seppo Leppäsen vaihtotasetyöryhmä. Myös Helsingin kauppakorkeakoulun rehtori Fedi Vainion mukaan taloustieteilijäin velvollisuus oli osallistua syksyllä 1991 vaikeiden ja kansalaisia vakavasti koskettavien pulmien ratkomiseen.

Professorityöryhmä Jouko Paunio, Erkki Koskela, Seppo Honkapohja, Pertti Haaparanta ja Bengt Holmström luovutti elokuussa

1993 ehdotuksen talouspoliittiseksi ohjelmaksi poliittiselle johdolle. Valtiovarainministeri Iiro Viinanen leimasi professorien rohdot oikopäätä »vanhanaikaisiksi». Jos Suomi ei olisi näin velkaantunut ja riippuvainen ulkomaisesta rahoituksesta, niin nurinhan nämä asiansa sotkeneet pankit pitäisi panna, hän pohdiskeli. Tilanne oli kuitenkin toinen. Ei tarvittu kuin yksi pankkikonkurssi, jossa yksi ulkomainen sijoittaja olisi jäänyt nuolemaan näppejään, kun kaikki ulkomaiset rahoittajat olisivat menettäneet lopullisesti Suomea kohtaan tuntemansa luottamuksen. Lopputulema oli selvä. Oli kaikin keinoin yritettävä välttää sellainen pysyvä tilanne, jossa valtio pumppaa rahaa pankeille, jotka maksavat ylikorkeita korkoja. »Pankkien pitää kilpailla, mutta eivät ne saa kilpailla veronmaksajien rahoilla», ministeri summasi ajatuksensa.

Presidentti Koivisto sen sijaan kertoi lukeneensa mielenkiinnolla Paunion hänelle lähettämän talouspoliittisen ohjelmapaperin. Hän muisteli todenneensa tälle puhelimessa 19.8.1992, että tuo paperi edusti hyvin korkean profiilin linjaa. »Tulee ajatelleeksi», Mauno Koivisto filosofoi, »että jos ei ole orkesteria, joka olisi valmis tämmöisiä nuotteja soittamaan niin mitä roolia nuotit silloin näyttelisivät». Myös professori kertoi oivalteensa tämän ja siksi saattaneensa kyseisen paperin presidentille tiedoksi: »Olemme tavattoman huolestuneita, koska kaikki mitä esitämme edellyttää laajaa konsensusta, jota ei näyttäisi ainakaan meikäläisten silmissä olevan tässä vaiheessa. Hallitus sanoo yhdellä viikolla yhtä ja sitten seuraavalla viikolla taas muuta.»

Kansantalouden tilasta huolestuneet professorit kokoontuivat jo toukokuusta lähtien säännöllisesti keskustelemaan maan talouden ongelmista. He kuulivat myös ulkomaisia asiantuntijoita, muun muassa Suomessa vieraillutta amerikkalaista professoria Rudiger Dornbusshia. Harvardin yliopiston mies suositteli televisiossa, että Suomi devalvoisi markan peräti 20–30 prosentilla. Yhtenä syynä tähän tilanteeseen professorit pitivät sitä tosiasiaa, ettei hallituksella ollut valmiina mitään kriisin torjuntaohjelmaa. Koska muistio käsitteli arkaluontoista valuuttapolitiikkaa ja koska se korosti poliittisen kokonaisratkaisun luonnetta, he luovuttivat sen ensin maan poliittiselle johdolle ja Suomen Pankin pääjohtajalle. Vain muutamia päiviä ennen julkistamista se vuoti kuitenkin osittain ja täysin harhaanjohtavasti tiedotusvälineisiin. Siksi professorit olivat pakotettuja kiirehtimään muistion julkistamista.

Professorien raportissa mainittiin devalvaatio yhtenä lääkkeenä. Devalvaatio toteutui ennen kuin arvattiinkaan, seuraavana päivänä. Pankkijärjestelmän syvenevä kriisitila liittyi professoriryhmän mukaan läheisesti poikkeuksellisen heikkoon reaalitaloudelliseen kehitykseen. Jos kriisi, korkeat korot ja rahoituksen heikentynyt saatavuus yhdessä yritysten huonon kannattavuuden kanssa, jatkuisi, lama kärjistyisi entisestään, heidän muistionsa analysoi. Siksi tasapainottomuudet edellyttivät professorien mukaan

- avoimen sektorin suhteellista vahvistamista
- hintakilpailukyvyn parantamiseen ja kulutusmahdollisuuksien heikentymiseen liittyvää reaalipalkkatason alentamista
- julkisten menojen reaalisen kasvun mitoittamista selvästi pienemmäksi kuin reaalisen kansantuotteen kasvu
- pankkijärjestelmän tervehdyttämistä
- maatalouden ja elintarviketuotannon avaamista kilpailulle ja maatalouden tukijärjestelmän uudistamista.

Muistio sisälsi kolme talouspoliittista vaihtoehtoa: hätäohjelma 20 prosentin devalvaatioineen, muuttumattomaan valuuttakurssiin perustuva vaihtoehto ja markan kellutukseen perustuva malli, joka toteutuikin muistion julkistamisen jälkeen ryhmän toimista riippumatta. Ensin mainittuun liittyi ajatus tukea vientiveron tuotolla pankkijärjestelmää. Valtion piti sijoittaa sanotut varat pankkiosakkeisiin ja ryhtyä sitten ohjaamaan pankkijärjestelmän perusteellista saneerausta. Valtio olisi myös sitoutunut myymään pankkiosakkeet yleisölle taloustilanteen parantuessa ja salliessa noin 5–10 vuoden kuluessa.

Iiro Viinanen piti kyseistä raporttia A-studiossa vastuuttomana. Myös pääministeri Aho ja Suomen Pankin pääjohtaja Hämäläinen viestittivät, että vuoto vaaransi markan arvon. Ainoastaan hyvää tarkoittaneet professorit katsoivat joutuneensa pelinappuloiksi. – Koko muistio julkaistiin *Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa* (4/92). Ekonomistien pohdintoja reunustivat kesän mittaan huonot talousuutiset. Tieto Noveran konkurssista tuli julki 3.7.1992.

Jo aiemmin television talousohjelman tekijät olivat kuulleet, että eräät professorit olivat ruvenneet miettimään, mitä pitäisi tehdä valuuttapolitiikassa. Kukaan edellä mainituista professoreista ei kuitenkaan suostunut talousohjelma A-plussan haastateltavaksi, koska he

taloustoimittajien mukaan pelkäsivät, että presidentti Koivisto suuttuu. Vaikka tällaista perustelua on vaikea hyväksyä, täytyy kyllä myöntää, että oppineet tunsivat valtionpäämiehensä mielenliikkeet hyvin. Kun aihetta koskenut tv-ohjelma syyskuun 2. päivänä 1992 esitettiin, Koiviston tiedetään ärsyyntyneen siitä aivan hirveästi. Muutamaa päivää myöhemmin hän oli itse tv:ssä.

Ekonomistien vähemmän onnistuneesta ulostulosta huolimatta Iiro Viinanen piti tärkeänä ekonomistien ja poliitikkojen keskustelua. Hänelle tarjoutui siihen tilaisuus Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa, jossa valtiovarainministeri pitää perinteisesti joka vuosi budjettiesitelmänsä. Hän saattoi muistuttaa, että julkisen velan kasvaessa kasvavat myös korkomenot. Vuonna 1993 valtion velan korot ylittäisivät maanpuolustuksen tai maatalouden menot. Mitä enemmän me otamme lisää velkaa, sitä varmemmin koroista tulee pysyvä taakka, Viinanen todisti ja ennakoi myös: »Joudumme maksamaan ulkomaisille rahoittajille ehkä enemmän kuin voimme käyttää opetukseen, tutkimukseen ja tieteeseen.»

Pankkikriisiä oli tarkasteltu jo yritysaineistonkin valossa. Paavo Peisan ja Heikki Solttilan selvityksen tulokset julkistettiin Suomen Pankin keskustelualoitteessa (21/92). Rahoituslaitokset suuntasivat luotonantonsa, kun rahoitusmarkkinoiden säännöstely loppui, tutkijoiden mukaan uusille asiakasryhmille ja tutuissa asiakasryhmissä aikaisempaa riskipitoisemmille yrityksille. »Noususuhdanteen jälkeen pankit ajautuivat asiakkaidensa myötä kriisiin, jonka olisi voinut estää vain varallisuusarvojen pysyvä inflaatio ja taloudellisen kasvun jatkuminen ennallaan.»

Pankkitoimintojen automatisointi, uusien tuotteiden kirjon kasvu, muut teknologian edistymiseen perustuvat muutokset ja yritysten kansainvälistyminen pakottivat myös meillä luopumaan entistä hankalammasta säännöstelystä. Rahoitusmarkkinoilla katsottiin julkisen vallan väliintulosta olevan enemmän haittaa kuin hyötyä. Mutta liberalisointi ajoittui voimakkaan noususuhdaneen alkuun ennakoidun taantuman asemesta. Luotonannon voimakas kasvu oli 1987–89 hyvin riskialtista. Valikoituihan asiakkaiksi pieniä ja tunnusluvuilta heikkoja yrityksiä. Asiakkaiksi tulleiden yritysten maksuvaikeuksien riski oli syksyn 1991 aineiston perusteella suurempi kuin tilinpäätöstiedot ennakoivat ja kolminkertainen vanhoihin asiakkaisiin verraten. Maksuvaikeuksiin ajautuneiden yritysten tunnusluvut olivat uhkaa-

via jo luotonantohetkellä. Jos pankkien luotonannon kasvun käynnisti patoutuneen liikakysynnän purkautuminen, kuten selitys oletti, miksi rahoitusta myönnettiin yrityksille, joiden liikeideat olivat kestämättömällä pohjalla ja tunnusluvut heikkoja, osaksi konkurssiin viittaavia? Parempia asiakkaita ei tuolloin taitanut olla saatavissa.

Haavikko kyseenalaisti samoihin aikoihin koko taloustieteen; sen harjoittajia oli pilvin pimein, mutta siitä huolimatta Suomi oli ajautunut kuilun partaalle. »Maan taloustiede, siis korkeakoulut, tutkimuslaitokset, virastot ja pankit tuottavat tietoa, taloutta kuvaavia lukuja, vai ovatko ne tässä tapauksessa sittenkin pelkkiä horoskoopin numeroita, jotka heitetään suureen säkkiin.» Siviliin jalkautunut Koivistokin ajatteli samansuuntaisesti. Hänkään ei arvostanut ekonomistiprofessoreja: »He lausuivat jotakin, että jotakin tuli lausutuksi ja tämä on ainakin puoliksi hyödyllinen juttu.» Hän katsoi, että 1980-luku pääsi yllättämään ennusteiden ja politiikan tekijät, koska ei havaittu, että talouselämässä oli alettu toimia toisella tavalla. »Enää ei noudatettu perinteisiä menettelytapoja, moraalia eikä ohjeita.» Koivisto jatkoi: »Jos merkittävässä asemassa olevat ihmiset ja instituutiot eivät käyttäydy – pankit eivät käyttäytyneet – niin kuin oletettiin, niin ei tilannetta pykälillä paikata.»

Markka päästetään kellumaan

Motto: Raha on vain raaka-ainetta,
jonka käyttämisestä saa päättää itse.
(Paavo Haavikko)

Ministeri Viinanen ei nähnyt terveestä järjestä heinäkuussa 1992 pilkahdustakaan. Erityisesti Viinasta ärsyttivät kesän jatkuneet devalvaatiota, inflaatiota, setelirahoitusta, korkojen sääntelyä ja valuuttasäännöstelyä ja miltei mitä vaan vaatineet keskustelut. Syksyllä olisivat edessä irtiottoihin innostavat kunnallisvaalit. – Oikeusministeri Hannele Pokka muisteli, että valtioneuvoston käytävillä spekuloitiin, että maa joutuisi kansainvälisen valuuttarahaston holhoukseen. Toi-

nen vaihtoehto oli sulkea maan rajat ja palata säännöstelytalouteen. Puhuttiin myös kriisilakien käyttöönotosta, joka edellytti opposition tukea ja kahden kolmasosan enemmistöä.

Kesällä pankkien tila synkistyi yhä. Järjestämättömien luottojen, joista ei maksettu korkoja eikä lyhennyksiä, arvioitiin kasvavan loppuvuodesta 65 mrd. markkaan. Pankkien osakepääomahan oli vain puolet siitä. Valtionvelkakin kasvoi mrd. markan viikkovauhtia. Sen pelättiin repeävän 1992 ja 1993 jopa 10 mrd. markkaa uskottua suuremmaksi. Valtiontalouden lainanottotarve puolestaan näytti kohoavan 1992 nettomääräisesti 65 mrd. markkaan ja seuraavanakin vielä yli 60 mrd. markan. Kun valtiontalouden alijäämäkin arvioitiin 13 prosentiksi bkt:sta, tilanne olikin todella hälyttävä.

Markan kellutus nousikin jo keväästä 1992 lähtien mahdolliseksi vaihtoehdoksi saada korkeat korot alas. Mielipiteet siitä kävivät pahoin ristiin. Kun myös kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla oli elokuussa 1992 levotonta, Suomi joutui syyskuun alussa jälleen temppelinharjalle. Rahamarkkinat kävivät yhä rauhattomimmiksi ja 9.9. 1992 se lopulta tapahtui: markka päästettiin toistaiseksi kellumaan. Käytännössä se tarkoitti neljää vuotta. Pakkokellutus näytti yllättäneen suomalaiset päättäjät. Edellisen kerran näin tapahtui vajaa vuosi aiemmin, kun markka devalvoitiin. Silloinhan se kiinnitettiin välittömästi hallituksen toivomuksesta.

Kahta päivää myöhemmin Koivisto totesi toimittajille Linnassa, että hän on välttänyt puuttumasta talouspolitiikkaan ja katsonut, että se on selkeästi hallitukselle kuuluva sektori. Presidentti päätti poikkeustilanteessa kuitenkin ilmaista vielä samana iltana julkisesti luottamuksensa, että asiat voidaan hoitaa ja ne tullaan hoitamaan. Koivisto kertoi odottaneensa myös edellisenä syksynä, että markan olisi annettu kellua pitempään. Hänestä silloinen kellutuspäätös oli muiden maiden kannalta siedettävä, kilpaileva devalvaatio ei. – Kun Italia devalvoi pian tämän jälkeen ja sitten punta ja liira päästettiin kellumaan, Suomen kellutus alkoi hukkua suurempiin yhteyksiin. Ruotsikin seurasi marraskuussa ja Norja joulukuussa Suomen jälkiä. Hallitus olikin arkaillut aiheetta, että meitä syytettäisiin ketjureaktiosta.

Kellutuspäätöksen jälkeen markan arvo heikkeni heti 11–13 prosenttia mutta pysyi sitten melko vakaana vuoden 1992 lopulle. Kuitenkin SP hoiti eräiden mielestä taitamattomasti kellutusta. Unitaksen hallituksen puheenjohtaja Ahti Hirvonen mm. arvosteli korkei-

den korkojen tuhoisaa. politiikkaa. Vaikka myös KOP katsoi, ettei kellutus aiheuttanut välittömästi oleellisia muutoksia pankin tilanteeseen, korkea korkotaso ja markan arvon muutoksesta maan pkt-yrityksille aiheutuneet vaikeudet kasvattivat myös sen järjestämättömien saatavien määrää.

Budjettiriihen jälkeen lokakuussa 1992 Iiro Viinanen ja johtavat virkamiehet tulivat yksin ja erikseen johtopäätökseen, että nyt pitää ryhtyä kokoamaan uutta, kovaa säästöpakettia. Käynnistyi Sailaksen pakettina kulkenut säästösuunnitelma. Kun se tuli julki, kaikki pääministeriä myöten kiirehtivät sanoutumaan siitä irti ja selittivät sen julkisesti virkamiesten valmisteluksi. Menettely kuvastaa hyvin poliitikkojen kykyä huolehtia kokonaisvaltaisesti ja pitkällä tähtäyksellä maan taloudesta. Säästösuunnitelma oli syntynyt pääministerin johtaman talouneuvoston toimeksiannosta. Marraskuussa syntyi sitten vuoden 1993 palkat ennallaan pitänyt tulopoliittinen sopimus, nyt jo toisen kerran peräkkäin.

Kelluva markka lisäsi yritysten epävarmuutta, kun uutta kiinteää arvoa odoteltiin. Myös kiinteään valuuttakurssiin tottuneet pankit joutuivat opettelemaan uusia asioita. Koiviston mukaan kyseessä olikin melkein revalvaatio pikemminkin kuin devalvaatio. Hänestä markkinavoimat määrätköön markan arvon. Puheen jälkeinen päivä olikin valuuttamarkkinoilla levottomin miesmuistiin. Markan arvo ensin nousi, koska Koivisto oli niin komentanut, ja iltapäivällä taas laski jonkin verran, koska markkinavoimat alkoivat miettiä, oliko heitä höynäytetty. Haavikon ja kumpp. mukaan presidentti teki markan kellutuksesta arvovaltakysymyksen, jonka hän hävisi: raha ei palannut kohmelossa kotiin niin kuin Mäntsälän miehet takavuosina. Tuttu linjaus »kyllä se siitä» ei toiminut. Haavikko piti kellutusta jopa rahalain vastaisena.

Suomen Pankin rahapolitiikka perustui syksystä 1992 lähtien kiinteän valuuttakurssin sijasta matalaan inflatioon eli toisin sanoen hintavakauteen. Kun markka etsi oikeaa kurssia, Clinton valittiin Yhdysvaltain presidentiksi, Suomen tasavalta juhli 75-vuotisuuttaan ja EU päätti 10.–11.12. Edinburghissa aloittaa jäsenyysneuvottelut Suomen kanssa.

Alli-neuvottelut eivät onnistu

Motto: Pankki tahtoo aina parastasi
– rahojasi.
(Tuntematon)

Jo ennen kuin SKOP joutui SP:n haltuun, pääjohtaja Ahti Hirvonen oli kiinnostunut SKOP:n ja SYP:n yhdistämisestä suureksi pankki- ja vakuutuskonserniksi. SYP:n korkein johto keskusteli aiheesta ensi kerran toukokuussa 1991 SKOP:n johdon kanssa lähtökohtana pankkien löyhä liitto. Viimeiset fuusiokeskustelut käytiin SP:ssa elokuussa 1991. Yritys kariutui SKOP:n romahdukseen. SP:n Esko Ollila piti SYP:ä PSP:tä parempana vaihtoehtona. Olisihan viimeksi mainittu lisännyt julkisesti omistettujen pankkien määrää.

Unitas kartoitti huolellisesti strategiavaihtoehtojaan syksyllä 1991. Myös tässä näyttäytyi SYP:n KOP:sta poikennut talonpito. Niitä valmisteltaessa haastateltiin 32:ta pankin sisäistä ja ulkopuolista asiantuntijaa, jotka edustivat Suomen senhetkisen aseman ja huomisen mahdollisuuksien syvällisen tuntemuksen ohella SP:ia, teollisuutta, tutkimusta sekä kv. asiantuntemusta. Kartoitus valmistui huhtikuussa 1992. Pankki halusi näin päästä perille tarkasti senhetkisistä koordinaateista ja tutkailla myös lähitulevaisuutta. Eikä hetkeäkään liian varhain. Pankkikriisiä nekään skenaariot eivät valitettavasti paljastaneet.

Vaikka SKOP:n taru itsenäisenä päättyi, SYP:n ja säästöpankkien neuvottelut jatkuivat. Kun SP kysyi alkuvuonna 1992 pankkien kiinnostusta ostaa SKOP, SYP vastasi myöntävästi. Vastapäätä SYP:n edustajia neuvotteluissa istuivat nyt SP:n ja sp-ryhmän edustajat. SYP halusi siirtää SKOP:n taseesta säästöpankkien saamiset, jotka se laski 1991 noin 20,4 miljardiksi markaksi. SYP tarjosi SKOP:n osakkeista 2 650 milj. markkaa. Kun niiden arvo osoittautui pian olemattomaksi, SYP:llä ei ollut edellytyksiä jatkaa neuvotteluja. Se selvitti jatkossakin SYP:n ja SSP:n yhteistyömahdollisuuksia SP:n kanssa, mikä kuvastaa yrityksen vakavuutta. SYP kiirehti hanketta mutta oli varovainen. Se halusi mukaan kymmeneksen omistuksella mutta tahtoi ottaa pankin haltuunsa milloin tahansa ja päästä siitä eroon milloin tahansa valtion takaamalla hinnalla. Se piti tärkeänä keskuspankkisopimusta-

Säästöpankkien Keskusosakepankin johtokunnan jäsen, varatoimitusjohtaja Juhani Riikonen (vas.), hallintoneuvoston puheenjohtaja Heikki Karppinen, josta tuli vuoden 1991 alussa SKOP:n toimitusjohtaja ja pääjohtaja Christoffer Wegelius istuivat mietteliäinä pankkinsa ylimääräisessä yhtiökokouksessa 14.11.1990. Heidän takanaan Helsingin Säästöpankin toimitusjohtaja Göran Grönroos.

kin. SP:n piti huolehtia myös SKOP:n työntekijöiden irtisanomisista ja kantaa vastuu riskeistä. SYP:n tarjous hylättiin lopullisesti toukokuun lopussa 1992.

Vakuusrahaston, jolle keskuspankki kesäkuussa 1992 myi SKOP:n osakkeet, mukaan SYP:n tarjoama kauppahinta ei vastannut niiden arvoa ja tuottoja, jotka olisi saatu, kun ehdotetut tase-erät olisi siirretty ehdotetulla tavalla kaupan ulkopuolelle. Se ehdotti kuitenkin jatkoneuvotteluja nopeasti, jotta alustava sopimus saataisiin kesäkuun loppuun mennessä. Vakuusrahasto pyrki hanakasti eroon SKOP:n osakkeista. Myös Unitas-leiri vaikutti ilmeisen halukkaalta. Viranomaiset ja SYP:n edustajat näyttivät tuolloin pelaavan kaksilla korteilla. Kävivāthän ensiksi mainitut yhtäällä neuvotteluja SYP:n kanssa ja pyrkivät edistämään SSP:n syntyä toisaalla. SYP:n edustajat puolestaan istuivat

sp-ryhmän sitä tietämättä kahdenkeskisiä palavereita SP:n kanssa. Siksi sp-ryhmässä epäiltiin, että keskuspankki oli ehkä päässyt SKOP:sta eroon käyttämällä välirahana SSP:tä. Se itse halusi neuvotella tasavertaisen työnjaon ja vastavuoroisuuden periaattein, mutta heistä SYP:n edustajat pyrkivät yksipuolisesti sanelemaan ehdot.

SYP kirjasi säästöpankkioperaation yhdeksi tavoitteeksi syksyn 1992 mittaan pankkialan hallitun rakennemuutoksen. Myös pankin markkina-asema olisi vahvistunut silloin merkittävästi; olivathan SSP:n talletukset 53 mrd. markkaa ja SYP:n 34 mrd. markkaa. Operaatio olisi kaiken lisäksi luonut vankan finanssialan konsernin. Näköpiirissä olivat kustannus-, rationalisointi- ja synergiahyödyt. Tuotanto- ja liiketoiminnan ohjaustoiminnotkin olisi voitu yhdistää. Myös palveluverkostot olisi erikoistettu pitkällä tähtäyksellä. Ja tämän operaation arveltiin rauhoittavan kilpailua siinäkin mielessä, että SYP olisi voinut hyödyntää johtavaa markkina-asemaansa.

SSP:n 21 prosentin markkinaosuus käsitti pankin toiminnan alkaessa 41 säästöpankkia ja 32 säästöpankkialuetta. Konttoreita oli 790 ja henkilökuntaa 6 450. SYP:ssä pantiin painoa myös säästöpankkien yksityistaloudet, paikallisuuden ja luottamusmiesorganisaation käsittäneelle markkinaosaamiselle. SYP arvioi SSP:n tarvitsevan valtion pääomaa syksyllä 1992 noin 5–10 mrd. markkaa. Lisäksi SSP piti muuttaa heti kaupan jälkeen osakeyhtiöksi. SYP oli valmis ostamaan SKOP:sta ja SSP:sta joko vähemmistön tai enemmistön. SYP:n ja säästöpankkien liittoajatus sai laajaa julkisuutta, mikä ajoi syyskuussa 1992 muitakin pankkeja yhteistyöhön. Komi haki OKO:lle »strategisia allliansseja muiden pankkien kanssa», mutta Voutilainen katsoi KOP:n jo riittävän suureksi pankiksi. KOP ja OKO harrastivat lokakuussa myös vähäistä ATK-yhteistyötä.

SYP:n johdon esikunnan laatiman Alli-tiedoteluonnoksen mukaan kauppa käynnistäisi suomalaisen pankkikentän ensimmäisen ison rakennemuutoksen. Uudessa pankkiryhmässä SYP ja SSP säilyisivät erillisinä pankeina. Ne keskittyisivät toki vahvoille liiketoimintaalueilleen ja hyödyntäisivät toistensa osaamista. Järjestely käsitti lisäksi aiesopimuksen valtion vakuusrahaston ja säästöpankkien omistaman SKOP:n osakkeiden myymisestä Unitas Oy:lle. Lopullinen yhteistyösopimus piti laatia seuraavan vuoden alkupuolella. Infon paikka ja aikakin oli jo lyöty lukkoon: Hotelli Marski 15. lokakuuta 1992 klo 11.30.

Syyskuun alussa valmistui parafoitu neuvottelutulos ja Unitas valtuutti pääjohtajansa käymään jatkoneuvotteluja. Mutta kaikki ei mennyt toivotulla tavalla. Neuvottelut päättyivät 12.10.1992 tuloksettomina. Valtion vakuusrahaston kanta jo parafoituun neuvottelutulokseen oli muuttunut. Pääjohtaja Vesa Vainio joutui totemaan, että SYP ryhtyisi muuttuneessa tilanteessa valmistelemaan vaihtoehtoisia suunnitelmia. Lehtitiedon mukaan poliitikotkin panivat kapuloita säästöpankkien pelastusyrityksen rattaisiin. Sp-ryhmänhän piti vielä 3.10. mennä varmasti SYP:lle. Unitaksessa, SKOP:ssa ja valtion vakuusrahastossa piti seuraavina päivinä kirjoittaa papereita puhtaaksi ja laatia yhtiökokouskutsut, pörssi- ja lehdistötiedotteet ja myös asiakirjat Ahon hallitusta ja eduskuntaa varten. Jorma Aranko on myöntänyt, että rahaston johtokunnan yli käveltiin. Poliitikot ts. ottivat pois virkamiehiltä heille antamansa valtakirjan, jolla säästöpankkikriisi piti ratkaista.

Pankkitarkastusvirastossa pidetyssä jäähdyttelypalaverissa 14.10. todettiin, ettei ratkaisu kaatunut SSP:n vuoksi. Myös viranomaiskommentti, että suurin ongelma oli riittämätön luottamus pankkien kesken, tuntuu uskottavalta. Vakuusrahaston Ollilasta kauppa kaatui rahaerimielisyyksiin, tarkemmin Unitaksen osakkeiden vastikearvoon ja perustettavan omaisuudenhoitoyhtiön vastuunjakoon. Arangon STT:lle antaman lausunnon mukaan hyvä sopimus kaatui valitettavasti poliittisiin ja taloudellisiin näkemyseroihin. Keskuspankki oli tämän jälkeen vapaa neuvottelemaan uudelta pohjalta.

Kun hanke kariutui, pääjohtajalle ja toimitusjohtajalle luotiin SYP:ssä Alli-kommentteihin uudet nuotit. Ostajatahon ei pitänyt lainkaan kommentoida, jos vakuusrahasto ja valtio eivät aloittaisi »pahasti». SKOP-SSP-SYP -yhteistyöstä oli niiden mukaan neuvoteltu jo puolisentoista vuotta. Periaatteellinen yksimielisyys sopimuksen sisällöstä saavutettiin lokakuun alkupuolella, jolloin Unitaksen ja vakuusrahaston edustajat parafoivat aiepöytäkirjan, joka vastasi SYP:n mukaan aikaisempia neuvotteluja. Aiepöytäkirja ei sisältänyt mitään, mikä ei olisi ollut useita kertoja esillä neuvotteluissa. Unitaksen ja vakuusrahaston edustajat olivatkin todenneet yksimielisesti, että siltä pohjalta voitaisiin muotoilla lopullista sopimusta. Ostaja vyörytti näin pontevasti infossaan syyt vastapuolen niskaan.

Aiepöytäkirja sisälsi SKOP:n osakkeiden oston ja SSP:n kanssa aloitettavan yhteistoiminnan periaatteet. Neuvottelut oli käyty Uni-

taksen mukaan kaikkien osapuolten kesken myönteisessä ja vakavassa hengessä. Hyvä suunnitelma olisi mahdollistanut myös aikaa myöten pankkikentän todellisen rakennemuutoksen. Koska yksityiskohtaisissa keskusteluissakaan ei noussut esille uusia näkökohtia, Unitas päätyi siihen käsitykseen, että sopimus olisi yksityiskohtia paitsi valmis ja tarvitsisi vain päättävien elinten lopullisen hyväksynnän. SYP ilmoitti valmiutensa lähteä entiseltä pohjalta keskusteluihin, jos osapuolet niin haluaisivat. Unitaksen hallitus näki lokakuussa 1992 neljä vaihtoehtoa, joilla uudistaa pankkirakenteita: 1) toiminta nykypuitteissa, 2) yhteistyö SYP-SSP, 3) SYP-KOP – fuusio tai 4) SBP-skandinaavinen fuusio.

SYP-SKOP-operaation kariuduttua SYP päätti vuoden 1992 lopulla nostaa talletuspankkilain 24 a §:n mukaisen 1 749 000 000 markan vakuudettoman pääomasijoituksen. Valtio ei saanut irtisanoa sitä tai vaatia sen pääomaa tai osaa siitä maksettavaksi takaisin. Pankki sai maksaa sijoituksen pankkitarkastusviraston luvalla takaisin. Se edellytti, että pankin vakavaraisuus ei laskisi talletuspankeille laissa säädetyn vähimmäismäärän alle. Valtiolla oli puolestaan oikeus vaihtaa pääomasijoitus pankin äänivaltaisimpiin osakkeisiin, jos pankilta oli jäänyt maksamatta pääomasijoitukselle korkoa 1 080 päivältä eikä pankki kahden viikon kuluessa valtiovarainministeriön kehotuksesta esittäisi valtion hyväksymää ohjelmaa koron maksamisesta vastedes. Vakavaraisuudesta, ilmoitusvelvollisuudesta, vaihtosuhteesta ja merkintäoikeuksista sekä tiedonkulustakin oli tarkat säädökset.

SYP ja vakuusrahasto vaihtoivat viimeiset kirjeet joulukuussa 1992. Sitten asia kuopattiin lopullisesti. Nyt saaliinjaolla oli myös KOP. SYP:n mielestä yksityisomisteinen pankki puolusti vanhan sijoituksen arvoa, kun osakkeiden nimellisarvon alennus valtion eduksi oli toinen vaihtoehto. Se voisi maksaa osinkoa jo ennen kuin se olisi valtion omistuksessa. Unitaksen strategisten osaomistustenkin nähtiin säilyvän ystävällismielisissä käsissä. Määräysvalta tai ainakin merkittävä vaikutusvalta pysyisi näin yksityisillä omistajilla ja yksityinen pankkivaihtoehto markkinoilla. Uuden yksityisen pankin perustaminen olisi vaatinut enemmän pääomaa ja vienyt enemmän aikaa asiakasuhteiden rakentelun ja varainhankinnan kannalta.

Suurella toimialarationalisoinnilla oli merkittäviä vahvuuksiakin. Pankki olisi sen jälkeen »liian suuri kaatuakseen». Riskinottokyky ja mahdollisuudet rahoittaa suuryrityksiä niin ikään kasvaisivat. Mah-

dollisesti siitä seuraisi parempi rating ja kustannustehokkuus lisäisi hintakilpailukykyä ja aikaisempaa suurempi pankki olisi houkuttelevampi yhteistyökumppani kotimaassa ja ulkomailla. Mutta tilanne muuttui SYP-SKOP-SSP -kaupassa: valtion ehdot tiukkenivat ja talletus- ja asiakaskato kiihtyi SSP:ssä. Huomioon oli pakko ottaa myös kyseisen pankin luottamuselinten vastustus. Koska vakuusrahasto vaati SSP:n haltuunottoa heti ja pelätyt riskit olivat toteutuneet, SYP irtaantui hankkeesta, jossa KOP:kin oli mukana.

Koppelo ei pääse siivilleen

Pankkiryhmät eivät yhdistelleet vain konttoreitaan vaan etsivät mahdollisuuksia uudistaa myös pankkikentän rakenteita. Pankkien erilaiset kulttuurit, vanhoilliset asenteet ja käytännön ongelmat pitivät kuitenkin kauan pintansa. Hankkeet eivät edenneet. KOP:n Pertti Voutilainen, jonka pankille kirkastui aika myöhään, mitä tällä sektorilla oli menossa, ei halunnut jäädä reviiritaistossa säästöpankkien kanssa neuvotellutta SYP:n Hirvosta huonommaksi. Hän tunnusteli yhteistyömahdollisuuksia OKO:n suunnalla.

Myös KOP otti elokuussa 1992 valtiolta 1 726 miljoonan markan pääomasijoituksen, yhtä suuren kuin SYP loppusyksyllä. Arangon ptv halusi tietää ennen sen nostoa, miten KOP aikoi turvata sillä luotonantokykynsä ja vakavaraisuutensa. KOP:n pörssitiedote tiesi pian kertoa, että vakavaraisuus vahvistui talletuspankkilain ja BIS-säännösten mukaan noin puolellatoista prosenttiyksiköllä. Pankin luotonantokyky vahvistui samalla likimain 20 mrd. markalla. Ja muiden pankkien nostamat pääomasijoitukset olivat: PSP 903 milj. markkaa, SKOP 580 milj. markkaa, OKO:n 422 milj. markkaa ja STS:n 170 milj. markkaa. Muut säästöpankit saivat 1 262 milj. markkaa ja osuuspankit 1 108 milj. markkaa.

Pankki viestitti ptv:lle jo 4.9.1992, että sen vakavaraisuusaste oli heinäkuun lopussa ollut riskivaroilla laskettuna 8,4 %. Tuo tulosennuste ja seuraavan vuoden kehitysnäkymät merkitsivät, että konserni tarvitsisi lisää omaa tai siihen rinnastettavaa velkapääomaa vakavaraisuuden turvaksi 1993. KOP laski saavansa sitä leventämällä korkomarginaalia ja lisäämällä miljardilla korkokatetta. Kustannussäästöis-

tä laskettiin kertyvän 500 milj. markkaa. Ja jos luottotappiot saataisiin »oikeaan» kokoonsa, pankin tulos paranisi noin kahdella miljardilla. Vapauttamalla omaa pääomaa huonosti tuottavista kohteista olisi vielä mahdollista parantaa sitä 300–500 milj. markalla, arvioi pankki optimistisesti.

Toimintapolitiikan muutokset ja saneeraustoimet vaikuttaisivat tehokkaasti vasta 1993. Ja tavoiteasetannan jälkeenkin lama oli syventynyt, kiinteistömarkkinat jäätyneet entistä pahemmin ja pääoman vapauttaminen hidastunut. Kun yleinen talous kehittyi ennakoitua huonommin, sama päti KOP:ssäkin: järjestämättömät saatavat kasvoivat nopeasti, korkokate supistui ja luottotappiot lisääntyivät. Vuoden 1992 liiketappio arvioitiin 3,4 mrd. markaksi. Kun vakavaraisuustason ylläpito uhkasi muodostua ylivoimaiseksi tehtäväksi, KOP:ssa arvioitiin oman pääoman tarve 3 mrd. markaksi. Pankki halusikin nyt ratkaista ongelmat vakuusrahaston tuella ja ehdotti ratkaisumalliksi good bank/bad bank-periaatetta; osa vastuista sijoitettaisiin erilliseen yhtiöön vakuusrahaston riskille. Ehdotetut toimet olisivat pienentäneet tasetta 3,9 mrd. markkaa ja parantaneet kannattavuutta 2,3 mrd. markkaa. Samalla vakavaraisuus olisi parantunut noin 2 prosenttiyksiköllä. KOP kertoi keskustelevansa samaan aikaan merkittävistä, kiireisistä toimialajärjestelyistä pankkijärjestelmässä ja uskoi myönteiseen tulokseen. KOP toivoi virastolta myönteistä vastausta syyskuun 15. päivään mennessä, jolloin osavuosikatsaus tuli ulos.

KOP ja OKO olivatkin syyskuussa 1992 päässeet neuvotteluissaan, jotka käytiin täysin salassa julkisuudelta, aiesopimusluonnoksen asteella, joka tähtäsi pankkien yhdistämiseen. Uudella pankilla katsottiin olevan hyvät edellytykset selviytyä koon ja rakenteen ansiosta integroituvilla pankkimarkkinoilla. Uuden liikepankin piti toimia osuuspankkien keskuspankkina ja sen konttorit olisivat vaikuttaneet lähinnä pääkaupunkiseudulla ja muualla osuuspankit taas olisivat hoitaneet yhteiset asiakkaat. Järjestämättömien luottojen ja vakuuksien myynti omaisuudenhoitoyhtiölle nähtiin yhdistymisen tärkeänä edellytyksenä. Osakkeenomistajien fuusiovastikkeet piti maksaa liikepankin osakkeina. Yhtiökokouksien päätökset haluttiin saada 31. maaliskuuta 1993 mennessä, jolloin uusi liikepankki olisi voinut aloittaa toimintansa 1.1.1994.

KOP:n tilintarkastajatkin katsoivat, että suunnitelluilla toimilla saavutettaisiin merkittäviä säästöjä. Pankin riskeistä voitaisiin selviy-

KOP:n vuodesta 1917 omistama perinteikäs hotelli Kämp purettiin 1960-luvulla, mutta pankki säilytti uudisrakennuksen kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaimmat osat ennallaan. KOP:ia johdettiin myös pankkikriisin aikana tästä rakennuksesta käsin, joka on taas hotelli. Kuva on vuodelta 1969.

tyä todennäköisemmin kuin yksin toimien. OKO:n pääjohtaja Komi oli innostunut hankkeesta, mutta eräät kentän edustajat omaksuivat heti varauksellisen kannan ja neuvottelut vesittyivät. Ne katkesivat lopullisesti, kun periaatteellisista neuvotteluista piti siirtyä avaamaan tilikirjoja. KOP:lla oli OKO:n mielestä myös väärä käsitys hallitsevasta osapuolesta. OKO:n kannalta katsoen heikommassa taloudellisessa tilassa ponnistava Kansallispankki ei voinut jäädä johtavaan asemaan, kuten neuvottelukumppanit näyttivät kuvittelevan. Myös KOP:n ja OKO:n suuret kulttuurierot muodostivat yhden ylittämättömän es-

teen. Kun KOP:n luonnos näin torjuttiin, se alkoi etsiä muita vaihtoehtoja tervehdyttääkseen ja järkiperäistääkseen pankkijärjestelmää mutta oli tarvittaessa kyllä valmis jatkamaan neuvotteluja.

Pankki ilmoitti 30.9.1992 ensimmäisen kerran valtion vakuusrahastolle halustaan aloittaa neuvottelut yhteistyöstä myös sp-ryhmän kanssa. Kun Unitaksen ja SSP:n neuvottelut pian kariutuivat, Aranko soittikin Voutilaiselle ja tarjosi tälle mahdollisuutta katsoa vuorostaan SSP:n kortit. KOP:lla olikin OKO-harjoituksen jälkeen aikaisempaa paremmat valmiudet käydä käsiksi uuteen haasteeseen. Toisaalta pankilla oli vakaa näkemys, että sen oli pakko turvautua vakuusrahaston tukeen. Kun KOP käsitteli hanketta 16.11., yhteistyöehdotuksen sanottiin perustuvan vain SSP:n johdolta saatuun informaatioon.

KOP pyrki ehdotuksellaan rationalisoimaan maan pankkisektoria merkittävästi. Se katsoi kuitenkin realistisesti, että huonoista taloudellisista lähtökohdista johtuen (olivathan KOP:n, SKOP:n ja SSP:n taloudet pahasti miinuksella) ei minkäänlainen yhteistyö ratkaisisi pankkien akuutteja ongelmia ilman ulkopuolista tukea. Siksi vakuusrahaston tuki olikin välttämätön. Sen piti muodostua suorasta pääomasijoituksesta tai ns. bad bank-yhtiöön kohdistuvasta riskinkanosta. »Kansallis»-termiä taas pidettiin tärkeänä osana pankin identiteettiä. Siihen sisältyvä vahvuus oli säilytettävä ja sitä hyödynnettävä. Kansallis-Säästö Oy olisi konsernin emoyhtiö, jonka alaisina KOP ja SSP toimisivat. SKOP piti sulauttaa hyvin nopeasti KOP:iin. Kokonaissäästöt arvioitiin vuositasolla noin 2,5 mrd. markaksi. Pääosa summasta koostui henkilökuntakuluista. KOP ehdotti periaatepäätöksen takarajaksi joulukuun 18. päivää.

Pääjohtaja Voutilainen selosti hallintoneuvostolleen joulun alla KOP-SKOP-SSP -hanketta. Tuo pankkikonserni hallitsisi johtavana pankkikonsernina 1/3:aa maan pankkimarkkinoista. KOP omistaisi 60 %, valtio 40 % holding-yhtiöstä. Yhdistymishanke olisi lisäksi tukenut KOP:n tavoitetta säilyä maan johtavana pankkina, joka täyttäisi kansainväliset mitat. Hallintoneuvosto hyväksyi johdon hankkeen. Voutilainen myönsi sille, että vastaavia keskusteluja oli käyty OKO:n ja PSP:n kanssa. OKO-neuvottelujen kariuduttua KOP olikin tunnustellut yhteistyötä Postisäästöpankin omistajien kanssa. Aho ja Viinanen suhtautuivatkin ajatukseen myönteisesti, mutta heti kun hanke meni PSP:n toimivan johdon korviin, se pysähtyi määrätietoiseen vastustukseen etenemättä edes keskustelujen asteelle.

KOP:n hallintoneuvoston tarkastusvaliokuntakin otti joulukuussa 1992 kantaa vakuusrahaston toimistopäällikkö Liisa Halmeen ehdottamaan toteutustapaan. Olennaisin ero Halmeen mallin ja pankin tekemän ehdotuksen välillä oli, että vakuusrahasto halusi keskustella erikseen KOP:n tarvitsemasta tuesta ja SKOP-SSP:n yhteenpanosta KOP:n kanssa. Aivan uutena elementtinä Halmeen mallissa oli ajatus alentaa KOP:n osakepääomaa. Pankki arveli sekä olojen että tuen ehtojen huononevan. Fuusioneuvotteluissa piti aikataulusyistä määrittää välittömästi pelisäännöt. Tarkastusvaliokunta pohdiskeli, että paikallispiirteet säilyttävän SSP:n liiketoiminnan ohjaus voisi muodostua ongelmalliseksi ja että konttoriverkon alasajo sekä henkilökunnan irtisanominen olivat valtava ja kustannuksiltaan kallis operaatio, joka voisi antaa kilpailuedun muille pankeille.

Halme oli aiemmin luonnostellut KOP:n pääomatarvetta ja pitänyt lähtökohtana osakepääoman alentamista. Jos KOP puolittaisi sen (10 mk/osake), osakepääoma olisi 1 900 milj. markkaa ja vararahaston lisäys sama 1 900 milj. markkaa. Vvr olisi myös hyväksynyt, että sen omistusosuus pankissa ei nousisi yli 50 prosentin. KOP ennakoi tukensa kokonaistarpeeksi 4 100 milj. markkaa. SKOP:ista piti, kuten sanottu, KOP:n toivomuksesta erottaa järjestämätön luottokanta ja lainojen vakuuksina omistukseen tulleet kiinteistöt (6 500 milj. markkaa) erilliseksi parkkiyhtiöksi. SKOP ja SSP oli nyt tarkoitus myydä yhdessä ja vähintään 8 prosentin vakavaraisuustason omaavina. Vakuusrahasto puolestaan laski KOP:n tarvitsevan 1992 tukea 1,7 mrd. markan lisäksi 4,6 mrd. markkaa, 1993 3,6 mrd. markkaa ja 1994 vielä noin miljardi markkaa. Vuonna 1994 pankin oli määrä päästä nollatulokseen. Vakuusrahasto ei mielellään olisi halunnut perustaa valtioenemmistöistä pankkia. Rahastolla oli poliittislähtöinen vaatimus alentaa osakepääomaa, vaikka määrää ei ollutkaan lyöty tarkasti kiinni. SKOP ja SSP piti myydä ensin KOP:lle, josta muodostettaisiin pankkiholdingyhtiö.

KOP:n johdossa pelättiin, että omaisuudenhoitoyhtiöön siirtyvät yritykset leimautuisivat julkisesti. Pankki laski vakavaraisuuden säilyttämisen edellyttävän 1993 2,8 mrd. markkaa ja 1994 1,5 mrd. markkaa. Jos pankin riskinottokyky haluttiin varmistaa lainmukaisena ja nostaa vakavaraisuus 10 %:n tasolle, tarvitsi KOP vielä kaksi mrd. markkaa lisää tukea. Uusien yhtiöiden (holding-yhtiö ja sen tyttäret KOP, SSP, SKOP) piti suunnitelmien mukaan aloittaa toimintansa

1.1.1994. KOP:n johtokunta sitoutui myös rationalisointitoimiin. Se hyväksyi myös periaatteen, että tuki oli julkista ja erillään toimialarationalisoinnista. Se piti 60/40 suhdetta tärkeänä, jotta pankki säilyttäisi yksityisen leimansa, mikä oli kansainvälisesti hyvin tärkeää. Johto suostui alentamaan osakkeen nimellisarvon kymmeneen markkaan ja luopumaan omaisuudenhoitoyhtiöstäkin.

Koppeloksi ristitty pankkikentän rationalisointihanke koki silti edeltäjiensä kohtalon. Neuvottelujen ohittamattomat ongelmat tulivat eteen, kun KOP:n johdolle ja osakkeenomistajille selvisi tammi-helmikuussa 1993, miten kovat uuden lain mukaiset vakuusrahaston ehdot pankkituelle olivat. Päätösvallan siirto yhteiskunnan käsiin ei yksinkertaisesti toiminut KOP:ssa. SSP:n toimitusjohtaja Paavo Prepula ja KOP:n Pertti Voutilainen totesivatkin helmikuun 1993 alussa Koppelon lentoonnousyrityksen epäonnistuneeksi. Jossain yhteydessä eläteltiin vielä toivetta, että hankkeeseen voitaisiin palata KOP:n osakeannin jälkeen. Sekään ei toteutunut.

– *Poliittinen johto havaitsi 1992 kriisin uhan ja ryhtyi toimiin ehkäistäkseen sen. Ne olivat oikeansuuntaisia, mutta liian pitkävaikutteisia ja riittämättömiäkin. Bkt supistui sinä vuonna lähes viisi prosenttia ja korot olivat huipussaan. Konkursseja tuli ennätysmäärä, työttömyys kohosi yli 300 000:n ja rahalaitosten tappiot ennätyksiin. Maa velkaantui nopeasti ulkomaille.*
– *Pankkikriisin julkitulon jälkeen maassa tehtiin hyvin nopeita tilanneanalyysejä. Työryhmät etsivät ulospääsyä umpikujasta. Vienti oli yksi viisastenkivi. Teollisuutta piti saada puolet lisää innovaatiojärjestelmiä kehittäen ja tutkimukseen panostaen. Valtion pääomasijoituksilla autettiin pankkeja selviytymään kriisistä. Pienyrityksiä tuettiin ja velkasaneerausjärjestelmiä kehitettiin.*
– *Ongelmiin etsittiin ratkaisua lisäksi kansainvälisen valuuttarahaston, ekonomistien ja tasavallan presidentti Mauno Koiviston asiantuntemuksen avulla. Koivisto sanoi järjestämässään ideariihessä, että Suomella on edessään »kaikkein raain sopeutustie». Asioista puhuttiin oikeilla nimillä eikä kiistetty tehtyjä virheitä. Tosiasioiden tunnustaminen olikin hyvä lähtökohta.*
– *Hallitus halusi turvata pankkitoiminnan perustamalla valtion vakuusrahaston. Sen piti taata talletuspankkien toiminta ja tallettajien saamiset vielä pahemmissakin tilanteissa. Hallitus myös politikoi*

pankkikriisillä, kun se vyörytti vastuun siitä paljolti pankkien niskoille ja ryhtyi niiden toiminnan ehtojen sanelijaksi. Kuitenkin ilmeni, että syitä oli niin sysissä kuin sepissäkin.

- *Monella taholla kypsyi samaan aikaan se käsitys, että pankkikriisistä ei päästä ulos pienillä osauudistuksilla, vaan myös pankkisektorin rakenteet oli pantava uusiksi. Ensimmäisiä harjoituksia tähän suuntaan tehtiin jo 1991 lähtien mutta tulokset antoivat odottaa itseään. Suuret muutokset kypsyivät vasta todellisessa kriisissä.*
- *Pankkisalaisuus oli edelleen se voimakas filtteri, joka esti varsin tehokkaasti pankkialan uhkien heijastumisen julkiseen tietouteen. Toimijat olivat vaikeassa raossa: asioista piti puhua enemmän mutta niistä piti samaan aikaan vaieta visusti. Vaikeudet kasaantuivat ja niiden ratkaisu kävi entistä vaikeammaksi ja – kalliimmaksi.*

Tilanne kärjistyy edelleen

Kriisin välitilinpäätös

Helsingin Sanomain tarkkaavainen lukija sai jo lokakuussa 1992 selkeän käsityksen pankkikriisin ääriviivoista. Toimittaja Matti Virtanen kirjoitti silloin asiantuntijahaastattelujen perusteella sunnuntaisivuille artikkelin »Pankkikriisin ABC». Kriisin syistä vallitsi jo melkoinen yksimielisyys. Suomen Pankki liberalisoi rahamarkkinat, pankit taas laajensivat reviireitään varsinaisen pankkitoiminnan ulkopuolelle ja kilpa markkinaosuuksista kiristyi. Kun vakuuksista ei välitetty ja kansantalous kriisiytyi, alkoivat pankkikriisin edellytykset olla koossa. Kun sp-ryhmäkin hyväksyi päällekäyvän strategian, jonka mukaan muun muassa pankin johtajien palkkoja sidottiin taseen kasvuun, oltiin lavealla tiellä. Syyllisiä nimettiin jo koko joukko: hallitus, jääräpäisesti vahvan markan politiikkaa ajanut SP, linjan siunanneet pankkivaltuutetut ja pankkien johtajat.

Kun pankkien 380 miljardin markan luottokannasta viidesosa oli jo hoitamattomia luotoja, pankkituki meni osittain pankkien läpi uusina lainoina yrityksille ja yksityisille. Toisaalta pelättiin, että yksikin konkurssi laukaisisi dominovaikutuksen, tallettajat ryntäisivät nostamaan rahansa, saatavia sanottaisiin irti ja maan pankit kaatuisivat toistensa syliin. Viranomaiset eivät olleet asiantuntijoiden mielestä pankkeja kaukonäköisempiä. Molempien valvonta petti. Mitä siitä sitten opittiin: sääntelyä tarvitaan aina ja siihen on oltava riittävät valtuudet ja voimavarat.

Kansantaloudellinen yhdistys taas järjesti marraskuussa 1992 ajankohtaisen teemailtapäivän aiheesta Mihin pankit päätyvät? Tilaisuudesta muodostui tavallaan pankkikriisin välitilinpäätös. Kriisin perussyy oli PSP:n pääjohtajan Seppo Lindblomin mukaan rahamarkkinain liberalisointiin 1980-luvun jälkipuolella tiiviisti kytkeytynyt kasvukupla. Karttuivathan pankkien kotitalousluotot vuosien 1987 ja 1990 välisenä aikana 93 mrd:sta 158 mrd. markkaan ja yritysluotot 126:sta 210 mrd. markkaan. Kun lähes150 mrd. markan luottokannan kasvusta vain 11 miljardia (runsaat 7 %) suuntautui teollisuuteen, luvut puhuivat puolestaan.

Pankit olivat Seppo Lindblomin mukaan vastuussa vääristyneestä luottoekspansiosta. Tosin korkoloukkukin rasitti kovasti pankkien tuloskehitystä. Rationalisointi auttoi vähän mutta hyvin hitaasti. Fuusioistakaan ei välttämättä löytynyt ratkaisua ongelmiin. Sillä Lindblom tarkoitti myös Postipankkia ja varoitti jälleen kerran julkisesti fuusioimasta sitä. SP:n Koskenkylän mukaan Norjassa oli tehty jo kolme pankkikriisiselvitystä. Hänestä myös Suomessa piti menetellä samoin ja pankkien saneeraus oli helpompi fuusion yhteydessä kuin muuten. Koskenkylä ennakoi myös, että Suomen ja Ruotsin kriisit muodostuisivat pohjoismaiden pahimmiksi. Norjassa oli jo ennätetty nollata Kreditkassenin ja Fokuksen osakkeet.

Keskusteluun osallistui myös presidentti Mauno Koivisto, joka ei uskonut koettelemusten kasvattavaan vaikutukseen. Tavan takaa esitetään olettamusta, että ihmiset muka oppisivat virheistänsä, Koivisto filosofoi ja jatkoi: »Perustellumpi lienee olettamus, että vahingosta vihastutaan eikä viisastuta.» Juhana Vartiainen taas piti yhtenä pankkikriisin opetuksena nimenomaan sitä, että Suomen talouspolitiikassa vallitsi huono työnjako. Siksi nollaus opettaisi pankkien omistajille, että kasinopelissä voi menettää ainakin oman omaisuutensa, ellei valvo sen käyttöä, hän suositti.

Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jorma Aranko muistutti samassa yhdistyksessä 1987 käydystä keskustelusta. Kun silloin kysyttiin, kuinka pankit selviävät uusista, isoista haasteista, kukaan ei havainnut uhkien todellisia mittasuhteita tai vaatinut arvioimaan talouspolitiikkaa uudelleen tai syvällisiä muutoksia alan lainsäädäntöön. Ainoa poikkeus oli Suomen Pankin Sirkka Hämäläisen aikaansa edellä ollut esitelmä. Arangosta ensimmäinen sokkivaihe oli jo ohi, nyt tarvittiin määrätietoista, hätäilemätöntä toimintaa. Ratkaisujen piti olla selkeitä, perusteltuja ja kansainvälisestikin kelvollisia. Oppia löytyi muiden maiden kokemuksista ja ratkaisuista. Lait velkasaneerauksesta ja -järjestelystä tulivat Arangosta väärään aikaan; ne voivat näet vaikeuttaa myöhemmin kriisin hallintaa. Rahoitusjärjestelmän valvonta olisi pitänyt uudistaa ennen kuin rahoitusmarkkinoiden säännöstely purettiin. Rahoitustarkastuksen SP:iin menoa Aranko piti sen sijaan hyvänä ratkaisuna.

Vartiainen käsitteli jatkossa Kansantaloudellisen aikakauskirjan pääkirjoituksessa aihepiiriä poleemisella otsikolla: »Pankkikriisin syylliset ja primitiivinen menttaliteetti». »Hyödyllisempää onkin lopettaa

syyttely ja koettaa oppia kriisistä jotakin.» Suomessa keskityttiin hänen mielestään poliittiseen jankuttamiseen vaikka demokratialta ja julkisuudelta piilossa oli käynnissä uskomaton lobbauspeli, jonka tuloksena määräytyy, mitkä pankit jatkavat ja millaisin asemin. Asiantuntija oli tarkoin perillä säästöpankeista alkaneen kamppailun luonteesta. Pääkirjoittajan mielestä maahan piti perustaa pankkimaailman ulkopuolisista ekonomisteista ja filosofeista koottu työryhmä tekemään yhteenvetoa pankkikriisin opetuksista, tutkimaan päätöksiä tehneiden virheet ja lopulta suhteuttamaan tulokset koko talouden ja poliittisen järjestelmän toimintaan. Yksityiskohtiin mennen Vartiainen penäsi vielä, miksi SP:n ja SKOP:n salaisesta sopimuksesta Ali-Melkkilän itsemurhan jälkeen ei kerrottu mitään pankkivaltuusmiehille?

SYP:n pääjohtaja Vesa Vainiosta taas talouden lamaansyöksy ja sen aiheuttama asiakkaiden kyvyttömyys vastata sitoumuksistaan olivat keskeisiä tekijöitä. Ja pääomaliikkeiden säätelyssä otettu taka-askel ennakoi kyllä tulevaa. Luottosäännöstelyä purettiin ja ulkomaisen pääoman tuontia vapautettiin suhteellisen hyvään aikaan jos kohta epäsymmetrisesti. – Peruskorko jäi poliitikkojen pelinappulaksi. Esimerkiksi 1990 pankkivaltuusmiehet, puolueiden käskyläiset, halusivat vastoin pankkien kantaa pitää peruskoron ennallaan vaikka SP:kin oli valmis kolmen prosentin nostoon. Siksi oli lähes mahdoton nostaa vanhan luottokannan korkoa.

Ennennäkemättömän likviditeetin lisäyksen purkautuminen 1980-luvulla yhteiskuntaan todisti sen, ettei säännöstelyyn kasvatettu Suomi ollut kypsä elämään tällaisissa runsauden olosuhteissa. Vainiokin myönsi, että »pankit tekivät noina vuosina virheitä – aivan samaan tapaan kuin keskuspankki, hallitus, eduskunta ja työmarkkinajärjestöt». Ja vuoden 1988 yrityskaupoissa ostajien taustoja selviteltiin aivan liian vähän; niitä laiminlyöntejä oli maksettu luottotappioina. Vainio toivoi viennistä lähtevää kasvua, joka korjaisi vaihtotaseen, pysäyttäisi ulkomaisen velkaantumisen, laskisi korot, käynnistäisi kotimaisen kysynnän investointien ja kulutuksen puolella. Koska rahaa oli palanut jo yli 30 mrd. markkaa säästöpankkien pönkittämiseen, valittu linja merkitsi Vainiosta vanhojen rakenteiden säilyttämistä ja kilpailun vääristymistä yhteiskunnan tuella. Omaisuudenhoitoyhtiöt olivat hänestä oiva ja nopea keino selviytyä pankkikriisistä.

Kansalaisten oikeustajua koetellaan. Pankit ovat tuhrineet, minkä

ovat pystyneet. Nyt on autettava niitä kaikin mahdollisin keinoin. Me purnaamme, mutta alistumme. Vaihtoehdot ovat vielä kamalampia, säikyttelivät asiantuntijat. Ja me pelkäämme heillä olevan valtaa päästää hiiden hornat kimppuumme. »Olemme pankkien kanssa labyrintissä, jossa väki töytäilee päättömästi sinne tänne.» Näin näki asiat *Talouselämän* päätoimittaja Pertti Monto ajankohtana, jolloin ulospääsy sieltä ei ollut kenellekään helppoa. – Korkeat korot, yllättäen hidastunut inflaatio ja tulevaisuuden epävarmat näkymät eivät 1990-luvun lamassa vain supistaneet menoja. Myös varallisuutta myytiin ja varallisuushinnat laskivat jyrkästi. Varallisuuden kutistuessa ja velkarasituksen noustessa korkojen myötä sekä kotitalouksia että yrityksiä ajautui velkaloukkuun. Luottotappiot ja konkurssit sekä pankkikriisi tekivätkin yhdessä pahasta taantumasta todellisen laman.

Ranskalaisessa pankissa vaikuttanut pankinjohtaja Kari Mannola suomi pankkeja alkuvuodesta 1993. »Alan keskittyneisyydestä johtuen kilpailuasema parhaimmillaankin on ollut vain oligopoli, ei todellinen markkina» ja »oligopolin luoma kartelli oli pitkälti maan tapa». Sitä oli hänestä harjoitettu viranomaisten hyvässä suojeluksessa säännöstelykauden ajan. Sitten jaettuja reviirejä puolustettiin niin mustasukkaisesti, että lopuksi status quo´sta tuli luontevin kilpailuolotila. Jäädytetty kilpailu ei Mannolasta pakottanut tehokkuuteen. »Ei ymmärretty, että jos talletusten keräämiseen koulutettujen kaadereiden annetaan yhtäkkiä hoitaa luottoekspansiota, siitä voi syntyä pahaa jälkeä.» Kun vakuudet riittivät, ei käyttötarkoituksella ollut niinkään väliä. Näin hyviä vakuuksia vastaan luototettiin huonoja kohteita. Kun huonot ajat tekivät hyvistäkin vakuuksista huonoja, oli soppa valmis. Paljon olisi Mannolan mukaan pelastettu priorisoimalla projektit ja jättämällä vakuudet vain varalle. Syndrooma toimi toisinkin päin: luottotappioista turhautuneet pankit eivät enää uskaltaneet luottaa hyviäkään ideoita ilman vuorenvarmaa vakuutta.

Kun poliittiset päättäjät ja virkamiesjohto vaikenivat tietoisesti maan talouteen kohdistuneista uhista, kenttä jäi kirjailijoiden ja tutkijoiden temmellyskentäksi. Paavo Haavikko, Tuomas Keskinen ja Kimmo Pietiäinen julkaisivat 1993 teoksen *Lamavuodesta 91 kriisivuoden 92 kautta katastrofivuoteen 93,* jossa samat asiat puhuttiin halki. Taloustutkijoiden julkisia kannanottoja leimasi sen sijaan melkoinen varovaisuus. Välitilinpäätöksen perusteella eri tahot näyttävät kuitenkin ymmärtäneen hyvin, miten ja miksi pankkikriisiin oli Suo-

messa ajauduttu. Myrskynsilmästä ei silti vielä suoriuduttu rauhallisille matkaosuuksille. Ja vuoden 1993 mittaan pankkikriisi kärjistyi ja syveni entisestään.

STS joutuu KOP:n haltuun

Motto: Rotat lähtevät. Omistaja myy.
Laiva uppoaa.
(Paavo Haavikko)

Maamme suurin säästöpankki Suomen Työväen Säästöpankki (STS) muuttui vuoden 1990 alussa Suomen pienimmäksi liikepankiksi, STS-Pankki Oy:ksi. Operaatiossa ei liiemmin kyselty 400 000 tallettajan mieltä vaan STS-Pankin miljardiomaisuus siirtyi säästäjiltä Sdp:n puoluetoimistolle ja betonoitiin säätiöiden omistukseen. Samaa mallia sovellettiin myös perustettaessa myöhemmin säästöpankkisäätiöitä. Erikoisen lain valmistellut oikeusministeriö toivoi turhaan, että eduskunta olisi tiedustellut perustuslakivaliokunnan kantaa. Hallitus valmisteli lain paljolti STS:n toiveiden mukaan ja myös SP:n lausunnosta vähät välittäen. Valiokunta ja täysistuntokaan eivät juuri keskustelleet siitä.

STS-Pankki yritti alusta lähtien pestä itsestään työväen pankin leimaa. Onnettomuudekseen pankki haali asiakkaikseen runsaasti pieniä rakennusliikkeitä ja kiinteistöjobbareita ja käytti paljon valuuttaluottoja. Vauhti Pitkänsillan takana osoittautui samaksi kuin SKOP:lla, jonka perhepiiristä se irtautuikin. Suurin syy STS:n tuhoon oli epäonnistunut yritysrahoitus, mutta erittäin kalliiksi asiakasryhmiksi pankille muodostuivat myös sijoitustoimintaan hairahtuneet työväenyhdistykset ja puolueet. SKP:nkin tie päättyi lopulta konkurssiin.

STS-Pankki sai jatkossa pienestä markkinaosuudesta huolimatta poikkeuksellisen paljon huomiota pääjohtajansa Ulf Sundqvistin ansiosta. Kun hän jätti STS-Pankin kriisin kynnyksellä ja siirtyi Sdp:n puheenjohtajaksi Pertti Paasion jälkeen, hänen persoonansa yhdisti julkisuutta erityisesti kiehtoneella tavalla pankkikriisin ja politiikan. Sundqvist totesi muistelmissaan, että hän ei olisi missään tapauksessa

Työväen Säästöpankin pääkonttori. Pankki muuttui vuoden 1990 alusta STS-nimiseksi liikepankiksi.

palannut politiikkaan, jos hän olisi tiennyt, mitä tuleman piti. Muuten hän on päätynyt siihen käsitykseen, että poliittinen järjestelmä ei uskaltanut Suomessa tunnustaa omaa vastuutaan lamaan ja pankkikriisiin johtaneessa kehityksessä. Se tarvitsi syntipukkeja, mm. säästöpankkien hallitukset ja johtajat, SKOP:n ja STS-Pankin johtajat »nostettiin muurille».

Niin sanottu musta torstai (15.10.1992) paljasti karusti kaikelle kansalle ja ennen muuta asiantuntijoille pankkien kehnon tilan. KOP oli surkein: 8 kuukauden tappio 2,5 miljardia markkaa, SKOP 2,2 mrd. markkaa ja SYP 1,5 mrd. markkaa. Vielä voitollisella OKO:llakin oli 135 milj. markkaa luottotappioita. Ja viikoa myöhemmin STS-Pankki jätti valtion vakuusrahastolle tukihakemuksen. Kun siitä oli hieman aiemmin tullut liikepankkien ja Postisäästöpankin vakuusrahaston jäsen, ptv:n Jorma Aranko hälytti viime tingassa ko. vakuusrahaston, jota hoiteli virkansa puolesta Suomen Pankkiyhdistys, vastaamaan omalla osuudellaan STS-Pankista. Vaikka uusin jäsen ei ennättänyt paljon kartuttaa rahastoa, siihen upposivat kaikki sen varat – 357 milj. markkaa.

Vakuusrahasto saattoi todeta selvitystilan, pääomittaa STS-Pankki Oy:n toimintakykyiseksi tai hyväksyä KOP:n tarjous. Aikaisemmat julkiset arvioinnit ennakoivat, että rankasti tappiollinen STS liityy PSP:iin. Pääjohtaja Sundqvistin mukaan pankkien johto neuvottelikin STS:n liittämisestä PSP:iin. Kyse ei KOP:nkaan kohdalla ollut »hetken ihastuksesta». Yrjö Niskanen, Eero Rantala, Pertti Voutilainen ja Ulf Sundqvist pohtivat KOP:n ja STS-Pankin yhteenpanoa Pohjolan pääkonttorissa jo keväällä 1992 ja KOP oli tutkinut tarkoin alkukesästä lähtien STS-Pankin taustoja laatien monia suunnitelmia, miten hoitaa pankin asiat.

Operaatiota johti talletuspankista vastannut varatoimitusjohtaja Veikko Ylitalo. KOP teki suunnitelmien pohjalta syyskuussa 1992 tarjouksen STS-Pankki Oy:n eräiden liiketoimintaosien ostosta. KOP halusi lähinnä ostaa henkilöasiakkaiden talletukset, luotot ja pankkitakaukset tiettyjä nimettyjä luottoja ja pankkitakauksia lukuun ottamatta. Lisäksi KOP tarjoutui ostamaan yritys- ja yhteisöasiakkaiden talletukset, luotot ja osin pankkitakaukset. Se sitoutui ostamaan niinikään lopetetun pankin osakekannan. STS-Pankin täyttämättömien velvoitteiden ja piilevien vastuiden maksumieheksi sovittiin valtion vakuusrahasto, joka allekirjoittikin KOP:n ja STS-Pankin kanssa aiesopimuksen.

Kun kuukauden määräaika umpeutui lokakuussa 1992, KOP katsoi tarjouksen rauenneeksi. Mutta sen jälkeen tapahtumat etenivätkin nopeasti. Kahta päivää myöhemmin KOP:n johtokunta oli täyttä vauhtia hyväksymässä STS-Pankin kauppaa. KOP osti marraskuun lopulla STS-säätiöltä myös pankin osake-enemmistön. Ja samana päivänä vakuusrahasto ja KOP allekirjoittivat aiesopimuksen, jonka mukaan ne perustaisivat lainsäädännön salliessa omaisuudenhoitoyhtiön, joka ottaisi hoitaakseen STS:n ongelmaluottokannan. STS-Pankki Oy hoiti sitä ensin liikepankkina. Nimi vaihdettiin vasta myöhemmin Siltapankki Oy:ksi. Mutta STS-Pankin seitsemän konttorin 16 000 asiakasta, yli 250 milj. markan talletukset ja 170 milj. markan luotot siirrettiin Kansallispankille.

KOP:n Voutilaisen mielestä suomalaisessa pankkijärjestelmässä oli STS:n lopetuksen jälkeenkin huomattava ylikapasiteetti, mistä seurasi tarve jatkaa toimialan tervehdyttämistä. KOP oli valmis osallistumaan työhön »entistä kokeneempana». Kun Voutilaiselta kysyttiin alkuajan päällimmäisiä negatiivisia tai positiivisia kokemuksia, hän mainitsi ikävien asioiden listalta mielellään sen tosiasian, että

suomalaiset pankit ymmärsivät erittäin myöhään ongelmien todellisen vakavuuden. Oppia olisi pitänyt ottaa muista Pohjoismaista, jotka kokivat omat pankkikriisinsä. Ulkopuolelta tehtävään tullut mies näkikin monet asiat muista poiketen.

Vakuusrahasto lupasi korvata KOP:lle kaikki Eka-Yhtymän ja Hakan STS:ltä saamista ja KOP:lle siirtyvistä vastuista aiheutuvat lopulliset menetykset. Näistä vastuista sukeutuikin lihava riita. Kun asiaa setvittiin pitkään KOP:n oikeudellisella osastolla, se oli STS-Pankin yhtiökokouksen lähestyessä haluton oikeudenkäyntiin, jota Kansallispankki ei todennäköisesti voittaisi. Valtion vakuusrahasto puolestaan myönsi huhtikuussa 1993, että STS-Pankin kunto oli oleellisesti huonompi kuin kauppaa tehtäessä oli oletettu. Sille näytti myös olleen poliittisesti välttämätöntä, että se voi todeta STS:n olleen huonommassa kunnossa kuin kauppaa tehtäessä uskottiin. KOP:han toimi kauppaa tehdessään täysin rahaston informaation varassa. KOP voittikin joulukuussa 1994 välimiehissä jutun. Rahaston piti korvata KOP:lle STS-vastuiden 300 milj. markan menetykset. Jutun voittajiin lukeutuivat myös Korkeimman oikeuden entinen presidentti Curt Olsson, joka toimi puheenjohtajana, jäsenet oikeusneuvos Göran Portin ja professori Eero Routamo; palkkiot nousivat satoihintuhansiin.

Vakuusrahaston mukaan STS:n ongelmaluotoista, joita oli yhteensä 1,4 mrd. markkaa, noin 40 % oli myönnetty vastoin pankin sisäisiä ohjeita ja 20 % niistä oli peräti laittomia. Silti tapaus haluttiin ajankohdan parhaiden perinteiden mukaan personoida. Sen toimitusjohtaja Yrjö-Olavi Aav kirjoitti tyylitellen pankin vuosikertomuksessa 1993: »Meille vuosi oli myös historiallinen, koska käytännössä pankkimme itsenäinen toiminta päättyi marraskuussa Kansallis-Osake-Pankin kanssa allekirjoitettuun yhteistyösopimukseen.» Ratkaisu oli myös taloudellisesti välttämätön. Liiketoiminta ei kannattanut yksin aatteen varassa. KOP:n Voutilaisenkin mukaan osakekirja oli puoluekirjaa tärkeämpi. – »Erilaisia kirjelmiä tuli ammattiyhdistyksiltä ja muilta, että jos tämä konttori ei säily, niin kaikki asiakkaat lähtevät. Aikani mietin, että mitä hittoa minä näiden kanssa teen. Sitten päätin, etten noteeraa yhtäkään.» KOP:n Eino Halonen meni aina paikalle ja todisti, että vain liiketaloudelliset perusteet pätevät tässä asiassa. »Kun ihmiset sen minulta kuulivat, niin kaikki hyväksyivät sen.»

STS-Pankin tilintarkastajatkaan eivät löytäneet pankin menosta mitään huomautettavaa. Vakuusrahasto pakotti taas KOP:n toimeen-

panemaan erityistilintarkastuksen STS:ssä, josta näytti löytyvän tappioita jatkuvasti lisää. STS-Pankin siirto KOP:lle ei sujunut muutenkaan korrektisti. Jo 3.12.1992 kaupasta jätettiin tutkimuspyyntö myös oikeuskanslerille. Siinä kansanedustaja Tuula Linnainmaa peräsi STS-Pankin viime vaiheessa tekemiä outoja kauppoja. Ja pankille tulikin kiire purkaa mm. Larsvikin kartanon kauppa.

STS-Pankin ajautuessa karille Kansallispankin pääjohtaja Jaakko Lassila teki tiliä pitkästä pankkimiesurastaan. Mies totesi KOP:n *Osingossa* alkuvuodesta 1991, kun häneltä kysyttiin, tunsiko hän olevansa osasyyllinen kulutusjuhlaan: »En tunne. Pankit eivät ole poliiseja.» Säännöstelyn aika oli hänestä silloin ohi eikä siihen ollut paluuta. Kulutusluottojen kasvu oli vanhojen patoutumien purkua. Samana keväänä Lassila myös totesi: »Nyt pankit toimivat, kuten muuallakin maailmassa: jokainen joka haluaa ja kykenee maksamaan vaaditun hinnan rahasta, saa rahaa.» Lassilasta pankki ei voinut ryhtyä kansalaisten tarkkailijaksi ja huoltajaksi tai suojelijaksi. Hänestä riitti, kun pankki tutkii sen riskin, mikä rahan lainaamiseen liittyy eli katsoo, ovatko vakuudet kunnossa. Hän ei kiistänyt, että kun palvelu oli ollut ainut kilpailukeino, Suomeen luotiin jopa maailman taajin ja taloudellisesti raskas palveluverkko. Sen järkiperäistämisessä oli vasta päästy alkuun.

Jaakko Lassila analysoi johtokuntansa viimeisessä kokouksessa yksityiskohtaisesti omaa pääjohtajakauttaan. Siihen ajanjaksoon osui voimakkaasti ylikuumentunut huippusuhdanne, jota kiihdytti ulkomaankaupan vaihtosuhteen paraneminen ja ekspansiivinen julkinen talous. Kun samalla kerralla luovuttiin sekä pankkien säätelystä että valuuttasäännöstelystä, ei pankeilla ollut muuta mahdollisuutta kuin sopeutua ja osallistua nousuun lainaamalla ja sijoittamalla markkinoille kertyvää ylijäämälikviditeettiä. KOP korotti usealla peräkkäisellä osakeannilla osakepääomansa noin 600 milj. markasta 3,7 mrd. markkaan. Pankin tase nousi vastaavasti 34,5 mrd. markasta 163 mrd. markkaan ja pankin omat pääomat 1,7 mrd. markasta 34,5 mrd. markkaan.

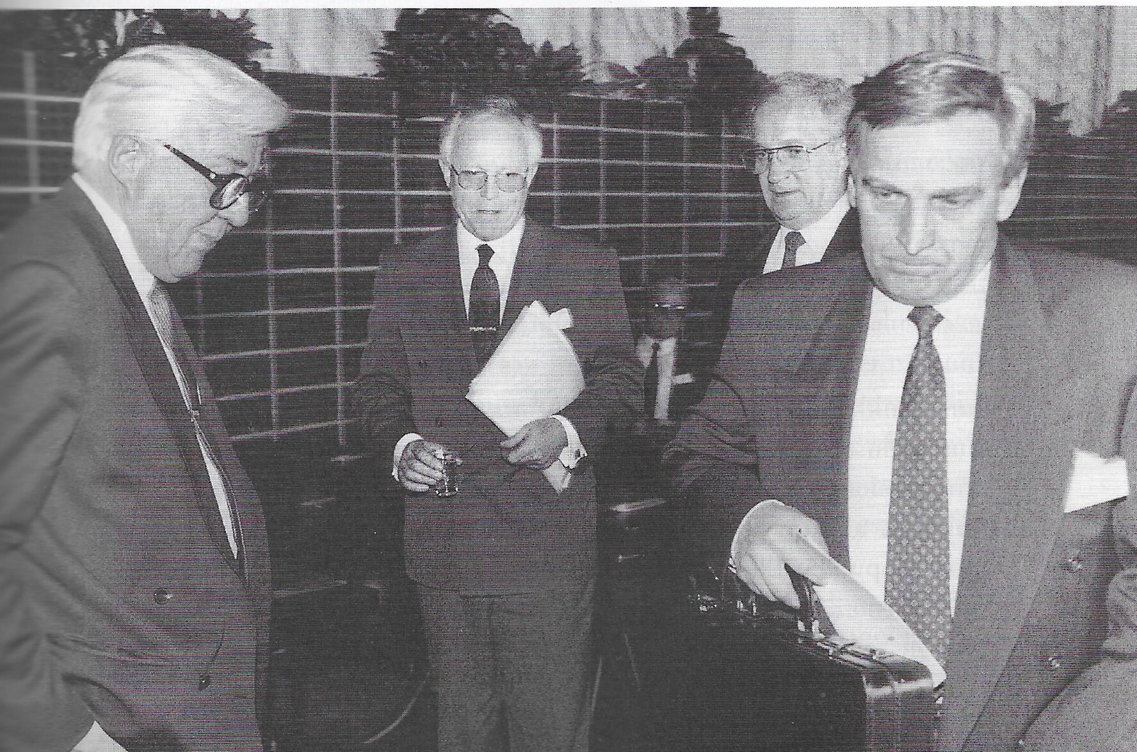
Tulokset olivatkin Lassilan mielestä voittopuolisesti myönteisiä, kun pankin onnistui nopeassa tahdissa palauttaa menettämiään markkinaosuuksia, kohentaa kannattavuuttaan ja myönteisen kurssikehityksen ansiosta kattaa myös eläkesäätiön suureksi paisunut vastuuvajaus. Lassila muistutti lisäksi, että Suomen suurin lehtiyhtiö jatkoi hyökkäilyä, joka yhä selvemmin kohdistui pankin pääjohtajaan ja hyödynsi tarjottua, runsasta kirjallista ja suullista sisäpiiritietoa. Lassilan ja Kou-

rin mediasota jatkuikin monta kuukautta muodostuen viestinnällisenä jatkokertomuksena eteneväksi, laajenevien ja yhä tarkentuvien paljastusten ketjuksi, joka imi jatkuvasti lisää kiinnostusta omalla kertomuksellisella voimallaan. Se oli pankkia ajatellen kaikkein pahin vaihtoehto, jonka lopputulos oli verraten helposti ennakoitavissa.

Viimeisen karvaan tappionsa KOP:ssa Lassila koki 15.11.1991, kun Suomen markka devalvoitiin. Hän pönkitti SP:n, jossa hänkin oli aikaisemmin palvellut, vakaan markan politiikkaa loppuun saakka. Lassila mainitsi eronsa keskeiseksi syyksi julkisen ajojahdin. Toimittaja Harri Saukkomaasta taas Lassila kaatui keskusteluun etiikasta ja moraalista, ei talousongelmiin, kuten monet uskoivat. Lähtöhaastattelussaan joulukuun 1991 lopulla Lassila toivoi, että omistajien valta KOP:n hallintoneuvostossa kasvaisi.

»Teidän visionne mukaisesti pankki on muovattu kokonaan uuteen uskoon ja muotoon kohtaamaan uudenlaiset haasteet», kiitteli Voutilainen edeltäjäänsä. Kun Lassila tuli Kansallispankkiin, se oli huonos-

Pankkien pääjohtajia lokakuussa 1990 Pankkiyhdistyksen tiedotusvälineiden johdolle järjestämässä tilaisuudessa: KOP:n Jaakko Lassila (vas.), Postipankin Seppo Lindblom, OKO:n Pauli Komi ja STS-Pankin Ulf Sundqvist.

sa kunnossa – mutta niin oli lähtiessäkin. Voutilainen totesi hieman aiemmin KOP:n nousevan varmasti. Mutta hänestä oli kuitenkin itsepetosta odottaa, että kaikki muuttuisi hetkessä. Eihän yleistaloudellinen kehityskään tarjonnut siihen juuri mahdollisuuksia. Pertti Voutilainen, joka oli myös toiminut KOP:n hallintoneuvostossa vuodesta 1982 lähtien, aloitti pääjohtajana vuoden 1992 alussa. Valinta lopetti pankin sisäisen valtapelin ja sillä haluttiin palauttaa myös suuren yleisön luottamus KOP:iin. Voutilainen oli havainnut, ettei tieto kulje KOP:ssa sen johdon ja hallintoneuvoston välillä. Siksi hänkään ei tuntenut riittävästi pankkinsa tilaa. – Myös SYP sai syyskuussa 1991 teollisuudesta uuden pääjohtajan, varatuomari Vesa Vainion Kymmene Oy:stä. Ero oli vain siinä, että Vainio sai harjoitella puoli vuotta, kun taas Voutilaisen oli pakko hypätä liikkeellä olleeseen junaan.

Suomen Kuvalehti ihmetteli syksyllä 1991, ettei pankkimaailman myllerrys kiinnostanut suuremmin poliitikkoja. Se antoi lehden käsityksen mukaan oudon kuvan kansanedustajien arvomaailmasta. Vain yksittäiset edustajat olivat jaksaneet pitää asioita esillä, vaikka kyse oli äänestäjien kannalta olennaisista ongelmista. Mutta pian lähes kaikki kansanedustajat puhuivat kiivaasti sekä pankkituesta että asiakkaiden kohtelusta, vaikka eivät niistä aina kovin paljon tietäneetkään.

Välikysymys pankkituesta

Motto: Politiikassa ovat liian pitkään
määräilleet kakunjakajat.
Nyt on pakko miettiä, miten kakku leivotaan.
(Iiro Viinanen)

Kun pankkikriisi syveni, äänestäjäkunta hiillosti entistä enemmän kansanedustajia hankalilla kysymyksillä. Edustaja Esko Seppäsen ja kumppanien välikysymys pankkituesta tulikin 10.12.1992 hyvin otolliseen aikaan. Sekä hallitus että eduskunta, niin hallitus- kuin oppositiopuolueetkin saivat nyt purkaa kipeitä tuntojaan.

Nimenomaan pankkikriisin mittaan syntyi ministeri Iiro Viinasen rohkean miehen maine. Hän ei pelännyt, vaikka riski oli erittäin iso.

Valtiovarainministeri Iiro Viinanen todisti pankkikriisin hoidossa suoraselkäisyytensä, vaikka hän joutui välikysymys-, selonteko- ja tiedonanto- ym. keskusteluissa usein lähes yksin valtiovaltaan sunnatun arvostelun maalitauluksi eduskunnassa. Hän tiesi paljon mutta saattoi pankki- ym. salaisuuksien vuoksi kertoa vain rajallisen osan siitä.

Valtion varoista vastanneen ministerin mielestä pankkikriisi johtui talouden taantumasta ja talouspolitiikassa aikaisemmin tehdyistä virheistä, mutta myös pankkien ja niiden asiakkaiden virhearvioinneista. Viinanen veti ohjelmansa kylmän rauhallisesti läpi; tallettajien etu vaati pitämään pankit pystyssä. Raivostunut alainen arveli, että ministeri halusi jakaa köyhien rahat pankeille. Vaikeaan asemaan valtiovarainministerinä joutunut Iiro Viinanen luotti valmisteluun ja valitsi nopeasti kantansa. Alaiset pitivät siitä, että ministeri hoiteli suuret linjat, minkä lisäksi asioista myös keskusteltiin perusteellisesti. Kovin usein ei käynytkään niin, että ministeri olisi joutunut vastahankaan virkamiesten kanssa, joiden asiaintuntemusta hän kiitti jatkuvasti julkisuudessa.

Taloudellisen tilanteen muutokset heijastuivat pankkitoimintaan, jonka kannattavuus heikkeni voimakkaasti vuodesta 1989 lähtien.

Aikaisempina vuosina otetut riskit toteutuivat nyt kohtalokkaalla tavalla: Osakekurssien lasku aiheutti mittavia sijoitustappioita. Kiinteistöjen hinnat laskivat voimakkaasti. Ja järjestämättömien luottojen sekä luottotappioiden määrä kasvoi nopeasti. Ensiksi mainittuja oli 1991 40 mrd. markkaa ja niiden määrän arvioitiin 1992 kohoavan jo 80 mrd. markkaan. Luottotappiota oli 1991 7,6 mrd. markkaa ja määrän arvioitiin nousevan 1992 noin kymmenellä miljardilla. Suomi olikin poikkeuksellisen riippuvainen pankkijärjestelmänsä toiminnasta. Koko talouselämä, yrityselämä sekä julkinen talous samoin kuin kotitalouksien hyvinvointi oli sidottu siihen.

Pankkituellahan turvattiin ensisijaisesti pankkien omien varojen riittävyys ja pankkijärjestelmän vakavaraisuus, mikä takasi sekä tallettajien että lainansaajien turvallisuuden. Lisätalousarvioon otetulla kahdeksalla miljardilla torjuttiin puolestaan uhkaavaa luottolamaa. Sillä turvattiin Viinasen mukaan noin 100 mrd. markan luotonantomahdollisuudet. Jokainen pankki toimitti pankkitarkastusvirastolle ennen pääomasijoitusten nostoa tarkat suunnitelmat ja selvitykset, mihin toimenpiteisiin se ryhtyy turvatakseen luotonantokyvyn ja vakavaraisuuden. Siksi välikysyjien väite, että parlamentaariset päätöksentekijät sivuutettiin, olikin Iiro Viinasesta perätön. Jos omaisuudenhoitoyhtiöt päätetään perustaa, hallitus lupasi antaa lakiesityksen eduskunnalle vuodenvaihteen jälkeen.

Valtiovarainministeri Viinanen käytti paljon aikaa todistaakseen eduskunnalle, että omaisuudenhoitoyhtiöt, joita epäonnistuneesti nimitettiin myös »roskapankeiksi», olivat olennaisen tärkeitä. Tutkijasta taas omaisuudenhoitoyhtiöt edustivat pankkikriisin katkaisuhoitoa. Hoitivathan ne pankkien ongelma-asiakkaita. Pankin tervehdyttäminen vaatisi tukitoimien aikana riskipitoisten ja huonotuottoisten omaisuuserien siirtoa erilliseen yhtiöön. Näin voitaisiin sekä tervehdyttää tuettavan pankin taserakennetta että pienentää sen oman pääoman tarvetta. Yhtiöiden perustaminen ei saanut hyödyttää niiden omistajia. Koska tuen lähtökohtana oli julkisuus, omaisuus piti hankkia näihin yhtiöihin markkinahintaan eikä kerätä niihin arvonsa täysin menettäneitä saamisia. Pankkien piti vastata ja valvoa mahdollisimman pitkälle näiden yhtiöiden operatiivista toimintaa. Luottotappiot ja arvonalennukset täytyi kattaa ensisijaisesti omaisuudenhoitoyhtiön pääomasta ja vasta viime kädessä valtion vakuusrahastosta. Omaisuutta voitiin realisoida myymällä, arvopaperistamalla tai luovuttamalla esimerkiksi kiin-

teistöjä julkisen sektorin käyttöön. Myytävän omaisuuden arvo piti myös tarvittaessa määrittää ulkopuolisilla asiantuntijoilla.

Veronmaksajien pitikin Viinasen mukaan saada varmuus, että tuen määrä minimoidaan, pankit tervehdytetään ja mahdollisimman suuri osa tuesta saadaan jonakin päivänä takaisin. Siksi ehdot piti tehdä tiukoiksi ja pankkien toimialajärjestelyjä ja saneerausta vauhdittaa, jotta tuen tarve voisi pysyä jotenkin siedettävissä rajoissa. Suomessa tarvittiin pankkeja, Viinanen kiivaili, mutta hallintoportaita, toimipisteitä, koneistoja ja edustuskartanoita senhetkistä vähemmän. Vakuusrahasto järjestäisi myös pankeissa erityistarkastuksia, ettei tuki valuisi alihinnoiteltujen palveluiden kautta markkinaosuustaistelun kuluihin. Ministeri julisti lisäksi, että tarvittaessa pankkien johdon palkkaukseen voitiin puuttua. »Kultaisten kädenpuristusten aika on pankeissa ohi.»

Hallitus kertoi käynnistäneensä valmistelun, jonka mukaan valtion vakuusrahasto siirrettäisiin valtioneuvoston ja valtiovarainministeriön alaisuuteen. Keskeiset tukipäätökset tehtäisiin valtioneuvostossa. Tällä järjestelyllä selkeytettiin omistajavallan ja rahoitusvallan tehtäväjakoa. Vakuusrahastolle luvattiin myös palkata päätoiminen asiamies ja 15 henkeä käsittävä valmisteluorganisaatio. Ratan järjestelyn piti lakiesityksen mukaan tehostaa pankkivalvontaa. Myös SP:n ja ptv:n voimavaroja luvattiin käyttää joustavasti ja tehokkaasti.

Markkinataloudessa riski huonosti hoidetusta ja vaikeuksiin joutuneesta liiketoiminnasta kuului viime kädessä omistajille. Yhteiskunnan pankkituella ei saanut kasvattaa yksityisomaisuuden arvoa. Pankkiosakkeiden arvoa ei silti saanut nollata. Pankeilla oli Suomessa noin 600 000 omistajaa. Jos tällaisen joukon omistus mitätöitäisiin, tehtäisiin karhunpalvelus koko osakesäästämiselle ja kaikkien yritysten mahdollisuuksille saada lisää pääomaa, ministeri perusteli, mikä pitkittäisi lamaa vielä entisestään. Pörssinoteerattujen pankkiosakkeiden yhtenlaskettu markkina-arvo oli kesäkuussa 1989 31,5 mrd. markkaa ja joulukuussa 1992 vähän yli 6 mrd. markkaa. Arvosta oli hävinnyt noin 80 %. Omistajat olivat myös kymmenessä vuodessa sijoittaneet omistustensa takeeksi riskipääomaa pankkeihin yli 13 mrd. markkaa.

Pankkituesta puhuttaessa ehdotettiin usein, että pankkien sijasta tuki piti kohdistaa niiden asiakkaisiin. Viinasen mukaan väite oli tehokas mm. poliittisten irtopisteiden markkinoilla; tosiasioiden valossa tavat eivät olleet vaihtoehtoisia. Molempia jouduttiinkin käyttämään. Viinasen mukaan jokainen pankkien vakavaraisuuteen sijoitettu markkahan takasi

12,5 markan suuruisen luotonannon. Moista hyötysuhdetta ei voitaisi saavuttaa tukemalla asiakkaita. Ylivelkaantuneille asiakkaille oli nyt omat järjestelynsä, joita ei saanut sotkea pankkitukeen: korkoavustukset, valtion takaukset, luotot ja halpakorkoiset suhdannelainat. Viinasesta oli erittäin hyvä, että eduskunta perehtyisi pankkitoiminnan tilaan ja kävisi aiheesta kunnollisen keskustelun, koska pankkikriisi oli talouden vaikeimpia ongelmia. Mutta se piti käydä tietoisena kaikesta siitä vastuusta, minkä tilanteen vakavuus meille langetti.

Pankit olivat välikysymyksen ensimmäisen allekirjoittajan Esko Seppäsen mukaan sairastuneet kuolemanvakavaan tautiin. Hallitus antoi niille lääkkeeksi morfiinia, pankkitukea. Se taas teki pankit riippuvaisiksi pankkituesta. Suomi uhrasi kymmeniä miljardeja markkoja pankkien pelastamiseen, mikä oli Seppäsen mukaan pois hyvinvointipalveluista. Suomen 380 mrd. mk:n yleisölainakannasta 80 miljardia mk oli hoitamattomia luottoja, joista pankit eivät saaneet penniäkään korkoa. Koska pankit ja virkamiehet olivat ennustaneet kehityksen päin honkia, ihmiset eivät puhujan mukaan voineet luottaa pankkeihin, hallitukseen ja virkamiehiin näissä asioissa. (»Emmekä me kommunisteihin», kuului kokoomuksen Zyskowiczin välihuuto oikealta.)

Välikysyjä kuvaili populistisesti, että mikäli 44 mrd. markalla rakennettaisiin miljoona markkaa maksavia omakotitaloja 30 metrin välein, niistä taloista muodostuva jono ulottuisi Hangosta Utsjoelle. Rahapolitiikalla oli pankkien lisäksi osuutensa asiaan, pankkivaltuusmiehenä pätevöitynyt puhuja todisteli. Hänestä SP olikin harjoittanut pitkään väärää rahapolitiikkaa. Pankin olisi pitänyt supistaa mieletöntä lainanantoa kassavarantovelvoitetta nostamalla ja kiristämällä vakavaraisuutta tai revalvoimalla. Kun pankkitoiminnan riskit ja velat olisi sosialisoitu, ei suuria liikepankkeja Seppäsen mielestä pitänyt päästää konkurssiin. SYP ja KOP veisivät mukanaan pohjamutiin valtion kansainvälisillä markkinoilla, hän uskoi. Seppäsestä omistajariski kohdistuisi nyt erityisen raa´asti satoihintuhansiin tavallisiin suomalaisiin. Pankit ajoivat myös terveitä yrityksiä konkurssiin seurauksista välittämättä. Roskapankit olivat Esko Seppäsestä pankkijätteen kaatopaikkoja, tosiasiallista piilotukea pankeille ja hallituksen pankkiajattelun lopullinen konkurssi.

Kun valtiovarainministeri oli näin vastannut välikysymykseen ja sen ensimmäinen allekirjoittaja käyttänyt oman puheenvuoronsa, seurasivat vakiintuneen käytännön mukaan ryhmien puheenvuorot.

Keskustelu aiheesta jatkuu

Motto: Keskustelu on
inhimillisen kommunikoinnin hitain muoto.
(Dan Herold)

Eduskunta pääsi välikysymyskeskustelussa ensi kerran arvioimaan pankkikriisiä kokonaisuudessaan. Keskustelu käynnistyi aihepiiriä laajasti tarkastelleilla ryhmäpuheenvuoroilla. Edustaja Ala-Nissilä vastasi Esko Seppäselle: »Itsestään paha pappi saarnaa.» Puhe oli vauhdikas mutta valitettavan populistinen. Nyt piti ratkaista se, miten pankkijärjestelmän toimivuus turvataan ja tervehdytetään kaikkein edullisimmalla ja järkevimmällä tavalla. Ala-Nissilästä oli aina välttämätöntä taata pankkijärjestelmän vakaus, mutta se piti tehdä vähin kustannuksin. Keskustan mukaan välikysymys oli farisealainen: maan hallitusta huudettiin apuun mutta samalla kaadettiin sitä. Holkerin hallituksen aikana ei ylikuumenemista osattu hillitä vaan sitä kiihdytti väärin ajoitettu veropolitiikka. Velallisten asema tuli erityisen vaikeaksi matalan inflaation, korkean reaalikoron, pysähtyneen tai suoranaisesti alentuneen tulojen kasvun myötä. Velallisten ongelmat tulivat nyt pankin ovesta sisään. Keskusta arvostikin korkojen merkittävää laskua. »Kun korkojen lasku helpottaa velallisen asemaa, se helpottaa pankkien asemaa pitkällä tähtäyksellä.»

Miten on mahdollista, puhuja kyseli, ajaa perinteinen työväen säästöpankki katastrofaaliseen kuntoon ja täysin varattomaan tilaan ilman, että pankin hallinnossa havaittiin jotakin? Miten on mahdollista tehdä vain muutama päivä ennen pankin lopettamista ylihintaisia kiinteistökauppoja saman pankin omistajajärjestöjen kanssa ja siirtää veronmaksajien varoja vasemmistopuolueiden taustayhteisöille? Miten on mahdollista, että puoluejohtajana toimiva entinen pankin pääjohtaja ja johtokunnan jäsen halusi nostaa satojatuhansia markkoja kultaisena kädenpuristuksena, kun lähes koko muu pankin henkilökunta joutuu työttömäksi? Ja miten voivat konkurssiin menneen puolueen, puolueyhdistysten ja ammattijärjestöjen kiinteistöbisnekset, kasinopeli, suoranainen keinottelu tuoda veronmaksajille nyt kymmenien jopa satojen miljoonien laskut? Miksi KOP maksaa STS-Pankin omistajille, vasemmiston taustayhteisöille, arvottomasta

pankista jopa 75 miljoonaa markkaa? Puhuja muisti Linnan Pohjantähden räätäli Halmeen pöytäkirjaaman eriävän mielipiteen: »Aate on varjoaan voimakkaampi.» Mitä toveri Halme sanoisi, Ala-Nissilä kyseli, kultaisten kädenpuristusten ja savuavien raunioiden äärellä?

Rahoitustoiminnan valvonta oli puhujasta ollut tehotonta pankkien sisällä ja pankkitarkastusvirastossa. Rahoitustarkastukselle (Ratalle) pitikin SP:ssa antaa riittävät resurssit ja valmiudet. Valtion vakuusrahaston johtokunnan kolmejäseninen jaosto oli tähän asti ratkaissut tärkeimmät tukipäätökset, vaikka pankkituki oli luonteeltaan elinkeinotukea, jonka myöntämisessä käytettiin isoa budjettivaltaa ja josta maan hallitus kantoi poliittisen vastuun. Puhujasta rahaston piti olla hallituksen ja sen talouspoliittisen ministerivaliokunnan ja valtiovarainministeriön alainen. Hän piti pääkysymyksenä sitä, miten pankkijärjestelmän vakauden ja terveen luototuksen turvaksi tarvittava tuki voidaan minimoida lyhyellä ja pitkällä tähtäyksellä. Eikä pankkituki saanut heikentää velallisen moraalia hoitaa omat velvoitteensa. Pankin omistajilla piti olla erityinen vastuu. Pankkiosakkeiden nollaukseen ei kuitenkaan voitu mennä.

Sdp:n puheenvuoron käyttäjän, edustaja Matti Louekosken mukaan helposti saadulla velalla oli rahoitettu yliarvostettua omaisuutta. Ja nyt kriisissä velkaisilta omistajilta hankittua ja arvoltaan romahtanutta omaisuutta myytiin epäedullisimpana mahdollisena ajankohtana. Estotonta riskinottoa ei ollut tehokkaasti valvottu. Myöskään SP:lla ei ollut valmiutta taka-askeliin liberalisoinnissa. Voiton tavoittelu ei lähtenyt kasinovuosina työstä ja tuotannosta vaan rakentui lyhytaikaisten arvonnousujen ulosmittaamiseen. Louekoski sivusi puheenvuorossaan tärkeää pankkisalaisuuttakin. Kun yhteiskunta tuki pankkeja valtavilla summilla, se voi myös edellyttää tarkoituksellisten väärinkäytösten tutkintaa. Se oli välttämätöntä yhteiskuntamoraalillekin. Kansalaisten luottamus taloudelliseen päätöksentekoon piti myös palauttaa. STS-Pankin kohtalo oli sosiaalidemokraateille yllättävä ja kipeä, ei minkä tahansa liikeyrityksen surullinen loppu, vaan se oli perinteisen työväen liikelaitoksen toiminnan onneton päätös, joka satutti.

Sdp:ssä katsottiin, että valtion tuli voida luopua osuuksistaan ja antaa yksityisen omistajatahon jatkaa pankeissa tervehtynyttä toimintaa. Nyt ei tarvittu konkursseja, rakenteelliset muutokset olivat välttämättömiä. Puhujan mukaan konkursseja oli jo ollut ja lisää oli tulos-

sa. Vanhojen osakkeiden arvon täydellinen nollaus vaikutti vakuutusyhtiöiden ja lukuisten kansallisten säätiöiden omaisuusasemaan niin ratkaisevasti, ettei puhuja voinut sitäkään hyväksyä. Valtion vakuusrahaston johtokunta työjaostoineenkaan ei ollut oikea taho hoitamaan asiaa. Toimihan sen johtokunnan puheenjohtajana pankkitarkastusviraston ylijohtaja ja SP:n johtokunnan jäsen, jotka molemmat olivat tehtäviinsä nähden jäävejä pankkitukea käsittelemään.

Pankkituen ensimmäinen ehto oli, että pankkien pitää tehostaa omaa toimintaansa. Yhtä tärkeää oli myös minimoida tuen määrä. Veronmaksajien lopullinen menetys oli pidettävä mahdollisimman pienenä, Matti Louekoski vaati. Tuethan piti periä takaisin kriisin hellittäessä. Velkasaneerauksen piti olla osa tuen myöntämisen ehtoja. Puhuja piti tärkeänä, että niihin liitettäisiin vaade auttaa elinkelpoiset yritykset laman yli. Olihan pankkien käytäntö tuen odotuksen myötä muuttunut aiempaa raaemmaksi. Liian monissa tapauksissa siitä oli tullut eräänlainen »hautausavustus». Siksi hallituksen pitikin tuen ehtoja kehittäessään muuttaa käytäntöä. Parkkiyhtiöillä taas ei saanut auttaa järjestelyjä, joiden ansiosta pankin tappiolliset ja muutkin toivottomat lainat siirrettiin valtion ja veronmaksajien tilille ja yhtiön perustamisella kunnostettu terve pankkitoiminta erotettiin hyödyttämään vain osakkeenomistajia. Pankkituen piti olla »asiakkaan ja veronmaksajan etu».

»Pankkikriisi merkitsee Suomen historian markkamääräisesti suurinta operaatiota.» – – »Viime kädessä tässä tuetaan pankkien asiakkaita, niin tallettajia kuin velallisia, niin yrityksiä kuin kotitalouksia.» Kokoomuksen ryhmä piti välttämättömänä, että vakaa pankkijärjestelmä Suomessa turvattiin. Näin linjasi Sauli Niinistö puolueen ajattelua. Käytännössä vakuusrahaston toiminta näyttäytyi kolmen virkamiehen toiminnassa. He pyörittivät miljardimyllyä ja usein hekin olivat jäävejä, erityisesti pankkitarkastusviraston päällikkö. Sauli Niinistöstä järjestelmä ei toiminut eikä parlamentilla ollut tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa. KOP-STS -fuusiossakin mentiin hänestä hieman lainsäädännön edelle. Roskapankeilla ei voinut olla minkäänlaisia tavoitteita parantaa perusteettomasti omistajien asemaa. Pankkiosakkeiden arvo oli alentunut huippuvuosista noin 80 %. Markkinat olivat siis pitäneet huolta neljän viidesosan verran siitä, että pankkiosakkeitten arvo oli nollaantunut. Ryhmä ei halunnut tukea nollaustoimenpiteitä. Kolmen suurimman puolueen pankkitukea

koskevat kannanotot eivät siis ratkaisevasti eronneet toisistaan. Vedenjakajaksi nousi jatkossa omaisuudenhoitoyhtiö, josta taitettiin peistä tammikuussa 1993.

Vasemmistoliiton Ensio Laine näki roskapankin neutronipommina, joka säästi pankkien omistajat mutta hävitti veronmaksajain rahat. Pankkien omistus piti nollata ja yhteiskunnan saada tuen vastikkeeksi pankit. Puhujasta valtio voisi eduskunnan harkinnan mukaan myydä ne käyvästä hinnasta tai, jos toisin harkitaan, pitää ne. Rkp:n Gunnar Jansson oli vieraillut kahdeksan vuotta aiemmin ptv:ssa, jossa ylijohtaja Linnamo oikein ennusti 1990-luvun kriisisektoriksi pankit. Mitä hyötyä pelastetuilla pankeilla olisi, jos markkinoiden asiakaspohja nyt yksityisasiakkaina ja yrityksinä häviää, puhuja tiedusteli. Ja kuinka se hyödyttäisi valtion asialla olevia? Konkurssit ja luottotappiot eivät tunne rajoja sinisen ja punaisen pääoman välillä. Jos pankkikriisi jakaa väestön syyllisiin ja syyttömiin, taakka pitää jakaa velkojien ja velallisten, sekä veronmaksajien että osakkeenomistajien kesken tasaisesti tietoisena ko. ryhmien päällekkäisyydestä. Osakkeiden nollaus oli puhujasta poissuljettu ja merkitsi luopumista uskosta markkinatalouteen. Osakkeiden arvon radikaalia alennusta ei voitu välttää, jos pyrittiin suureen oikeudenmukaisuuteen.

Kalletappisten lailla rellestäneet pankit eivät markkinahumussa tiedostaneet kaikkia riskityyppejä: luottoriskiä, rahoitusriskiä, valuuttariskiä, korkoriskiä, henkilöriskiä ja järjestelmäriskiä, väitti vihreiden Hannele Luukkainen. Pankeille kävi kuten aikanaan sadun keuhkoja pullistelevalle sammakolle. Pankkivaltuustokin oli toiminut lähinnä puolueiden marionettina. Jos pankkivaltuutetut olisivat olleet tehtäviensä tasalla, heiltä eivät olisi jääneet huomiotta pankkijärjestelmässä kypsymässä olleet riskit, puhuja korosti. Koska pankkeja ei voitu päästää konkurssiin, ne käyttivät valtion tukalaa tilannetta hyväkseen ja yrittivät häikäilemättä ulosmitata kaiken hyödyn, mitä pankkituesta oli irti revittävissä. Hän suhtautui parkkipankkeihinkin epäillen. Niihin piti turvautua vasta, kun muita keinoja ei löydy. Puhujasta suomalaiset pankit ovat niin suuria, että niitä ei voi päästää konkurssiin, koska se horjuttaisi taloutta. Mutta ne vaativat valtion tukea niin paljon, että se horjutti taloutta ja uhkasi kaataa maan konkurssiin.

Ukkolan mukaan hallitus oli pankkitukiasiassa toiminut lepsusti. Pankit ja niiden pääjohtajat olivat juoksuttaneet valtion vakuusrahastoa. Hallitus ja eduskunnan pankkivaltuusmiehet piipersivät perässä.

Hänestä »suurten elefanttien kuolemantanssissa poliittisilla päätäjillä, hallituksella ja eduskunnalla ja kansalla oli vastuunkantajan ja maksajan rooli». Ukkolan mukaan pankkipuolue oli vahva ja myös hyvin organisoitunut. Hän ratsasti IS:n tiedoilla: 200:sta istuvasta edustajasta 55:llä oli kytkentöjä pankkien hallintoon: OKO 21, säästöpankit 17, SYP viisi, KOP kaksi, PSP neljä ja STS kuusi. – Ministeri Hannele Pokka muistutti, että keskustelun mittaan säästöpankkiryhmän luottamushenkilöt soittivat ystävilleen kansanedustajille, joita he olivat tukeneet ja joille hankkineet vaalirahoitusta, maalaten ikäviä tulevaisuudenkuvia, jos säästöpankkien tuki lopetettaisiin.

Pankkitarkastus ja -valvontakin saivat Ukkolalta kovaa kyytiä. Oliko Aranko, sisuksiaan myöten pankkimies, riittävän irrallinen järjestelmästä, jotta asioita hoidettiin kansalaisten, eikä pankkien, parhaaksi, hän kyseli. Pankkien omistajien taas piti kantaa huonon pankkitoiminnan riskit. Vaikka osakkeiden nollaus oli liian raju keino, jotain pankkien omistajien oli seurauksista vastattava. Nousun alettua tulisivat pankkiosakkeetkin jälleen arvoonsa. »Ellei osakkeiden nimellisarvoja edes hieman leikata, omistajat eivät maksa lamasta ja pankkikriisistä penniäkään muuta kuin mikä on tämä muutama välivuosi, jolloin ei osinkoa jaeta.» Suurten pankkitalletusten talletussuojan piti puhujasta olla lähivuosien tärkein pankkipoliittinen uudistus.

Valtiovarainministeri Iiro Viinanen antoi ryhmäpuheenvuorojen jälkeen palautetta. Peruskysymyksessä näytti hänestä vallitsevan täysi yksimielisyys, että suomalainen pankkijärjestelmä pidetään toimintakykyisenä kaikissa oloissa. Ministeri näki aiheelliseksi myös puolustaa ns. troikkaa. Hän oli läheltä joutunut seuraamaan heidän epäinhimillistä työskentelyään ja vakuutti, että harvoin näkee niin kovaa työpanosta. Valmiita malleja ei ollut saatavissa mistään oppikirjoista. Puhuja myönsi kyllä, että järjestelmää oli mahdoton tällaisena jatkaa. Siksi hallitus antoi uuden esityksen valtion vakuusrahaston hallinnosta. Se tarvitsi hänestä päätoimisia ihmisiä ja laajemman organisaation. Tehtävää ei voinut enää hoitaa mikään pieni ryhmä o.t.o.- pohjalta.

Viinanen muisti pankkien johdon henkilövaihdokset ja viittasi KOP:n, Unitaksen, SKOP:n ja SP:n tapahtumiin. Myös johtokunnissa oli jo käynyt kato, »jos vähänkin vaivautuu näitä hallintoelimiä tarkastamaan». Myös palkkoja oli tarkistettu säästöpankeissa. Viinasesta oli kyllä helppo sanoa, että kaikki oli mennyt hukkaan, mutta oli

syytä miettiä kaksi kertaa, mitä yhteiskunnassa olisi tapahtunut ilman pääomatukea, ilman tukea, jolla pankkijärjestelmä oli turvattu. Näitä asioita oli mietitty mm. SP:ssa, vakuusrahastossa, ministeriössä, ja monessa muussa paikassa voimavaroin, jotka Suomessa olivat käytettävissä ja jotka pienessä maassa olivat rajalliset. Asiat eivät ministeristä olleet niin yksinkertaisia, miltä näyttivät.

Oikeusministeri Pokasta kriisi oli saanut mittasuhteet, joita ei viime talvena osattu arvata, ja pankkituki olikin ryöstäytymässä vakuusrahaston käsistä. Ministerin mukaan parkkipankista ei hallituksessa ollut vielä keskusteltu. Mutta oikeusministeriö oli sitä vastoin lähettänyt paikallispankkeja myöten tarkan selvityksen, mihin velkapakettilainsäädännöllä pyrittiin, ja vedonnut myös pankkien omaantuntoon, että niiden kannattaa ajatella myös omaa etuaan. Ihmisten omaisuutta ei pitäisikään realisoida tilanteessa, jossa Suomi eli historiansa vaikeinta talouskriisiä, ja parempi olisi pitää asiakkaat, joilta jotain ehkä myös tulevaisuudessa saadaan.

Ministeri Viinanenkaan ei kiistänyt, että pankkituen tason arvio petti. Se oli perustunut ptv:n ja pankkien tietojen pohjalta tehtyihin arvioihin, jotka olivat yksi toisensa jälkeen sortuneet. Ministeristä kukaan ei pystynyt varmasti tarkemmin arvioimaan kuin ne henkilöt, jotka asioiden kanssa päivittäin työskentelivät. Suurempaakaan viisautta ei ollut Viinasen mukaan näköpiirissä. – Ministeri Mauri Pekkarisen mukaan SP oli tehnyt erittäin karkeita ja raskaita virheitä. Sen olisi pitänyt pysäyttää säännöstelyn purkutoimet, kun homma näytti karkaavan täysin käsistä.

Tämä keskustelu todisti, että pankkiosakkeiden nollaus ei saanut Suomessa taakseen tarvittavaa poliittista tukea. Kun myös vakuusrahasto analysoi, ettei osakkeiden täydellinen nollaus ollut perusteltua, talouspoliittinen ministerivaliokunta omaksui saman kannan. Näin hankkeesta luovuttiin, mikä ei estänyt yksityisiä kansanedustajia palaamasta asiaan myöhemmissä keskusteluissa.

Vaikka aikaisemmin julkisuudessa oli moneen kertaan ihmetelty poliitikkojen vähäistä kiinnostusta pankkikriisiä kohtaan, edellä refe-roidut puheenvuorot todistavat, että eduskuntaryhmissä oli käyty varsin perusteellinen keskusteltu kriisistä ja onnistuttu hahmottamaan sen olennaisin sisältö. Yksityisten edustajien puheenvuorot toistelivat ryhmäpuheenvuorojen aiheita samaan aikaan, kun mielenkiinto laajeni kriisin pieniin yksityiskohtiin. Kun asioilla politikoidaan,

se korostaakin aina yksityisiä asioita kokonaisnäkemyksen kustannuksella.

Ptv:n Jorma Aranko, joka virkansa puolesta lienee seurannut tätä keskustelua eduskunnan lehterillä, oli turhautunut poliittisten päättäjien neuvottomuudesta pankkeja pelastettaessa. Keskustelu pyöri ympyrää, koska esillä oli liian paljon erilaisia ajatuksia, joista ei osattu valita. OKO:n pankkiseminaarissa Aranko antoi sen kuvan, että eduskunnan pankkikeskustelun taso oli heikko ja kysyi sarkastisesti, »mistä meille on yht´äkkiä saatu lukematon määrä pankkialan asiantuntijoita?»

Tukiesityksen vastaanotto

Motto: Luottoraha on kuin alkoholi tai huume.
Siitä on yhtä helppo päästä eroon
kuin tupakasta.
(Paavo Haavikko)

Esko Ahon hallitus päätti ennen joulua 1992 antaa lakiesityksen omaisuudenhoitoyhtiöistä. Säästöpankeille piti löytää nopeasti ostaja. Ilman taseiden puhdistusta pelättiin, että ne jäävät liian pitkään veronmaksajien rasitteeksi. Siitä syystä roskapankki- ja vakuusrahastolain piti tulla voimaan viimeistään helmikuun 1993 alusta. Perustelut sisälsivät sen toivomuksen, että pankkien pitää auttaa yksityisiä yritysasiakkaita ja asuntovelallisia velkasaneerauslain, joka tuli aika pian voimaan, hengessä. Mihin uudistuksilla sitten pyrittiin? Minkälaiset ehdot pankkituelle piti asettaa? Millaisiksi hallitus halusi rakentaa nuo kiistanalaiset omaisuudenhoitoyhtiöt, joiden käyttökelpoisuudesta asiantuntijatkin olivat eri mieltä? Tästä kaikesta väännettin ankarasti kättä tammi-helmikuussa 1993.

Vakuusrahaston organisaation muodostivat ensivaiheessa hallintoneuvosto, johtokunta sekä sivutoiminen asiamies. Ensiksi mainittu koostui eduskunnan pankkivaltuutetuista. Rahaston päätökset valmisteli keskuspankin rahoitusmarkkinaosaston erityisyksikkö. Rahaston tukipäätökset taas teki johtokunnan jaosto, johon kuuluivat Suo-

KOP:n johtokunnan entinen jäsen Heikki Koivisto valittiin keväällä 1993 valtion vakuusrahaston vetäjän tuuliselle paikalle ja joutui jättämään sen keväällä 1995 KOP:lta saamansa eläkkeen tultua julki. Hän ennätti sitä ennen todistaa pätevyytensä muun muassa SSP:n jaon keskeisenä vaikuttajana 1993.

men Pankkia, valtiovarainministerötä ja pankkitarkastusvirastoa edustaneet jäsenet. Vaikka pankkituen pitikin olla avointa ja julkista, harva tunsi rahaston toimintaperiaatteet. Pankkituen houkuttelevuus ja julkisten varojen sitoutuminen piti alusta lähtien minimoida. Toisaalta tuettavan pankin omistajien taloudellisen vastuun piti toteutua niin laajana kuin mahdollista. Ehdoilla pyrittiin edistämään pankkijärjestelmän tehokkuutta ja tarvittavia rakennemuutoksia. Tukitoimet eivät saaneet vääristää kilpailua. Julkinen valta valvoi tuettavan pankin tervehtymistä ja sen johdon palvelussuhteen ehtojen piti olla kohtuullisia.

Hallituksen esityksessä pankkituen enimmäismäärä arvioitiin 50 miljardiksi. Vuoden lopussa pankkien ns. järjestämättömiä saamisia arvioitiin olevan noin 80 mrd. markkaa. Pankeilla oli rajoitetusti pääomia ja vararahastoja ja monen pankin vakavaraisuus uhkasi jäädä alle lain edellyttämän minimitason. Vakuusrahastonhan piti kaikissa oloissa turvata pankkijärjestelmän vakaa toiminta. Se edellytti, että yksityinen pankki voisi omistaa ja hallinnoida omaisuutta myös eri-

tyisen omaisuudenhoitoyhtiön kautta sijoittamalla omaa pääomaa kyseiseen yhtiöön. Sen piti puolestaan päästä eroon sen haltuun ajautuneesta omaisuudesta niin nopeasti kuin suinkin mahdollista tarkoituksenmukaisin ehdoin. Hallitus myönsi, että yhtiö joutuisi hallinnoimaan joltain osin yhtiöön suoraan ostettuja tai luottojen vakuutena sille tulleita kiinteistöjä useita vuosia.

Koska järjestelmään sitoutuisi huomattava määrä julkisia varoja, toiminnan seurannan ja valvonnan tuli olla hyvin tiukka. Erityistä huomiota piti kiinnittää sisäisen tarkastuksen aukottomuuteen. Vakuusrahasto harjoittaisi omistajan ja pankkitarkastusvirasto taas valtion varojen valvontaa. Pitemmällä aikavälillä omaisuuden myynnillä oli tarkoitus luoda terveempi pohja tuetuille pankeille ja parantaa samalla niiden mahdollisuuksia hankkia pääomaa markkinoilta. Hallitus ehdotti lainanottovaltuuden enimmäismäärän korotusta 20:sta 50 mrd. markkaan ja rahaston siirtoa eduskunnalta valtioneuvoston ja valtiovarainministeriön alaisuuteen ja oman organisaation perustamista.

Pankkisalaisuudesta kehittyi suuri ongelma, kun eduskunta halusi tietää, miten vakuusrahasto käytti saamansa tukimiljardit. Lakiesityksessä pankkisalaisuutta avattiin hallituksen ja valtiovarainministerön suuntaan. Viinanen lupaili eduskunnalle ja sen talousvaliokunnalle suurpiirteisesti »seikkaperäisempiä tietoja pankkien asioista kuin julkisuudessa kerrottiin». Hallitus oli valmis myös siihen, että tukea nauttivien pankkien johtajien ja asiakkaiden rikokset tulevat yhä useammin poliisin käsittelyyn. SP:n Ollila lipsautti *Talouselämän* haastattelussa samaan aikaan, että »jos kansanedustajat tietävät liikaa, seuraukset voivat olla ikävät».

Pankkikriisi kehittyi aika nopeasti vaikeammaksi kansantalouden ongelmaksi kuin osattiin arvella, myönsi valtiovarainministeri Viinanen lähetekeskustelun aluksi. Nyt tajuttiin, kuinka syvällä pankit uivat ja, että kriisin selvittely vaati entistä jämerämpää otetta sekä tiukempaa valvontaa. SKOP:iin ja SSP:iin oli siihen asti käytetty 20 mrd. markkaa ja luottolamaa torjuttu kahdeksalla mrd. markalla, mikä esti luotonannon 100 mrd:n markan supistukset. Vaikka pankit myönsivätkin luottoja eräissä vaiheissa normaaliaikoja vähemmän, Suomi ei ajautunut laajamittaiseen luottolamaan.

Ministeri korosti, että pankkien saneeraus ei onnistuisi tarpeeksi nopeasti ellei fuusioitavien pankkien heikkoja lainasaamisia ja muuta omaisuutta voida tarvittaessa siirtää erilliseen yhtiöön. Fuusiot olivat

hänestä tuossa vaiheessa nopein tapa saneerata pankkitoiminnan pullistumia. »Niiden omat juustohöylät jyystävät nyt aivan liian hitaasti.» Varsinaisten murheenkryynien kohdalla fuusio olikin Viinasesta veronmaksajille selvästi edullisempi kuin pankin purkaminen tai konkurssi. Säästäjien ja velallisten tilanne muodostuisi viimeksi mainituissa tapauksissa todella tukalaksi. Silloin oli käytännön kokemusta vasta STS-Pankista.

Ministeri torjui vääriä uskomuksia ja vakuutti: »Parhaimmillaan omaisuudenhoitoyhtiö voi toimia kuin yhdistetty perintätoimisto ja kehitysyhtiö: realisoida omaisuutta ja strukturoida sitä niin, että myytäessä saadaan mahdollisimman hyvä hinta.» Se ei ollut ongelmien kaatopaikka. Niihin yhtiöihin ei kerätä kaikkia pankien järjestämättömiä saamisia, ainoastaan pankin tervehdyttämisen vaatima osa. Valvonnan piti olla terävää, purevaa ja tiukkaa. Yhtiöihin ei saanut kipata pankkien omistajien ongelmia viime hetken kiinteistökaupoilla. Ministeri toivoi nopeaa käsittelyä eduskunnan päiväjärjestyksen muutoksin; talvilomalle lähtöäkin piti tarvittaessa lykätä. Kiire oli kova, mutta asiat eivät olleet vielä selviä esittäjillekään. Roskapankin nimiä etsittiin latinan sanakirjasta. Ja pääministeri halusi hoitaa parkkiyhtiöitä pankin sisältä käsin mutta asiantuntijat menetellä päinvastoin. He eivät kuvitelleet luottotappioita aiheuttaneiden johtajien onnistuvan parkkiyhtiön johdossa. Tarvittiin uutta verta. Arangon mukaan SSP ei ollut liikeyritys vaan paljon närää aiheuttanut Kankkulan kaivo.

Jaakonsaari puhui hallituksen aiheuttamasta talouskriisistä ja Tennilä kaappausesityksestä, kun veromarkoilla pelastettiin KOP:n ja SYP:n suuromistajat. Tuomioja puolestaan hämmästeli sitä, että ministerillä oli otsaa syyttää eduskuntaa jahkailusta asian käsittelyssä, kun oppositio oli jo syksystä lähtien kertonut, ettei pankkituki riitä ja vaatinut hallitukselta nopealla aikataululla selvityksiä. Stenius-Kaukonen säesti häntä. Ja Haavistokin puhui blankovekselistä Tuomiojan tavoin. Kalliomäki puolestaan vaati talousvaliokunnalle aikaa pohtia asiaa, koska budjetti oli tiellä. Alkuperäinen aikataulu oli Viinasen mukaan helmikuu, talviloman jälkeen, mutta pankkien tulostiedot pakottivat kiirehtimään. Näin eduskunnassa kiisteltiinkin aikataulusta, vaikka olisi luullut, että pankkikriisin ongelmien syvyys kehotti jo menettelemään toisin.

Oikeusministeri Pokka korosti, että päätös oli eduskunnalle hyvin merkityksellinen, koska pankkitukipäätöksiä ei tule jatkossa enää

eduskuntaan, jos nyt esitetyt lisävaltuudet riittävät. Yksittäiset pankkitukipäätöksethän oli tarkoitus viedä valtioneuvoston kautta. Ministeri lupasi myös murtaa pankkisalaisuuden valtioneuvoston jäsenten ja tukimarkkoja koskevien tietojen osalta. Ministerin mielestä hallitus valmisteli lakiesityksen niin nopeasti, puolessatoista vuorokaudessa, että eduskunnan mukanaoloa ja mahdollisuutta seurata asiaa ei kyetty täysin miettimään. Mutta eduskunta puhui pankkiasioista kaksitoista tuntia. Lähetekeskustelussa käytettiin 143 puheenvuoroa ja vastauspuheenvuoroa. Niistä ei heijastunut vain, mitä äänestäjät asioista ajattelivat, vaan myös edustajien kyky paneutua tähän vaikeaan asiakokonaisuuteen. Monet puhujat peräsivät mm. kriisin historian tutkimista, jotta siitä voisi oppia.

Oliko ehdotus pankkien sovinnollisuudesta velkajärjestelyissä todella oikeusministeri Hannele Pokan aloite, kuten hän väitti? Ei,

Pankkitukineuvottelut eduskunnassa tammikuussa 1993 vetivät virkamiesten ilmeet vakaviksi: valtion vakuusrahaston johtokunnan puheenjohtaja, ylijohtaja Jorma Aranko (vas.), budjettipäällikkö Raimo Sailas, hallitusneuvos Pekka Laajanen ja valtiosihteeri Eino Keinänen, joka valittiin Seppo Lindblomin jälkeen Postipankin pääjohtajaksi.

vastasi Paavo Nikula omasta puolestaan, vaan hallituksen toivomus, ei täytäntöönpanokelpoinen lain säädös. Vihreiden eduskuntaryhmä edellytti, että lakiin piti kirjoittaa pankkituen ehtona kielto, ettei pantinhaltija saanut muuttaa rahaksi tai muuten realisoida velallisen asuntoa, kiinteistöä tai osakkeita eikä liioin pienten yritysten panttina olevaa varallisuutta. Esityksen suurin puute oli puhujasta, ettei asioita tarkasteltu yksityisen ihmisen, perheen tai pienen yrityksen näkökulmasta vaan makrotasolta. Vihreät halusivat nostaa tuen vain 30 miljardiin markkaan.

Pankkitukikeskustelun yleispoliittisuus paljastui siinä, että tuen vastapooliksi pantiin vasemmalta kuulluissa puheenvuoroissa aina työttömät, eläkeläiset, sairaat, opiskelijat, pienituloiset sekä pienipalkkaiset, joilta leikattiin. Edustaja Pulliaista taas kiusasi suunnattomasti, että toimissaan epäonnistuneet pankinjohtajat jatkoivat joko entisessä ammatissaan tai muuten pankkiasioihin vaikuttavina päättäjinä tai neuvonantajina. Omaa luokkaansa oli Säästöpankkiliiton toimitusjohtaja, joka pari päivää aikaisemmin katsoi olevansa oikeutettu kehottamaan eduskuntaa pikaisesti tyhjentämään kukkaronsa säästöpankkien tyhjiin taskuihin. Herra Pöntiskosken röyhkeydellä ei näytä olevan rajaa, puhuja julisti.

Keskustelu paljasti, että velkaneuvojien asiakasmäärät olivat nousseet nopeasti. Eräs pankki kuittasi eläkeläisten tulot lainan maksuun, tilille jäi kolme markkaa ja toisen yksinhuoltajaäidin tulot lähes kokonaan. Toinen konttori kuittasi työkoneurakoitsijan työtulot niin tarkkaan, ettei koneen polttoaineisiin ja huoltoon jäänyt rahaa. Moniaita esimerkkejä esitettiin siitäkin, miten asunnon velkainen omistaja pakotettiin myymään se alihintaan ja sukulaistakaajalle jäi suuret velat. Toisaalta pankit järjestelivät tuen avulla monien lainojen maksu- ja korkoehtoja uuteen uskoon, kun korot ja lyhennykset jäivät maksamatta. Ne toimet jäivät keskustelussa silti taka-alalle. Björkenheim ei voinut hyväksyä sellaista tilintarkastusta, jonka ylivarovaisuuden takia vakuuksia pienennettin äkkiarvaamatta ja yritykset menivät konkurssiin ja yksityiset henkilöt ajatuivat ylivoimaisiin talousvaikeuksiin. Reaaliomaisuuden paniikinomainen pakkomyynti ei saanut johtaa taseen putsaukseen tuen turvin, eteläpohjalainen edustaja vaati. Pankkisalaisuuskin puhutti edustajia; lakiesitys ei täyttänyt heistä pienintäkään osaa avoimuudesta tai julkisuudesta.

Paavo Lipponen sanoi ryhmänsä kiirehtineen jo syksyllä tällaista esitystä. »Täällä on jälleen käytetty tämäkin tilaisuus hyväksi pankkien haukkumiseen, ja aina voidaan sanoa, että aihetta on. Mutta eduskuntaa ei ole valittu sitä varten, että tänne tullaan kertomaan kentän terveisiä, vaan täällä pitää tehdä päätöksiä.» Pankit tarvitsivat hänestä tukea, koska Suomen taloudella meni huonosti mutta rahajärjestelmän piti toimia. Syyllisiä Lipponen löysi samasta talosta ja heistä, jotka olivat vaikuttaneet eduskunnassa viime vuosina. Lipposesta pankit olivat eläneet turvallista elämää valtion erityissuojeluksessa ja vain maataloussektori oli ollut paremmin suojassa. Pankit olivat hallinneet talouselämää, jopa omistaneet yrityksiä, jos nyt eivät lain, niin ainakin lain hengen vastaisesti. Poliittinen eliitti oli kietoutunut pankkien hallintoon. Siihen kuuluvat linnottautuivat pankkiryhmiinsä ja kehittävät moraalisia saarnoja eduskunnassa toisille pankkiryhmille. Vakuusrahaston hallintoneuvosto oli hänestä toimintakyvytön keskustelukerho eikä eduskuntakaan kyennyt valvomaan tehokkaasti laajamittaista taloudellista toimintaa tai organisaatiota.

Edustaja Aittoniemi sanoi roskapankkia »rosvojen kirpputoriksi». Pankkivaltuutettu Jäätteenmäki arveli, että suuren odotettavissa olevan pankkifuusion vuoksi esitystä ajettiin kiireellä läpi. Onko valmistelussa edes ollut vakavasti esillä muut vaihtoehdot kuin KOP:n, SKOP:n ja SSP:n yhteenpano? Vakuusrahaston piti asettua selkeästi pankkien ja pääjohtajien yläpuolelle eikä alistua käskyläiseksi, Linnainmaa vaati. Ukkola halusi heittää pihalle ptv:n lepsuilleen päällikkö Arangon, joka ei ollut pitkään aikaan ollut tehtäviensä tasalla. P. Leppänen kannatti tehtyä ehdotusta, koska Aranko oli hänenkin mielestään täysi nolla. S-L Anttilasta hallituksen esitys oli Pankkiyhdistyksen esitys. Hänestä tukea tarvitseva ei saanut valmistella itselleen mieleistään vaihtoehtoa.

Parkkipankit puhuttivat ja epäilyttivät eniten edustajia. Se oli kysymys, joka sitten kaatoikin ensimmäisen hankkeen. Eduskunta lähetti jo 7.1.1993 esityksen talousvaliokuntaan, joka oli tehnyt etukäteen kotiläksyjä kokousseminaareissa ja kuullut monia asiantuntijoita. Myös Laajanen ja Aranko selostivat eduskuntaryhmille pankkien heikentynyttä tilannetta.

Ja sen lopullinen kohtalo

Pankkituen tarve, määrä ja muoto piti harkita julkisten varojen minimoimiseksi kussakin tapauksessa erikseen. Se ei myöskään ollut vastikkeetonta; mahdollisimman suuri osa haluttiin saada takaisin, talousvaliokunta esitti kantanaan. Pankkien piti myös rationalisoida toimintaansa ja tarvittaessa vaihtaa vastuussa olleita henkilöitä. Pankkien kilpailu piti niinikään säilyttää ja entistä enemmän keskittyä perinteiseen ja pitkäjänteiseen pankkitoimintaan, kuten hallituskin oli kaavaillut.

Valiokunta halusi tietää, miten pankkien tervehdyttäminen eteni ja miten julkista tukea palautui. Eduskunnan piti sen mukaan myös kyetä seuraamaan tuen tarpeen syitä ja kohdistumista sekä seurannaisvaikutuksia. Sen oli tunnettava tuen muodot ja ehdot ja pystyttävä tarvittaessa vaikuttamaan niihin. Parlamentaarinen edustus vakuusrahaston hallinnossa piti säilyttää. Valiokunta halusi myös harkittavan, voitaisiinko luottotappioiden kirjaamiskäytäntöä tilapäisesti väljentää, jotta pankkien tila helpottuisi ja julkisen tuen tarve vähenisi. Mutta omaisuudenhoitoyhtiöitä koskeneen momentin, jota hallitus piti tärkeänä, talousvaliokunta poisti.

Martti Korhonen, Paavo Lipponen, Matti Louekoski, Leena Luhtanen ja Jouko Skinnari ilmoittivat vastalauseessaan hyväksyvänsä muutoksen vain, mikäli hallitus tuo eduskunnan hyväksyttäväksi elvytystä korostavan toimenpideohjelman. Jarmo Laivoranta taas ihmetteli julkisuudessa, miten tarkkaan kaikki talousvaliokunnan asiantuntijat muistivat puhua työnantajansa pussiin. Mahtaako täysin puolueettomia asiantuntijoita ollakaan, edustaja aprikoi. Suomen Pankin Vihriälä tosin osoitti hänestä itsenäistä ajattelua. Pankkituesta ei näyttänyt löytyvän valistunutta kompromissia. Siksi eduskunnan oli jossain vaiheessa pakko Laivorannan mukaan tehdä asioista kylmäverinen päätös. Myös ministeri Viinanen ja valtiosihteeri Keinänen paimensivat tarkoin talousvaliokunnan jäseniä hallituksen linjoille.

Perustuslakivaliokuntakin kuuli 30 asiantuntijaa ja päätyi lopulta siihen, että tällaista poikkeuksena perustuslaista säädettyä lakia voidaan muuttaa tavallisessa lainsäädäntöjärjestyksessä. 20:sta 50 miljardiin markkaan asti korotettava lainanoton enimmäismäärä ja pankkivaltuutettujen aseman muutos sen sijaan edellyttivät sen käsityksen mukaan perustuslain säätämisjärjestystä. Valiokunta halusi tältä osin

muuttaa esitystä eduskunnan asemaa vahvistavaan suuntaan. Se korosti tietojensaantia ja piti myös oikeusturvasyistä tärkeänä, että tukea saaneet pankitkin myötävaikuttavat vapaaehtoisten sovintoratkaisujen aikaansaantia vaikeuksissa olevien velallisten – niin yksityisten kuin yritystenkin – velkojen järjestelyssä. Tämä tärkeä näkökohta oli myös esityksen perusteluissa.

Talousvaliokunta halusi organisoida vvr:n hallinnonkin uudelleen, koska laajaksi kehittynyt kriisi ja järjestelmän toimintakyvyn turvaaminen edellyttivät massiivista tukea. Erityistilintarkastus tukea hakevassa pankissa oli myös tarpeen. Valiokuntahan oli jo 1992 pitänyt rahoitusjärjestelmän toimintakykyä, tarvittaessa julkisen tuen turvin, välttämättömänä. Siksi se edellyttikin nyt ponnessaan valtion takaavan, että suomalaiset pankit pystyvät hoitamaan sitoumukset ajallaan ja kaikissa olosuhteissa; tarpeen vaatiessa eduskunta myöntää riittävät määrärahat ja valtuudet hallituksen käyttöön, jotta ne täytetään. Ruotsissa ja Norjassa oli annettu aikaisemmin vastaava poliittinen sitoumus.

Lipposen, Louekosken, Luhtasen sekä Raimo Vuoriston mielestä pankkituen hallintojärjestely oli valtiosääntöoikeudellisesti ja hallinnollisesti sekava. He ehdottivatkin vastalauseessaan, että pankkituen valvontaa hoitavan viranomaishallinnon tulisi kuulua valtioneuvostolle. Työllisyyttä korostavalla ja pitkäaikaiseen vakautukseen perustuvalla talouspolitiikalla piti auttaa pankkeja ja asiakkaita itse selviytymään taloudellisista vaikeuksistaan. Vuoristo vaati kaiken lisäksi hallituksen eroa sekä talous- ja yhteiskuntapolitiikan kriisiluonteista muuttamista työn tekoa korostavaksi. Marita Jurva halusi tiedonannon pankkijärjestelmän tervehdyttämisestä ja Martti Korhonen varmistua siitä, ettei pankkituella tuettaisi pankkien omistajia.

Valiokunnan ponsi sai keskustelussa laajaa kannatusta. Itse asiaa oli suuressa salissa kuitenkin käsittelemässä, kuten eräs puhuja huomioi, »harvalukuinen kuulijakunta». Pankkiaihe olikin monelle edustajalle vaikea ajankohtaisuudesta ja painostaan huolimatta. Aittoniemestä ponsi oli eräänlainen yleispanttaus. Nikula näki sen »avoimena vekselinä». Hän havaitsi, että viiden taloustieteilijän hätäohjelman yksityiskohdista yllättävän moni oli toteutunut, kuten markan ulkoisen arvon merkittävä aleneminen ja nollatason tuloratkaisut. Pontta pidettiin monessa puheenvuorossa niin ikään perustuslakikysymyksenä. Lopulta Sdp:n kielteinen suhtautuminen omaisuudenhoitoyhtiöihin kaatoi lain kiireelliseksi julistamisen.

Vakuusrahaston siirto eduskunnan vallasta valtioneuvoston ja valtiovarainministeriön vastuulle ja omaisuudenhoitojärjestelmä olivat talousvaliokunnan puheenjohtaja Louekoskesta esityksen pääkohdat. Jäsenet olivat tehneet pitkiä työpäiviä ja kestäneet mitä erilaisempia paineita. Oppia oli otettu myös kevään 1992 ratkaisuista, jotka oli tehty valiokunnassa kiireessä ja hieman arvellen, koska hallintoratkaisu, joka lyötiin pikatahtia lukkoon, ei tyydyttänyt valiokuntaa. Koska tammikuussa 1993 havaittiin pankkituen nousevan kansantalouden kestokyvyn äärimmäisille rajoille, hallituksen esitystä pidettiin ainoana mahdollisena. Louekoski pelkisti lopuksi kantansa: Mitä mietinnössä ehdotetaan, se on selvintä ja halvinta, mitä pitempään haetaan pääratkaisua, sitä kalliimmaksi hanke käy veronmaksajille.

Niinistön mielestä valiokunnan puheenjohtaja syrjäytti vähällä sen, että näistä omaisuudenhoitoyhtiöistä eli pahasti sanottuna roskapankeista oli luovuttu. Hän ymmärsi historiikin sillä tavalla, että kun puheenjohtaja viittasi siihen, että hallitus oli valmis luopumaan esityksestä näiltä kohdin, se johtui lähinnä siitä, että oppositio oli varsin selvästi ilmoittanut, ettei se tule tällaisia omaisuudenhoitoyhtiöitä hyväksymään. Niinistö pelkäsikin, että tässä oli nyt annettu huonon nimikkeen vaikuttaa asian sisältöön negatiivisella tavalla. Louekosken mukaan roskapankkiasiaan piti palattaman, jos ei eduskunnassa niin vakuusrahaston käytännön toiminnassa. Lain sisällöstä käytiin pitkät ja sitkeät neuvottelut hallituksen ja opposition kesken juuri tämän yksityiskohdan vuoksi.

Ensimmäisessä käsittelyssä kuultiin yhteensä 66 puheenvuoroa ja vastauspuheenvuoroa. Toinenkin vietiin läpi jo samana päivänä ja yhtä laajan mielipiteenvaihdon saattelemana. Sanottavaa jäi toki kolmanteenkin käsittelyyn 179 puheen- ja vastauspuheenvuoroa. Erkki Tuomiojan mukaan pankkikonkurssien estäminen merkitsi hyvin rajua puuttumista markkinatalouden toimintaan. Julkisen vallan piti siksi saada tukensa vastapainoksi osuutensa pankkien omistuksesta. Sdp edellyttikin, että hallitus ja oppositio käyvät kiireisellä aikataululla tarpeelliset neuvottelut pankkitukeen ja sen ehtoihin liittyvistä asioista ja linjauksista.

Pääministeri Esko Aho esitteli omat vaihtoehtonsa: järjestelmä pidetään nykyisellään ja toteutetaan tämä lainmuutos tai pankkitukijärjestelmä tulee lisäbudjetin kautta. Hän uskoi viime mainitun toteutuvan. Asia piti ratkaista suomalaisten velallisten, säästäjien ja

Hallitus halusi perustaa maahan omaisuudenhoitoyhtiöitä, jotka julkisuus leimasi ns. roska- tai parkkipankeiksi. Pankkien piti siirtää niihin järjestämättömät luottonsa ja tuottamaton kiinteistöomaisuutensa. Mutta oppositio hiillosti sitä vaatimalla samanaikaisesti elvytystä. Asiasta neuvoteltiin eduskunnassa tammikuussa 1993 Sdp:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Antti Kalliomäen, pääministeri Esko Ahon ja valtiovarainministeri Iiro Viinasen johdolla (kuvassa keskellä). Yhtiöiden perustaminen siirtyi syksyyn ja pankkikriisi pitkittyi.

tallettajien vuoksi. Aho kiisti, että hallitus olisi katkaissut neuvottelut. Kiista koski hänestä lakiin liittymättömiä reunaehtoja; oppositio vaati neljän miljardin markan elvytystä. Esko Helle tarkasteli asioita erikoisesta näkökulmasta. Hänestä Koivisto oli vaikuttanut paljon, vaikka talouspolitiikka ei kuulunut presidentin toimivaltaan. Hän esittikin hyvin rajun toimintamallin: tasavallan presidentti ilmoittaisi uhrautuvansa maan edun vuoksi ja eroavansa välittömästi. Helteestä se lopettaisi taktikoinnin ja päästäisiin neuvottelemaan todella pankkikriisistä.

Kansan Uutiset pääkirjoitti 26.1., kun lakiesityksestä äänestettiin, osuvasti, että »oppositio sortuu kevytmieliseen populismiin, jos se

torjuu tänään vakuusrahastolain kiireellisenä säätämisen. Onhan laki sen oman sanelun mukainen. Tilanne on sekavan viikon jälkeen hyvin selvä. Oppositio on saanut sellaisen pankkitukilain kuin on halunnutkin. Olisi täysin kestämätöntä, että se torjuisi saavutuksensa sillä perusteella, ettei saanut hallitusta aivan polvilleen tai peräti nurin.» Jatkokeskustelu oli hyvin raadollista politikointia, ehkä huonon omantunnon rauhoittamistakin ilman kriisitietoutta. Myös Claes Anderssonista lakiesityksestä käyty köydenveto oli ala-arvoista. Keskustelussa muistutettiin myös, että Sdp käveli valiokunnassa asiaa valmistelleiden edustajiensa, mm. puheenjohtaja Matti Louekosken yli. Oppositio kieltäytyi julistamasta lakia kiireelliseksi ja ehdotti lain hylkäämistä. Kun sen kiireelliseksi julistaminen ei saanut riittävää kannatusta, laki jäi lepäämään yli vaalien äänin 162–23.

Pankkituen puhuttaessa eduskuntaa ehtivät vahvistettaviksi myös tärkeät velkasaneerauslait, jotka eduskunta hyväksyi joulun alla yksimielisesti. Niiden tielle ilmaantui loppumetreillä erikoinen mutka. Linnasta kävi oikeusministeriöön käsky, ettei lakeja saisi tuoda vahvistettaviksi. Uppiniskainen ministeri halusi kuitenkin esitellä lait, joiden eteen olikin jo tehty valtavasti töitä, jotta tuomioistuimet ja velkaneuvojien toimistot olisivat heti valmiit, kun lait astuisivat voimaan. Myös keskeiset ministeriöt, kunnat, lääninhallitukset, pankit, kirkon diakonityö ja kuluttajajärjestöt olivat jo syksyllä allekirjoittaneet velkasopimuksen, jolla ne sitoutuivat edistämään kaikkia velkajärjestelyjä vapaaehtoisesti neuvotellen ja myös velkajärjestelylain toimeenpanossa auttaen. Maahan oli myös rakennettu tukihenkilöverkko velkaneuvontaa ja velkajärjestelyjä varten.

Presidentti Koivisto keskeytti nyt esittelevän ministerin epäillen lainsäädäntöä, joka menee pankin ja asiakkaan väliin. Sellainen lainsäädäntö oli hänestä huonoa lainsäädäntöä, jossa annetaan tuomioistuimille valtaa tulkita pankin ja asiakkaan välisiä sopimussuhteita. Koivisto oli hieman aiemmin kovistellut korkeimman oikeuden jäseniä, joiden mukaan pankki ei saisi yksipuolisesti nostaa yksityisen laina-asiakkaansa korkoa. Presidentti valitti lisäksi, että ei ollut ennättänyt huolellisemmin perehtyä lainsäädäntöön. Oikeusministeri Hannele Pokka puolustautui: »Herra Presidentti! Sellaista lainsäädäntöä ei nyky-yhteiskunnassa olekaan, jossa kaikki eteen tulevat ongelmat olisi etukäteen ratkaistu. Sitä varten ovat tuomioistuimet. . .» Ennen nuijan kopausta Koivisto: »No hyvä, jos oikeusministeri takaa,

että lait toimivat ja ovat moitteettomasti valmisteltu, niin minä voin vahvistaa nämä.»

Pankkipuolueen tukimies Mauno Koivisto antoi oman tiedotteensa, jossa pelättiin, että lait pahentaisivat pankkikriisiä, tarjoaisivat liikaa mahdollisuuksia väärinkäytöksiin ja oikeusistuimetkin ruuhkaantuisivat. Presidentin nimeämättömät asiantuntijat olivat epäilleet, selvitäänkö näistä laeista. Velkasaneerauslainsäädäntö tuli kuitenkin suureen tarpeeseen. Silti pankkien vapaaehtoisten järjestelyjen merkitys oli vaikutukseltaan huomattavasti sitä suurempi. Ensimmäisen vuoden aikana velkajärjestelyä haki jo lähes 10 000 yksityistä kansalaista. Yksityisiä velallisiaan tai heidän takaajiaanhan pankit eivät halunneet armahtaa. Velkajärjestelylaista tuli myös takaajien ainoa turva, sillä laki antoi heille samanlaisen mahdollisuuden hakea velkojen maksuun muutoksia kuin muillekin velallisille. Vuoden 1994 lopulla takaajat esittivätkin jo yli kolmanneksen yksityisten henkilöiden velkajärjestelyhakemuksista.

Valtiovarainministeri Viinanen esitteli 27.1.1993 eduskunnalle vuoden 1993 ensimmäisen lisätalousarvion. Tuskin koskaan on eduskuntaan annettu lisäbudjettia, jonka sisältö, perusteet ja yksityiskohdat olivat yhtä hyvin jo valmiiksi tiedossa kuin nyt. Ministerin mukaan vasemmiston eduskuntaryhmät olivat halunneet estää valmiin ratkaisun käyttöönoton estämällä sen kiireelliseksi julistamisen. Oudoksi käytöksen teki se, että uuden lain mukaista lisätukea olisi tarvittu ensi kerran setvittäessä vasemmiston henkiseen perintöön nojaavan pankin, STS-Pankin jäämistöä.

Vakuusrahastolain käsittely eduskunnassa ei Viinasen mielestä valitettavasti vakuuttanut ulkopuolisia tahoja kyvystämme hoitaa talouspolitiikan ongelmia. Farssi heikensi markan arvoa ja lisäsi suomalaisten ulkomaisen velan määrää. Vastuun pakoilusta ja epävarmuudesta aiheutui suomalaisille yrityksille ja valtiolle miljardien markkojen lisälasku. Viinasesta ei ollut keskustelun, ajanpeluun, irtopisteiden keruun aika vaan vastuun kantamisen vuoro. Lipponen puolestaan oli kuulevinaan ministerin sanoissa »rautasaappaiden karskeen». Tuomiojan mielestä henkilö- sekä ryhmäkohtaiset mieltymykset, antipatiat että erityispyrkimykset eivät saaneet estää kriisitilanteessa toimivien ratkaisujen syntyä.

Ulkoministeri Väyrynen halusi kolumnissaan valtiovallan niiden pankkien osaomistajaksi, jotka olivat jo tosiasiassa ajautuneet selvitys-

ja konkurssitilaan. Näiden pankkien vakavaraisuutta piti nyt parantaa vaihtovelkakirjalainoilla. Näin valtiovalta saisi lisää vaikutusvaltaa saneeratakseen tehokkaasti pankkeja. Hän halusi niin ikään pankkien luopuvan kaikesta siitä liiketoiminnasta, joka ei ollut varsinaista pankkitoimintaa. Niiden kiinteistöt, asunnot ja myös yritysten osakkeet piti myydä uusille sijoitusrahastoille, joiden arvonnousun avulla myös valtio voisi saada voittoa ja osan pankkituesta takaisin.

Hallituksen kannan mukaan valtion tuki pankeille pitikin olla vähemmän houkutteleva vaihtoehto kuin asioiden kuntoon saanti omilla järjestelyillä. Lainlaatijoiden perimmäinen tarkoitus oli, että pankit kavahtaisivat valtion halua tulla omistajaksi ja pyrkisivät omatoimisesti pulmistaan eroon. – Lisäbudjetin ainoa käsittely oli 2.2. 1993. Siinä edustaja Tuulikki Hämäläinen katsoi, että pankkien avoin sota toisiaan vastaan sai ennenkuulumattomia muotoja ja tuli julkisuuteen sellaisilla sanankäänteillä, jotka ovat vallan tavattomia yleensä näissä yhteyksissä. Siinä pankit vahingoittivat toisiaan ja kaikki yhdessä myös itseään. Hänestä niiden toimintamahdollisuudet kapenivat tuon sodan seurauksena; »niiden uskottavuus tulee entisestään vähenemään.»

Kun valtion vakuusrahasto sitten lopulta keväällä 1993 sai uuden muodon, ns. kolmen kopla (Aranko, Laajanen, Ollila) sai lopullisesti mennä. Se oli erikoinen episodi, joka todisti, kuinka outoja pankkikriisin pulmat maassa olivat. Sen johtajaksi valittiin KOP:n johtokunnan entinen jäsen Heikki Koivisto ja hänelle varamieheksi SP:n Liisa Halme. Johtokunnan puheenjohtajana taas vaikutti vm:n lainsäädäntöjohtaja Pekka Laajanen, joka johti ministeriön rahoitusmarkkinayksikköä ja oli viran puolesta valmistellut pankkilakeja, ja varapuheenjohtajana kauppa- ja teollisuusministeriön kansliapäällikkö Matti Vuoria sekä jäseninä professorit Veikko Jääskeläinen, Pertti Kettunen ja Pentti Talonen, Pohjolan ent. pääjohtaja. Pankkikriisin hoito siirtyi uuteen vaiheeseen.

Vaikeiden asioiden käsittelyyn liittyi julkisuudelta salassa perin monimutkaisia ongelmia, jotka hankaloittivat ratkaisujen tekoa entisestään. Eduskunnan oikeusasiamies Jakob Söderman muun muassa jahtasi virkamiesten sivuansioita, joista piti päästä eroon. Kun moniin avaintehtäviin oli muutenkin poikkeuksellisen vaikea löytää päteviä, jäävittömiä henkilöitä, tämä ajojahti teki myös pankkitukiasiat entistä vaikeammaksi. Oman ongelmansa muodosti myös esittelijän vas-

tuu, kun summat alkoivat nousta huimiksi. Ministerihän kantoi vain poliittisen vastuun, mutta esittelevä virkamies vastuun asioiden oikeellisuudesta. Niinpä oikeuskansleriltakin kysyttiin neuvoa, kun esittelijöiden pelko yleistyi. Suurimmat pankkiasiat esitteli virkansa puolesta valtiovarainministeriön valtiosihteeri Eino Keinänen.

Ministeri koplaa asioita

Motto: Poliitikot harhautuvat väärinkäytöksiin vasta joutuessaan tekemisiin liikemiesten kanssa.

(Finley Peter Dunne)

Pankkikriisin kaikkia poliittisluonteisia kytkentöjä on mahdoton kartoittaa mutta räikein esimerkki niistä on entisen ministerin ja kansanedustajan Kauko Juhantalon valtakunnanoikeuteen päätynyt tapaus. Hän kytki kauppa- ja teollisuusministerinä neuvottelussa SKOP-johdon kanssa yhteen omat velkajärjestelyt ja Tampella-konsernin vastuukeskittymän purkamisen. Oikeuskansleri Jorma S. Aalto ei silti nähnyt lausunnossaan tasavallan presidentille syytä nostaa prosessia Juhantalon toimista valtakunnanoikeudessa.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta pyysi sitten oikeuskanslerilta jutussa virallisen esitutkinnan. Valiokunta päätyi sen pohjalta yksimielisesti eri tulkintaan kuin oikeuskansleri. Kun eduskunta määritti kantansa kesäkuussa 1993, sekään ei sallinut asian raueta. Edustaja Juhantalon esitettyä vastineensa eduskunta hyväksyi lopulta perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Niinistön ehdotuksen nostaa syyte häntä vastaan.

Yhden virkatoimen lainvastaisuudesta syksyllä 1992 muistuksen tehneen kansanedustajan, Tuulikki Ukkolan, mukaan Juhantalo oli varmasti vanhan mädäntyneen poliittisen kulttuurin viimeinen edustaja. Hän kyseli, kuinka paljon vastaavia asioita oli aiemmin painettu villaisella, ja syyllisti myös voimakkaasti poliitikkojen ja talouselämän liian läheiset yhteydet. Ukkolan mukaan lehdistö oli tehnyt erin-

omaista työtä tuodessaan asiat julki. Niin piti tehdä jatkossakin. On kaivettava, tongittava ja paljastettava, mutta tietojen on myös ehdottomasti pidettävä paikkansa. Niin julmettuja syytöksiä, mitä Juhantaloa kohtaan esitettiin, ei kerta kaikkiaan saanut heittää lonkalta, olipa kysymys kirjasta tai lehtijutusta Ukkola, itsekin toimittaja, muistutti.

Pääosa kansanedustajista lähestyi aihetta huomattavasti Ukkolaa viileämmin laajassa keskustelussa, joka televisioitiin kaikelle kansalle. Pankinjohtajien vastuukin nousi esille puheenvuoroissa. He olivat myös tehneet virheitä mutta valtio maksaa -hengessä. Edustajatoveri Rinnekään ei onnistunut keventämään hyvin kireää tunnelmaa vakuuttamalla, että »betonialan yrittäjät eivät tänne huomenna lähetystönä ilmesty.» Anneli Taina julisti: »Emme saa enää valita johtaviin tehtäviin ihmisiä, joille politiikka on vain pelaamista ja oman edun tavoittelua.» Miten tämä jalo periaate olisikaan sitten käytännössä testattu.

Kun SP joutui ottamaan SKOP:n haltuunsa, sen johtokunta kävi erittäin kovaa painostusta minua kohtaan, että minun on otettava Tampella heiltä valtion yhtiöksi, Juhantalo puolustautui. Minä en painostukseen milloinkaan suostunut. Viestillään edustaja halusi todistaa, ettei tällainen henkilö mitenkään voinut koplata omia ja Tampellan rahoja. Äänestyksessä silti vain kuusi kannatti asian raukeamista, 115 oli vastaan, kolme äänesti tyhjää ja peräti 75 oli poissa. Kauko Juhantalon asiaan kuuluva selvitys valmistui 23. kesäkuuta 1993.

Juhantalo, joka siviilissä oli asianajaja, piti tapaustaan ainoana Wegeliuksen kirjan laajempaa huomiota herättäneenä kohtana. Hän väitti, ettei Wegeliusta, Summaa ja Puhakkaa mitenkään voida kuulla todistajina eikä heidän kertomuksilleen antaa todistajan lausunnon painoarvoa. Niiden näyttöarvoa punnittaessa muutoinkin piti ottaa huomioon, että Tampellalla ja SKOP:lla oli tutkittavana olevassa asiassa hyvin vahva taloudellinen intressi. »Wegeliuksen suuhuni panemat väitteet ovat sen verran voimakkaita, että jos olisin niin sanonut, olisi tämä kyllä kuulijan muistissa.»

Juhantalon väite todettiin monella suulla kestämättömäksi eikä hänen selvityksensä katsottu tuovan mitään uutta esillä olevaan juttuun. Juhantalo yritti myös lehdistön kautta ajaa asiaansa väittämällä, että perustuslakivaliokunta on otettu politiikanteon välineeksi. Ratkaisevassa äänestyksessä annettiin 43 jaa-ääntä, 125 ei-ääntä, 3 tyhjää ja 28 poissa ja Juhantalon juttu siirtyi valtakunnanoikeuteen.

Mauno Koivisto katsoi, että Juhantalon ero ministerin tehtävistä meni vähän liian heppoisasti iltapäivälehtien piikkiin. Hänellehän oli tyypillistä puolustaa tiukasti nimittämiään ministereitä ja virkamiehiä, olivatpa heidän päätöksensä kuinka epäonnistuneita tahansa. PSP:n pääjohtaja Seppo Lindblom oli yksi heistä. »Mutta jo se, että yrittäjä, vaikeuksissa oleva vielä, on ministerinä, on mahdoton yhdistelmä», totesi Haavikko. Eikö Kauko Juhantalo alun alkaen ollut ylivelkaantuneena kelpaamaton ministeriksi ja aivan erityisen sopimaton kauppa- ja teollisuusministeriksi, Haavikko myös kyseli.

Koivisto arvosteli julkisesti juristeja ja korkeinta oikeuttakin. Ne tulkitsivat pankki- ja velkakirjalakeja heikommassa asemassa olevan velallisen eduksi pankkia vastaan. Hänestä olisi pitänyt nähdä, että se ajaa pankit suuriin taloudellisiin vaikeuksiin. Toista mieltä olleet puolestaan väittivät, että presidentti oli nostanut lausunnoillaan merkittävästi syyttämiskynnystä. Myös ylin syyttäjäviranomainen, oikeuskansleri Jorma S. Aalto edusti pankinjohtajien syyttämisestä puheen ollen ns. varovaisuuslinjaa; syytteitä ei pitänyt nostaa varmuuden vuoksi.

Valtakunnanoikeudessa tuomion saanut Juhantalo totesi, kun hän pyrki uudelleen eduskuntaan, ettei häntä saanut verrata muihin rikollisiin. »Minuthan tuomittiin valtakunnanoikeudessa, jossa valamiehistö ja tuomaristo koottiin poliittisin perustein.» Hän ei nähnyt ehdokkuudelle moraalisia esteitä, tavallaan päinvastoin: tavallinen kansa sai näin ilmaista kantansa hänen tapauksessaan. Lausunto kertoo poliittisesta moraalista. Paikallinen väki tekikin hänestä marttyyrin ja – kansanedustajan. Tapaus Juhantalo jäi viimeiseksi valtakunnanoikeudessa, jonka perustuslain muutos jo muutamaa vuotta myöhemmin siirsi historiaan. Mutta sitä seurasi nopeasti eri puolille maata haaronut, pankkikriisiin tavalla tai toisella liittynyt oikeudenkäyntien ketju.

Toivo elpyy verkkaasti

Kaikkein kriittisimpiä aikoja maan taloudessa elettiin maalis-huhtikuussa 1993, kuten alussa todettiin. Suomen Pankin harvoin hätääntyneenä nähty pääjohtaja Sirkka Hämäläinenkin ennusti tilanteen kriisiytyvän parissa viikossa, kun Standard & Poor'sin mitä todennäköisimmin laskisi maan luottokelpoisuutta vähintään yhdellä pykäläl-

lä, mikä nostaisi uusien luottojen kustannuksia. Mutta laitos pudotti Suomen luottokelpoisuuden kerralla kaksi porrasta alaspäin, mikä panikin kansainväliset pankit vakavasti miettimään maan velanmaksukykyä. Myös suomalaisten yritysten luottamus Suomeen ja maan päättäjiin horjui.

Kaksi amerikkalaisyritystä Moody's ja Standard & Poor's huolehtii maailmanmitassa valtioiden ja yritysten luokituksesta ja niiden yksinvaltaisia päätöksiä kunnioitetaan ja pelätään. Kumpikin ennustaa luottokelpoisuutta, velanottokykyä. Niiltä ostettu arvio edesauttaa lainan saantia kansainvälisiltä markkinoilta. Yritysten edustajat käyvät noin kerran vuodessa tarkkailtavassa kohteessa. Heidänkin on havaittu tekevän virheitä. Esim. SKOP sai Moody'silta hyvän luokituksen vielä heinäkuussa 1991, kun pankin arvioijalle selvisi, että keskuspankki hoitaa tarvittaessa SKOP:n velvoitteet.

Mutta käänne parempaan tapahtui jo kiirastorstaina 8. huhtikuuta 1993. Valtiovarainministeri Iiro Viinanen vetosi silloin lujasti elinkeinoelämän johtajiin, jotta he auttaisivat valtiota uhanneen likviditeettikriisin torjumisessa. Kun hallitus lupasi pysäyttää valtion velkaantumisen vuoteen 1997 mennessä ja sitoutui myös uusiin menoleikkauksiin, viesti meni perille ja teollisuus päätti osallistua talkoisiin. Teollisuuden avainhenkilöt panivat sanan kiertämään, että yksityiset yritykset palauttaisivat vientituloja ja auttaisivat siten purkamaan syntyneitä paineita. Hyvä kierre lähtikin liikkeelle. Korot laskivat, markka vahvistui. Suistuminen rotkoon, kansainvälisen valuuttarahaston valvontaan, saattoikin olla vain tuntien kysymys, pääteltiin jälkikäteen.

Myös Masa Yards sai aikaan mittavan valuuttavirran Suomeen, kun pääsiäisen tienoissa varmistui Suomen kaikkien aikojen suurin vientikauppa. Neljän-viiden mrd. mk:n kaasulaivatilauksella lähiidästä oli varsin huomattava psykologinen vaikutus taistelussa talousvaikeuksia vastaan. Telakka sai joulukuussa 1993 vielä 5,1 mrd. markan loistoristeilijätilaukset, joita pidettiin perustellusti paremman huomisen airueina. Suomen talouden vuosi 1994 alkoi siten hyvin. Vaihtotase kääntyi ylijäämäiseksi, kokonaistuotannon lasku pysähtyi, teollisuustuotanto ja vienti olivat ennätystasolla, markkinakorot jatkoivat laskuaan ja inflaatio pysytteli alhaisena. Kotimarkkinoiden lama valitettavasti jatkui. Sen seurauksena työttömyys pysyi erittäin korkeana ja kansalaisten ostovoima heikkona. Pankkien kokonais-

Jälkikäteen on laskettu päivän tarkkuudella, että käänne parempaan tapahtui Suomessa kiirastorstaina 8. huhtikuuta 1993. Myös Masa Yards sai aikaan mittavan valuuttavirran Suomeen, kun samoihin aikoihin varmistui Suomen kaikkien aikojen suurin vientikauppa. Neljän–viiden mrd. markan kaasulaivatilauksella Abu Dhabiin oli varsin huomattava psykologinen vaikutus taistelussa talousvaikeuksia vastaan. Telakka sai joulukuussa 1993 vielä yli viiden miljardin markan loistoristeilijätilaukset.

luottokanta supistui 1994 kahdeksan prosenttia. Erityisen nopeasti vähenivät valuuttaluotot.

Devalvoitunut markka, palkankorotuksista pidättyminen 1992–93 ja saneerauksista johtunut tuottavuuden kasvu siivittivät viennin nousuun mutta lisäsivät myös kustannuksia työttömyyden kautta. Keväällä 1994 kauppamatkustajat lensivät, laskettelubisness ja kukkakauppa nousivat ja mainosala alkoi puolestaan jo kärsiä työvoimapulasta, terästeollisuus kääntyi nousuun ja tyhjät toimitilat täyttyivät jne. Teollisuustuotannon kasvu ylitti 1990-luvun puolivälissä peräti viidenneksellä lamaa edeltävän tason. Vaikka talouskriisi alkoi jo olla ohi, vielä sen jälkeenkin jatkui konkurssien, pakkorealisointien ja luottotappioiden vyöry. Pahin oli kuitenkin selvästi ohitettu.

- *STS-Pankki joutui vaikeuksiin ja fuusioitiin KOP:iin loppuvuodesta 1992. Pankin tilintarkastajilla ei näytä olleen kylliksi tietoa pankin ongelmista. Sisäpiiritietoa vuoti toisaalta julkisuuteen KOP:n ympärillä käydyssä mediasodassa. Pääministeri Harri Holkerin kerrotaan saaneen tietoa SKOP:n tilasta vasta keväällä 1991, kun hän palasi hallituksesta SP:iin. Avoimuus ja sen puute näyttelivät edelleen suurta roolia pankkikriisissä.*
- *Asiantuntijat hahmottivat kriisin keskeiset syyt jo ennen kuin sen huippu saavutettiin 1993. Myös suuri yleisö pääsi niistä halutessaan perille valveutuneiden joukkotiedotusvälineiden välityksellä. Asiantuntijat ja kansanedustajat halusivat ottaa oppia pankkikriisistä. Monet vaativat, että se pitää tutkia huolellisesti.*
- *Heti vuoden vaihteen jälkeen 1993 kova arvosteluryöppy kohdistui Suomessa pankkijärjestelmään, hallitukseen ja Suomen Säästöpankkiin. SKOP ja SSP nostettiin koko pankkikriisin ilmentymiksi. Ongelmia oli yritetty ratkoa taustalla pitkään ja kiivaasti, mutta sitä suuri yleisö ei voinut yksityiskohtaisesti tietää.*
- *Myös poliitikkojen kiinnostus pankkikriisiä kohtaan lisääntyi. Kansanedustajat olivat saaneet lisääntyvässä määrin palautetta kentältä, mikä selitti aktiivisuuden. Pankkikriisi nousi pöydälle välikysymyskeskustelussa ja päätettäessä vakuusrahastolain muutoksista. Keväällä 1993 jaettiin ensimmäiset pankkitukirahat mutta tärkeä omaisuudenhoitoyhtiöratkaisu siirtyi syksyyn.*
- *Hallitus piti pankkituen jakamisen yhtenä lähtökohtana avoimuutta ja julkisuutta. Ongelmia ei käynytkään enää salaaminen, koska arviot kokonaistarpeesta pettivät yksi toisensa jälkeen ja tuki paisui yhä. Opposition mukaan lakiesitys ei lisännyt avoimuutta. Se politikoi avoimesti lakimuutoksella. Aikataulusta tuli asiaa tärkeämpi, vaikka kriisi paheni edelleen.*
- *Eduskunta ottikin ponsilausumalla avoimesti vastuun maan pankkijärjestelmän toiminnasta keväällä 1993, kun hallituksen sanaan ei luotettu. Valtion vakuusrahasto siirrettiin valtioneuvoston ja valtiovarainministeriön alaisuuteen. Samaan aikaan orastivat myös ensimmäiset parempien aikojen merkit.*

Vanhat rakenteet murtuvat

Kauppaa SSP:n omistuksesta

Motto: Jos tärkeän päätöksen lykkäämiseen
on mahdollisuus, kunnon byrokratia,
julkinen tai yksityinen,
tulee löytämään sen.
(C. N. Parkinson)

Moni pankki päätti liittyä jäseneksi Suomen Säästöpankkiin, koska sillä oli optimistinen näkemys ryhmän tilasta ja vankka usko, että ongelmista selvitään kyllä valtion tuen turvin ja keskinäiset voimavarat yhdistämällä. Mutta miten kävikään: vakavaraisten säästöpankkien pääomat hupenivat kokonaan talousvaikeuksissa olleiden pankkien tappioihin. Kun SSP:n liikkeelle lähtökin vaati massiivista tukea valtiolta, vakuusrahasto käytti isännän ääntä pankissa. Sen tuki edellytti yksityiskohtaista, vuodet 1992–97 kattanutta tervehdyttämisohjelmaa. SSP suuntautui sen mukaan selkeästi kohti yksityisasiakkaita ja kustannustehokkuutta vähentämällä henkilökuntaa ja supistamalla palveluverkkoa vähintään 30 prosentilla. SSP:n piti lisäksi tasapainottaa rahoitusasemaa supistamalla markkinaehtoista varainhankintaa ja vähentää riskejä kirjaamalla luottotappioita etupainoisesti. Riskipitoisia aloja ja asiakkaita ei myös saanut jatkoluotottaa tavoitteena nollatulos 1996.

SKOP:lla ja SSP:llä ei ollut tulevaisuutta itsenäisinä pankkeina. Mitä nopeammin pankit annettaisiin jonkin toisen johtoon, sitä nopeammin alasajo alkaisi ja lisätuen tarve loppuisi, ajattelivat viranomaiset. Kilpailijoiden pääjohtajat neuvottelivat asiasta jo tammikuussa 1993 pää- ja valtiovarainministerin kanssa. Prepula taas aloitti välittömästi väkevän vastahyökkäyksen. Liikepankit olivat kätkeneet, hän päästeli, taseisiinsa hoitamattomia luottoja. Nuo kuplat puhkeavat, kun liikepankit joutuvat vakuusrahaston vierihoitoon muutaman kuukauden kuluessa. Prepula laskeskeli, että vuoden lopulla kaikki pankit olisivat rahaston hallussa. Säästöpankit aiotaan kaapata, hän

uhosi ja jatkoi uhoaan:» – – sen verran olen kierrellyt eri poliittisia ryhmiä, että tiedän, ettei tukea ole sielläkään vaan koko kuvio on sikäli täysin utopistinen.»

Taisteluhansikas synnytti heti kärkevän keskustelun. »Saatana, mua rassaa, että aina kun alkaa kellot kilistä, sanotaan, että pankkisalaisuus», menosi nimetön säästöpankkimies ja jatkoi katkerasti: »Juuri tällä tavalla luottamusmiehet pidetään koko ajan pihalla. Pankkisalaisuutta on kahdenlaista. On sitä, joka kerrotaan kaikille ja sitä, jota ei kerrota kenellekään.» Siitä saatiin sp-ryhmän kujanjuoksussa jatkossa vielä lisänäyttöä. Kilpailijat puhuivat sp-kriisistä ja tuen kilpailua vääristävästä vaikutuksesta. Taustalla vaani pelko SSP:stä tulevana kilpailijana.

SYP:n Vesa Vainio vaati 29.1.1993 SSP:n lakkautusta pikaisesti, koska SSP ja SKOP olivat pohjattomia kaivoja, joihin upposi pankkimiljardi poikineen ilman toivoa, että tuki saataisiin joskus takaisin. Poliittinen keskustelu sen sijaan kallisti suomalaisten pankkien ulkomaisia lainoja. Vainio kiisti Prepulan syytökset, että muut pankit piilottelisivat taseissaan pommeja. Tunnemme oman pankkimme ulkopuolisia paremmin, hän totesi, minkä lisäksi viranomaiset edellyttivät kaikilta samoja kirjauksia. Vesa Vainio torjui painokkaasti käsityksen yleisestä pankkikriisistä. Hänestä oli oikeudenmukaista puhua nimenomaan säästöpankkikriisistä.

Taloustoimittaja Teemu Luukasta SSP olikin alkanut muistuttaa suu- ja sorkkatautista lehmää, jonka kurkkutorvessa nyt roikkui joukko verenhimoisia ahmoja. Niitä edustivat pääosin kulisseissa käydyssä pelissä hänestä suurten liikepankkien pääjohtajat, jotka nakersivat säästöpankkien elinmahdollisuuksia puheillaan niiden pilkkomisesta. SSP:ta jakoivat aivan alkuvaiheessa Komi, Lindblom ja Vainio. Myös KOP:n Voutilaisesta suomalaisen pankkijärjestelmän kilpailuasetelmia vääristi se massiivinen pankkituki, jota yksi viidestä pankkiryhmästä nautti. SSP kanteli luottamusmiestensä kautta näistä puuhista ja lobbailusta myös pääministeri Aholle, joka vaatikin SSP:lle työrauhaa toteuttaa tervehdyttämissuunnitelmansa.

Ajan tasalla ollut kilpailuvirasto tilasi jo loppuvuodesta 1992 Rainer Lindbergiltä pankkituesta ja kilpailusta selvityksen, joka valmistui vuoden kuluttua. Paras rakennevaihtoehto oli terveen ja toimivan kilpailun kannalta selvityksen mukaan, että sp-ryhmä ei tarvitse lisää tukea ja pysyy itsenäisenä. Jos tarve lisääntyisi, kilpailuneutraalein vaihtoehto olisi PSP:n ja sp-ryhmän fuusio. Viimeksi mainitun ongel-

Pankkien kyltit ja mainosvalot menivät moneen kertaan uusiksi kriisin uudistaessa pankkien rakenteita. Säästöpankin tunnus teki Mannerheimin- ja Kaivokadun kulmassa 1994 tilaa KOP:n kyltille.

miin ei paneuduttu sen mukaan kylliksi vakuusrahaston järjestäytymisestä ja resurssien suuntaamisen viivytyksistä johtuen. Sp-ryhmä tarvitsi jatkuvasti tukea, koska sen johto ei minimoinut riittävän tehokkaasti pankkitukea. Kilpailuoikeuden kannalta taas oli ongelmallista hyväksyä tukea pankkiryhmälle, jota ei uskottu saatavan kannattavaksi ainakaan kohtuullisessa ajassa ja jos voitiin osoittaa, että pankkiryhmä ei toiminnassaan noudattanut kilpailuneutraliteetin periaatteita.

SKOP:lle/SSP:lle osoitettu pankkituki tuhosikin tuhansia yrityksiä ja jätti valtavan määrän ihmisiä työttömiksi. Pankkituen valvonta ei onnistunut täydellisesti. Aikaisessa vaiheessa ehdotettiinkin, että jos tuki osoitetaan yrityksille korkotukena ja korottomina lainoina, ne pystyisivät kenties hoitamaan lainansa pankeille, jotka nekin olisivat pelastuneet ja työpaikat säilyneet. Ehdotusta ei kokeiltu, mutta se olisi vaatinut varmasti lisää byrokratiaa. Näin tapahtui tulonsiirto yksityisiltä ja pieniltä yrityksiltä pankeille ja niiden omistajille.

Kun kansanedustaja Sulo Aittoniemi jätti huhtikuun puolimaissa 1993 eduskunnassa hallituksen vastattavaksi kysymyksen, oliko hallituksella mitään konkreettisia suunnitelmia SSP:n ja SKOP:n tulevaisuudesta, valtiovarainministeri Viinanen vastasi hänelle. Kerrattuaan lähiajan tapahtumia ministeri korosti, että kyseisiä pankkeja koskevat päätökset olivat osa koko pankkijärjestelmän rakenneratkaisua. Päätökset olivat Viinasen mielestä vaikeita ja kauaskantoisia ja edellyttivät tuekseen vielä lisäselvityksiä. Mahdollisista ratkaisuista ei voida, ministeri halusi täsmentää, »niiden markkinavaikutustenkin vuoksi antaa valmisteluvaiheessa julkisuuteen tietoja.» Siihen oli eduskunnankin tyydyttävä.

SSP:tä vastaan hyökkäilleet saivat kesäkuussa sivustatukea myös presidentti Koivistolta, josta valtion tuki pankkijärjestelmälle ja sp-ryhmälle oli »pöyristyttävää luokkaa». Pankkijärjestelmää piti leikata mieluummin ennemmin kuin myöhemmin. Tavan takaa putkahti Koivistosta esiin uusi vaihtoehto, jonka haitat ja edut todettiin ja jäätiin sitten odottamaan, kuin olisi vielä jostain ollut löydettävissä joku kokonaan uusi ratkaisulinja esitettyjen päälle, joka olisi kaikkien hyväksyttävissä. Vielä tätäkin selkeämmin presidentti arvosteli säästöpankkeja *Keskisuomalaisessa* 6.7.93. Sp-ryhmä sai hänestä jo kadota. Säästöpankkimiehenä kenttäkokemuksensa hankkineen, korkean tahon arvostelu legitimoi SSP:n pilkkomisen, mitä Koivistolla näyttää myöhemmin olleen tarvetta vähätellä. SSP:n Prepula ei epäröinyt vastata presidentin arvosteluun. Hän ei nähnyt terveen pankkitoiminnan likvidoinnille mitään perusteita. Rahoituksen saatavuus piti turvata. Runsas viidennes kotimaan talletusmarkkinoista olikin juuri säästöpankeissa. Prepulalle huomautettiin heti, että terveellä liiketoiminnalla ja silloisella säästöpankkitoiminnalla ei ollut paljonkaan yhteistä. Koivistolle vastasi myös professori Erkki Pystynen, jonka mielestä SSP:n lopetus on suuren luokan petos terveitä säästöpankkeja kohtaan.

Myös vakuusrahastouudistus – Heikki Koivisto aloitti puolivälissä toukokuuta 1993 – edesauttoi asiaa. Yhdysvaltalainen Merril Lynch käynnisti selvityksensä SKOP:n ja SSP:n taloudellisesta tilasta ja myyntiarvosta. Julkisuudessa puhuttiin tarkoituksella neljästä ratkaisuvaihtoehdosta mutta jako alkoi varsin aikaisin näyttää kaikkein käyttökelpoisimmalta. Vakuusrahastossa päädyttiin jaon kannalle viimeistään alkukesällä. Ahon pääministerikautta tutkineen Risto Uimosen mielestä Aholla alkoi jo helmikuussa kirkastua selvä vakaumus, mitä säästöpankeille pitäisi tehdä. Kun Aho ryhtyi selvityttämään kriisiä ohi nor-

maalin virkatien, hän turvautui tietämättään presidentin kanssa samaan henkilöön: SP:ia pitkään palvelleeseen Markku Puntilaan, jota Esko Aho pyysi arvioimaan pankkikriisin hoidon vaihtoehtoja.

Ahon ajatus kulki Koiviston mukaan siihen suuntaan, että Puntila jututtaisi kahden kolmen viikon mittaan pankkien ylintä johtoa saadakseen selville, mitä he ovat ajatelleet. Aho ehdotti hänelle apuriksi Vesa Vihriälää SP:sta, mutta Puntila, joka ei tuntenut asiantuntemustaan täysin riittäväksi, olisi ottanut mukaan myös Kalevi Kauniskankaan, joka oli juristi ja jolla oli tuntemusta sekä pankkivalvonnasta että surullisia kokemuksia pankkitoiminnasta. Puntila varoitti Ahoa, että tästä asiasta ei voi isommalla eikä pienemmällä joukolla absoluuttista totuutta löytyä, mutta oli kuitenkin taipuvainen suostumaan. Puntila ei halunnut virallista suomenpankkilaisen asemaa vaan tahtoi toimia myös presidentin »epävirallisena avustajana ja fundeerajana». Puntila suositteli muistiossa toukokuussa 1993, että SSP myytäisiin PSP:lle, mutta Aho ja Koivisto eivät lämmenneet ajatukselle. Koivisto ehkä siitä syystä, että hänelle läheinen PSP:n pääjohtaja Lindblom harasi voimakkaasti hanketta vastaan.

SSP:n kohtalon uskotaan ratkenneen juhannuksen alla 1993, kun vakuusrahaston Koivisto esitteli suppealle ministeriryhmälle Kesärannassa aiheesta muistion, joka rakentui SSP:n pilkkomisperiaatteelle. Vaikka valmistelu käynnistyi, Aho, Viinanen ja Heikki Koivisto vakuuttivat julkisuudessa tämän tästä, ettei asiaa ollut ratkaistu. Päinvastainen menettely olisikin vaarantanut myytävän pankin hinnan. Ratkaisulla oli kuitenkin kiire. Sp-ryhmään oli jo uponnut maan kaikkien palkansaajien vuotuisen tuloverokertymän verran valtion tukea – 32 mrd. markkaa.

Kilpailijat julistivat kesällä 1993 avoimen sodan SSP:lle. Pertti Voutilaisen mukaan tuki SSP:lle vaaransi muiden pankkien kannattavuutta. Hän arveli, että SSP maksoi tuen turvin liian kovaa hintaa talletuksille ja varoitti, että SSP jää pian ainoaksi kannattavaksi pankiksi valtakunnassa. Paavo Prepula taas kehui pankkiaan todeten, että tervehdyttäminen oli muilta tekemättä ja väistämättä edessä. KOP:n Matti Korhonen murjaisikin: »...mikä tahansa pankki voisi kehua tervehdyttämisellä, jos olisi saanut valtiolta 30 miljardia vastikkeetonta rahaa». PSP:n Seppo Lindblom hermostui, että hänen pankkinsa joutuisi ottamaan valtion toisen pankkiryhmän, säästöpankit, ja paljasti TV 1:ssä, että neljä liikepankkia oli valmiina »ajamaan alas» ja

jakamaan säästöpankit. Vakuusrahasto vastasi maanantaina Liisa Halmeen suulla, että kaikki vaihtoehdot olivat edelleen avoinna. Se halusi ratkaista sp-ryhmän kohtalon »mahdollisimman pian». Myös Vainio ehdotti sp-ryhmän alasajoa, vaikka SSP:n pilkkomisen todennäköisyys nähtiinkin SYP:ssä elokuussa 1993 vielä valitettavan pienenä. Ja säästöpankeissa jatkui asiakaskato.

Poliittisten päättäjien mielenrauhaa koetteli epävarmuus siitä, mikä oli myytävän pankin oikea hinta. Erityisesti Aho pelkäsi hankkeen poliittista riskiä. Hänen ja vakuusrahaston neuvotteluissa päätettiin aivan viime vaiheessa pyytää KOP:lta vielä kilpaileva tarjous. Mutta se asetti kaksilla korteilla ilman omaa syytään pelaamaan joutuneen Voutilaisen ikävään asemaan. Hän ei halunnut pettää pankkileiriä, mutta valtiovaltakin sai jotenkin selustansa turvatuksi. Kyseinen hanke käy ymmärrettäväksi myös sitä kautta, että valtiovalta ja KOP pohtivat syksyyn 1993 saakka kulisseissa turhaan myös ns. Kansallis-Säästöpankki- hanketta. Kun neljä rahalaitosta sitten pääsi periaatteelliseen yhteisymmärrykseen SSP:n jakomallista, SYP:n Vainio toimi yhteyshenkilönä ministeri Viinaseen, joka ilmoitti, että valtiokin saattoi hyväksyä mallin.

Samoihin aikoihin SKOP:sta SP:iin palannut Jännäri tilitti, että SP ja pankkitarkastusvirasto olivat olleet liian lepsuja. »Kaikki ovat syyllisiä, eniten pankit itse.» Valvonta kattoi pääjohtajan tehtävistä luopuneen miehen mielestä 1980-luvulla kyllä lain kirjaimen, mutta se ei riittänyt uudessa tilanteessa, kun rahamarkkinat vapautettiin.

Yksityiskohtainen jakoesitys valmistui parissa viikossa. Olihan hanketta valmisteltu vuoden alusta lähtien, vaikka se olikin ollut 9. päivään syyskuuta »vain alustavaa». SSP:n ja SKOP:n johto vaati katkeraan loppuun saakka, että pilkkomispuheille piti panna piste. Se antoi *Kauppalehden* pääkirjoittajalle aiheen muistuttaa, että »säästöpankkien isäntä on maan hallitus». Jos isäntä päättää vaihtaa tilan tuotantosuuntaa ja myydä tilan hyviä tai huonoja osia jollekin tai jopa pelata kortilla koko tilan, pehtoorilla ei ole asiaan nokan koputtamista. Kilpailijat laskivat, että sp-ryhmän alasajo parantaa kolmantena vuonna tulosta kolmella miljardilla. »Vaihtoehtoja punnitaan ja niistä valitaan veronmaksajille edullisin», todisteli ministeri Viinanen yhä julkisuudessa.

Paavo Prepulan suunnitelma karsia SSP:n ja SKOP:n päällekkäisiä toimintoja katsottiin vastahyökkäykseksi. Vakuusrahaston johtokin tyrmäsi ajatuksen, että pankit sijoitettaisiin saman kattoyhtiön

Säännöstelykausi kasvatti pankkien palvelutarjonnan liian laajaksi. Asiakkaita palveli 3 344:ssä pankkikonttorissa vuonna 1990 yli 50 000 pankkitoimihenkilöä. Vuonna 1995 konttoreita oli enää 1 853 ja henkilökuntaa 32 099. Maan hienoimmat pankkisalit, tässä SYP-Aleksanterinkadun konttori, löytyivät pääkaupungista.

alle. Prepula ilmoitti eduskunnan valtiovarainvaliokunnalle 6.9.1993 tervehdytetyn pankin arvoksi 15 mrd. markkaa. Taistelu alkoi saada sellaiset mittasuhteet, että Heikki Koivisto olisi halunnut erottaa Prepulan heti mutta luopui hankkeesta. SSP:n henkilöstö ehdotti STT:n välityksellä Aholle ja valtiovarainministeriölle miljardin markan annin järjestämistä. SSP:n henkilöstö joutui pankin pilkkomishuhujen vuoksi paniikkiin, koska pankit eivät olleet kiinnostuneita SSP:n konttoreista eikä henkilökunnasta vaan pankin taseen terveistä osista. Henkilöstö vaati pikaista päätöstä ja uhkasi jopa lakolla.

Pankkien kujanjuoksuun liittyi myös kummajaisia. Rehtori Risto Ihamuotila vaati Helsingin yliopiston avajaisissa syyskuussa 1993 vuodelle 1994 varatusta pankkituesta lohkaistavaksi puoli miljardia markkaa yliopistolaitokselle. Pohjalainen Pentti Mäki-Hakola saikin aiheen todeta *Ilkassa* muun muassa: »Taisipa joku muukin populistirehtori

lausua näitä päättömyyksiä, vaikka opettaa itse taloudellisia asioita. Ei ole ihme, että kadun mies ei aluksi tajua, mistä on kyse, kun yliopistojen rehtoritkin kulkevat huppu silmillä.» Vakuusrahaston Heikki Koivisto totesi samoihin aikoihin: »Pankkikriisistä on tullut kommunikaatio-ongelma. Asiat ovat niin monimutkaisia, että ihmiset eivät voi niitä ymmärtää.» Mutta ennen kuin menneiden vuosien virheet on saatu korjatuiksi, pankkituki ei voinut hänen mielestään loppua. Näin on, mikäli maan rahajärjestelmä halutaan pitää pystyssä. Ei pankkitukea siis käytetä mihinkään tiettyyn tarkoitukseen. Nimenomaan viimeksi mainittu tosiasia oli suurelle yleisölle vaikeasti ymmärrettävä.

Laki omaisuudenhoitoyhtiöistä tuli voimaan 15.10.1993 poistaen juridiset esteet SSP:n jakamiselta. OKO:n, SYP:n, KOP:n ja PSP:n hallintoneuvostot kokoontuivat tarkastelemaan tilannetta. Kun se vuoti lehtiin, seurauksena oli poliittinen myrsky – hallituksen katsottiin harhauttaneen eduskuntaa. Vakuusrahaston johtokunta kokoontui 21.10. iltapäivällä, hallintoneuvosto illalla ja sitten maan hallitus. MTV:n uutiset tiesivät jo kello 22, mitä tuleman piti.

Ekan säästökassatallettajat nostivat samaan aikaan tilejään tyhjiksi ja säästökassasta lähti konkurssihuhujen jälkeen sata miljoonaa markkaa. Säästökassatalletukset rinnastettiin pian pankkitalletuksiin ja maksettiin pankkitukivaroista.

Arsenal Oy perustetaan

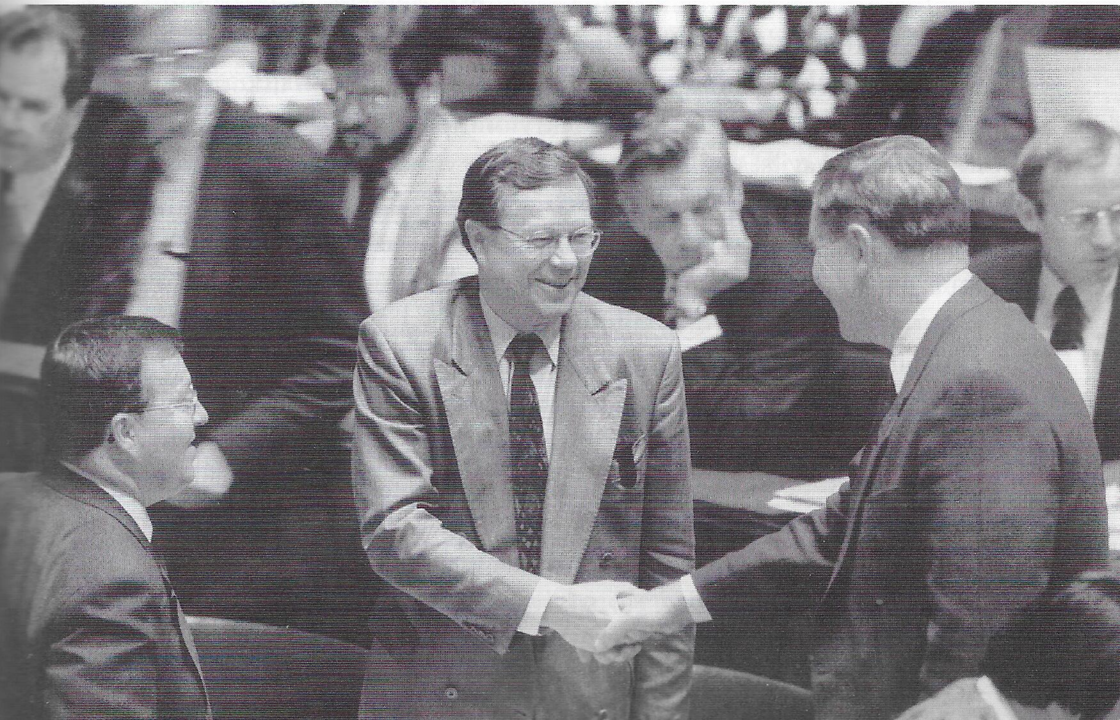
Kun ensimmäinen versio parkkipankkilaista valmistui heinäkuussa 1993, Sdp:n puheenjohtaja Paavo Lipponen kannatti kyseisen lain tarvetta. Eduskunta edellytti, että hallitus käy perusteellisesti läpi pankkijärjestelmän tervehdyttämisen vaihtoehdot ja ajoittaa tarvittavat toimenpiteet niin, että valtio voi luopua tukea saaneiden pankkien omistuksesta silloin, kun se on veronmaksajille ja valtion taloudelle edullisinta. Hallituksen ja vakuusrahaston oli silti pakko ennakoida ratkaisu päättäessään SSP:n jaosta. Koko hallituskaan ei oikein tiennyt, missä mentiin. Rajoitus olikin välttämätön. Muutenhan sisäpiiriläisiä olisi ollut liikaa. Hallitus pyysi SP:lta lausunnon mutta antoi ensin liian vähän taustamateriaalia. Vasta kun oikeuskanslerikin oli puuttunut asiaan, pyyntöä täydennettiin esittelymuistiolla, joka sisälsi vaihtoehdot.

Hallitukselle asian esitteli lopulta Eino Keinänen. Vakuusrahaston hallintoneuvostolle kerrottiin kirjallista vaitiololupausta vastaan sen pääpiirteet. Viinasesta se vuoti kuin seula ja lähteneet vuodot aiheuttivat äärimmäisen suuria vaikeuksia »pitää pää kylmänä tässä prosessissa».

Omaisuudenhoitoyhtiöt oli sitten pakko perustaa valtion neljännen lisätalousarvion yhteydessä lokakuussa 1993, koska monet muut uudistukset olivat niistä kiinni. Talousvaliokunnan pj Louekoski ei voinut olla ihmettelemättä, kuinka vähän asia jaksoi kiinnostaa. Yhtiöt olivat aivan muuta kuin julkisen keskustelun niihin iskemä roskapankki-nimitys. Markkinaehtoinen omaisuudenhoitoyhtiöhän pyrki auttamaan sinne joutuneita yrityksiä pahimpien vaikeuksien yli muita markkinoita häiritsemättä tai ajamaan ne hallitusti alas, jos se oli pankkien ja veronmaksajain yhteinen etu.

Pankkitukea valvoivat vakuusrahasto, pankkitarkastusvirasto/Rata, Suomen Pankki, valtiovarainministeriö, valtiontalouden tarkastusvirasto ja valtiontilintarkastajat. Silti keskustelussa haluttiin vielä asettaa epäilyksenalaiseksi, miten omaisuudenhoito toimii käytännös-

Sdp:n puheenjohtaja Paavo Lipponen onnittelee syksyllä 1993 talousvaliokunnan puheenjohtaja Matti Louekoskea siitä, että eduskunta oli vihdoin hyväksynyt omaisuudenhoitoyhtiöt. Runsaan puolen vuoden viivytys hankkeessa kasvatti varmasti pankkituen laskua.

sä. Laajan salailun jälkeen nyt kaikkia epäiltiin. Moni puhuja vaati pankkituen ehtojen kirjausta lakeihin eikä vain lisäbudjettien perusteluihin tai ponsiin. Vaikka eduskunnan perustuslakivaliokunta ajatteli samoin, niin ei tehty. Valtiovarainvaliokunnan mukaan jollakin piti välttämättä olla päävastuu kaikesta valvonnasta. Se suositti tehtävään pankkitarkastusvirastoa. Rikosten vanhentumisaika haluttiin pidentää kolmesta viiteen vuoteen.

Louekoski toivoi, että säästöpankeille annettaisiin työrauha. Hän piti sopimattomana sitä ärhentelyä, jota pankin johdon ja pankkia omistajan puolesta valvovan vakuusrahaston välillä oli käyty lehdistössä. Se varmasti vahingoitti pankin toimintaa ja loi merkillisen kuvan tavasta, jolla pankkijärjestelmässä valvovan viranomaisen ja pankin välistä keskustelua käytiin. Se taas hermostutti asiakkaat ja ulkomaiset liikekumppanit eikä ollut miellyttävää myöskään henkilökunnalle. Ministeri Viinanen oli osin samaa mieltä, vaikka pankkia vaurioittava keskustelu elikin hänestä omaa elämäänsä. Eduskunta hyväksyi omaisuudenhoitoyhtiölain 12.10.1993 sekä edellytti, että pankkituen julkisuutta pitää lisätä entisestään. – Suomen valtio ja vakuusrahasto perustivat 18.11.1993 Arsenalin, jonka toiminta käynnistyi vuoden 1994 alussa. Puolen vuoden kuluttua Arsenalin palkkalistoilla oli 505 henkilöä, konsernihallinnossa 79. Yhtiön tavoitevahvuus oli 560 henkilöä ja toiminta 23 paikkakunnalla.

Tutkimus arvosteli jälkikäteen, että sp-leirin väkeä palkattiin vakuusrahastoon ja Arsenaliin valmistelemaan SKOP:in oikeudenkäyntejä. Julkinen luottamus ja yleinen pankkituen hallinnon uskottavuus olisivat edellyttäneet toisenlaista rekrytointipolitiikkaa. Koska henkilöstöä oli saatavilla pankkien saneerausten vuoksi ja kyse oli suurista julkisista varoista, miksi luoda käsitys, että omaisuudenhoitoyhtiö olisi jatketta säästöpankkien toiminnalle. Arvostelun mielestä huono toiminta tuli tavallaan palkituksi. Asioiden hoidolla oli erittäin kiire ja uusia henkilöitä ei voitu kouluttaa tehtäviinsä, vasta-argumenteissa muistutettiin. Arsenalin kiireellisiä luotto- ja takauspäätöksiä tekikin alussa SSP:n alueorganisaatio, SSP:n erikoisrahoituskonttorit, joihin oli koottu ongelma-asiakkaita. Arsenaliin kerättiin noin 5 000 yksityis- ja 12 400 yritysasiakasta ja kuuden miljardin markan, kaikki säästöpankit käsittävä kiinteistömassa.

Hallituksen selonteossa pankkituesta vedottiin vuonna 1999 mm. Kiinteistötalouden instituutin selvitykseen. Sen mukaan Arsenalin

koko kiinteistöliiketoiminta onnistui hyvin, kun otettiin huomioon kiinteistömarkkinoilla vallinnut tilanne, kiinteistövarallisuuden laatu ja luonne sekä toimintaan kohdistuneet ulkoiset paineet.

Kilpailijat palastelevat SSP:n

Motto: Pankkitoiminta saattaa hyvinkin olla ura, josta kukaan ei toivu.
(J. K. Galbraith)

Hallitus päätti lopullisesti pilkkoa SSP:n aamuyöllä 22.10.1993. Pääministeri Aho ja valtiovarainministeri Viinanen tiedottivat siitä aamulla SSP:n hallintoneuvostolle Hotelli Intercontinentalin Ball Roomissa. Pääministerin mukaan säästöpankkiryhmän terveen pankkitoiminnan edellytykset raunioituivat jo 1980-luvun lopulla ryhmän virheellisen strategian seurauksena. Siitä syystä valtion oli pakko pelastaa SSP. Myyntipäätös viedään läpi vaikka väkisin, jos SSP ei suostuisi vapaaehtoisesti, Viinanen vakuutti. Ja vvr:n Koiviston epäkiitollinen tehtävä oli vastata kysymyksiin, joihin ei enää ollut uskottavia vastauksia. Katkeruus olikin Ball Roomissa käsin kosketeltavaa.

Pankit maksoivat 5,5 miljardin markan kauppahinnan sekä rahana, pääomatodistuksina että omina ja pörssiosakkeina. Jokaisella paikkakunnalla haluttiin estää yhden pankin nousu hallitsevaan markkina-asemaan. Siksi paikkakunnan ensimmäisen konttorin sai valita pankki, jonka markkinaosuus oli seudulla vähäisin. Oivasta periaatteesta huolimatta osuuspankkien markkinaosuus kasvoi 7–13 prosenttia Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Pirkanmaalla, Kanta-Hämeessä, Kymenlaaksossa, Vaasan läänissä sekä Lapissa. KOP:n asema vahvistui erityisesti pääkaupunkiseudulla.

SSP:n luovutussopimuksessa vakuusrahasto ja ostajat totesivat yksimielisesti, että Suomen pankkitoiminnan rakenne ei vastaa tulevaisuuden asettamia vaatimuksia. Oli välttämätöntä parantaa pankkien kannattavuutta, alentaa kustannustasoa ja tehostaa kilpailukykyä. Tehty ratkaisu toteutti allekirjoittajista kuitenkin »pankkijärjestelmän hallitun rakennemuutoksen». Nimenomaan purkamalla ylikapasi-

teettia sopimus edisti pankkijärjestelmän tehokkuutta ja oli lisäksi kilpailullisesti neutraali.

Pääjohtaja Pertti Voutilainen kiirehti vielä samana päivänä KOP:n pörssitiedotteessa vakuuttamaan, että SSP:n jako oli viisas teko. Aika näyttäisi, että se oli paras käytettävissä ollut vaihtoehto veronmaksajien ja myös pankkiasiakkaiden kannalta. Voutilainen muisti lisäksi mainita, että Kansallispankki vahvisti paikkaansa maan suurimpana pankkina. – *Kansan Uutisten* mukaan seuraavat eduskuntavaalit olisivat pankkitukivaalit, koska yhteistä rahaa oli poltettu pankkien pelastamisessa ehkä 80 mrd. markkaa. »Kansan viha saattaa kohdistua kaikkiin poliitikkoihin ja koko järjestelmään, jos syntyy kuva, ettei poliitikoista ole kaiken jälkeenkään muuhun kuin toistensa syyttelyyn», lehti pohti.

Op-ryhmä sai 246 konttoria, Postipankki 153, KOP 135 ja SYP 122. Kukin menetteli uusien konttoreidensa kanssa parhaaksi katsomallaan tavalla. Yhdyspankki esimerkiksi yhdisti ostetut ja omat konttorit vuoden 1994 aikana rationaaliksi kokonaisuudeksi, jossa liiketoiminnan kannalta turhat päällekkäisyydet purettiin mahdollisimman tehokkaasti. Haltuunoton periaatteiden mukaan ensin piti varmistaa pankin uuden asiakaskunnan hoito, säilyttää ostettu liiketoiminta, käynnistää määrätietoinen yhteistyö SYP:n entisen ja uuden verkoston kesken kummikonttoritoimintana ja lopuksi piti varmistaa uusien SYP:n konttoreiden henkilöstönkin työmotivaatio. Suunnitelmallisuus tuottikin tulosta; yhteenpano sujui pankissa kohtuullisen hyvin: 122 ostetusta ja 310 vanhasta syntyi 360 konttorin kokonaisuus. SYP:n rationalisointihyödyksi muodostui näin ollen suunnilleen 70 konttoria.

Vastaanottajapankit ottivat lainoista vain terveen kannan, joka oli määritelty tiukoin kriteerein. Vähäisiäkin riskeja sisältäneet lainat jätettiin nyt valtiolle. Ratkaisun edellytyksenä perustetun omaisuudenhoitoyhtiön vastuulle siirtyi lähes 40 mrd. markan edestä SSP:n sitoumuksia. Pankeilla oli oikeus siirtää valtion vastuulle vuoden 1994 loppuun asti kaikki suuret epävarmat saatavansa. Ratkaisu herätti katkeruutta säästöpankkien luottamusmiehissä, jotka katsoivat tulleensa petetyiksi. Katkeruus olikin ymmärrettävää pankeissa, joiden taloudellinen kunto oli SSP:hen liityttäessä ollut erittäin hyvä. Luottamusmiehet eivät toisaalta voineet olla täysin perillä SSP:n taloudellisesta tilanteesta. SSP:tä ei siis lopulta jaettu neljään vaan viiteen osaan; viides meni roskapankkiin.

Pääministeri Aho ja valtiovarainministeri Viinanen kertoivat 22.10.1993 Säätytalossa hallituksen infossa yöllä päätetystä Suomen Säästöpankin jaosta neljän kilpailijapankin kesken. Vakuusrahaston Heikki Koivisto kertoi ratkaisun yksityiskohdista.

Oulun Aluesäästöpankki esimerkiksi päätti liittyä SSP:hen, koska se uskoi hyvien ja huonojen säästöpankkien niputuksen turvaavan paikallisen, perinteikkään pankkijärjestelmän. Sen johto uskoi vahvasti, todisteli alueisännistön puheenjohtaja, professori Antti Palva, että paikallisen päätöksenteon itsenäisyys säilyisi. SSP:n Kainuun aluejohtaja Kalevi Mäkiaho jatkoi: »Minun mielestäni ja varmasti kaikki luottamusmiehet yhtyvät kantaani, että meitä on pahemman kerran petetty.» Aranko oli vedonnut kaikkiin, että hyvien alueiden pitää tulla mukaan, jotta turvataan valtion rahan saanti ja pankin pystyssäpysyminen. Ratkaisu oli sokki myös henkilöstölle, jolta päätös oli pakko salata loppuun saakka.

Paikalliset säästöpankit ry:ksi taas olivat järjestäytyneet SSP:n ulkopuolelle aikanaan jääneet. Sen pikakokous Kalannissa totesi, että pari vuotta sitten tehty ratkaisu jäädä SSP:n ulkopuolelle oli oikeaan osunut. Näiden pankkien (36) toimitusjohtajat toivottivat vekseltään uudet asiakkaat tervetulleiksi. Vireille pantiin myös mainoskampanja. Itsenäiset säästöpankit alkoivatkin heti perustaa sivukonttoreita suuriin keskuksiin. Myös eräät yksityiset asiakkaat paljastivat epäluottamuksensa vaatien jokaisen pennin pois vanhasta pankista, »mulla on mennyt luotto näihin pölhöihin pankinjohtajiin» -hengessä. Kun lapsuudesta lähtien myötäkäynyt pankki lopetti, surutyö vaatikin monilta pitkän ajan.

Turun kauppakorkeakoulussa valmistuneen väitöskirjatutkimuksen (1999) mukaan paikalliset säästöpankit selvisivät pankkikriisin myllerryksestä, koska niiden toimitusjohtajilla ja hallituksilla oli roh-

keutta vastustaa valtavirran kehitystä, sosiaalisia paineita ja voimakas tahto toimia itsenäisesti. Niillä oli myös hyvä talous ja vastarintakokemusta ajalta, jolloin paikallisia säästöpankkeja fuusioitiin aluepankeiksi. Itsenäisyyttä korostaneet säästöpankit turvautuivat myös merkittävästi keskinäiseen tukeen, joka antoi niille uskoa oman, erilaisen linjan mahdollisuuksiin.

Ylijohtaja Arangon mukaan koko Suomi olisi sukeltanut, jos SKOP olisi päästetty konkurssiin. Ulkomaisten pankkien pelättiin siinä silmänräpäyksessä vetävän talletuksensa Suomesta, myös muista pankeista. Siihen maan valuuttavaranto ei olisi riittänyt. SKOP:n ulkomaiset bruttovelat olivatkin silloin suuremmat kuin valtion virallinen valuuttavaranto. Maa olisi näin ollen joutunut nopeasti maksuvalmiuskriisiin. Pankit olivat keskinäisten velkasuhteitten takia uudella tavalla riippuvaisia toisistaan. Siksi yhden pankin konkurssi olisi voinut aloittaa peruuttamattoman ketjureaktion. – Kilpailevat pankkiryhmät olivat kyenneet kokoamaan rivinsä ja lyömään kiilaa SSP:n ja valtiovallan hyviin suhteisiin. SSP sai keskustassa, kokoomuksessa ja Sdp:ssä aikaisemmin ymmärrystä mutta kansantaloudellisten paineiden kasvaessa kansanedustajat ja valtiovallan edustajat hylkäsivät vaivihkaa pankin.

Säästöpankkien asiakkaita tervehti 26. lokakuuta 1993 lehdissä pilkkojapankkien näyttävä ilmoitus, jonka varmensivat pankkien nimet ja joka vakuutti jakajapankkien hyvää tahtoa sanatarkasti:

»Arvoisa Suomen Säästöpankin asiakas. Oma tuttu pankkikonttorinne jatkaa toimintaansa ja palvelee Teitä edelleen kaikissa raha-asioissanne Kansallispankkina, osuuspankkina, Postipankkina ja Yhdyspankkina. Palkkatilinne, pankkikorttinne ja kaikki muutkin palvelunne ovat täysin ennallaan ja osaavissa käsissä. Talletuksenne ovat turvassa ja lainanne jatkuvat ennallaan. Lähiaikoina kerromme Teille lisää palveluistamme. Tervetuloa asiakkaaksemme!»

SYP lupasi ottaa vastaan kaiken henkilökunnan, muut pankit taas työllistää vain »tarpeen mukaan». Jälkihaukkua kuultiin mm. SSP:n yhtiökokouksessa 30.10.1993. Tampereen aluesäästöpankin Erkki Pystynen piti myynnin menettelytapoja peräti »kunniattomina» ja »laittomina». Turun SSP:n pääluottamusmies puhui vuosisadan huijauksesta. Toivo Yläjärven mukaan tämä ei ollut pankkikriisin loppu, vaan yksi sen vaihe. Myös hän pettyi tapaan, jolla SSP:n kohtalo

ratkesi. Hallitus jätti hänestä käyttämättä vaihtoehdon, jossa itsenäistä SSP:tä olisi verrattu muihin vaihtoehtoihin, ja omistajilta loppui usko. Yläjärvi ymmärsi SSP:n pilkkomisenkin.

SSP:n neljän pilkkojan yhteisymmärrys syntyi oivalluksesta, ettei kukaan voisi yksinään ottaa haltuunsa SSP:n koko talletuskantaa jo pelkästään siksi, ettei tallettajia voi ostaa. Pankista voi ostaa vain luottokannan ja toivoa, että sen mukana pysyvät myös tallettajat. KOP:sta jakotyöhön osallistuneen pankinjohtaja Eino Halosen mukaan tärkeintä neuvotteluissa oli sitkeys. Tuhottoman monta kertaa tuli seinä vastaan: milloin missäkin lankeaa joku bondi, milloin Rata sanoo sitä sun tätä. »Ei muuta kuin uudelleen poteroihin, lisää pitsaa ja iltalamppu palamaan. Niin me vain keksimme ratkaisut ongelmiin.»

Monimutkainen kauppa noudatteli seuraavia kiemuroita:

1. Vakuusrahasto hankki täydellisen päätösvallan SSP:ssä. Pankit ostivat SSP:ltä konttorien terveen liiketoiminnan kauppahintaan yksi mrd. markkaa/pankki.
2. Pankit ostivat edelleen vakuusrahastolta SSP:n osakekannan, kauppahinta 1 markka/pankki.
3. SSP sijoitti omaisuudenhoitoyhtiöön heti 1,5 mrd. markkaa, joka poistetaan välittömästi.
4. SSP palautti vakuusrahastolle pääomasijoitusta 2,5 mrd. markkaa.
5. SSP päätettiin ajaa alas selvitysmenettelynä. Vakuusrahaston piti saada pääomasijoituksen palautuksena vähintään 1,0 mrd. markkaa ja enintään 1,5 mrd. markkaa.
6. Maksuvälineisiin liittyen vakuusrahasto sai myös option, jonka mahdollinen arvo voi olla jopa 150 milj. markkaa/pankki. Menettelystä sovittiin erikseen kunkin pankin ja vakuusrahaston kesken.
7. Terveen liiketoiminnan kauppahinta 1 mrd. markkaa/pankki täytyy poistaa 10 vuodessa (EVL 24 §)
8. Yhteenveto valtion saamasta vastikkeesta osoittautui lopulta seuraavaksi:
   – kauppahinta 4 mrd. markkaa
   – pääomasijoitusten palautus SSP:stä 1–1,5 mrd. markkaa
   – optiot 600 milj. markkaa
   – yhteensä: 5,6–6,1 mrd. markkaa
9. Pankkien yhteinen panos omaisuudenhoitoyhtiössä 1,5 mrd. markkaa.

Ostajat pitivät kauppojen eräänä edellytyksenä myös sitä, että he voivat määräajan – maaliskuun loppuun 1994 saakka – keskittyä pankkipalvelujen mahdollisimman häiriöttömään turvaamiseen SSP:ltä siirtyville asiakkaille ilman, että toiset ostajat yrittävät saada samoja asiakkaita itselleen. Siksi ne sopivatkin ylimenokaudesta, jonka aikana ne eivät: 1) toteuta lehti-, TV- tai radiomainontaa, 2) suoramainontaa, jonka kohteena on muiden pankkien asiakkaita, 3) kutsu muiden pankkien asiakkaita yleisötilaisuuksiin, 4) ota yhteyttä asiakashankintamielessä muiden pankkien asiakkaisiin. Sopimus ei rajoittanut mainontaa konttoreissa, ulkomailla eikä pankkien ikkunoissa.

Helsingin Sanomien uutisen mukaan mainostoimistot laskivat, että medialta jäi saamatta noin 50 miljoonaa markkaa pankkien kilpailunrajoitussopimuksen vuoksi. Myös kilpailuvirasto hyväksyi hankkeen, mikä ei sopinut lehtien ja Sanomalehtien liiton pirtaan. Sopimus oli voimassa maaliskuun 1994 loppuun saakka. Myös 1.4.–31.7.1994 välisenä aikana kiellettiin kohdissa 2–4 mainittu toiminta sekä kohdassa 1 selvä kehotus vaihtaa pankkia. Sopimusrikkomuksesta langetettiin miljoonan markan sakko. Sanktion määräsi neuvottelukunta ja päätöksestä sai valittaa Keskuskauppakamarin välityslautakunnan välimiehelle.

Valtiontalouden tarkastusvirasto julkisti vasta helmikuussa 1999 raportin, joka sisälsi neljän pankin, valtion sekä siltä palkkionsa kuittaneen kansainvälisen asiantuntijan syksyllä 1993 laatiman sopimuksen. Valtio ei tavoitellut mahdollisimman hyvää hintaa vaan halusi luopumalla SSP:sta parantaa muiden kannattavutta ja kilpailukykyä. 5,6 mrd. markan kauppahintaa moitittiin tuoreeltaan liian vähäiseksi. Vakuuttihan SSP:n toimitusjohtaja Prepula, että pankin »oikea hinta» *olisi noin 15 mrd. markkaa. Kun hän samaan aikaan kerjäsi lisää* pankkitukea, se ei mennyt läpi. Julkistettu tarkastuskertomus sisälsi mm. salaiset asiakirjat ja yhdysvaltalaisen investointipankin Merrill Lynchin heinäkuussa sekä lokakuussa 1993 SSP:stä laatimat arviot. SSP:n hinta olikin kilpailijoille edullinen. Ne saivat yli 50 mrd. markan riskittömät saatavat, mutta SSP:n »roskaomaisuus» kiinteistöistä lainoihin siirrettiin valtion kontolle Arsenaliin.

SSP:n luovutussopimus osoittautui laajasta asiantuntemuksesta huolimatta silti osittain toteutumiskelvottomaksi. Asiakkaiden siirto SSP:stä Arsenaliin olisi edellyttänyt sitä, että takaajat ja vierasvelkapanttaajat olisivat suostuneet pysymään takaajina ja panttaajina, vaik-

ka velkoja vaihtuisi. Niinpä ongelma korjattiin lisäsopimuksella, jolla valtio osti noilta neljältä pankilta SSP:n vielä takaisin neljällä markalla. Tammikuussa 1993 alkanut SSP:n pilkkomisoperaatio saikin näin ollen erikoisen loppuhuipennuksen: SSP elää yhä Arsenalin tytäryhtiönä, jonka tehtävänä on toimia säästöpankkioikeudenkäynneissä valtion käsikassarana.

Finanssihallinto-oikeuden apulaisprofessori Kai Kalima kirjoitti pankkivalvonnasta 1993: »Pankkikriisi nykyisessä laajuudessaan olisi voitu ehkäistä ja veronmaksajat säästää tolkuttomalta taakalta, jos pankkien valvonnasta vastuussa olevat olisivat olleet tehtäviensä tasalla.» Hänestä pankkitarkastusvirasto ei kyennyt valvomaan edes luotonannon periaatteita, vaan epäonnistui täydellisesti tehtävässään. Sen olisi pitänyt valvoa säästöpankkitarkastusta, koska siellähän omat miehet valvoivat kavereitaan. Kirjoittaja vaati laiminlyönteihin syyllisiä siksi juridiseen vastuuseen.

Jälkikäteen on perustellusti kyselty, oliko alun alkaen järkevää lähteä perustamaan SSP:tä, joka viivytti Säästöpankin myyntiä yli kahdella vuodella. Valtiovarainministeri Viinasen mukaan ilman sitä yksittäisiä säästöpankkeja ei olisi voitu ostaa valtiolle. Oli pakko rakentaa ensin organisaatio, jolla asiat hoidettaisiin. Siksi säästöpankit pakotettiinkin liittymään SSP Oy:öön. Toisaalta jako oli viime kädessä mahdollinen siksi, että säästöpankit toimivat säätiöpohjalla, jolloin kukaan ei menettänyt omia rahojaan.

Päähuomio kääntyy KOP:iin

Motto: Lainanantajalla on aina parempi muisti kuin lainansaajalla.

(James Howell)

Kun Kansallispankin alkuvuosi 1991 osoittautui tappiolliseksi, Erkki Karmila ja Heikki Koivisto saivat eron pankin johtokunnan jäsenyydestä. Viime mainitun syyksi osoittautui 250 milj. markan valuuttatappio, josta pankin johto sai 1992 pienet sakot, koska siitä ei kerrottu heti. Tosin myös pankkitarkastusviraston Aranko oli aluksi hitaan

tiedotuksen kannalla. SP taas vetosi kansainväliseen tarkkailuun; irrallisia asioita ei saanut päästää julkisuuteen. Voutilainenkin myönsi jatkossa, että pankin piti olla avoimempi kuin se oli ollut. »Avoimuus on yksi osa luottamusta, jonka varassa pankit elävät.»

Kansallispankki kamppaili silloin rajusti keventääkseen konsernin kustannusrakennetta. Olihan konsernin pankkiliiketoiminnan tulos ollut aika heikko yli viiden vuoden ajan. Vaikka kannattavuuden lääkkeet löytyivät muualta kuin kustannusten karsinnasta, myös niitä keventämällä toimintaedellytykset paranivat olennaisesti. Kustannusrakennetta ei kevennetty palveluverkon supistamisen ja suhdanteesta johtuvan kysynnän/tarpeen tahdissa eikä tiheästi toistuneissa organisaation muutoksissa purettu kylliksi vanhoja, päällekkäisiä, jopa tarpeettomia toimia, painotti mietintö, joka etsi 1992 parannuskeinoja pankin sairauteen.

Asialle pantu sopeutustyöryhmä ehdotti, että ylikapasiteettia ei pidetä yllä nousukautta odottamassa. Tutkimus-, tuotekehittely- ja pr-toiminta karsitaan tasolle, joka on liiketoiminnan kannalta välttämätön. Alihankintaan piti siirtyä kaikissa palveluissa, jotka eivät olleet strategisia kilpailutekijöitä ja hinnaltaan selkeästi halvempia. Tarvittiin lisäksi toinen budjettien sopeutuskierros karsiman kuluja. Vuoden 1992 budjetit piti vahvistaa vasta sen ja mahdollisen strategiatarkistuksen jälkeen. Siinä vaiheessa vielä vahvistamattoman toimintasuunnitelman lisäksi henkilöstöä piti vähentää 400–670 henkilöllä vuoden 1994 loppuun mennessä. Työryhmän ehdotus valmistui, pankki pani strategiansa uuteen uskoon ja hallintoneuvosto hyväksyi sen toukokuussa 1992. Vuoden 1993 alussa myös KOP:n johtokunta supistui viiteen.

Voutilaisen mukaan Suomen pankit luulivat 1992 ensimmäisten osavuosikatsausten aikaan olevansa muualla kuin todellisuudessa olivat. Omakin todellinen tila kirkastui vasta elokuussa 1992. Kourijupakka herätti tosin hänessä jo hallintoneuvostoaikana epäilyksiä, vaikka hän ei rohjennutkaan kyseenalaistaa johdon hankkeita. Erityinen yllätys oli sukelluksen syvyys. Pankissa ei toisaalta ollut ihmisiä, jotka olivat kokeneet 1930-luvun kriisin, Voutilainen pohti jälkikäteen. Norjan kokemuksista keskusteltiin myös KOP:ssa mutta samalla vakuutettiin, ettei meillä voi käydä samoin. Kun bkt sukelsi kahdessa vuodessa jopa toistakymmentä prosenttia, sen vaikutukset vakavaraisuuteen ja muihin arvoihin eivät olleetkaan helposti arvioitavis-

sa. Kun eräät englantilaiset pankkiirit tarjosivat KOP:lle palveluksiaan, heillä näytti olevan paremmat tiedot pankin pääomatarpeesta kuin sillä itsellään.

Pääjohtaja Voutilainen arvioi 1992, että pankit alkaisivat tehdä nollatuloksia 1995–96. Mutta järjestämättömät luotot kasvoivat 1992 47:stä 80 mrd. markkaan ja pankkien tappiot 20 mrd. markkaa. Kun KOP:n vakavaraisuus oli alkuvuodesta 1993 uhattuna, Voutilainen laski, että kolmen mrd:n tappio edellytti saman verran lisää omaa pääomaa vakavaraisuuteen. Osakeannilla haluttiinkin nyt turvata omistuksen arvo, vaikuttaa sen rakenteeseen ja päätöksentekoon ja vahvistaa vakavaraisuutta. Osakeannilla osakkaille piti saada 930 milj. markkaa ja valtiolle 1 726 milj. markkaa eli yhteensä 2 656 milj. markkaa. Kotimaisella vastuuvelkakirjalla pyrittiin tämän lisäksi vahvistamaan pääomaa 300–500 milj. markkaa, kansainvälisiltä markkinoilta 1 500–2 500 milj. markkaa. Rahastoannilla piti lopulta saada pankille vielä 930 milj. markkaa.

Kun valtio ei kyennyt muodostamaan poliittista kantaa tehtyyn ehdotukseen, pääomasijoituksen konvertointi osakkeiksi ei tullut kyseeseen. KOP:n ainoaksi mahdollisuudeksi näytti jäävän tarjota valtiolle oikeus merkitä sen osakkeita pääomasijoituksen ehtojen mukaan. Tilannetta eivät parantaneet ne poliittiset voimat, jotka vaativat alentamaan osakepääoman alle puoleen. Siksi Voutilainen suositti hallintoneuvostolle nopeita toimia, koska henkilökunnan ja tallettajien epävarmuus kasvoi. Hän väitti myös julkisesti, ettei pääministeri Aholla ollut selvää kantaa EY-jäsenyydestä, viidennestä ydinvoimalasta eikä pankkituesta ja kärjisti: »olisi helpompi neuvotella, kun tietäisi, mikä mielipide vastapuolella on.» Ärsyyntynyt pääministeri, joka juuri edellisviikolla todisti eurooppalaisille pankkimiehille suomalaisten luottokelpoisuutta, kehotti arvostelijaa hoitamaan omat asiansa. – Myös SYP:n Vesa Vainio päätteli, että ohjat olivat riistäytyneet Ahon hallituksen käsistä vakuusrahastolain käsittelyn aikana.

KOP vahvisti alkuvuonna 1993 pääomiaan ja minimoi pankkituen tarvetta. Samoihin aikoihin STS-Pankin ongelmaluottojen määrä kasvoi 2,2 mrd:sta 3,4 mrd. markkaan. KOP:n osuus siitä oli 10 % ja valtion 90 %. Koska asiakkaiden luottamus KOP:iin oli menetetty, pankin maine ryvettynyt ja uskottavuus heikentynyt, johdon piti tilintarkastajien mielestä kaikin keinoin kohentaa yrityskuvaa. KOP:iahan pidettiin varakkaiden ja yritysten pankkina samalla, kun

ihmisten mieliin olivat jääneet itsepalveluun, tekniikkaan ja pääjohtajaan liittyneet asiat ja ammattitaitoinen henkilökunta. Yrityskuvaan yritettiin 1994 mainonnalla ympätä mm. adjektiivit nykyaikainen/ aikaansa seuraava, turvallinen, nopea, inhimillinen, luotettava, virheetön, sympaattinen ja empaattinen.

Kun tiedot KOP:n osakeannista julkistettiin helmikuussa 1993, mm. valtiovarainministerön johto piti KOP:n omistajien halua säilyttää pankkinsa yksityisenä hyvänä talousuutisena. Toteuttihan se vakuusrahaston tukiehtojen henkeä: omistajien on otettava vastuu omistuksesta. KOP halusi miljardin annilla välttää valtion omistuksen, mutta se tarvitsi silti valtiota pääomahankinnan takuumieheksi. KOP:lla oli Voutilaisen mukaan edessä ehkä tärkein tehtävä sitten pankin perustamisen. Tappiot olivat syöneet pääomat niin vähiin, että pääomapohjaa oli pakko vahvistaa. Oli rohkeiden tekojen aika. Haluamme omin voimin saattaa KOP:n sellaiseen toimintakuntoon, että se voi jatkossa säilyä itsenäisenä ja yksityisenä pankkina, Voutilainen vahvisti omiensa uskoa osakeantiin

KOP:n sidotusta osakkeesta maksettiin kesällä 1982 60 mk mutta kesäkuussa 1992 se laski yhdeksään markkaan. SYP:n osakkeen hinta taas oli nyt seitsemän markkaa oltuaan kymmentä vuotta aikaisemmin 40 mk. Osanotto Kansallistalkoot-hankkeeseen on kannanotto yksityisen omistuksen puolesta. Näin onnistuneella annilla torjuttaisiin, kirjoitti Pertti Voutilainen antiesitteessä, valtion suoran tuen tarve ja pidettäisiin määräysvalta omissa käsissä. Julkistettu ohjelma riitti kantamaan pankin kriisin yli, jos yleinen taloudellinen tilanne ei enää tuottaisi kohtuuttoman suuria uusia pettymyksiä. Ohjelma sisälsi riskejäkin, mutta ilman niitä ei ole mahdollisuutta voittoon, pääjohtaja totesi. Pankin valvojatkin haluttiin sitoa entistä tiiviimmin sen »sisäpiriin» myöntämällä heille normaalia halvempia osakeantiluottoja.

KOP:n kevään 1993 kansallistalkoihin osallistui johtokunnan ja hallintoneuvoston jäsenten lisäksi suuri osa sen 8 500-päisestä henkilökunnasta. Pääjohtaja Voutilainen itse kiersi ennen pankin maaliskuista yhtiökokousta suurimman osan yhdeksästä alueesta. »Yritämme osakeannilla irtiottoa lamasta», mikä piti nähdä myös selvänä osoituksena tulevaisuuden uskosta. KOP yrittikin kaikin keinoin välttää turvautumasta valtion tukeen. Se taas lupasi olla käyttämättä pääomatodistuksen mukaista merkintäoikeuttaan ja tahtoi muuttaa sijoituksensa osakkeiksi vain siinä tapauksessa, jos pankki ei maksa

KOP saavutti tavoitteensa rimaa hipoen

KOP teki sen taas

Pertti Voutilainen toivoo huhujen ja spekulaatioiden loppuvan

KOP kävi 1994 rajua taistelua eloonjäämisestä, mikä kulminoitui marras-joulukuun osakeantiin. Pankki saavutti asettamansa kahden miljardin markan rajan. KOP:n omistajat auttoivat jälleen pankkiaan ja todistivat osaltaan, että vastuu pankista kuuluu omistajille.

sovittua korkoa tai sen vakavaraisuus laskee alle 8 prosentin. Valtio olisi omistanut noin 30 % KOP:sta. Talkooannista tuli miljardianti ja KOP:lle 24 000 uutta omistajaa.

Myös ex-pääjohtaja, tohtori Jaakko Lassila osallistui helmikuussa 1993 *Kauppalehdessä* keskusteluun »Kansallis-Osake-Pankki vai Kansallistettu-Osake-Pankki». Kansainvälinen luokituslaitos pani suomalaiset liikepankit tarkkailulistalle siksi, että eduskunta ei päässyt yksimielisyyteen pankkijärjestelmän tukimekanismista, Lassila muistutti. Maailmalle annettiin todistus suomalaisen parlamentarismin heikkoudesta ratkaista tärkein taloutta uhkaava kriisi. Onko tällainen yksityisten omistajien osakeomaisuuden pakko-otto mahdollinen ja perustuslakien mukainen sekä miten kansallinen »kykypuolue» kokoomus ja keskusta suostuvat tähän yksityisen omaisuuden riistoon, kun pankkien kriisi voitaisiin yksinkertaisesti ratkaista valtion takauksella Ruotsin mallin mukaan. Hän arvosteli myös KOP:ia, joka ei turvannut silloista joustavamman kirjauksen mahdollistavaan kirjanpito-ohjeeseen.

Myös SYP:n entinen pääjohtaja Mika Tiivola katsoi aiheelliseksi mestaroida Suomen Pankkia, joka ei ollut syventynyt riittävästi hoita-

maansa asiaan. »He ehkä kuvittelivat, että ongelmat ovat helpommin hoidettavissa kuin ne tosiasiassa ovat.» Pankkikriisiä oli hoidettu hänestä ammattitaidottomasti ja yksiviivaisesti. Eiväthän sitä voineet hoitaa virkamiehet sivutöinä. Siksi operaatiossa paloi paljon rahaa turhan takia. Mika Tiivolasta olisi pitänyt perustaa asiantuntijoista erikoisryhmä. – Arangon, Laajasen ja Ollilan lisäksi vakuusrahastossa osallistuivat kriisin hoitoon varamiehet Eino Keinänen, valtiovarainministeriö, valt. tri Peter Nyberg, Suomen Pankki ja osastopäällikkö Risto Määttänen, pankkitarkastusvirasto, tosin ilman äänioikeutta. Arangosta ja Nybergistä tuli jatkossa rahaston pysyvät asiantuntijat.

Virkamiehet eivät oikein tiedä, miten poliittiset päätöksentekijät haluavat pankkikriisiä hoitaa, Aranko totesi. Hän oli iloinen, että pääsi eroon vakuusrahastosta siinä tilanteessa, jossa ei tiedetty, oltiinko menossa tai tulossa. SP:n Ollila taas kaipasi hallitukseen pankkiministeriä ja väitti, että Tiivola ei yksinkertaisesti tuntenut pankkikriisiä eikä sen ratkaisumahdollisuuksia. Häntä kaiversi yhä Unitaksen ja SKOP:n neuvottelujen kariutuminen. Hänelle oli jäänyt se tunne, että jos päätöksentekojärjestelmän takana olisi ollut enemmän voimaa ja jos olisi pinnistetty vielä muutama yö, loppuratkaisu olisi lopulta saatu rutistetuksi.

Valtioneuvosto teki 19.8.1993 periaatepäätöksen tukea SYP:n ja KOP:n pääomahuoltoa. Valtio lupasi eri anomuksesta tarpeen niin vaatiessa taata pankkien 1 800 mrd. markan ja kymmenen vuoden vastuudebentuurilainat. Lopulliset tukipäätökset turvaavat, että pankkien vakavaraisuus säilyy lain edellyttämänä, mikäli pankkien omat tulosennusteet toteutuvat, lupaili valtioneuvoston asiasta antama tiedote. Takausten käyttö puolestaan jätti pankeille vastuun pääomahuollosta ja kannattavuuden palauttamisesta. Mahdollinen valtion omistuksen suuruus jäi riippumaan tuloskehityksestä. Jos se olisi pankkien ennusteiden mukainen, ne säilyisivät yksityisinä. KOP oli tyytyväinen päätökseen.

KOP laati edellisenä talvena pääomaohjelman, jolla pitää pankki itsenäisenä ja omistuspohjaltaan yksityisenä. Voutilaisen mukaan takaus toteutti nuo tavoitteet. Hallintoneuvosto teki syyskuussa 1993 päätöksen suunnatusta osakeannista, josta oli jo merkitty huomattava osa. Pääjohtajan mukaan »tehdyt merkinnät olivat selvä osoitus siitä, että luottamus Kansallispankkia kohtaan oli koko ajan kasvussa, myös kansainvälisesti». KOP keräsi 759 milj. mk. yli 150:ltä kansain-

väliseltä institutionaaliselta sijoittajalta, joten pääomaohjelma oli aikataulussa ja vakavaraisuus 10 prosentin tasolla. »Vaikka kriisi jatkuu, pahin tuntuu olevan ohi», julistikin Voutilainen KOP:n osavuosikatsauksessa lokakuussa 1993. Mutta toiveikkuudesta huolimatta synkät pilvet nousivat loppuvuodesta 1993 myös KOP:n taivaalle. Konsernin vuositulos kääntyi pahasti tappiolliseksi. Myös vuodelle 1994 ennakoitiin tappiota.

Kun vuoden 1993 tilinpäätös julkistettiin helmikuussa 1994, oli Kansallispankin liiketappio kasvanut 2 661 miljoonaan markkaan. Vakavaraisuusaste oli 9,1 % ja järjestämättömien saamisten kasvu taittui. Voutilaisesta pankkien toiminnassa oli tapahtunut käänne parempaan, koska myös ongelmaluottojen kasvu hidastui. Nopeaa helpotusta pankkien asemaan ei silti ollut näköpiirissä, jos kohta tilanne olikin pääjohtajasta paremmin hallinnassa kuin vuosi sitten. »Tunnemme tilamme ja uskon, että pystymme myös kohtuullisen hyvin arvioimaan riskejämme.» – Pankkiyhdistyksen toimitusjohtaja Matti Sipilä valitti samaan aikaan julkisuudessa, että monista tekijöistä johtuva pankkituki yleistettiin kokonaaan pankinjohtajien virheeksi. Pankkiyritysten johtaminen muodostui käräjäoikeuksien varjossa sellaiseksi, että riskirahoittajaa ei helpolla löytynyt, Sipilä pelkisti.

Hallintoneuvoston puheenjohtajan Markku Mannerkosken mielestä pankkikriisi osoitti KOP:n hallinnossa kaksi tärkeätä puutetta. Vuorovaikutus omistajien edustuksen ja toimivan johdon kesken oli tärkeissä linjauksissa ja operatiivisen toiminnan valvonnassa riittämätöntä. Niinikään valvontaa tehostava keskusteluyhteys hallintoneuvoston ja tilintarkastajien välillä puuttui. Pankissa selkeytettiinkin hallintoelinten rooleja. Jatkossa järjestettiin myös tarkastusvaliokunnan ja tilintarkastajien yhteiskokouksia. Myös yhtiökokous hyväksyi tämän menettelyn keväällä 1994.

Rahoitustarkastus (Rata) aloitti taas huhtikuussa 1994 neljässä pankissa tarkastukset saadakseen selville pankkituen lopullisen tarpeen. Kohteina olivat lähinnä luotto- ja kiinteistöriskit. Siitä syystä oikeusministeri Anneli Jäätteenmäen julkisesti esittämät vaatimukset erityistilintarkastuksista SYP:ssä, KOP:ssa ja myös OKO:ssa, mitä pidettiin poliittisten pisteiden keruuna, olivatkin pääjohtaja Vainion mielestä perusteettomia ja vahingollisia. Kahden vuoden luottotappioriskiksi saatiin 5,7 miljardia markkaa ja teoreettiseksi kiinteistöriskiksi 2,3–2,9 miljardia markkaa.

Tässä vaiheessa julkisuudessa näyteltiin erikoinen episodi vakuusrahaston Liisa Halmeen ja Ratan Jorma Arangon kesken. Halme kertoi *Kauppalehdelle*, että tukiviranomaisilla ei ollut selkeää kuvaa, onko pankkikriisi ohi vai ei, koska liikepankkien tilaa ei kyetty selvittämään. Hän halusikin erityistarkastuksia ministeri Jäätteenmäen hengessä. Jorma Arangon mielestä Halme oli väärässä. Rata selvitti asioita eikä salannut mitään vakuusrahastolta. Korko- ja luottotappiot olivat silloin ylijohtajan mukaan etualalla sen työssä. Viranomaisten väliset kahnaukset vuotivat hyvin harvoin julkisuuteen.

Heikki Koivisto näki HS:ssa KOP-SYP -fuusiossa alkukesästä 1994 järkeä mutta se oli hänestä yhteiskunnan nieltäväksi liian vaikea pala. Suomeen syntyisi näet pankki, jonka markkinaosuus olisi yli 50 prosenttia, joillakin alueilla jopa 80 prosenttia. Hän ei nähnyt taustaryhmiä enää fuusion kiivaina vastustajina. Pankkileirejähän ei ollut enää entisessä mielessä, koska pankkien oli ollut pakko purkaa riskikeskittymiään. Yhdistyminen olisi Koivistosta voinut tulla eteen hätäoperaationa pankkikriisissä, joka koski hänestäkin lähinnä säästöpankkeja. Ilman sitä luottokupla ja yli-investoinnit älyttömiin kohteisiin olisivat jääneet pienemmiksi ja lisäksi rakennusalan kapasiteetti nähtyä järkevämpään kokoon. Samalla lama olisi tullut lievempänä.

Valtio torjui heinäkuussa KOP:n suunnitelman ottaa ulkomaisilta sijoittajilta 900 milj. markkaa pääomalainaa ilman valtion takausta ja ohi pankkitukijärjestelmän, jonka vaikeat ehdot rasittivat pankin mainetta. Se olisi vähentänyt valtion korkotuloja. KOP:n heikko kehitys paljastui heinäkuussa, kun korkojen väärä arviointi vei pohjan tulostavoitteilta. Tappio nousee muutamalla sadalla miljoonalla, viesti pörssitiedote. *Suomen Kuvalehti* lämmitteli ajatusta KOP:n ja SYP:n yhdistämisestä. *Iltasanomatkin* antoi elokuussa 1994 kosolti palstatilaa KOP:n ongelmille ja kirjoitti hätäohjelmasta. Puolen kuun jälkeen PSP liittyi KOP:n ja OKO:n seuraan julkaisten aiempaa synkemmän tulosennusteen. Se taas sai *Talouselämän* Montonkin elokuun alussa harkitsemaan yhtenä vaihtoehtona voimavarojen kokoamista.

Luottolama alkoi muuttua lainapeloksi; joille pankit lainaisivat, eivät tarvinneet, jotka tarvitsivat, eivät luototukseen kelvanneet. Voutilainen totesi elokuun lopussa pankin olevan jopa ennakoitua paremmalla tulosuralla. KOP oli sitä ennen myynyt metsiä Kuopion ja Mikkelin lääneissä 21 000 hehtaaria noin 225 milj. markalla. Yhdessä talokauppojen kanssa pankki oli saanut kokoon noin 350 milj. markkaa.

SYP:llä menee paremmin

Yhdyspankki ryhtyi jo paljon ennen pankkikriisiä määrätietoisesti järkeistämään toimintaansa ja karsimaan omia kustannuksiaan. Toimenpiteet todistivat riittämättöminäkin, että pankki tiedosti ajoissa heikkenevän tilanteen. Säästöohjelmilla oli signaaliarvo myös omalle organisaatiolle. Pankki saattoi myöhemmin nauttia kaukonäköisyytensä hedelmiä, kun pankkikriisi oli synkimmillään.

Unitas-konserni halusi myös 1992 säilyttää Suomen Yhdyspankin yksityisenä liikepankkina ja selviytyä pankkikriisin ongelmista turvautumatta vakuusrahaston suoraan tukeen. SYP vahvisti pääomapohjaa merkintäoikeusannilla ja suunnatulla osakeannilla sekä valtiolle suunnatulla annilla säästöpankkiratkaisun yhteydessä. Konsernille kertyi näin uutta pääomaa 1,9 mrd. markkaa. Bkt:n piti kasvaa 1993 muutamalla prosentilla mutta – se laskikin yli 2 %. Taloudessa näkyi kuitenkin merkkejä, että lama taittuu ja kokonaistuotanto kääntyy uudelleen kasvuun. Vientimenestys kasvatti kauppataseen ylijäämää ja paransi vaihtotasetta, mikä oli hyvä uutinen myös SYP:lle. Mutta täysin kuivilla pankki ei toki vielä ollut.

Rata »läpivalaisi» syksyllä 1993 myös Yhdyspankin. Joulukuussa saatu palaute kertoi, että konserni oli jo kuluja karsimalla ja hinnoittelulla kohentanut merkittävästi tulostaan. Siihen taas vaikuttivat suotuisasti korkotason suuri lasku ja arvopapereiden kurssitason yleinen nousu. Pankin vakavaraisuus ylittikin selvästi vähimmäisvaateet. Positiivisesta tuloskehityksestä huolimatta Rata, joka ei uskonut luottotappioiden vähenevän voimakkaasti, arvioi SYP:n tilan edelleen huolestuttavaksi sekä pyysi pankilta vaihtoehtoisia suunnitelmia, miten turvata vakavaraisuus. Ratan huomio kiintyi mm. yksityisen yrityksen suuriin vastuisiin pankin omiin varoihin verraten. Se vetosi pankin sisäisen tarkastuksen huomioihin, joka havaitsi asiakirjoissa puutteita; dokumentaatio ei aina ollut toivotulla tasolla. Vastauksessa SYP kertoi mm., että vastuiden vähennyksistä oli sovittu kyseisen yrityksen kanssa. SYP päätti lisätä myös dokumentaation ohjeistusta ja koulutusta.

Joulukuussa 1993 Rata antoi pankeille uudet ohjeet, miten purkaa riskikeskittymiä. Kiinteistösijoittaminen, rakentaminen, kauppa, hotelli-, ravintola- ja vapaa-aikatoiminta nimettiin erityisiksi riskialoiksi. Terveimmät yrityksetkin saattoivat viranomaisista äkkiä joutua kestämättömään tilanteeseen, kun niitä heikompia tuettaisiin

velkajärjestelyin. Pankkien ei Ratan mukaan pitänyt vaikeissa tapauksissa myöntää lisärahoitusta vaan pyrkiä vähin kustannuksin lopettamaan yritysten toiminta.

KOP:n entisen pääjohtajan Jaakko Lassilan muistelmat *Markka ja ääni* ilmestyi samoihin aikoihin. Kilpailija halusi oikaista kirjan sisältämät väärät, SYP:iin kohdistuneet syytökset. Sitä ei tehty julkisesti, vaan ex-pääjohtaja Ahti Hirvonen kirjoitti teoksesta SYP:n hallintoneuvoston pöytäkirjan liitteeksi tallennetun muistion. Pankin historiankirjoitukselle on hyvä, että Lassilan kirja ei jää ainoaksi dokumentiksi tapahtuneesta, hallintoneuvosto perusteli. Keskeinen huomautus liittyi liikepankkien hankaliin suhteisiin. Muistio todistelee, että SYP ei nakertanut KOP:n nurkkaa eikä liittoutunut SKOP:n kanssa KOP:tä vastaan. Sen sijaan Spontelin kautta syntyi yllättäen KOP-omistus, josta haluttiin päästä välittömästi eroon. SKOP:n kanssa tehty yhteistyö koski Tampellan tervehdyttämistä, ei Kansallispankkia, Hirvonen luotasi tapahtumia.

Hirvonen muisteli Aatos Erkon puhuneen hänenkin kanssaan KOP-SYP -fuusiosta. Ahti Hirvosesta oli kansantalouden ja molempien pankkien osakkeenomistajien kannalta onnellista, ettei pankkien yhdistymisajatus toteutunut. Olisihan silloin syntynyt niin suuri riskikeskit-

Pankit julkaisivat palvelumaksuhinnastonsa syksyllä 1989, mitä seurasi valtaisa arvosteluryöppy. Uuden Suomen pilapiirtäjä Terho näki asiat omalla tavallaan 28.9.1989.

tymä, että fuusioitu pankki ei olisi selvinnyt tuosta kriisistä itsenäisenä huonon vakavaraisuutensa vuoksi, vaan se olisi joutunut valtion haltuun, ja osakkaat olisivat menettäneet sijoituksensa. Hirvosen muistion mukaan KOP:n hallintoneuvosto ei saanut yhtä paljon tietoa kuin SYP:n vastaava elin eikä sen ja johtokunnan välinen ilmapiirikään ollut yhtä hyvä kuin SYP:ssä. Kilpailijan lähteiden mukaan KOP:ssa hallintoneuvosto keskusteli SYP:n vastaavaa enemmän. Vaikeuksien perimmäinen syy oli Ahti Hirvosesta Tiivolan ja Lassilan puutteellinen keskusteluyhteys. Avoimella vuorovaikutuksella olisi vältetty vastavalkeat.

Myös Unitaksen johto pohti luonnollisesti pankkijärjestelmän tulevaisuutta. Vaikka oma selviytyminen näytti jo joltisenkin varmalta, huolia riitti. Naapuri tunsi hyvin KOP:n tilan ja usko sen suoriutumiseen alkoi hiipua. KOP voisi ajautua valtion haltuun ja tulla fuusioiduksi PSP:hen. Uusi pankki olisi markkinoilla suurin ja merkittävin, mikä ei miellyttänyt Unitasta. Aika ei ollut kypsä muillekaan aloitteille. Aloite fuusioneuvotteluista tuli Unitaksen puolelta. Ensi vaihe päättyi KOP:n viimeisen osakeannin alkaessa.

Suomen suurimmista yrityksistä vain Neste, Kesko ja Kone olivat tehneet 1991 hieman voitollisen tuloksen. Pääosa muista ajautui jo silloin pakkasen puolelle. Eka-yhtymä Oy:n (Eka), joka omisti keskinäisen osakeyhtiö Kansan ja osuuskuntamuotoisen Hakan, ongelmat kulminoituivat kesällä 1992. Silloin SYP, KOP ja PSP lopettivat yhteispäätöksellä sen luototuksen. Eka rahoitti lopulta viimeisen puolen mrd:n tappiokierteen säästökassan talletuksilla. Jatkossa Eka oli muiden vaihtoehtojen puutteessa valmis Ekan ja Tukon fuusioon, joka olisi samalla rationalisoinut koko toimialaa. Hankkeen kaatoi kuitenkin omien ja myös Pohjolan etujen vuoksi KOP. Myös Tukon hallitus asettui sitä vastaan. Ja syksyllä 1993 rahoittajapankit hakivat Ekan velkasaneeraukseen. Suurimmat tappiot olisi konkurssivaihtoehdossa kantanut KOP mutta muutkin pankit olisivat kärsineet kantokykyynsä nähden erittäin suuret luottotappiot. Siksi Eka vältti konkurssin.

Viimeiseksi naulaksi Ekan arkkuun muodostui radiouutinen, joka kertoi Hakan tappioiden nousevan 1993 lähes miljardiin markkaan, mikä saattaisi ajaa Ekan konkurssiin. Vaikka Ekassa ja pankeissa uutinen voitiin todeta paikkansa pitämättömäksi, parin seuraavan päivän mittaan säästökassatallettajat äänestivät jaloillaan sen todenperäisyydestä ja nostivat 240 milj. markan arvosta rahojaan. Rahoittajien pääjohtajat marssivat vm:öön kertomaan, että rahaa valuu mil-

joonakaupalla ulos säästökassasta. Valtiovarainministeriöllä oli vain kaksi tuntia aikaa miettiä, mitä tehdä. Lopputulos oli se, että hallitus takasi Ekan säästökassatalletukset uudella lailla. Talletuspako pysähtyi Ekan kannalta liian myöhään. Edessä oli velkasaneeraus rahoittajapankkien vaatimuksesta.

Pankkien suurasiakkaita olivat myös rakennusliikkeet, joita sekä lama että omat virhearvioinnit kohtelivat kaltoin. Ne ajautuivat vähitellen pankkien ongelma-asiakkaiksi. Pankit olivat vastuussa rakennusalan ongelmista myös rakennustuotannon kautta, jota ne pääosin ohjailivat. Haka ajettiin konkurssiin maaliskuussa 1994. KOP taas yhdisti Puolimatkan ja Ruolan. Polar puolestaan ajautui velkasaneeraukseen.

Kyseessä olivat suuret, koko maan rahamarkkinoita heiluttaneet punnukset. Siksi Rata neuvottelikin huhtikuussa 1994 kaikkien pankkien kanssa sellaisista ongelmayrityksistä, jotka piti hoitaa yhdessä. Pankitkaan eivät toivoneet isoja ruumiita. Kun Ekassa ja Polarissa päädyttiin yrityssaneeraukseen, julkisuus ihmettelikin, miten näin voi tapahtua suurten, velkaisten yritysten kohdalla. Pankit antoivat suuryrityksille suuria lainoja anteeksi, mutta pienet lainat sen sijaan sanottiin irti ja pantiin pakkoperintään. Konkurssissa pankkisalaisuus loppuu ja siihen joutuneen on pakko alistua täydelliseen läpivalaisuun. Saneerauksessa se on voimassa ja monet asiat voidaan hoitaa pankkien taseissa ajan kuluessa parhaalla tavalla. Valtiollakaan ei ollut varaa antaa pankkien mennä nurin eikä pankeilla laskea suuria yrityksiä kaatumaan. Suomalainen yhteiskunta ei olisi kestänyt kumpaakaan.

Hakan konkurssi tuotti SYP:lle noin 450 milj. markan tappion, mikä todisti Vesa Vainion mukaan, että talouden nuorallatanssi jatkui maaliskuussa 1994. Pankeille koitui suurista konkursseista noin 1,5 miljardin markan tappiot. SYP:tä pidettiin jo tuossa vaiheessa lehdistössä pankkikriisin selviytyjänä. »Unitas selviytyy hyvällä tasolla pysyneen vakavaraisuutensa ansiosta kriisistä», kirjoitti HS keväällä 1994. Vainiokin päätteli vuoden 1995 alkaessa, että pankkikriisi oli ohi ja vakaa pankkikehitys oli alkannut. SYP:n tappio oli 1993 2,6 mrd. markkaa ja 1994 1,3 mrd. markkaa. Pankki selviytyi KOP:tä paremman mm. siksi, että SYP onnistui ajoissa myymään kriisiyhtiö Tampellan teolliseksi lippulaivaksi SKOP:lle.

OKO ja PSP selviytyvät

Osuuspankkien Keskuspankki ja osuuspankkiryhmä harrastivat pitkän tähtäyksen suunnittelua monet vuodet ennen Pauli Komin tuloa pääjohtajaksi 1985. Komi pani sen uusiksi ja loi OKO:oon määrätietoisti uuden suunnittelujärjestelmän. Tilintarkastukseen kiinnitettiin OKO:ssa perinteisesti myös poikkeuksellisen paljon huomiota. Sieltä otettiin tilintarkastusmallia muihin pankkeihin. Pankkiryhmä tuli tässä mielessä valmistuneeksi muita pankkeja paremmin pankkikriisin kaltaiseen epävarmuuden aikaan.

Suunnittelun tärkeyttä korosti Komin kauden alkajaisiksi myös 1986 Iisalmen Osuuspankin hinnakas oppitunti riskien hallinnasta. Huonosti päättyneen ja maanlaajuisen luottoseikkailun tappiot nousivat moneen sataan miljoonaan markkaan. Kun Komi oli myös nuorena juristina saanut seurata Mekes-tapauksen aiheuttamaa korpivaellusta, hänestä varttuikin hyvin varovainen pankkimies, mikä heijastui koko op-ryhmään.

Kuumimpina kasinovuosina OKO:nkin ostettavaksi tarjottiin jopa puolentoista miljardin markan osake-erää. Se kuului yhtenä osana operaatioon, jolla Suomen talouselämä piti muotoilla tykkänään uuteen uskoon. Komi torjui myös nämä seireenilaulut ja OKO teki selvän linjauksen: pankki pysyy yritysten rahoittajana mutta ei pyri omistamaan niitä. Sille riitti jatkossakin kakkosrahoittajan rooli, mikä osoittautui viisaaksi varovaisuudeksi.

Osuuspankkiryhmäkään ei säästynyt suurtappioilta. Niitä syntyi lähinnä suurten kaupunkien osuuspankeissa. Pääkaupunkiseudulla Talousosuuspankki ja Osuuspankki Yhteistuki olivat lähteneet omille teille luotottamaan osake- ja kiinteistömarkkinoilla toimineita asiakkaita. Kun luottotappiot painoivat päälle, ne jouduttiin lopulta liittämään Suur-Helsingin Osuuspankkiin ja tappiot kasvoivat miljardiluokkaan. OKO-Aleksissakin paljastui suuria väärinkäytöksiä. 1990-luvun kriisin opetusten vuoksi järjestön koko organisaatio uudistettiin perusteellisesti, jotta valvontaan liittyneet ongelmat eivät pääsisi tulevaisuudessa uusiutumaan, kirjoittaa Antti Kuusterä.

OKO päättikin 1990-luvulla keskittyä vähittäispankkitoimintaan, huolehtia palvelun laadusta ja turvata vakavaraisuuden. Valinnat olivat viisaita, mutta pankkikriisin päällekaatumista nekään eivät voineet estää. Osuuspankit tuottivat ensimmäisen kerran ryhmänä

tappiota 1991 900 milj. markkaa. Kahtena seuraavana tappiota tehtiin vielä 1,7 mrd. markkaa ja 1,4 mrd. markkaa. Mutta jo 1994 ryhmän tulos oli jälleen voitollinen kolmen tappiovuoden jälkeen. Luottotappiot saavuttivat OKO:ssa huippunsa 1993: 3,7 mrd. markkaa.

Osuuspankit maksoivat omaan vakuusrahastoonsa 0,5 prosenttia taseensa loppusummasta ja sen varoilla hoidettiin huonoon tilaan joutuneita pankkeja. Osuuspankkien vakuusrahastoon kertyi silti miljardiluokan vajaus. Siksi luotiin erityinen varajärjestelmä, johon vakuusrahasto sai viranomaisten luvalla ottaa velkaa. Se muuntautui vakuusrahastossa pääomaksi. Op-ryhmässä ei myös lähdetty massiiviseen valuuttalainoitukseen, mikä koitui suurten riskien ohella SKOP:n kohtaloksi, vaan käytännössä sen kaikki valuuttaluotot hoidettiin suhteellisen keskitetysti OKO:n kautta. Ylin johto ei silti OKO:ssakaan välttynyt luottamuskriisiltä.

Osuuspankkiryhmän johto toimi varovaisesti ja konservatiivisti, mikä säästikin osuuspankit monelta pahalta. Vuonna 1993 valtio hyväksyi osuuspankeille 800 milj. markan korkotakaukset, joita ei koskaan käytetty. Kyse oli periaatepäätöksestä. Op-ryhmä sulatti lopulta omat tappionsa. Sen vakuusrahasto lainasi menestyneiltä jäseniltään yli kolme miljardia mk. OKO pystyikin pankkikriisin vuosina pitkään näyttämään keskinäisen avun ja luottojen vakuuttamisen avulla hyvää yhteenlaskettua tulosta. Lopullinen tilanne paljastui vasta sitten, kun Eurooppa yhdentyi ja uudet pankkisäännökset koettelivat OKO:nkin vakavaraisuutta.

Vuoden 1994 alussa voimaan tullut uusi luottolaitoslaki kiristi huomattavasti osuuspankkienkin vakavaraisuusvaatimuksia. Kun valvontaviranomaiset käsittelivät lisäksi osuuspankkiryhmää ja sen riskinkantokykyä yhä useammin yhtenä kokonaisuutena, sen oli pakko hankkia lisää omia varoja ulkopuolelta. Op-ryhmässä käynnistettiinkin debentuuritalkoot. Osuuspankit laskivat vuosina 1994–95 näitä lainoja liikkeelle yhteensä 1,5 mrd. markan arvosta. Varoja hankittiin myös kansainvälisiltä markkinoilta OKO:n hyvän maineen ja vakavaraisuuden turvin.

Valtioneuvosto ja valtiovarainministeriö hyväksyivät 18.1.1996 hakemuksesta valtion pääomasijoituksen uudelleenjärjestelyn. Osuuspankit ja OKO kuuluivat uusjaossa samaan ryhmään: OKO:lle myönnettiin 422 milj. mk ja osuuspankeille 1 108 milj. mk. eli yh-

Vuoden 1990 alussa maata koetteli ajankohtaan huonosti sopinut, pitkä pankkilakko. Sen takana olleille järjestöille maan talouden kokonaistilanne paljastui vasta jälkikäteen. Ajoitusta irvi piirroksessaan myös Uuden Suomen Terho 19.1.1990.

teensä 1 530 miljoonaa markkaa. Samalla ministeriö antoi OKO:lle luvan siirtää pääomasijoitus Suur-Helsingin Osuuspankkiin (SHOP). Olennainen osa siitä myytiin OKO:n uudelle tytäryhtiölle. Lopusta muodostui omaisuudenhoitoyhtiö SHOP. Tämä uudelleenjärjestely mahdollisti huomattavan rationointihyödyn ilman valtion tukea.

Postisäästöpankille 1980-luku oli erittäin vaikeaa aikaa. Pankin verkko oli kallis ja tehoton kilpailijoihin verrattuna. Mutta rakenteista ei välitetty. Suomen Pankista sen pääjohtajaksi 1988 siirtynyt Seppo Lindblom ajoi verkkaasti itseään sisään ja hänen aisaparinsa toimitusjohtaja Ilpo Santala taas oli kiinnostunut kasinopelistä ikävin seurauksin. Heikossa jamassa ollut pankki tekikin vuoden 1989 tuloksen selvittyä tervehdyttämisohjelman 1990-luvun varalle. Kilpailukyvyn palautus vaatii paljon aikaa, todistivat Lindblom ja Matti Niemi pankin toimintakertomuksessa.

Vuoden 1990 alussa PSP pysyi pankkien työtaistelun ulkopuolella, mistä se hyötyi jonkin verran. Pankki keskittyi myös strategiansa mukaan entistä enemmän peruspankkitoimintaan eikä se halunnut olla elinkeinoelämän rakenteiden järjestelijä. Pankki tuotti vielä runsaat 420 mij. mk. voittoa.

Postipankille myös toimintavuosi 1991 oli kehno, kun edellisten vuosien huonon hoidon hedelmät paljastuivat. Pankista tuli mm. KOP:n suurin omistaja Pentti Kourille aikanaan myönnettyjen 800 miljoonan markan lainojen kautta. Ulkomaillakin Lontoon ja New Yorkin sivukonttorit tuottivat suuria luottotappiota. Pankin johto onnistui sitten lyhyessä ajassa tervehdyttämään perustoimintaa ja karsimaan menestyksellisesti kuluja. Julkisuus kiitteli PSP:ia myös reippaasta saneerauksesta. Vähenihän henkilöstö kolmessa vuodessa noin neljänneksen. Pankin markkinaosuus talletuksista kasvoi, yksityiset näyttivät luottavan pankkiin entistä paremmin.

Kun yksityinen kulutus supistui ensi kerran vuosikymmeniin, myös PSP tuotti 1992 tappiota 640 milj. markkaa. Pankin luottotappiot, noin 1,8 mrd. markkaa, olivat peräisin niin neuvostokaupasta ja Noverasta kuin kotitalouksiltakin. PSP piti tässä vaiheessa tärkeänä, että pahimmassa ahdingossa olevien pankkien tuella ei ajeta terveitä pankkeja vaikeuksiin. Vuodelle 1993 siirtyi myös lähes viisi miljardia järjestämättömiä luottoja. PSP piti SSP:n kauppaa terveenä ratkaisuna, koska se lopetti pankkituen ulosvirtauksesta aiheutuneen kilpailun vääristymän. Pankissa oli jatkossa luottamusvajetta ja pääjohtaja Lindblom joutui eroamaan 1995. PSP maksoi lisäksi melkoiset oppirahat kokemattomuudesta myös ulkomaisessa pankkitoiminnassa, lähinnä Yhdysvalloissa.

Eloonjäämistaistelu alkaa

Motto: Säkki rahaa voittaa
kaksi säkkiä totuutta.
(Tanskalainen sananlasku)

Maaliskuussa 1994 KOP:n hallintoneuvoston jäsenmäärä supistui ja sen rinnalle asetettiin uusi, korkeatasoinen neuvottelukunta (vähintään 24 jäsentä). KOP halusi tehostaa omistajakontrollia. Ongelmien kasaantumista ajatellen uudistus tuli liian myöhään. Pääjohtaja Voutilainen puhui jo pankin eloonjäämistaistelusta tarkoittaen selviytymistä yli vuosien 1994–95. Kun KOP oli maan suurin, sen vakauden

ja tulevaisuuden saattoi rinnastaa helposti koko Suomen rahoitusjärjestelmän vakauteen ja tulevaisuuteen. Siksi KOP:n rahoitusjärjestelmän uskottavuuden ylläpito oli myös Ratan Jorma Arangolle elintärkeä kysymys.

KOP ei voinutkaan vallitsevassa toimintaympäristössä saavuttaa tulostavoitetta pelkästään operatiivisella toiminnalla. Korkojen ja osakekurssien kehitykselläkin oli olennainen vaikutus siihen. Pääomaohjelmaan liittyneet järjestelyt taas takasivat riittävän vakavaraisuuden. Eliminoidakseen riskejä pankki yhdisti syksyllä 1993 Puolimatkan ja Ruolan rakennustoimintoja. Kun Polar alkoi olla velkasaneerauksessa ja Haka konkurssissa, tasavallan isojen valtakunnallisten rakennusliikkeiden määrä supistuikin lyhyessä ajassa kahteen. KOP halusi nyt kunnostaa Puolimatka-konsernin, johon Ruola liitettiin, ja myydä sen osina tai kokonaan.

Ratan mukaan KOP:n toiminnan ja riskien kehitys etenkin vuoden 1993 toisella kolmanneksella vaati nopeita toimenpiteitä, jotta tulos paranisi ja vakavaraisuustaso säilyisi. Etenkin Puolimatkan tappiokirjaus pudotti sen lähelle 9 prosenttia, jonka pankki itse asetti minimitasoksi. Myös Voutilaisen oli pakko myöntää, ettei pankin tappiota onnistuttaisi pienentämään 1993 alle mrd. markan, vaikka sen uskottiin jäävän edellisvuotista pienemmäksi. Lopulta pankki ilmoitti keräävänsä osakeannilla kaksi miljardia markkaa ja osakkeen nimellisarvo puolitettiin. Tauno Matomäkikin ilmoitti silloin pörssitiedotteessa sopineensa Pohjolan ja KOP:n suurten osakkeenomistajien kanssa merkitsevänsä puolet KOP:n kahden mrd:n osakeannista. »Me luotamme pankkiin ja sen tulevaisuuden näkymiin. Me olemme myös valmiit tukemaan annin onnistumista kokonaisuudessaan.»

Rata ei uskonut nousun eliminoivan KOP:n vanhoja tappiota, vaan arvioi, että pankki oli jo elokuun lopussa siinä tappiotilanteessa, jossa se itse uskoi olevansa vasta vuoden lopulla. Jos KOP joutuu turvaamaan vakuusrahaston apuun, Rata laskeskeli, päädytään niin suuren saneeraustehtävään, että valtiolla ei ole varaa, vaikka eduskunta ja valtioneuvosto lupasivatkin pitää pankit pystyssä. Aranko toisti vetoomuksensa pankin omistajille, että he huolehtisivat KOP:sta pahimman yli, kunnes uskottavuus paranee. Pankin tilannetta oli hankala ennustaa. Sen hallintoneuvoston jäsen, Thomesto Oy:n L. J. Jouhki totesi osakkeenomistajista: »Jos he nyt lipeävät pankin pelastamisesta, kaikki on mennyttä.» Syksyn 1994 osakeannilla olikin kova

kiire. Se piti julkistaa 30.9., yhtiökokous saada koolle 14.10. ja merkintä tehdä 25.10.–25.11.1994 välisenä aikana.

Pankin hallintoneuvostossa kuultiin syyskuussa varsin kriittisiä puheita. Timo Peltolasta pankin huonot kehitysnäkymät johtuivat historian painolastista. Hän kysyi, tervehtyikö KOP selviydyttyään painolastista ja tarvitsiko se pääomapanostusta jatkuvasti lisää. Kustannuspuoli oli hänestä kaksi kertaa suurempi kuin Svenska Handelsbankenilla ja myös muita suomalaispankkeja suurempi. Pääomasuunnitelma omistajille oli Peltolan mukaan »eräänlainen yhteisvastuukeräys». Jouhki, Leppiniemi ja Niskanen edellyttivät muutoksia pankin johdossa. Sitä vaati pankin uskottavuus. Aranko oli paikalla syyskuussa, kun KOP:n hallintoneuvosto jatkoi ikävien asioiden puimistaan. Ratan ja KOP:n mielipiteet erosivat eniten kotitalousriskeissä. Ratan menetelmä antoi KOP:sta ylimitoitetut riskiarviot. Kun Rata keskusteli sitten luottotappiotutkimuksesta muiden pääjohtajien kanssa, se päätti luopua siitä.

Pääomaohjelman loppuhuipentuma olisi lopullinen ratkaisu pankkikriisin KOP:lle tuomiin ongelmiin, Voutilainen vakuutti. Pankki halusi maksaa valtion pääomatodistuksen ja korvata sen markkinoilta hankittavalla pääomasijoituksella. Pääjohtajasta haasteellinen pääomaohjelma oli kovalla työllä mahdollinen toteuttaa. Voutilainen laski, että merkintäsitoumuksia piti olla ennen julkituloa 1–1,5 mrd. markan edestä. Jouhki, Matomäki ja Niskanen ilmoittivat olevansa mukana. Hallintoneuvoston monen jäsenen mielestä osavuosikatsauksessa piti esittää selvät nuotit, miten pankin tulos paranee. Morgan Stanleyn mielestä pankin piti parantaa sitä realisoimalla omaisuutta myyntivoitoin.

Suomen Pankin pääjohtaja Sirkka Hämäläinenkin pohti jo syksyllä 1994 julkisuudessa: »Historiaa on meillä kaiveltu pankkikriisin tiimoilta syyllisten ristiinnaulitsemisen mielessä.» Pääjohtaja näki syyllisinä talouspolitiikan päättäjät, valvontaviranomaiset, rahoituslaitokset ja niiden yritys- ja yksityishenkilöasiakkaat. Hänestä olikin harhaanjohtavaa puhua pankkikriisistä erillisenä rahoitusjärjestelmän ongelmana. Kysehän oli koko kansantalouden kriisistä. Syyttely ei Hämäläisestä auttanut. Virheistä piti oppia, jotta tiedettäisiin, miten ne voidaan välttää. *Keskisuomalaiselle* annettu haastattelu olikin erittäin seikkaperäinen kokonaisarvio pankkikriisistä ajankohtana, jolloin kaikkia sen yksityiskohtia ei vielä tunnettu. Keskuspankki ainakin tiesi, missä mentiin.

Liberalisoinnille ei ollut mitään vaihtoehtoa. Ongelmien syy oli pikemminkin, että rahoitusmarkkinat vapautettiin liian myöhään, liian asteittain ja väärässä järjestyksessä. Tällä pahennettiin rahoitusjärjestelmän patoumia ja estettiin oikea-aikainen sopeutuminen kansainvälisestikin väistämättömään kehitykseen, pääjohtaja todisti. Hän piti pankkikriisin suurimpana syynä väärää talouspolitiikkaa, arvosteli pankkien taloudenpitoa ja myönsi pankkivalvonnan osittain epäonnistuneen. Pankkikriisin pohjana oli noudatettu inflaatio-devalvaatio -politiikka, josta taas syntyi käyttäytymisvinouma. Se taas perustui ajatukseen, että inflaatio syö aina velat, ja lähes kaikki investoinnit ovatkin kannattavia verovähennysten ja negatiivisen reaalikoron ansiosta. Myös ilman rahamarkkinoiden vapautumista Suomi olisi hänestä ajautunut jonkinasteiseen rahoitusjärjestelmän kriisiin.

Pankkien riskinhallinnassa oli tapahtunut positiivista kehitystä, mutta paljon oli vielä tehtävää. Hämäläinen toivoi, että pankkien asenne valvontaan olisi muuttunut. Aikaisemmin pankit käyttivät innovatiivisimmat kykynsä pankkivalvonnan määräysten kiertoon. Puhuja pelkäsi, että pankkikriisin opetukset unohtuvat nopeasti, ja vaati, että pankkituen purkamisen aikataulut lyödään lukkoon. Hänestä selvät omistajavastuut olivat välttämättömiä; se olikin keskeinen opetus pankkikriisistä. Pankkivalvonta epäonnistui: se hyväksyi pankkien taseissa ylimitoitetut varallisuuskirjaukset. Se loi pankeille harhakäsityksen pääomien riittävyydestä ja luotonantovarasta. Valtuuksia tärkeämpi oli yhteistyöhalukkuus: mitä parempi yhteistyö, sitä pienemmät tarpeet kasvattaa Ratan resursseja. Ja sitä vähemmän kustannukset rasittivat valvottavia. Lisäksi oltiin liian hitaita asettamaan pankeille kansainvälisten esikuvien ja vaatimusten mukaiset oman pääoman vaatimukset ja parantamaan viranomaisten valtuuksia valvoa ja puuttua pankkien toimintaan. Siinä oli Hämäläisen selkeä pankkikriisianalyysi.

SYP:n pääjohtaja Vainio totesi lokakuussa 1994, että pankkikriisi oli ohi. Voutilaisesta taas sen loppu oli määritelmäkysymys. Jos Vainio tarkoitti, että tappioputken pää oli näkyvissä, niin kriisi oli ohi. Molemmat lupasivat maksaa osakkeenomistajille osinkoa vuonna 1996. Voutilainen piti sen edellytyksenä kansantalouden nopeaa tervehtymistä. Hän harkitsi myös järjestelyä, jolla valtion pääomasijoitus voitaisiin maksaa takaisin ja välttää valtion tulo suuromistajaksi. KOP neuvottelikin satojen miljoonien markkojen pääoman hankintaohjel-

masta suurten suomalaisyritysten kanssa. Pankin liiketappio tammi-elokuulta nousi 1,3 mrd. markkaan. Pankki halusikin vahvistaa vakavaraisuutensa ja tarvitsi apua.

Kun KOP laski sitten liikkeelle kahden miljardin osakeannin, josta Pohjola ja Repola olivat ennalta luvanneet merkitä suuren osan, monet omistajat suhtautuivat kuitenkin varauksellisesti antiin. Voutilainen sanoi ulkomaisten sijoittajien varmistavan, että KOP:n anti menee läpi. Niskanen ja Matomäki pitivät KOP:iin sijoitusta ideologisena päätöksenä, mutta johtokunnan jäsen Pentti Rissasesta osakesijoitus ei voi olla pelkkää aatetta, vaan siinä on oltava myös kovat faktat pohjalla. Samalla alkoi hänen lähtölaskentansa KOP:sta. PSP:nkin tulos oli alkuvuodesta kehittynyt ennakoitua huonommin; liiketappio muodostui toisella kolmanneksella suuremmaksi kuin ensimmäisellä eli 463 milj. markaksi. Myös OKO-konserni raportoi tuloksen heikentyneen vuoden 1993 vastaavasta 300 milj. markkaa.

Suomettuminen uhkaa Kansallispankkia valtion omistusosuuden kasvun muodossa, kirjoitti Monto lokakuussa *Talouselämässään.* Suomen mahdollisesta noususta huolimatta suomalaisten pankkien nousu ei ole vielä kirkonkirjoissa, Monto niin ikään päätteli, koska ne tekivät vuoden elokuun loppuun mennessä yhteensä neljän mrd. markan suuruisen liiketappion. »Suomessa on alalla liikatarjontaa karkeasti yhden kansallispankillisen verran», Monto myös totesi hirtehisen kaukonäköisesti. – KOP julkisti uudet eettiset arvonsa, joihin Voutilainen päätyi keskustelemalla mm. Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professorin Ilkka Niiniluodon kanssa. Pentti Rissasen mukaan asiaa oli valmisteltu jo kaksi vuotta. Arvot olivat: tyytyväinen asiakas, keskinäinen kunnioitus, tuloksellisuus, luotettavuus sekä muutosvalmius. – SYP:n 1980-luvun arvot taas korostivat kannattavuutta, kasvua, ihmis- ja asiakaskeskeisyyttä.

Kansallispankki lähestyi noin 15–20 institutionaalista omistajaa, jotka lupasivat noin miljardin verran merkintöjä. Myös SYP-piiri ymmärsi KOP:n osakeannin tärkeyden mutta ei antanut heti alussa konkreettisia merkintälupauksia. Tilintarkastaja Antti Helenius taas laski Puolimatka-tappion yli miljardiksi markaksi ja piti tuottamatonta tasetta Kansallispankin suurimpana ongelmana. Hallintoneuvosto keskusteli taas kerran ohi pöytäkirjan pankkinsa tilasta. Pankin johto sitoutuikin 19.10.1994 hankkimaan miljardin erilaisilla myyntivoitoilla loppuvuonna ja vuoden 1995 mittaan. Pankin uskottavuu-

den alttarille uhrattiin nyt johtokunnasta Teppo Taberman, joka oli vastannut pankin suurasiakastoiminnosta. Hän erosi hallintoneuvoston kehotuksesta.

Kaksi viikkoa pääjohtaja Voutilainen kiersi maakunnasta toiseen, kuvaannollisesti hattu kourassa, tapasi konttoreiden johtajia ja muita alaisiaan, pankin valvojia ja asiakkaita ja suurimpia osakkeenomistajia. Heitä villittiin nyt pelastamaan KOP valtion haltuun joutumasta. »Olen tarjoamassa teille riskisijoitusta», Voutilainen myönsi kuulijoilleen rehellisesti. Mutta te tiedätte, ettei riskitöntä sijoitusta tänä päivänä olekaan. Olen mielestäni hyvällä asialla. Olihan puolet suurannista voitukin varmistaa jo etukäteen. Pääjohtaja Voutilainen ennakoi osakeannin onnistuvan suunnitelmien mukaan: ensimmäisenä merkintäpäivänä 15.11.1994 merkittiin jo 1,1 mrd. markkaa; 1.12. ylitettiin 1,8 mrd. markan raja ja osakeanti päättyi täyteen merkittynä. Annin onnistuminen oli Voutilaisesta selvä merkki, että pankkikriisi oli ainakin KOP:n osalta jätettävä historiaan. Voutilainen kiitti yhtiökokouksessa marraskuussa osakkeenomistajia »voimakkaasta luottamuksesta ja sitoutumisesta, jota he olivat osoittaneet».

Kustannuskriisi voitaisiin välttää pankkeja yhdistämällä, arvioi SYP:n varatoimitusjohtaja Markku Pohjola. Kollega KOP:sta Veikko Ylitalo piti viisaampana pankkiryhmäkohtaista kustannusjahtia. Mielipiteitä vaihdettiin marraskuussa 1994 taloustoimittajien tilaisuudessa. *Aamulehti* tulkitsi sen jälkeen vapaasti Pohjolaa, että SYP ajaa pankkeja yhteen kustannuskriisin välttämiseksi. Ylitalosta vanhalla pankkiverkolla olisi voitu hoitaa jopa 20 miljoonaa asiakasta. Kauppa- ja teollisuusministeri Pekka Tuomisto arvio pari vuotta aiemmin pankkijärjestelmän niin laajaksi, että se olisi riittänyt hoitamaan 50 miljoonan ihmisen asiat.

Ratan kiinnostus kohdistui menestyksellisen osakeannin jälkeen entistä parempaan toiminnalliseen tulokseen. Olivathan pankkien luottotappiot laskeneet (1993 14,7 mrd. markkaa; 1994 11 mrd. markkaa) mutta valitettavasti samalla tavoin tekivät myös toiminnalliset tulokset (1993 –5,4 mrd. markkaa; 1994 –4 mrd. markkaa). Arangosta heikoimman pankin/pankkiryhmän olikin karsiuduttava. Ratan johtaja piti suomalaisia pankkeja liian pieninä vastaamaan ulkomaiseen kilpailuun. KOP:n tiimalasi tyhjeni, vaikka sen johto teki loppuun asti kaikkensa parantaakseen tilannetta. Sankarillisen kamppailun saavutukset jäivät julkisuudessa kielteisten uutisten varjoon.

KOP fuusioidaan SYP:iin

Motto: Raha on rahaa,
riippumatta siitä kenen käsissä se on.
Se on ainoa mahti, jota ei koskaan kiistetä.
(Aleksandre Dumas, nuorempi)

Luottokysynnän ennakoitua heikompi kehitys ja korkeat korot viivästyttivät pankkien elpymistä. Luottotappiokriisin varjosta nousi yhä selvemmin esille sektorin ylikapasiteetin aiheuttama kustannuskriisi. KOP:n hallintoneuvosto näkikin, kun vuoden 1994 tappio kohosi 1,8 miljardiin markkaan, KOP-SYP -fuusion lopulta kannattavuusongelman ainoana todellisena ratkaisuna. Se takasi puolentoista miljardin synergiaedun – mutta 5 000:tta työtöntä. Entisellä tavalla ei voitu kuitenkaan jatkaa; pankkisektorin isot kannattavuusongelmat uhkasivat johtaa huonoimman pankin perin nopeaan pudotusajoon, kuten Arankokin ennakoi. Hallintoneuvosto hylkäsi ensin johtokunnan sille esittelemän budjetin ja edellytti, että johtokunta valmistelee sille luettelot henkilöstövähennysten pankille aiheuttamista seurauksista. Voutilaisen budjettiehdotus oli 268 miljoonaa mk ylijäämäinen,

Muistio konsernin kustannusten saneerauksen toimintaperiaatteista ja toimenpiteistä tuli KOP:ssa johtokuntakäsittelyyn 23. tammikuuta 1995. Henkilövähennystavoite nousi noin 1 500:ksi, pääosa eli 1 250 asiakaspalvelutoiminnasta. Tehtäviä päätettiin keskittää, siirtyä ostopalveluihin ja lakkauttaa eräitä toimintoja kokonaan. Myös rakenteellisia muutoksia tehtiin. Konttorien piti nyt keskittyä välittömään asiakaspalveluun ja luopua ns. taustatöistä, jotka oli keskitettävä paikallisesti ja valtakunnallisesti. Operatiivisia kustannussäästöjä etsittäessä suurennuslasin alle joutuivat lisäksi henkilöstö- ja konttorikustannukset sekä markkinointi-, tietotekniikka-, koulutus-, toiminta-, matka- ja kokouskulut.

Erityistä epävarmuutta loivat myös ulkomaiset sijoittajat, jotka omistivat 60–70 mrd. markalla suomalaisia pörssiosakkeita ja joiden pelättiin laskevan omistusosuutta. Jos suomalaisten olisi ollut pakko lunastaa osa niistä, se olisi voinut sysätä liikkeelle uuden ketjureaktion, joka olisi tappanut orastavan talouskasvun. Viranomaisten mielestä tilanne oli ainakin yhtä uhkaava kuin 1992–1993, jolloin maa

ajautui ensi kerran kuilun partaalle. Pankkikriisi ja yleinen taloustilanne kietoutuivat toisiinsa.

Hallintoneuvoston ja pankinjohtaja Pentti Rissasen luottamuspula tuli julki tammikuussa 1995, kun hallintoneuvosto vapautti hänet johtokunnan jäsenyydestä. Hän puolestaan pyysi hallintoneuvoston seuraavalta kokoukselta lupaa saada tutustua hallintoneuvoston jäsenten ja hänen itsensä käymien keskustelujen nauhoituksiin, mutta se evättiin. Pääjohtaja Voutilainen kertoi 13.3.1995 eron syyksi rikkomuksen liikesalaisuutta vastaan. Rissanen oli unohtanut pyytää eräiden asiakkaiden haastehakemuksen, joka oli sisältänyt liikesalaisuuksia, salaiseksi ennen tuomioistuimelle jättämistä. Hallintoneuvoston mielestä pankkisalaisuuden rikkominen oli niin moitittava teko, että asiaan oli pakko puuttua ja saattaa se viranomaisten käsittelyyn. Eron taustalla oli hallintoneuvoston jäsenten ja yhteistyökyvyttömyyttä poteneen Pentti Rissasen luottamuspula, josta oli näkynyt merkkejä myös julkisuudessa.

Voutilainen selosti hallintoneuvostolle vasta tammikuun lopulla ensimmäisen kerran, missä mentiin KOP:n ja Unitaksen fuusioon tähdänneissä neuvotteluissa. Ratan Arankokin halusi kokouksessa entistä suurempia pankkiyksikköjä Suomeen, jotta pääomapohja olisi vahvempi ja maan niukat asiantuntijaresurssit riittäisivät. SKOP tulee häviämään pian tavalla tai toisella, Aranko ennakoi ja totesi monien viranomaisten epäilevän myös KOP:n ja Unitaksen fuusion riittävyyttä kyllin ison pankkiyksikön muodostamisessa. KOP:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Tauno Matomäki piti viime mainittua silti ensi askeleena pankkialaa tervehdytettäessä.

Helmikuun alussa neuvottelijat pääsivät lopulta yksimielisyyteen osakkeiden vaihtosuhteesta: KOP:n osakkeenomistajille 41,7 % ja SYP:n 58,3 % uudesta pankista. Fuusiosuunnitelma piti julkistaa 15.2.1995 pankkien tilinpäätösten yhteydessä. Rakennemalli meni kuitenkin uusiksi, koska se oli ristiriidassa monien ulkomaisten lainojen ehtojen kanssa. Yhteisymmärrystä ei ollut yhtä helppoa löytää omistajien kesken kuin operatiivisessa johdossa. Vaikein kysymys oli uuden emoyhtiön hallituksen puheenjohtajan paikka. KOP:ssa nähtiin Unitaksen asenteissa vihamielisen valtauksenkin piirteitä. Helmikuun alussa kaavailtiin pankin hallintoneuvoston puheenjohtajaa SYP:stä ja varapuheenjohtajaa KOP:sta, jolloin hallituksen puheenjohtajakin olisi ollut KOP-taustainen henkilö. Ratkaisun viipyessä

Ratan Aranko ei kaihtanut painostustakaan vaan uhosi: pankit eivät voi kaataa fuusiota henkilökysymyksiin.

Säännöstelyn purkaminen ja markkinoiden avaaminen ETA- ja EU-sopimuksen kautta kansainväliselle kilpailulle muuttivat täysin suomalaisten pankkien kilpailutilanteen. Fuusiotarvetta kuvannut suunnitelma pitikin tuottotason laskua pysyvänä ilmiönä ja siksi 1990-luvun alkupuolella koettiin syvälle käypiä pankkitoiminnan rakennemuutoksia. Suomalaisilla pankeilla oli ylikapasiteetista johtuva suuri kustannusrasite ulkomaisiin kilpailijoihin nähden. Olennaista näille ulkolaisille kilpailijoille katsottiin myös olevan, että ne toimivat hyvällä vakavaraisuudella ja vähäisin kiintein kustannuksin ja kohdistivat päähuomionsa erittäin rajoitettuihin, hyvin tuottaviin asiakassegmentteihin. Ne kuorivat kerman päältä.

KOP:n johtokunta saattoi ainoastaan säilyttää silloisen tilanteen tai pyrkiä luomaan uudenlaisen kilpailuaseman mahdollistavan yhteenliittymän. Ensin mainitun katsottiin johtavan siihen, että konsernin olisi pakko luopua eräistä toimintansa avainalueista; liikevoitot eivät riittäneet sillä hetkellä eikä näkyvissä olevassa tulevaisuudessakaan kasvattamaan riittävästi Kansalliskonsernia. Jäljelle jäi toinen vaihtoehto: pyritään luomaan kilpailukykyinen, suomalainen vaihtoehto. SYP:n ja KOP:n yhdistämisessä saataisiin selvästi muita vaihtoehtoja suuremmat synergiaedut. Kumpikin kattoi maantieteellisesti ja tuotepohjaisesti samat osa-alueet.

Omistajien edustajien kesken vallitsi vielä 13.2.1995 erilaiset näkemykset siitä, tuleeko uuden pankin pääjohtajan kuulua emoyhtiön hallitukseen vai ei. KOP:n hallintoneuvosto vaati pitkään, että kummastakin konsernista pitäisi olla yhtä monta edustajaa pankin hallituksessa eikä pääjohtaja olisi sen jäsen. Kyseinen jäsenyys hallituksessa varmistui 16.3.1995, jolloin sen voimasuhteiksi sovittiin 4+3+1. Viinanen ehdotti helmikuun puolimaissa valtiota edustamaan Helsingin Kauppakorkeakoulun rehtori Veikko Jääskeläistä, mikä rauhoittaisi poliittista keskustelua uudesta pankkikonsernista.

Vielä niinkin myöhään kuin 13.2.1995 Unitas tarjoutui ostamaan SKOP-konsernin liiketoiminnan valtion vakuusrahastolta, mikä ei kuitenkaan käynyt päinsä. Päivää myöhemmin sen hallitus hyväksyi yhtiökokoukselle tarkoitetun sopimuksen, joka yksilöi lopullisesti Kansallispankin Unitakseen sulautumisen muodot. Sen mukaan KOP:n vakavaraisuus oli useampina vuosina kehittynyt SYP:iä

Meritan pääjohtaja Vesa Vainio ja toimitusjohtaja Pertti Voutilainen saattoivat vakuuttaa pankin yhtiökokouksessa 1996, että SYP:n ja KOP:n fuusio oli onnistunut. Viesti oli luettavissa myös informaatiotilaisuuden pitäjien huulilta.

heikommin. KOP taas oli liikevaihdolla ja taseella mitaten 1990-luvulla SYP:iä suurempi. Vain vuonna 1994 tilanne oli päinvastainen.

Suomen Kuvalehdessä oli 10. helmikuuta toimittaja Olli Ainolan kansijuttu KOP:n ja SYP:n fuusiosta. Sitä koskeneet ennakkotiedot panivat aikataulut kokonaan uusiksi. Aatos Erkko oli ehdottanut jo 1989 pankkien yhteenpanoa Jaakko Lassilalle. Samoihin aikoihin KOP:n suurin omistaja Pohjola tunnusteli asiaa suoraan SYP:ltä. Lassilan mukaan Suomi ei silloin ollut vielä kypsä näin mittavaan rakennemuutokseen. SYP:n Hirvosestakin kilpailu olisi vähentynyt liikaa. Lisäksi asetelma oli hyvin epäedullinen SYP:n omistajille. Pankkeja pidettiin myös liian samankaltaisina. Kriisi pakottikin miettimään asiat uudelleen. Suuret teollisuusyrityksetkään eivät olleet enää kovin riippuvaisia pankeista vaan osasivat hankkia rahoituksensa ilman välikäsiä. Tuo muutos oli dramaattinen.

SYP oli pärjännyt KOP:ia paremmin. Kylmäverisen liikkeenjoh-

tonsa ja määrätietoisemman toimintansa ansiosta sen on arvioitu kykenevän jo tänä vuonna voitolliseen tulokseen, Ainola raportoi. KOP patosi ongelmia ja toivoi parasta. Elleivät rahamarkkinat elvy, se ei saa tulostaan kuntoon vielä tänä vuonnakaan, Ainola epäili. Tilannetta vakauttaakseen KOP:n omistajat olivat avanneet jo edellisenä syksynä keskustelut Unitas Oy:n omistajien kanssa pankkien yhdistämisestä. Asiaan oli nyt palattu uudelleen. KOP:n vahvat miehet, Pohjola-yhtiöiden Yrjö Niskanen ja Repola Oy:n Tauno Matomäki halusivat kestävän ratkaisun ja lopettaa epäluulot pankin kohtalosta.

Valmisteluihin kahden liikepankin yhdistämisestä osallistui myös Casimir Ehrnrooth. Noissa keskusteluissa KOP päätettiin sulauttaa Unitakseen. *Kuvalehden* mukaan asian piti ratketa lopullisesti seuraavalla viikolla, jolloin asiasta aiottiin tiedottaa julkisuuteen. Pankkien yhtiökokoukset päättäisivät asian lopullisesti maaliskuussa. – Jo SSP:tä KOP:sta pilkkomassa olleen pankinjohtaja Eino Halosen mukaan »SYP:n ja KOP:n fuusio vuoti julkisuuteen – joku tarkoitusperäisesti kaivoi sen esiin. Kyllä se oli melkein tunneista kiinni, että se olisi kaatunut koko homma.» Kyseessä ei ollut varsinainen vuoto, vaan Kuvalehden Olli Ainola pääsi hankkeen jäljille eräiden vihjeiden perusteella ja tehtyään paljon päättelytyötä, joku taho vahvisti hänelle, että tieto pitää paikkansa. Moni muu tiedotusväline jäi nuolemaan näppejään.

Suomen Kuvalehti seurasi myös jatkossa tarkasti ensimmäisenä julkisuuteen kertomaansa hanketta. Hallitusratkaisu jouduttiin tekemään nopeasti sen jälkeen, kun fuusiosuunnitelma paljastui viime viikon keskiviikkona, se kertoi (7/95). Fuusio oli kuitenkin lehden mukaan vähällä kaatua, kun KOP tarjosi puheenjohtajaksi Yrjö Niskasta ja eräässä vaiheessa tiettävästi myös Tauno Matomäkeä. Unitaksen omistajat taas halusivat paikalle oman miehensä, Onninen Oy:n hallituksen puheenjohtajan E. J. Toivasen. Kiista laukesi kompromissiin, kun puheenjohtajaksi valittiin Huhtamäen toimitusjohtaja Timo Peltola.

Yhdistymisen suurstrateginen tausta koettiin yksinkertaiseksi. Pankkien näköpiirissä oli tulevaisuus, jossa ne olisivat joutuneet saneeraamaan ankarasti konttoriverkkojaan ja myös kilpailemaan verisesti. Siksi päätettiin raivata toinen uhkakuvista, keskinäinen kilpailu, tieltä. Päätoimittaja Martti Backman kertoi samassa lehden numerossa, miksi suuri pankkiuutinen vuoti julkisuuteen muiden tiedotusvälineiden kautta jo päivää tai kahta ennen kuin *Kuvalehti* oli tilaajiensa

käsissä. *Suomen Kuvalehti* valmistui kirjapainossa keskiviikkona aamupäivällä ja oli siten iltapäivällä jakelussa postin verkossa satojen silmäparien nähtävänä. Koska kyseessä oli lehden mukaan suurin kotimainen talousuutinen vuosikymmeniin, se halusi varmistua, että tiedot olivat kaikkien markkinaosapuolten ja medioiden arvioitavina samaan aikaan.

Tieto suuresta pankkifuusiosta ei säikäyttänyt asiakkaita; tilejä ei rynnätty tyhjentämään. SYP:stä vakuutettiin, että rahat olivat turvassa ja lainaehdot pysyvät samoina. Suomenruotsalaisen ja suomalaisen pääoman yhteenpanossa oli isänmaallisia tavoitteita, halu turvata suomalaisen pankkitoiminnan menestys kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa. Vasemmistoliiton eduskuntaryhmä vaati valtiota kuitenkin heti estämään fuusion, joka tuottaisi valtakeskittymän. Pääministeri, valtiovarainministeri ja myös pankkivaltuuston puheenjohtaja ilmoittivat olevansa sen puolesta.

Kansan Uutisten Viikkolehti puhui »Valtavasta keskittymästä» ja *Suomenmaa* puolestaan »Pankkirakenteen virtaviivaistumisesta». *Turun Sanomat* näki hankkeessa »Unitaksen kansallistalkoot». »Pankkikriisi jatkuu» arvioi taas *Etelä-Saimaa,* »Uusi suurpankki perintöään vankempi», viestitti lukijoilleen *Kymen Sanomat.* Ja *Aamulehden* mielestä »Suuromistajat synnyttivät suurpankin». Tässä vaiheessa kävi ilmi, että uusi pankki, kuten kaikki muutkin suuret suomalaispankit, valmisteli SKOP:n ostoa. Saksalainen ja ruotsalainen pankkikin olivat tulossa saaliinjaolle. Aatos Erkko kertoi *Keskisuomalaisessa* istuneensa pankkien fuusion ympärillä jo Mika Tiivolan kanssa aika paljon. Mutta aika ei vielä silloin ollut kypsä yhdistymiselle.

Kansallispankin viimeinen yhtiökokous pidettiin 16. maaliskuuta 1995 ja se hyväksyi fuusion äänestyksen jälkeen. Hyväksymistä kannatti 390 034 184 ääntä ja sitä vastusti 11 608 838 ääntä. Myös tilinpäätöksen vahvistamisesta äänestettiin. Kokouksesta ei löytynyt tarvittavaa 10 %:n kannatusta myöskään ehdotukselle, että pankissa suoritettaisiin erityistilintarkastus. Kokouksessa oli edustettuna noin 49 % pankin osakkeista. KOP:n johtokunnan viimeinen koruton kokous pidettiin 31.3.1995.

SYP:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Ilaskiven mukaan syyllisiä oli etsitty innolla käräjäoikeuksien saleissa. Historiankirjoitusta silmällä pitäen hän ei kuitenkaan halunnut unohtaa olennaisinta. Suomen Pankki, jonka tehtävänä ohjesääntönsä mukaan on valvoa

rahaolojen vakautta, epäonnistui tehtävässä. Se salli tapahtuneen. Raimo Ilaskivi kritisoi tiukkaa politiikkaa vaatineita säännöstelymentaliteetista, joka ei tehnyt eroa säädellyn ja säätelemättömän kehityksen välillä. Ja näin tultiin tilanteeseen, jossa yhden vallattomuudet johtivat toisten pankkien vastatoimiin. Kilpailtiin liikaa suuruudesta, ei kannattavuudesta, joka mm. osakkeenomistajan kannalta olisi ollut keskeistä.

Suomen Pankin Ollilan mielestä pankkikriisi ei ollut vielä ohi. Pankit tarvitsivat vielä kaksi hyvää vuotta. Fuusion vuoksi oli kuitenkin parempi mahdollisuus selvitä siitä. »Meidän laskelmien mukaan fuusio merkitsee noin 1,5 mrd. markan kustannussäästöä», fuusiota pitempään pohtimaan ehtinyt pääjohtaja Vesa Vainio kirjoitti *Unitaksessa.* »Pankkien raskaita rakenteita on pakko keventää, jotta toimintaa voitaisin jatkaa riittävän tehokkaalla organisaatiolla ja monipuolisilla palveluilla.» Fuusio ei merkinnyt pankkikilpailun vähenemistä eikä rahoitushuollon keskittymistä vaan entistä parempia pankkipalveluja. Kilpailusta pitivät huolen avoimet markkinat. Ilman tätä fuusiota erityisesti suuryritysten rahoituksessa sekä erilaisissa rahamarkkinapalveluissa olisi suomalaisten pankkien kilpailukyky ollut kapealla pohjalla. Juuri näihin markkinarakoihin ulkomaiset pankit Vesa Vainion mukaan iskivät. Vaikka fuusio vähensikin olennaisesti konttorien määrää, tulokas ei aikonut vetäytyä miltään sijaintipaikkakunnalta.

Kaksi kolmannesta säästöistä arvioitiin saatavan supistamalla henkilöstöä 1997 mennessä noin 18 100:sta noin kolmanneksella. Konttoriverkon taas arvioitiin supistuvan 775:stä noin 500:aan. Noin 300 mrd. markan taseella uusi konserni tuli toisaalta olemaan suurimpien ruotsalaispankkien kokoluokkaa. SYP:n ja KOP:n osuus yleisön talletuksista oli yli 40 % ja yritysten rahoituksesta jopa yli 60 %. Molemmilla oli noin 200 000 osakkeenomistajaa. KOP:n (16.3.) ja Unitaksen yhtiökokoukset (17.3.) hyväksyivät sitten lopullisesti suunnitelman yhdistää Unitas- ja Kansalliskonsernin liiketoiminnot ja sulauttaa KOP Unitakseen.

Sulautuminen toteutettiin kolmessa vaiheessa. Kansallispankista tuli 1.4.1995 Unitaksen tytäryhtiö. KOP suuntasi Unitakselle 5 403 milj. markan osakeannin. Sen jälkeen oli Unitaksen omistusosuus KOP:ssa noin 51 %. Maksuksi Unitas luovutti apportina Yhdyspankin koko osakekannan, jolloin Yhdyspankista taas tuli Kansallispankin tytäryhtiö. Kansallispankin pankkitoiminta siirtyi Yhdyspankille

1. kesäkuuta 1995 apportina osakepääoman korotusta vastaan. Siirtyneiden omaisuuserien määrä oli noin 136 miljardia markkaa. Yhdyspankin nimi muuttui lopulta 2. kesäkuuta 1995 Merita Pankki Oy:ksi. Kansallispankin pankkitoimilupa päättyi samana päivänä ja siitä tuli omistusyhteisö. Samasta päivämäärästä yhtiön nimi muuttui Kansallis-Yhtymä Oy:ksi. Yhtiöjärjestys oli hyväksytty jo maaliskuun yhtiökokouksessa.

Kansallis-Yhtymän osake noteerattiin sitten Helsingin pörssissä viimeisen kerran 28.12.1995. Yhtymä sulautui Unitakseen päivää myöhemmin. Samana päivänä Unitas Oy muuttui Merita Oy:ksi, joka korosti pankkisalaisuutta pankkitoiminnan kulmakivenä sekä piti perusarvoinaan asiakastyytyväisyyttä, luottamusta, kunnioitusta, tuloksellisuutta ja muutosvalmiutta, josta saatiinkin pian uutta näyttöä. Unitaksen ylimääräinen yhtiökokous hyväksyi 20.12.1995 yhtiön nimen muutoksen. Kansallis-Yhtymän osakkeenomistajat saivat yhden Unitaksen A-osakkeen jokaista kolmea Kansallis-Yhtymän osaketta kohti. Osakkeen noteeraus Merita Oy:n nimellä alkoi pörssissä 2.1. 1996. Pankkien kiinteistöomistuksille oli sitä ennen perustettu uusi yhtiö. Jatkossa pankkien monet muutkin tytäryhtiöt yhdistyivät.

Meritan pankkitoiminta oli merkittävästi aiempaa tehokkaampaa. Kehityssuunta voimistui entisestään Nordbanken-vaiheessa.

Kevään 1995 mittaan julkisuus sai vielä ihmeteltäväkseen valtion vakuusrahaston johtajan Heikki Koiviston erojupakan. Hänhän joutui lähtemään KOP:sta valuuttakeinottelun vuoksi mutta sai silti KOP:sta 30 000 markan kuukausieläkkeen, mikä kyseenalaisti hänen integriteettinsä vakuusrahastossa. Pääministeri Aho ja valtiovarainministeri Viinanen olivat pestanneet miehen rahastoon taustoja täysin tuntematta. Koivisto kyllä kertoi maininneensa asiasta vakuusrahaston johtokunnan puheenjohtajalle, mutta se ei aiheuttanut mitään toimenpiteitä. Oikeusministeri Anneli Jäätteenmäki, joka jo ennen erorahatietoa arvosteli päätöstä valita Koivisto, vaati hänen eroaan ja sai tukea oikeuskanslerilta. Koivisto jättikin toimensa nimittäjien toivomuksesta viitisen kuukautta erorahan julkitulon jälkeen. Tapaus paljasti myös hallituksen sisäisiä jännitteitä ja tutkija Kauko Pietilälle viranomaisten ja tiedotusvälineiden menettely jätti paljon avoimia kysymyksiä.

Vakuusrahasto joutui tyypillisesti toimimaan kentällä, jolla oli vihamielinen työympäristö ja suuret ongelmat. Tällaiseen työhön oli myös vaikea saada päteviä ihmisiä, jotka sitoutuivat siihen määräajak-

si. Siinä mielessä Koivistolle olikin kynnyskysymys, että hänen taloudellinen taustansa olisi turvattu. Pankkikriisin hoito oli Koiviston lähtöhaastattelun mukaan sujunut suurimmalla mahdollisella nopeudella ja paljon paremmin kuin voitiin odottaa. Kaikki eivät varmasti jakaneet tuota mielipidettä. Ministeri Iiro Viinasesta Koiviston lähtö oli poliittista ajojahtia. Laajanen ei ollut varma, kertoiko Koivisto hänelle eläkkeen kokonaissummaa. Laajanenkin erosi vakuusrahaston johtokunnan puheenjohtajan tehtävistä, kun eduskunnan oikeusasiamies esitti jääviysepäilyjä. Koska valtiovarainministerö valvoi vakuusrahastoa, sen virkamies ei voinut johtaa rahastoa. Riepottelu oli lähtijästä vahingollista pankkikriisin hoidolle.

– *Suomen Säästöpankista hierottiin kauppaa jo ennen, kuin varsinainen pankkitoiminta käynnistyi elokuussa 1992. Siihen liittyi elimellisesti myös SKOP:n kohtalo. SYP ja KOP mielivät sp-ryhmää mutta kauppoja ei vain syntynyt. Valtion vakuusrahastolla oli lokakuussa 1992 suunnitelma yhdistää SSP ja SKOP, mutta sekin hanke jäi pelkäksi ajatukseksi.*
– *Vakuusrahasto neuvotteli 1993 pitkään KOP:n, OKO:n, PSP:n ja SYP:n kanssa SSP:stä. Kilpailijat halusivat ostaa sen, kunhan pankin järjestämättömät saatavat ja tuottamaton kiinteistöomaisuus siirrettäisiin ennen kauppaa omaisuudenhoitoyhtiöön. Miltei heti kun laki yhtiöistä hyväksyttiin lokakuussa 1993, hallitus teki päätöksen SSP:n myynnistä sen neljälle kilpailijalle, jotka yksissä tuumin palastelivat SSP:n ja sulauttivat osat itseensä.*
– *SSP:n jako ei ratkaissut lopullisesti pankkikriisiä eikä myöskään rakenneongelmia. KOP kamppaili vuoden 1994 mittaan rajusti luottotappioidensa ja vakavaraisuutensa kanssa. Henkiinjäämistaistelu päättyi keväällä 1995: Kansallispankki sulautettiin Unitakseen. Samalla maahan syntyi pohjoismaiset mitat täyttävä liikepankki.*
– *Suomen pankkijärjestelmän rakenteet menivät täysin uusiksi pankkikriisin vuosina. Suomen Pankki otti SKOP:n haltuunsa syksyllä 1991. Loppuvuodesta 1992 STS-Pankki fuusioitiin KOP:iin. SSP, joka perustettiin 1992, jaettiin syksyllä 1993 KOP:n, OKO:n, PSP:n ja SYP:n kesken. Ja keväällä 1995 Kansallispankki sulautettiin Unitakseen. Lopuksi valtio myi kesällä 1995 terveet osat SKOP:sta Svenska Handelsbankenille.*

Paineita puretaan puhumalla

Pankkikriisin rankat opetukset

Motto: Raha maksaa usein liikaa.
(Ralfh Waldo Emerson)

Edellä on jo monesti pohdittu pankkikriisin syitä ja syyllisiä. Mitä lähempää ajallisesti asioita tarkasteltiin, sitä ahtaammin niitä tulkittiin. Sama saattoi päteä maantieteellisestikin, koska monet aihetta käsitelleet olivat tavalla tai toisella asianosaisia. Siksi Suomen Pankin ajatus luodata asioita myös ulkopuolisin silmin oli perusteltu. Välikysymys, selonteko ja tiedonanto sekä virallinen selvitys puolestaan ryydittivät kotimaista keskustelua.

Suomen Pankki halusi ulkomaalaisten asiantuntijoiden raporteilla edistää avointa keskustelua Suomen talouden ongelmista ja niitä parhaiten keventävistä toimenpiteistä. Englantilainen Christian Bordes ja ranskalainen David Currie sekä ruotsalainen Hans Tson Söderström suostuivat tammikuussa 1993 kirjoittamaan aiheesta. Nämä raportit oli alun perin tarkoitettu julkisuuteen, mikä edusti uutta avausta ja kiitettävän itsekriittistä otetta salaperäiseksi perinteisesti koetun keskuspankin toiminnassa.

Christian Bordesin mielestä rahoitusjärjestelmien liberalisointi kovan paineen alla saattoi taloudet sekaisin. Se johti varallisuushintojen – erityisesti osakkeiden ja asuntojen hintojen – poikkeuksellisen voimakkaaseen ja spekulaation vauhdittamaan nousuun ja lisääntyneeseen lainarahalla keinotteluun, jota vielä verohelpotuksetkin edesauttoivat. Talouden nousun pääasiallisin rahoittaja oli pankkisektori, jonka valvontaa ja säännöstelyä ei ollut Bordesin mukaan riittävästi sopeutettu uuteen ympäristöön. Eikä finanssipolitiikkakaan ollut tähän kehitykseen nähden kyllin tiukkaa rajoittaakseen kysyntää. Siten rahapolitiikan ainoaksi mahdollisuudeksi jäi markan revalvointi.

Rahoitusjärjestelmän vapauttaminen oli Bordesin mielestä OK, mutta pankkilainsäädäntöä ei sopeutettu riittävästi vastaamaan uusia rahoitusolosuhteita. Rahoitusmarkkinoiden muuttuessahan Suomen

pankkilainsäädäntö vanheni. »Suomi olisi tarvinnut uuden pankkilain jo säännöstelyn purkuprosessin alkaessa», asiantuntija kommentoi. Lainsäädäntö taas esti verottomia tilejä koskeneiden rajoitusten poiston. Markka sidottiin ecuun pikemminkin Norjan ja Ruotsin tekemien päätösten paineesta kuin Suomen viranomaisten harkitusta päätöksestä. Vahvan markan politiikan uskottavuus sai vakavan kolauksen 1992, kun kiista hallituksen kanssa johti SP:n pääjohtajan eroon. Vapauttaminen vaikutti kysyntään: yksityinen kulutus kasvoi 1984 2,75 % mutta 1988 jo 4,99 %, säästämisaste laski 4,61 prosentista 1,57 prosenttiin. Tutkijasta viranomaiset eivät pitäneet varallisuushintojen kääntymistä laskuun minään huolenaiheena.

Missään muussa OECD-maassa suhdannevaihtelut eivät taas olleet David Currien havaintojen mukaan niin suuret kuin Suomessa. Syyt tähän piilivät hänestä Suomen talouden erityispiirteissä sekä virheissä talouden hoidossa, joita olivat tehneet useat Suomen talouden osapuolet, mukaan lukien talouspolitiikan päättäjät, pankit ja yritykset sekä yksityiset ihmiset. Suomen talouden epävakaus viimeisten seitsemän tai kahdeksan vuoden aikana johtui hänestä pitkälti rahoitusjärjestelmän säännöstelyn purkamisesta. Säännöstelemätön rahoitusjärjestelmähän tarjosi sekä yksityisille ihmisille että yrityksille mahdollisuuden ottaa vapaasti lainaa odotettuja tuloja vastaan ja lisäsi talouden altistumista väärille käsityksille tulevaisuuden talousnäkymistä.

Currie antaa synninpäästön Suomen viranomaisille. He eivät olisi voineet ottaa oppia muiden maiden kokemuksista, sillä noissa maissa, Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa, jotka purkivat säännötelyn paljon Suomea aiemmin, tuotanto lisääntyi ja väheni samaan aikaan kuin Suomessa. Täällä oli kaksi erityispiirrettä: avokätiset verovähennykset, joiden perusteella luotonottaja sai vähentää korot tuloverosta, ja valuuttaluottojen harvinaisen räjähdysmäinen kasvu, mikä selittää suuren osan Suomen talouden syvistä ongelmista 1993. Vaikka pankkisektorin pelastaminen oli hyvin kallis valtiontaloudelle, se oli Curriesta välttämätöntä yksityisen pankkisektorin romahduksen estämiseksi. Seurauksena oli valtion velan räjähdysmäinen kasvu. Julkinen sektori toisin sanoen otti kantaakseen yksityisen sektorin vastuut, erityisesti valuuttavelat, estääkseen talouden romahduksen, Currie arvioi.

Hans Tson Söderströmin mielestä tie talousmallien maailmasta toimeenpanoon on pitkä, mutkainen ja täynnä ansoja. Menestys talouspolitiikassa edellyttikin hänestä taloudellisten ongelmien luon-

teen hyvän ymmärryksen ohella taloudellisten instituutioiden, poliittisen järjestelmän sekä talouspolitiikan valtarakenteiden perinpohjaista tuntemista. Se edellytti myös kykyä tulkita yleistä mielipidettä ja vaikuttaa siihen. Hän arvioi pääsyyksi yksityisen sektorin ja yksityisten sekä yritysten velkaantumisen. Jokainen saattaa tulkita omalla tavallaan Söderströmin vertauskuvallisen opetuksen: »Tunnettu tarina kertoo matkailijasta, joka matkallaan Glasgow'hun eksyi Skotlannin maaseudulla. Hän pysähtyi pieneen kylään ja kysyi suuntaa vanhalta mieheltä. Pitkään mietittyään vanhus vastasi: »Jos minä haluaisin mennä Glasgow'hun, en lähtisi liikkeelle tästä. Jotakin samankaltaista voitaisiin sanoa Suomen talouspoliittisista toimenpiteistä kriisiin johtaneella tiellä: suunnassa ei ollut vikaa, ongelmana oli sen lähtökohta.»

Kun SP:n asiantuntijoiden raportit kesällä 1993 valmistuivat ja julkaistiin, ne eivät sisältäneet suomalaisekonomistien mukaan paljoakaan uutta. Nuo arviot pätevät entistä paremmin, kun niitä punnitsee muutamia vuosia myöhemmin. Samaan aikaan kun nämä asiantuntijat pohdiskelivat SP:n toimeksiantoa, Suomessa astui voimaan velkasaneerauslaki, Sundqvist jätti puheenjohtajuuden Sdp:ssä ja Väyrynen Ahon hallituksen. SKOP:n yksityisasiakkaiden talletukset ja lainat yhteismäärältään 650 milj. markkaa siirtyivät puolestaan aiesopimuksella SSP:lle syyskuussa 1993.

Vaikka Pohjoismaiden pankkikriiseihin johtanut tapahtumaketju jälkikäteen näyttääkin hyvin samankaltaiselta, ovat kunkin maan kriisiin vaikuttaneet yhtäaikaisesti sekä samansuuntaisesti niin monet ja toisistaan riippumattomat tekijät, että kehityskulku oli vaikeasti ennustettavissa. Siksi muut maat eivät osanneet Reijo Heiskasen, joka oli KOP:n ekonomisti, mielestä ottaa oppia Norjan kokemuksista. Kaikissa Pohjoismaissa vakavaraisuusmääräyksiä ja luottotappioiden kirjaustapaa kiristettiin vasta jälkikäteen, kun pankit olivat kriisissä. Luottotappiokehitys todistaa sanotun. Ruotsalaispankit toipuivat kriisistä nopeammin kuin suomalaiset, mihin rahoitusmarkkinoiden lievempi säätely ja monipuolisempi rakenne on nähty eräinä syinä. Ne tekivät myös parempaa tulosta kuin suomalaiset ja joutuivat kohtaamaan suomalaisia enemmän kilpailua erityisesti kotitalouksien rahoituksessa.

Kansataloudellinen yhdistyskin pohti marraskuussa 1993 jälleen pankkikriisin opetuksia. Edellisestä tilaisuudesta oli kulunut noin vuo-

si. Aihepiiristä alusti nyt Suomen Pankin Vesa Vihriälä. Hänen mielestään maamme pankkiongelmien keskeinen syy oli talouden velkarahoitukseen perustunut ylikuumeneminen 1987–89. Myös neuvostokaupan romahduksen hän näki ilmeisen tärkeäksi syyksi. – Professori Mika Lunden on myöhemmin laskenut, että se vastasi vähintään yhtä kolmannesta laman syvyydestä. – Todennäköisesti vain tavattoman kireä finanssi- ja rahapolitiikka olisi voinut estää ylikuumenemisen ja – pankkikriisin. Olisiko tällaista politiikkaa ollut mahdollista toteuttaa vastoin yleistä mielipidettä, on avoin kysymys, arviot jatkuivat.

Entinen säästöpankkimies todisti myös, että säästöpankit olivat varsinaisten omistajien puuttuessa olleet johtajien läänityksiä. Riskinottoa ei niissä rajoittanut omistajien tappiomahdollisuus. Sosiaalinen kontrolli sentään suitsi pienehköjä säästöpankkeja. Asiantuntija epäili perustellusti taloudenpitäjien kykyä arvioida rakenteellisten muutosten vaikutusta talouden toimintaan sekä kykyä ottaa huomioon harvoin realisoituvat riskit. Tuskin kukaan osasi arvioida korkojen ja ulkomaisen rahoituksen säännöstelystä vapautetun järjestelmän toimintaa ja siihenkin liittyviä riskejä. Koska varallisuusesineiden nimellishintojen laskukaan ei tullut monen mieleen, kyse oli osin myös tyhmyydestä.

Pankkivalvonnasta vastaavien viranomaisten tulisi estää pankkien liiallinen riskinotto, johtuipa se sitten vääristä kannustimista tai tyhmyydestä. Sanoohan talletuspankkilaki, että pankki ei saa ottaa niin suurta riskiä, että siitä aiheutuu olennaista vaaraa sen vakavaraisuudelle. Valvontaviranomaisten tehtävä on valvoa lain noudattamista. Mutta hekin saattoivat joissain asioissa olla aivan yhtä sokeita kuin valvottavansa harvoin realisoituville riskeille. Säästöpankkien oma tarkastustoiminta ei ainakaan pelannut.

Uuden omistajan, valtion vakuusrahaston, oli hyvin vaikeata hallita SSP:n toimivan johdon luonnollista pyrkimystä puhdistaa taseensa mahdollisista ongelmista, joiden alkuperä oli helppo todeta aiempien päättäjien synniksi. »Negatiivisen oman pääoman omaaville pankeille ei ole syytä antaa lisää pelimahdollisuuksia.» SSP:n ja SKOP:n kohdalla markkinoilta poistumisen rangaistus kohdistui Vihriälästä moral hazard -mielessä karkeasti ottaen oikeaan kohteeseen – niiden tappiothan olivat kiistatta olennaisilta osiltaan seurausta omista virheratkaisuista – vaikkei se täysin oikeudenmukainen ollutkaan eräitä varsin hyviä, SSP:hen liittyneitä pankkeja kohtaan.

Alustaja piti SSP:n pilkkomisratkaisua rakenteellisesti verraten hyvänä. Jatkoa ajatellen tärkein seikka oli säilyttää pankkeihin ja yleensä rahoituslaitoksiin varojaan sijoittaville sellainen tappion riski, että johdon toimia riittävästi valvottaisiin. – Kovin paljon toiveita ei valvontaviranomaisten mahdollisuuksiin Vihriälästä pitänyt panna. Heidän oli vaikea puuttua asioihin, eikä viisauttakaan aina löytynyt. Siksi täytyykin olla tiukat rajat, miten toimia, alustaja pelkisti. Tässä keskuspankkilähtöisessä alustuksessa ei liiemmin korostettu vapautuneiden rahamarkkinoiden vaikutuksia.

Jouko Ylä-Liedenpohja kommentoi verekseltään Vesa Vihriälän esitystä. Pankkikriisin hoito vaati järeämpiä valvontakeinoja kuin alustaja suositteli. Pankin toimiluvan kavennus ja rajoittaminen joko määräajaksi tai pysyvästi piti hänestä olla ensimmäisten keinojen joukossa. SSP:n taru osoitti, että ongelmien amputointi ei auta perussairauteen, vaan sellainen perusstrategia vie myös terveet osat kokonaan. Myös realisoinnin lykkäys lisäsi Jouko Ylä-Liedenpohjasta veronmaksajien loppulaskua. Tampereen yliopiston kansantaloustieteen professori opetti: Keskuspankin tehtävä on varjella valuuttansa arvoa huolehtimalla, että rahamäärän kasvu reaaliseen bkt:hen verrattuna pysyy rinnakkaisladulla. Sitä SP ei tehnyt vaan syytti ihmisiä kulutusjuhlista. Yksikin perinteinen monetaristi SP:n johtokunnassa olisi riittänyt hänen mielestään pelastamaan Suomen tämän luokan pankkikriisiltä.

Monet selvitykset ja tutkimukset ovatkin jälkikäteen todenneet varsin yhtäpitävästi, että jos keskuspankki olisi rahamarkkinain liberalisoinnissa toiminut toisin ja jämäkämmin pankkikriisin noustessa, paljolta pahalta olisi maassa vältytty. Mutta yksin tähän suuntaan vastuuta tapahtuneesta ei voi kaataa. Monet muut tasoittivat virhearvioineen tietä vaikeuksille. Kun Heikki Koivisto käsitteli aihetta *Unitas*-lehdessä, Suomen pankkikriisi kuului hänestä taloudelliselta merkitykseltään maailman pahimpiin, jos kohta maan talouselämän kannalta välttämätön rahajärjestelmän toiminta onnistuttiinkin täällä turvaamaan valtion toimenpitein. Varsinainen pankkikriisi ei hänestä koskenut koko pankkikenttää, vaan SKOP:ia, SSP:ksi fuusioituneita säästöpankkeja, Osuuspankki Yhteistukea, Talousosuuspankkia ja eräitä muita osuuspankkeja.

Kun säästöpankkiryhmän toimivan johdon valitsivat käytännössä suurimpien säästöpankkien toimitusjohtajat, Koivisto kyselikin: Oli-

ko tällöin todennäköistä, että he pyrkivät valitsemaan omiksi »esimiehikseen» voimakkaita ja kyvykkäitä miehiä? Vai oliko todennäköisempää, että he valitsivat sellaisia, joilla ei tulisi olemaan voimaa puuttua heidän toimintaansa? Samaan aikaan kun Suomen rahamarkkinoita alettiin vapauttaa, SKOP:ssa tapahtui sukupolven vaihdos. SKOP teki yrityskaupat usein ilman pätevää analyysiä ja ylihintaan eikä Koiviston tietojen mukaan käyttänyt hyväkseen Teollistamisrahaston arvostettua osaamista.

Tieto leväperäisyydestä leviää halukkaaseen asiakaskuntaan jo ennen luottosalkun mätänemistä. Huijarit ja rikolliset pyrkivät luotonnauttijoiksi aikomattakaan maksaa luottojaan takaisin. Myös koko säästöpankkiryhmä kiersi pankkien sijoitusrajoituksia perustamalla yhtiöitä, jotka eivät kuuluneet minkään yksityisen säästöpankin tai SKOP:in konserniin. Säästöpankkikriisi olisikin voitu estää vain vaikuttamalla niiden ihmisten psyykeen, jotka veivät liikkeen kohtalokkaalle tielle. Heidät olisi pitänyt saada pelkäämään asemaansa ja kyseenalaistamaan strategiavalintansa. Näin kirjoitti vakuusrahaston Heikki Koivisto, mutta varoitti samaan aikaan liiallisesta arkuudesta pankkityössä.

Ulkopuoliset näkivät asiat eri tavoin kuin työkseen pankkikriisin kanssa tekemisissä olleet. Titanicin kansituolista asioita 1993 tarkastellut Matti Vuori ymmärsi, että johtavat virkamiehet ja monet selvänäköisimmät poliitikot saattoivat olla yksityisesti tavattoman huolissaan, mutta yhtä lailla oli ymmärrettävää, että näistä asioista ei rohjettu keskustella avoimesti julkisuudessa. Hänestä olisi pitänyt myöntää perusvirheet ja avoimesti tuoda julki ne vakavat rakenteelliset ongelmat, joita Suomessa on niin talouden kuin poliittisen vallankäytön alueella. Kriisin syistä ei haluttu keskustella eikä sen ratkaisuvaihtoehtoja ottaa julkiseen käsittelyyn. Liian monihan oli päästämässä rahoitusjärjestelmää tähän tilaan. Vuoren analyysissä syypäitä olivat SP ja pankkitarkastusvirasto, jolle ei koskaan haluttukaan antaa riittäviä valtuuksia hoitaa tehtäviään. Kaikkein eniten asiaan vaikutti eduskunnan ylivoimaisesti suurin puolue, niin sanottu pankkipuolue.

Kirjailija Paavo Haavikkokin kysyi, »millä budjettiperiaatteella voidaan näin mahtava osa valtion verotuloista käyttää yhden ainoan elinkeinoalan tukemiseen. Vieläpä tuottamattoman alan, sillä miksi se muuten tukea tarvitsisi.» Maan piti rakentaa uutta ja kasvaa kohti

kilpailutaloutta, Haavikko muistutti, mutta se kasvoi kohti velkavankeutta. Asiantuntijoiden ja älykköjen mielipiteitä on kiintoisaa verrata kansanedustajien välikysymyskeskustelussa esiin nostamiin ajatuksiin ja väitteisiin.

Välikysymys SSP:n jakamisesta

Motto: Politiikassa ovat vaarallisia ne nollat,
jotka seisovat edessä, taloudessa ne nollat,
jotka tulevat jäljessä.
(Ronald Searle)

Pääministeri Esko Aho ilmoitti hallituksen 22.10.1993 tekemästä päätöksestä jakaa SSP heti eduskunnalle. Asian mittaluokka ja luonne antoivat aiheen käyttää ensi kerran VPJ:n 36 a pykälän suullista ilmoitusta. Talletuksia oli virrannut ulos SSP:stä Ahon mukaan tasaisesti noin 250 milj. mk/kk. Vaikka SSP:n johto oli vähentänyt tehokkaasti pankkinsa kustannuksia, siitä ei saatu kannattavaa. Omaisuudenhoitoyhtiökään ei voinut muuttaa valtion riskiasemaa, koska riskit olivat sen kannettavina SSP:n taseissa.

Tarkastelussa oli pääministerin mukaan erityisesti haluttu ottaa huomioon kolme seikkaa: veronmaksajien välitön etu eli valtiolle järjestelystä saatavaksi arvioitu vastike, pankkiasiakkaan etu eli riittävän kilpailun säilyminen, kansantalouden etu eli tarve ja mahdollisuus purkaa pankkisektorin ylikapasiteettia. Myös Aho ymmärsi, että säästöpankkien asiakkaiden, luottamushenkilöiden ja henkilöstön oli äärimmäisen vaikea ymmärtää tätä päätöstä. Ja erityisen kipeä se oli terveille säästöpankeille, jotka lähtivät SSP:iin ajatellen, että säästöpankit voidaan sitä kautta pelastaa. Valtioneuvosto ja valtion vakuusrahasto olivat huolellisen valmistelun ja keskustelun jälkeen ratkaisussa täysin yksimielisiä, puhuja vakuutti. Siinä oli hänestä ainakin yksi hyvä puoli: epävarmuus SSP:n ympärillä päättyi.

Keskustelu ei loppunut tähän. Jo parin viikon kuluttua hallitus sai vastattavakseen SSP:n myyntiä koskevan välikysymyksen, jonka olivat allekirjoittaneet Esko Helle sekä 56 lähinnä oppositiota edusta-

nutta kansanedustajaa. Säästöpankkien pilkkominen kilpailijoiden hyväksi nähtiin piilopankkitukena muille pankeille. Hallituksen ja vakuusrahaston mukaan SSP:tä koskeneen ratkaisun piti olla edullisin vaihtoehto veronmaksajille ja kuluttajille kuin myös kansantaloudelle. Myyjän ja ostajan piti hyötyä kaupallisin ehdoin käydystä liiketoiminnasta. Pankkikriisiä käsiteltiin hyvin monipuolisesti ja yksityiskohtaisesti, mutta mielipiteet kävivät eri suuntiin. Kalliomäestä voitolle päässeet pankit järjestivät ja sanelivat sekä pilkkomisoperaation sisällön että sen ajankohdan ja saivat myös vastikkeetonta tukea. Zyskowicz kiitti hallitusta ratkaisusta, jossa veronmaksajien etu oli etualalla.

Valtiovarainministeri Viinanen kertoi eduskunnalle havainneensa vasta jälkikäteen, että SSP esitti kesällä 1992 pankin tilasta ja tulevaisuudesta useita miljardeja markkoja liian optimistisia laskelmia. Oikeilla tiedoilla ratkaisu olisi ministerin käsityksen mukaan voinut olla toinen. Hän syyllisti myös oppositiopuolueet, jotka olivat kaataneet tammikuussa vakuusrahastolakiesityksen. Oppositio esti sen kytkemällä hyväksymiseensä sellaisia ehtoja, jotka eivät kuuluneet hänestä pankkikriisin hoitamiseen eivätkä siinä tilanteessa vastuulliseen poliittiseen päätöksentekoonkaan. Kyseinen lakihan pyrki antamaan vakuusrahastolle ja hallitukselle mahdollisuuden hoitaa pankkikriisiä tehokkaasti.

Myös Viinasen mielestä mahdollinen piilotuki oli tärkeä kysymys. Hän halusikin väljentää pankkisalaisuussääntöjä, jotta saataisiin entistä enemmän tietoa pankkituen syistä ja myös sen käytöstä. Erityisen tärkeäksi asian teki se, että osa tuen tarpeesta näytti johtuvan pankkien johdon ja asiakkaiden laiminlyönneistä, joista voisi seurata vahingonkorvausvelvollisuus ja rikosoikeudellinen rangaistus. Ministeri ymmärsi asemansa velvoitukset ja toivoi, että eduskunta keskustelisi aiheesta rakentavassa hengessä ilman ylilyöntejä. Eduskunnallakin oli vastuu, että rajojen ulkopuolella ei tehtäisi vääriä johtopäätöksiä yliampuvista näkemyksistä.

Esko Helle nimesi kuusi hallituksen SSP Oy:öön liittyvää virhettä. 1) Pankin perustaminen oli kohtalokas virhe. Monet säästöpankit menehtyivät, vaikka niillä olisi ollut mahdollisuus jatkaa. Sitä oli myös 2) omaisuudenhoitoyhtiön perustaminen; valtiolle koitui paljon lisäkustannuksia. Muut virheet olivat sitten 3) pankkituen vastikkeellisuuden sekä omistajavastuun toteutumattomuus, 4) SKOP:n

SSP-hankkeen keskeiseksi vetäjäksi ja pankin toimitusjohtajaksi tuli Tampereen Aluesäästöpankin toimitusjohtaja Paavo Prepula.

asema; pankin osakkeet ovat yhä kauppatavaraa pörssissä, vaikka eduskunta on edellyttänyt, että pankkien johdolla ja omistajilla tulee olla ensijainen vastuu tervehdyttämisestä, 5) SKOP:n piilotuki sekä sivusopimukset, joiden mukaan pankin ostajilla on oikeus työntää edelleen niiden haltuun joutunutta, tällä hetkellä jopa »hyväksi arvioitua» luottokantaa roskapankkiin myöhemmin ja lopulta 6) pankkisalaisuuden rautainen esirippu. – Vasemmistoliiton liittohallitus vaati, että oikeuskanslerin tulisi lähteä paikaltaan ja jos hän ei itse lähde, hänet pitäisi erottaa. Hän vain lisäsi pankkituen ongelmia. Helle vetosi pankkikilpailun osalta myös pakinoitsija Bisquitin lausumaan: »tärkeintä ei ole jalo kilpa vaan kohtuulliset voitot».

Välikysyjien mielestä hallitus oli SSP:n pilkkomisessa johtanut eduskuntaa harhaan – asiaa oli valmisteltu jo kesästä lähtien mutta siitä ei puhuttu mitään ratkaisun allakaan. Välikysymyksen allekirjoittajat väittivät myös jakajien hyötyneen säästöpankkien liikesalaisuuksiin luettavista tiedoista. Kalevi Mattila palasi historiaan. Kun SKOP 1980-luvulla oli toteuttanut tuhoisaa strategiaansa, silloinen pääministeri Harri Holkeri oli onnitellut Wegeliusta pääjohtajanimi-

tyksestä: pankkisi on hyvissä käsissä -ilmaisuin. Sinipunahallitus ei halunnut puuttua moiseen menoon. EKA:n, STS:n ja SKP:n kohtalot kertoivat hänestä kuitenkin omaa karua kieltään vasemmistopuolueiden talouspoliittisesta linjasta. Matti Louekoskesta Mattilan herja kuitenkin kävi omaan nilkkaan: Montako demaria SKOP:n elimissä oli ja se oli kuitenkin katastrofien katastrofi? Hän muistutti myös Sdp:n ehdottaneen, että pankkikriisin hoito ja verouudistuksen toteutus olisivat oman ministerinsä vaativa asiakokonaisuus. »Nykyinen kriisin hallinta on liiaksi muutenkin ylipaineessa toimivien virkamiesten vastuulla, tekisi mieli sanoa heidän terveytensäkin kustannuksella.»

Louekoskesta lehtien taloussivut ja yleisönosastot olivat olleet luotettavampi tietolähde SSP:n tilasta ja pankkipolitiikasta kuin ministerit kyselytunnilla. Suomen Pankin pilkkomislausuntoonkin liittyi epäluuloja, epäilyksiä ja arvailuja: Mikä on veronmaksajan etu? Mitkä ovat riskit, jotka valtio lopulta maksaa? Puhujasta oli vaikea vertailla, kun ei tuntenut vaihtoehtoja. Louekoskikin arveli SSP:n myyntihinnan liian alhaiseksi. Hänestä oikeudenkäynnissä, jota sp-säätiöt olivat nostamassa asiain hoidon laillisuudesta, selviäisi, onko rikottu myös osakeyhtiö- ym. lakeja. Jörn Donnerin mielestä pankkikriisi oli järjestelmäkriisi ja sellaisena sitä piti käsitellä. SSP:n myynti ja palastelu oli loogisesti perusteltava toimenpide, joka ikävä kyllä olisi pitänyt tehdä aikaisemmin. Kun salaista pilkkomisratkaisua käsiteltiin vakuusrahaston hallintoneuvostossa ja jäseniltä vaadittiin salassapitositoumus, arvasin illalla, että käsitellyt asiat olisivat seuraavan päivän HS:ssa, mikä pitikin paikkansa, Donner kuvaili keskustelussa.

Pentti Mäki-Hakola tiesi vakuusrahaston kiinnittäneen huomiota pankkien johdon palkkoihin. Hay Group -konsulttitoimisto tutki palkkatasoja ja vertasi niitä teollisuuden johtajien palkkoihin. Pankkien johdon palkkataso oli 15–20 % teollisuuden palkkatasoa korkeampi. Siksi SSP:n johdon palkkatasoa olikin vakuusrahaston vaatimuksesta vuoden kuluessa alennettu suunnillen tuo määrä. Nyt oli kysymys siitä, voitiinko valtion takaukseen turvautuvien pankkien johdon palkkoihin puuttua vastaavalla tavalla. Puhujasta olisi pitänyt. Miljoona asiakasta menetti tutun ja luotetun pankkinsa SSP:n jaon myötä. Säästöpankkihan oli juuri maaseudulla kilpailua luonut ja vaihtoehtoja tarjonnut rahalaitos. Ja maaseudulla, missä ihmiset tuntevat toisensa taloudelliset asiat ja ovat erityisen arkoja, ratkaisu herätti katkeruutta, Mäki-Hakola julkitoi murheensa.

»Liiketoimintojen kaupan kohteena on noin 55 miljardin markan talletuskanta ja noin 45 mrd. markan luottokanta», Paavo Nikula laskeskeli. Ja roskapankkiin siirretään SSP:n ongelmaluotot ja kiinteistöt, joiden yhteismääräksi Nikula sai noin 27 mrd. mk. Hallitus osoitti Nikulan mielestä tässä yhtä olematonta etiikkaa ja moraalia kuin kelvottomimmat säästöpankkijohtajat ikään. Ostajapankit eivät joutuneet ottamaan vastaan riskiasiakkaita. Säästöpankkien liiketoiminnat oli viritetty hyvään tuottokuntoon. Hallituksen tarjoaman sateenvarjon alla oli puolentoista vuotta määrätietoisesti kudottu sitä seittiä, johon säästöpankit saatiin takertumaan ostajille soveliaaksi suupalaksi.

Rahoitustarkastus esitti 11.11.1993 lausunnossaan kaupasta, että talletusten siirto SSP:ltä ostajapankeille edellyttää tallettajan suostumista. Vaihtuihan tallettajan ja velallisen pankki. Se varoitti turvautumasta ajatukseen, että talletukset siirtyisivät ostajapankeille tallettajien hiljaisella suostumuksella. Rata painotti, että SSP:n asiakkaiden ja erityisesti tallettajien, asema oli turvattava huolellisesti myös teknisten ratkaisujen osalta, Nikula referoi. Talletusten ja lainojen pankkisalaisuusnäkökohdat piti myös huomioida, Rata tähdensi, mutta tietoliikenne katkeili, konkurssiaaltoa ja luottotappioita sekä työttömyyttä odotetaan. Hallitus oli Ratan lausunnon ja Nikulan mukaan »surutta pistänyt miljoona suomalaista heitä kuulematta pankilliseen diasporaan.»

Kaupassa ei ole millään tavalla edes pyritty varmistamaan, että ostajat eivät myy saamiaan säästöpankkien konttoreita edelleen. Hallitus ei ollut huolehtinut siitä, että pilkotun SSP:n konttoreilla ei käydä kauppaa jälkimarkkinoilla, lausunto muistutti. Ja koska SSP:n luovutussopimus oli lisäksi julistettu salaiseksi, Nikulasta oli vaikea valvoa, että ostajapankit eivät siirtäisi roskapankkiin omia roskalainoja säästöpankeista tulleisiin lukuisiin lainoihin yhdistettyinä ja uudistettuina.

Myös Suomen Pankki antoi lokakuussa 1993 hallitukselle pyydetyn lausunnon. Sen mukaan moinen menettely aiheuttaa epävarmuutta valtion vastuiden ja tappioiden määrästä. Nikula kertoi, että »lausunnon silokielen takaa on luettavissa murhaavaa kritiikkiä kauppaa kohtaan». Heti kaupan jälkeen tuli eri tahoilta hälyttäviä tietoja myös Nikulan korviin siitä, kuinka kovin ottein uudet omistajat kohtelivat säästöpankkien konttoreiden yritys- ja yksilöasiakkaita vaikeuttamalla rahoitusjärjestelyjä. Valtion on kohdeltava kauppahinnan

osalta kaikkia vastaaviin vaikeuksiin joutuneita pankkeja samalla ankaruudella, kirjoitti SP. Hinnassa ei nyt otettu huomioon SSP:n jatkosaneerauksesta mahdollisesti koituvia kustannussäästöjä eikä siirtyvien tase-erien lopullista riskiä. Vaihtoehtolaskelmien puutteiden vuoksi keskuspankki ei kyennytkään arvioimaan ratkaisun kiistatonta paremmuutta muihin mahdollisiin vaihtoehtoihin verrattuna.

Hallituksen päätöksenteon laillisuusvalvonnassa iskettiin silmät SP:n lausunnon hinta-arvion epävarmuuteen. Se antoi 20.10. uuden arvion pysytellen edelleen Nikulan mukaan viileän ulkopuolisena. Vakuusrahaston tietojen mukaan sekä Postipankki- että liikepankkivaihtoehdot ovat valtiolle epäedullisempia kuin myynti konsortiolle, katsoi SP. Uudessa lausunnossaan SP, joka tällä välin kuuli myös Merril Lynchin asiantuntijoita, vain viittasi vakuusrahaston laskelmiin. Rata oli sanonut SSP:n hinnasta yhtä vähän. »Paljot puheet pankkituen avoimuudesta ja julkisuudesta eivät pitäneet juuri silloin kuin olisi pitänyt, kun avoimuudesta ja julkisuudesta oli päätettävä.» Nikula tarkoitti vihreiden ehdotusta, että rahaston piti vuosittain kertoa toiminnastaan ja omaisuudenhoitoyhtiöstä julkisuuteen. Pankkituki ja siihen liittyvä SSP:n pilkkominen jäävät hallituksen toimien ja myös salailujen johdosta kansakunnan tietoisuuteen jäytäväksi ja taloutta raskauttavaksi painoksi ja painajaiseksi, jotka järkyttävät suomalaisten oikeudentuntoa. Näin päätti Nikula muista asiantuntevuudessaan paljon poikenneen puheenvuoronsa.

PSP:lla oli keskusteluun puuttuneen ministeri Viinasen mielestä täysin erilainen pankkisiirtojärjestelmä. Hänestä oli äärimmäisen suuri vaara, »ettei Postisäästöpankki olisi pystynyt hallitsemaan tilannetta, jolloin muut kolme pilkkojaa tai muut pankit olisivat nokkineet Säästöpankin palasiksi hetkessä.» Hän ei myöskään pitänyt jakoa vuosisadan puhalluksena. Se oli tapahtunut silloin, kun Säästöpankki ajoi itsensä kuralle. Eikö vieläkään riitä yli 30 miljardia markkaa? Olisiko eduskunta yhä valmis pumppaamaan lisää rahaa, ärtynyt ministeri kyseli. Hän teki myös tiettäväksi, ettei hän voi ilmoittaa jonkun ratkaisun viikkoa, päivää tai tuntia insider-säännösten vuoksi. Sitä oli turha yrittää lypsää häneltä.

Ministeri Viinanen toivoi eduskunnan itse harkitsevan, milloin se kävi pankkikeskustelunsa: heti vai tiedonantoon liittyen, joka oli odotettavissa loppuvuodesta. Asiaanhan oli mahdollista perehtyä myös valtiovarain- ja talousvaliokunnissa. Hallitus olisi valmis, vaikka

ministeri epäilikin, »kannaataako sitä keskustelua täällä kerran kuussa enää käydä». Hän korosti lopuksi, että kyllä tässä muutkin ovat töppäilleet kuin pankit. Kyllä tässä on töppäillyt koko yhteiskunta, eduskunta, yritykset ja tavalliset ihmisetkin. Ja varmasti hallitus ja hallitukset.

SSP:n jakoasiakirjat julistettiin salaisiksi. Asiaankuuluvat tiedot tulivat julkisiksi 22.10.1998. Hallitus totesikin selonteossaan pankkituesta vuonna 1999, että kauppahinnasta suhteessa pankin todelliseen arvoon julkisuudessa esitetyt arviot olivat osittain perustuneet vääriin ja myyntiajankohdasta irrallisiin laskelmiin.

Joulukuun pankkitukiselonteko

Motto: Ei kannata puhua kovin paljon,
jos tietää kovin vähän.
(Englantilainen sananalasku)

Eduskunta edellytti lokakuussa 1993, että hallitus käy tarkasti läpi pankkijärjestelmän tervehdyttämisvaihtoehdot ja ajoittaa toimensa niin, että valtio voi luopua omistuksestaan tuetuissa pankeissa, kun se on veronmaksajien ja valtiontalouden kannalta edullisinta. Eduskunta halusi saada tarvittavat tiedot hallituksen ratkaisuista viivytyksittä. Toisen ja kolmannen lisätalousarvion käsittelyssä eduskunta edellytti lisäksi, että hallitus antaa sille tiedonannon – ja vielä syysistuntokaudella – rahoitusjärjestelmästä, suunnitelmista sen tervehdyttämiseksi, käytetyistä keinoista ja julkisen tuen palautumisesta valtiolle.

Eduskunnalle joulukuun alussa annettu selonteko perustui laajaan analyysiin taloudellisesta kehityksestä ja 1980-ja 1990-luvuilla harjoitetusta talouspolitiikasta. Se oli julkisvallan ensimmäinen haasteellinen yritys muodostaa kokonaiskuva maata kohdanneesta onnettomuudesta. Se kertasi huolevasti kriisin antamisajankohtaa edeltäneet vaiheet ja toimet, joihin hallitus ryhtyi saadakseen kriisin hallintaansa. Koska selonteko antaa kokonaiskuvan, miten hallitus näki tuolloin maan tilan ja mitä asioita se piti tärkeinä, toistantaa ei voi seuraavassa välttää.

»Suomessa rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen säännöstelystä 1980-luvulla, erityisesti vuosikymmenen puolivälistä alkaen, sai monet pankit ja myös pankkien asiakkaat ottamaan suuria riskejä. Ongelmallista oli, että luottoekspansion vaikutusta hyödykkeiden ja palvelusten kysyntään ja hintoihin ei ymmärretty ohimeneväksi ilmiöksi, vaan sen varaan syntyi ennätysmäinen investointiaalto», selonteko mm. analysoi. Epäonnistumiset riskinotossa syvensivät kansantalouden kriisiä 1990-luvun alussa eikä pankkijärjestelmä kyennyt enää omin avuin vastaamaan sitoumuksistaan.

Pankkien vakavaraisuusongelmat syvensivät ja pitkittivät lamaa. Luottotappiot taas heikensivät pankkien omaa pääomaa. Pankkien järjestämättömien luottojen paljous sekä kiinteistömarkkinoiden heikot näkymät yhdessä kotimaisen kysyntälaman kanssa pitivät hallituksen mukaan yllä odotuksia suurista, tosin lähivuosina jo pienenevistä luottotappioista. Pankkien mahdollisuudet kasvattaa uudelleen luottoja heikkenivät. Tuotannon supistuessa työttömyys ja konkurssien määrä kohosivat. Se vähensi olennaisesti halua ja mahdollisuuksia ottaa riskejä. Vain kestävälle pohjalle rakentuva talouden kasvu kohentaisi työllisyyttä ja katkaisisi julkisen talouden velkakierteen.

Selonteon mukaan maan rahoitusmarkkinoiden pankkikeskeisyys selitti osaltaan pankkikriisin syvyyttä ja vaikeutta. Koska pankit suoraan tai epäsuorasti rahoittivat suurta osaa maan yksityistä talouselämää, ne joutuivat alttiiksi hyvin isoille talousriskeille. – Vuonna 1980 pankkitalletukset muodostivat Suomessa noin 80 prosenttia ja arvopaperit vain 20 prosenttia rahoitusvaateista. – Asteittain vapautuneet rahoitusmarkkinat taas olivat tarjonneet pankeille mahdollisuuden ottaa kannettavakseen yhä suuremmat asiakasriskit vapaasti määriteltävää korkoa vastaan. Riskin kanto osoittautui pankkijärjestelmälle kuitenkin ylivoimaiseksi. Kun maan rahoitusmarkkinat avautuivat, luottoekspansiota jarruttivat vain asiakkaiden arviot omasta maksukyvystä ja pankkien arviot luottoihin liittyvistä tuotoista sekä riskeistä. Moiset pidäkkeet osoittautuivat riittämättömiksi.

Kun rahoitusmarkkinoiden perusteet muuttuivat ongelmallisessa taloustilanteessa, pankeissa ja yrityksissä vallitsi selonteon mukaan ylimalkainen ja puutteellinen riskien ja taloudellisen tilanteen arviointikyky. Sen arvioitiin perustuneen osittain myös epätavallisen pitkään ja ulkomaiseen luotonottoon rakentuvaan korkeasuhdanteeseen. Näin syntyi näköharha, jota liikkeenjohto ei ajoissa havainnut.

Yhteiskunnallinen ilmapiirikään ei kannustanut tehostamaan pankkijärjestelmän valvontaa; viranomaissääntelyä ja -valvontaa pidettiin yleisesti tarpeettomana tai suorastaan haitallisena. Osakeyhtiölain perusteella pankkien tilintarkastajat eivät luovuttaneet tietojaan edes pankkitarkastusvirastolle. Valvonta jäi näin ollen riittämättömäksi. »Suomen pankkikriisi on seurausta», selonteko totesi, »pankkien, yritysten ja talouspolitiikan päättäjien etenkin 1980-luvulla tekemistä ratkaisuista». Kriisin syvyys olisi voinut hallituksen mukaan olla merkittävästi pienempi, jos yhteiskunnan eri sektoreiden ratkaisut eivät olisi sallineet kasvattaa voimakkaasti rahoituksellisia ja taloudellisia riskejä.

Viranomaiset varoittivat julkisesti ennakolta korkean kysynnän ja velkaantumisen riskeistä. Se ei vaikuttanut kotitalouksien ja yritysten toimiin eivätkä toimenpiteet rajoittaa luottoja tehonneet kaikkiin pankkeihinkaan. SKOP rikkoi tietoisesti SP:n ohjeita rajoittaa antolainausta ja kehotti paikallisia säästöpankkejakin lisäämään luottojaan yleisölle. Myös epätavallisen pitkään jatkuneen korkeasuhdanteen hillintä epäonnistui, koska talouspolitiikan pohjan muodostaneet ennusteetkin aliarvioivat selvästi talouskasvun. Talouspolitiikka oli myös tilanteeseen nähden liian löysää eikä finassipolitiikkaa kiristetty kylliksi, vaikka se laskennallisesti hillitsikin kysyntää.

»Pankkikriisistä johtuvien ongelmien kasvaessa hallitus julkaisi 6.8.1992 kannanoton, että valtion vakuusrahasto turvaa kaikissa oloissa pankkijärjestelmän vakaan toiminnan.» Vakuusrahaston piti myös hillitä epätervettä korkokilpailua. Eduskunta puolestaan takasi helmikuussa 1993 sen, että suomalaispankit pystyvät hoitamaan sitoumuksensa ajallaan kaikissa olosuhteissa. Tarpeen vaatiessa eduskunta lupasi myöntää riittävät määrärahat ja valtuudet hallitukselle täyttää sitoumukset. Selonteko summasi hallituksen tervehdyttämistoimia ja kertasi samalla edellä jo esitettyä.

Liike-, osuus- ja säästöpankeilla oli annetun selonteon mukaan talletuspankkilain edellyttämät vakuusrahastonsa, jotka tukivat tarvittaessa taloudellisiin vaikeuksiin joutuneita jäsenpankkeja. Valtiovarainministeriö vahvisti niiden säännöt ja niiden toiminta perustui rahastoon kuuluvilta pankeilta vuosittain kerättäviin kannatusmaksuihin, joiden suuruuden taas hyväksyi Rata. Pankkien vakuusrahastojen kannatusmaksukertymä oli 1991 660 milj. mk, 1992 1 700 milj. mk. Selonteko myönsi rehellisesti, että kannatusmaksujen avulla

ei olisi voitu avustaa vaikeuksissa olevia pankkeja siinä määrin kuin pankkikriisin hoitamiseksi olisi ollut tarpeellista. Pankkitarkastusvirasto, SP ja valtiovarainministeriö perustivat keväällä 1992 valtion vakuusrahaston tukemaan pankkeja. Sen norjalainen vastine oli Valtion pankkitukirahasto (Statens Banksikringsfond).

Tammikuussa 1993 hallitus sitten ehdotti, että vakuusrahasto siirretään eduskunnan alaisuudesta valtioneuvoston alaisuuteen. Rahaston piti lisäksi saada oma henkilöstö ja uusi päätöksentekojärjestelmä. Koska eduskunta poisti esityksestä omaisuudenhoitoyhtiöt ja oppositio äänesti kyseisen lain lepäämään, kävi aika pian ilmi, että ratkaisu vaikeutti hallituksen mahdollisuuksia hoitaa maan pankkikriisiä tehokkaasti. Hallitus antoikin helmikuussa 1993 uuden esityksen vakuusrahastolain muuttamisesta sekä esityksen valtion vuoden 1993 ensimmäiseksi lisätalousarvioksi. Kaivatut pankkitukivarat sisältyivät siihen. Vakuusrahastolaki tuli voimaan 30.4.1993. – Hallituksen syksyn lakimuutos mahdollisti omaisuudenhoitoyhtiöt pankeille, jotka olivat pankkituen vuoksi valtion omistuksessa.

Vakuusrahasto voi hankkia siihen kuuluvien pankkien osakkeita ja osuuksia, antaa pankin ottamille lainoille takauksia sekä myöntää muuta rahoitustukea, jos pankin toiminta ja rahoitusmarkkinoiden vakaus sitä edellyttävät. Rahasto rahoitti nuo tukitoimensa lähinnä kansainvälisten pääomamarkkinoiden luotoilla. Sen tukipäätökset teki rahaston johtokunta saatuaan asiasta ensin Suomen Pankin ja rahoitustarkastuksen lausunnot. Hallituksesta pankkijärjestelmän vakauden turvaaminen tarkoitti ensisijaisesti sitä, että niin koti- ja ulkomaisten tallettajien kuin myös muiden velkojien luottamus pankkijärjestelmään kyettiin säilyttämään. Luottamushan ilmenee lähinnä siinä, että pankkijärjestelmässä ei synny vaarallista talletuspakoa eikä pankkien kansainvälinen rahoitus vaarannu.

Suomalainen pankkikriisi puhkesi pankkitukiselonteonkin mukaan 19.9.1991, kun SP otti SKOP:n haltuunsa. Se perusti silloin kolme holdingyhtiötä tervehdyttääkseen SKOP:n ja poistaakseen sen riskit. SKOP:n osake-enemmistö ja määräysvalta taas siirrettiin Scopulus Oy:lle 2 000 miljoonan markan suunnatulla osakeannilla. SKOP:n teollisen toiminnan riskikeskittymät, mm. Oy Tampella Ab:n osake-enemmistö siirrettiin Solidium Oy:lle. Ja Sponda Oy:lle siirtyi osake- ja kiinteistösijoituksia. Holding-yhtiöiden pääoma oli 700 milj. markkaa. SP:lta sitoutui järjestelyihin 15 600 milj. markkaa.

Vakuusrahaston perustamisen jälkeen SP myi 2 000 milj. markan suuruisen osakeomistuksen ja 1 500 milj. markan pääomatodistussijoituksen vakuusrahastolle 1 500 milj. markan kauppahinnalla. Myös SKOP:n haltuunotosta ja riskikertymien purkamisesta aiheutui SP:lle selonteon aikoihin noin 5 800 milj. markan menetykset. Tästä oli pääomamenetysten osuus 4 300 milj. markkaa ja laskennallisten korkomenetysten osuus 1 500 milj. markkaa. SP:n vastuulla oli yhä sen omistamiin omaisuudenhoitoyhtiöihin sitoutuneena luottoina ja takauksina 9 500 milj. markkaa. SP:n varoja oli marraskuun lopussa 1993 sidottuina pankkitukeen noin 12 200 milj. markkaa.

Ensimmäinen vakuusrahaston tukitoimi oli useaan pankkiin tehty pääomasijoitus, jonka piti varmistaa pankkien luotonantokyky. Valtion pääomasijoituksen otti vastaan 130 pankkia ja sen arvo oli yhteensä 7 742 miljoonaa markkaa (57 oli osuuspankkeja, 67 säästöpankkeja ja 6 liikepankkeja). – Vakuusrahaston omistusosuus SKOP:ssa oli SP:n kaupan jälkeen 52,9 % kaikista osakkeista ja 63,6 prosenttia kaikkien osakkeiden tuottamista äänistä. Keskuspankki ei

Helsingin Pörssi tuli kasinovuosina entistä tutummaksi myös suurelle yleisölle. Uusilla osakeanneilla kerättiin 1985–89 noin 35 miljardia markkaa.

myöskään katsonut olevan tarpeen liittää mitään erityisehtoja SKOP:lle annettuun tukeen, koska rahastolla oli ehdoton enemmistö pankin osakkeista ja edustus hallintoneuvostossa ja johtokunnassa. Se nimesi myös edustajansa tilintarkastajaksi.

SSP:iin sulautui ennen vuoden 1992 loppua 43 säästöpankkia ja se muuttui vakuusrahaston vaatimuksesta osakeyhtiöksi. SSP:n taloudellisen aseman osoittauduttua pian arvioitua heikommaksi ja kun myös tilintarkastajat vaativat aikaistamaan sen luottotappiokirjausten jaksotuksen vuodelle 1992, pankki haki ja myös sai joulukuussa 1992 4 700 milj. markkaa lisää pääomatukea. Huhtikuussa 1993 se sai 1 100 milj. markkaa ja elokuussa 1 000 milj. markkaa. Tuen kokonaismäärä nousikin selonteossa jo yli 15 000 milj. markan.

Pankin tervehdyttämisohjelma tähtäsi nollatulokseen 1996 ja toiminnan uusiksi panoon, kustannustehokkuuden parantamiseen, riskien sopeuttamiseen ja rahoitusaseman tasapainottamiseen. Ensiksi mainittuun liittyi konttoriverkon supistus vuoden 1991 lopun 837:stä konttorista alle 600 konttoriin vuoden 1995 loppuun mennessä. Lokakuussa 1993 niitä oli 677. Henkilökunnan taas piti supistua 7 949 henkilöstä noin 5 000:een vuoteen 1996 mennessä. Lokakuussa 1993 heitä oli 5 919. Pankki olisi tarvinnut lisätukea vielä 1993. Valtioneuvostohan päätti 22.10.1993 myydä SSP Oy:n osakkeet ja liiketoiminnan neljälle pankille. Vakuusrahasto tutki vaihtoehtoja. Kaikkiin liittyi pankin epäterveiden luottojen ja omaisuuden siirtäminen ohjelman mukaan perustettavaan omaisuudenhoitoyhtiöön.

Vakuusrahasto neuvotteli SSP Oy:n kilpailijoiden kanssa yhdessä ja erikseen. Neuvotteluja vaikeutti teknisesti, että pankkisalaisuuden vuoksi asiakkaita koskevaa tietoa ei voitu käyttää ja että neuvottelujen kariutuessa mahdollisesti itsenäisenä jatkavan liikesalaisuuksia ei voitu paljastaa. Rahasto pohti neljää vaihtoehtoa. Ensimmäinen oli itsenäinen SSP Oy. Yhdysvaltalainen investointipankki Merrill Lynch arvioi siinä valtion tulevan tulovirran noin 3, 3 mrd. markaksi. Toinen vaihtoehto oli Postipankin ja SSP Oy:n yhteenpano. Olihan niillä yhteinen omistaja, valtio. Mutta silloin olisi pantu yhteen kaksi hyvin erilaista yrityskulttuuria ja -rakennetta sekä kaksi palvelutarpeiltaan hyvin erilaista asiakaskuntaa. Suuri osa asiakaskuntaa olisi todennäköisesti siirtynyt toisiin pankkeihin.

Myynti yksityiselle liikepankille taas merkitsi, että pankkialan kapasiteetti olisi purkautunut hitaasti. Riittävä kilpailu olisi tosin

jäänyt lähes kaikkialle. Valtio olisi saanut arviolta 4 mrd. mk:n arvoisen vastikkeen lähinnä pankkiosakkeina. Riski liittyi niiden hintaan. Lopulta toteutui sitten neljäs vaihtoehto, myynti neljälle pankille. Kun sivukonttorien jaosta sovittiin konttori konttorilta, ostajapankkien ei tarvinnut pelätä merkittävää asiakaskatoa. Valtio sai tässä 5,6 mrd. markkaa rahana, pääomatodistuksina sekä pörssiosakkeina, mikä nousi osakkeiden hinnan myötä. »Hallitus pitää SSP Oy:n myyntiä», selonteko rohkenikin vakuuttaa, »sekä veronmaksajien kannalta edullisimpana että pitkällä aikavälillä Suomen pankkitoimialan rakenteita tervehdyttävänä».

Valtio vastasi sen Arsenaliin ostettavan liiketoiminnan laadusta, jota ostajat eivät etukäteen pystyneet tarkistamaan. Ostajat hoitivat kaikki alle miljoonan markan ongelma-asiakkaat. Aluksi Arsenaliin sijoitettiin 30 mrd. markkaa ongelmaomaisuutta sekä -luottoja. Sen toiminnasta laskettiin kertyvän 15 mrd. markan tappio. Arsenal vastasi ostamansa omaisuuden mahdollisimman tehokkaasta ja tuottavasta hallinnoinnista ja myynnistä. Siitä valtion taloudelle koituvan rasituksen tuli olla mahdollisimman pieni, selonteko totesi. Koska näihin sitoutui huomattava määrä julkisia varoja, seuranta ja valvonta säädettiin tiukaksi. Sekä valtiontilintarkastajat että valtiontalouden tarkastuvirasto seurasivat pankkituen kehitystä. Näin oli pakko menetellä sen yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi. Pankkitukea oli myönnetty marraskuussa1993 39 721 milj. markkaa. Siitä valtaosa, noin 78 prosenttia, meni sp-ryhmälle. Op-ryhmän osuus oli noin 4 %, PSP:n noin 2 %, SYP:n noin 4 % ja KOP:n noin 4 %.

Pankkikriisiä oli ratkottu muuallakin. Valtioneuvoston kanslian valtiosihteeri Pekka Tuomisto selvitti, miten helpottaa ylivelkaantuneiden yksityishenkilöiden, maatalousyrittäjien ja yritysten asemaa nopeasti vaikeassa taloustilanteessa. Ylivelkaantuneiden aseman helpottamiseksi hän ehdotti korkotukea ja myös lakeja yrityksen saneerauksesta, yksityishenkilöiden velkajärjestelyistä ja lakia velkojien maksuunsaantijärjestyksestä. Kahden asunnon loukkuun jääneet taas joutuivat havaitsemaan velkojen kasvavan asunnon arvoa suuremmiksi. Loukusta ei päässyt omin avuin. Heitä tuettiin 400 milj. markalla vuonna 1992.

Pankkisalaisuussäännöstö syntyi suojaamaan tallettajia mutta laajeni velallistenkin suojaksi. Sitä haluttiin supistaa niin, että saataisiin enemmän tietoa pankkituen syistä ja käytöstä. Myös pankit olivat

vetäytyneet samaisten säännösten taakse. Tilanne parani, kun uusi lainsäädäntö teki pankin johdon luottamusaseman väärinkäytökset yleisen syytteen alaisiksi. Vakuusrahastolain erityistilintarkastukset selvittivät pankin taloudellista asemaa koskevien arvioiden luotettavuutta, pankin toimintaan liittyviä keskeisiä riskejä ja sitä, olivatko pankin johto ja toimihenkilöt syyllistyneet sellaiseen huolimattomuuteen tai moitittavuuteen, että vakuusrahaston piti ryhtyä toimiin saattaakseen sen johdon vastuuseen. Rahasto valvoi tätä erittäin suurta tarkastushanketta, jonka hoitivat käytännössä ulkopuoliset asiantuntijat.

Selonteon mukaan Suomessa oli 1980-luvulla laajalle levinnyt asenneilmapiiri: Ihmiset kokivat yksityiskohtaisen viranomaisvalvonnan häiritseväksi, jopa talouselämän tehokkaan kehityksen esteeksi. »Markkinoiden usko kykyynsä hallita oma käyttäytymisensä ja siitä aiheutuvat riskit ja ongelmat oli vahva.» Kun haluttiin estää entistä pahempi kriisi, valvonta uudistui. Pankkitarkastusviraston toimintaa jatkoi 1.10.1993 SP:n yhteydessä toimiva Rata. Myös pankkien valvonta organisoitiin järkeviksi kokonaisuuksiksi. Ja hallintoneuvostojen, johtokuntien ja tilintarkastajien toimintaan kiinnitettiin aiempaa suurempaa huomiota. Syksyn 1993 rahoitustarkastuslaki sisälsi säännökset, joiden mukaan Ratalla on oikeus saada valvottavan tilintarkastajalta kaikki valvottavaa koskevat tarpeelliset tiedot.

Maan pankkisektoriin kertyi säännöstelyaikana palvelutarjontaa – konttoreita ja henkilökuntaa – liikaa. Vaikka Suomi oli selvästi edellä muita pohjoismaita pankkiautomaattien määrässä, se oli Ruotsia ja Norjaa edellä konttoreiden ja henkilöstön määrässä. Pankkitukiratkaisujen tuli siitä syystä edistää pankkitoimialan tervehtymistä myös näiltä osin, hallitus määritteli selonteossa kantanaan. Toimipaikat vähenivät vuoden 1990 3 301:stä vuoden 1992 loppuun 2 817 paikkaan. Viimeistään syksystä 1990 alkaen pankit luopuivat ylikalliista liiketiloistaan. Henkilökunta supistui samaan aikaan 50 500:sta 42 200:aan.

Pankkikriisin alussa lähdettiin siitä, että tuki oli tilapäistä ja se maksettaisiin kokonaisuudessaan takaisin. Kun tuki oli vuoden 1993 lopulle tultaessa jo lähellä 40 mrd. markkaa, olikin pakko myöntää, ettei kaikkea myönnettyä ja jatkossa myönnettävää pankkitukea tultaisi saamaan takaisin. »Varsinkin valtion vastuulle Arsenaliin siirretyn omaisuuden ja saamisten osalta tullaan todennäköisesti kirjaa-

maan suuria tappioita valtion lopullisina menetyksinä. Mitä kauemmin lama kestää, sitä kauemmin valtion haltuun joutuneen omaisuuden rahaksimuuttoa joudutaan siirtämään, jotta alhaiset hinnat eivät kasvattaisi kohtuuttomasti valtion tappioita.»

Pankkikriisistä piti myös ottaa oppia. Pankkikriisi johtui usean yhtäaikaisen tekijän vaikutuksesta. Sellaisia olivat pankkien ja niiden asiakkaiden riittämätön riskienhallintakyky ja puutteet finanssi- ja rahapolitiikassa ja pankkivalvonnassa, selonteossa määriteltiin. Ongelmana epätavallisen pitkän korkeasuhdanteen hillinnässä oli se, että talouspolitiikan pohjana olleet ennusteet aliarvioivat talouskasvun. Rahapolitiikkaa ei riittävän ajoissa kiristetty ylikuumenemisen hidastamiseksi. Finanssipolitiikka oli kyllä laskennallisesti selkeästi kysyntää hillitsevää mutta myös vaikutukseltaan riittämätöntä. Pankkien ja yritysten riskinottoa edesauttoi, että tilinpäätöskäytännön tulkinnallisuus ei tehnyt mahdolliseksi pankkien ja yritysten tilan luotettavaa arviointia. Ja liikepankkien tilintarkastajien valvontakin oli riittämätöntä.

Takauksien tiukkoja ehtoja kuvasi selonteon mukaan se, etteivät valtioneuvoston periaatepäätöksen – elokuu 1993 – perusteella tukeen oikeutetut Suomen Yhdyspankki ja Kansallis-Osake-Pankki hakeneet joulukuun 1993 alkuun mennessä tukea. Liikepankkien toteuttamat ja hyvin onnistuneet osakeannit kohensivat varmasti pankkijärjestelmän tilaa viestittäen sijoittajien palautuneesta luottamuksesta pankkitoimintaa kohtaan. Silti hallitus halusi yhä purkaa pankkikeskeisyyttä ja kehittää pankkien ulkopuolisia rahoitusjärjestelmiä, mm. sijoitusrahastoja. Myös valvontaa oli uudistettu; hallitus oli valmistellut esitystä tilintarkastuslaiksi. Luottolaitostoimintaa koskevassa laissa tarvittavat muutokset oli pääosin tehty. EU:n direktiivistä oli päästy yksimielisyyteen. Tilintarkastajia koskevat vaatimukset olivat kiristymässä Länsi-Euroopassa. Talletussuojan rajoittaminenkin saattoi selonteon mukaan olla tarpeen. Pankkien vakavaraisuus haluttiin nostaa selvästi vähimmäisrajaa korkeammaksi.

Pitkän välikysymyskeskustelun jälkeen pankkitukiselontekoon ei juuri jäänyt panoksia. Keskustelun aloitti valtiovarainministeri Viinanen: »Pitemmällä aikavälillä on tärkeää säilyttää pankkeihin varojaan sijoittaneille sellainen tappion riski, että pankin johdon toimia riittävästi valvotaan.» Se koski ennen muuta omistajia ja tukkumarkkinasijoittajia. Mutta tallettajillekin täytyi sälyttää jonkinlainen tappioriski. Asiaan palataan heti, kun EU-direktiivi valmistuu, ministeri lupaili.

Pelttarin mukaan poliitikot ja tiedotusvälineet epäonnistuivat pankkituen perusteita kansalaisille selviteltäessä. Juuri siksi yhteiskunnassa vallitsi suuri epätietous pankkituen taustasta, merkityksestä ja vaikutuksesta. Toisin kun yleisesti puhutaan, pankeille ei ole lapioitu rahaa, vaan pankkituen kautta on pyritty mahdollistamaan terveiden yritysten toimintamahdollisuudet ja parantamaan vaikeaan tilanteeseen ajautuneiden yksityisten kansalaisten asemaa, hän vakuutti. Ostajapankkien oli taattava sp-ryhmän atk-palvelua, maksuliikennettä, arvopaperipalvelua, tuotesuunnittelua ja markkinointia ja muuta palvelutoimintaa hoitavan Sp-Palvelu Oy:n toiminta, puhuja myös vaati.

»Minä luulen, että vastaisuudessa tästä pankkien ahdingosta olisi apua vain, jos omistajat oppivat, että silloin menee kaikki, jos antaa palkkajohtajan valita itsensä valvojiksi omat vasallinsa», edustaja Korhonen arveli. Omistajat tarvitsevat sitä opetusta, että markkinataloudessa yrittämiseen sisältyy riski. Ala-Nissilä siteerasi Harri Holkerin haastattelua maaliskuulta 1993: »Koko sinipunahallituksen aikana Aleksanterinkadulla kaikui semmoinen huuto ja melske, ettei sinne kannattanut paljon valtioneuvoston jäsenten sekaantua.» Hallitus ei Holkerin mukaan pankkien tilaa käsitellyt, koska asia ei sille kuulunut. Ala-Nikkilästä oli tärkeää palauttaa luottamus suomalaiseen pankkijärjestelmään.

Pankkiasiat eivät toki olleet Holkerille lainkaan tuntemattomia. Onhan harvan maan talouselämä viime vuosikymmeninä ollut niin pankkikeskeistä kuin Suomen. Presidentti Mauno Koivisto toimi aikaisemmin Suomen Pankin pääjohtajana ja Helsingin Työväen Säästöpankin toimitusjohtajana. Noilta vuosilta hän tunsi hyvin pankkien valvonnasta vastanneen entisen ministeritoverin Jussi Linnamon sekä SP:ssa samaan aikaan toimineen Jorma Arangon. Koivisto ottikin viime mainittuun heti yhteyttä, kun tästä tuli pankkitarkastusviraston ylijohtaja. Lisäksi pääministeri itse ja hänen edeltäjänsä Kalevi Sorsakin olivat tunnettuja keskuspankkimiehiä.

Ihmisten vuorovaikutus eri aloilla toimivien kesken on ollut hyvin vilkasta paljon ennen kuin verkottumistermi yleistyi. Myös naiset seurasivat vähitellen miesten esimerkkiä. Eräs aloitteentekijä oli Suomen Pankin pääjohtaja Sirkka Hämäläinen. Hänen saunapiirinsä muodostivat mm. professori, oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissanen, myös oikeusministerinä toiminut kansanedustaja

Anneli Jäätteenmäki, Tuulikki Petäjäniemi, Raija-Sinikka Rantala, Eeva Kuuskoski, Elisabeth Helander ja Jertta Roos.

Valtiovarainvaliokunta edellytti mietinnössään vuoden 1993 IV lisätalousarviosta, että tuettavan pankin johdon palvelussuhteen ehtojen on oltava kohtuullisia ja että epäoikeudenmukaisuudet poistetaan. Monet olivatkin vaatineet mm. Wegeliusta ja Riikosta vastuuseen teoistaan. Usein toistettiin myös vaatimusta, että edustajien olisi luovuttava kaikista pankkien luottamustoimista. Kun Seppänen vaati erityistilintarkastusta SYP:iin ja KOP:iin, Jäätteenmäki totesi: »Pankeissa tehdyt erityistilintarkastukset ovat olleet karmeaa luettavaa. On ollut erinomainen asia, että ne on tehty ja eduskunta on vaatinut ne tehtäväksi. Ne ovat myös omalta osaltaan tuoneet selvyyttä siihen, mistä pankkikriisi johtuu ja mihin rahat ovat menneet.» Erityistilintarkastuksista kävi hänestä esille, miten holtittomasti ja huolimattomasti pankinjohtajat ovat rahoja ja lainoja myöntäneet.

Joulukuussa 1993 annettu pankkitukiselonteko summaa Suomen pankkikriisin siihenastisen tapahtumakulun ja perustelee, miten hallitus pyrki sitä hoitamaan. Kannattaa myös panna merkille, että se ei vierittänyt tässä vaiheessa kovinkaan paljon vastuuta harjoitetun politiikan kontolle. Syylliset löytyvät muualta. Se ei jäänyt ainoaksi lajissaan. Hallitus antoi myös 1996 pankkitukea koskevan tiedonannon ja vuonna 1999 selonteon, jonka mukaan pankkituki voitiin kokonaan myöntää eduskunnan asettamin ehdoin siten, että pankkisektori toteutti saneerauksen omin toimin ja että laajemmat pankkien haltuunottotoimenpiteet voitiin välttää.

Kertomuskin valottaa taustoja

Valtiontilintarkastajatkin paneutuivat vuotta 1993 käsitelleessä kertomuksessa hyvin laajasti pankkikriisiin. Tarkastajien mukaan vapautuneista rahoitusmarkkinoista johtui, että pankit toimivat markkinoilla, joista ei ollut kotimaassa aikaisempaa kokemusta. Se olisi edellyttänyt uudentyyppistä aktiivisuutta, johon ei ollut totuttu suljetussa taloudessa, myös pankkien valvojilta.

Valtiovarainministeröstä oli erityisen valitettavaa, että pankit rahoittivat täysiä keinotteluhankkeita, jotka eivät nojautuneet reaalita-

louteen. Tuo kasinotalous väheksyi tuotannon ja tuottavuuden kehittämistä ja halusi hyödyntää vain lyhytaikaiset arvonnousut. Pankit olivat sen mielestä todennäköisesti kärsineet tappioita myös laittomien tai lähes laittomien toimien vuoksi. Pankkikriisin syiksi valtiovarainministerö tunnisti pankki- ja yritystoiminnan riskien vähättelyn, johtokuntien virhearviot, omistajien välinpitämättömyyden ja yleisen laman.

Suomen Pankkiyhdistys nimesi keskeiseksi syyksi lausunnossaan epäonnistuneen talous- ja rahapolitiikan 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Valtiovalta vahvisti aktiivisilla toimillaan laman edellytyksiä ja samalla pankkikriisiä. Pankkitarkastusvirasto antoi syksyllä 1991 ensimmäisen kerran kirjallisen ohjeen hallintoneuvostojen velvollisuudesta kuulla tilintarkastajia ja sisäistä tarkastusta. Sellaista käytäntöä oli kauan noudatettu OKO:ssa. Valtiovarainministeriöstä sisäinen tarkastus tuotti kyllä kohtuullista informaatiota, mutta eri asia oli, miten pankin johto hyödynsi tietoja. Hyvä tilintarkastustapa oli paljon tapaoikeutta, siitä ei ollut mainintoja lainsäädännössä, vain KHT-yhdistyksen suositukset.

Pankkitarkastusvirasto muutettiin Rahoitustarkastukseksi 1993. Organisaatiouudistuksella haluttiin suunnata rahoitusmarkkinain valvontavoimavarat tarpeellisiin ja välttämättömiin kohteisiin. Rata oli markkinoiden laillisuusvalvonnassa SP:sta riippumaton. Valvonnan keskitys SP:iin mahdollisti koordinaation ja yhteisten valvonta- ja tutkimusresurssien tehokkaan käytön. Säästö- ja osuuspankkitarkastusten huomautukset olivat liian usein jääneet panematta toimeen. Henkilöstöpulan vuoksi tarkastuskäyntejä oli tehty liian harvoin ja ne olivat jääneet pinnallisiksi. Siksi valvottavat saattoivat helposti antaa tarkastajille puutteellista tietoa. Pankkiyhdistys ei täysin yhtynyt viraston käsitykseen.

Myös pankkituen myöntämisperiaatteet kerrattiin kertomuksessa: 1) pankkituki on avointa ja julkista, 2) sen houkuttelevuus ja julkisten varojen sitoutuminen siihen pyritään minimoimaan; vastaavasti omistajien taloudellinen vastuu tuettavasta pankista toteutetaan niin laajalti kuin mahdollista, 3) tuen ehtojen pitää edistää pankkijärjestelmän tehokkuutta ja myös mahdollistaa tarvittavat rakennemuutokset. Ja luettelo jatkui: 4) tukitoimien kilpailua vääristävä vaikutus täytyy minimoida, 5) vääristävää korkokilpailua ei sallita, 6) julkisen vallan mahdollisuudet valvoa tuettavan pankin toiminnan tervehdyt-

tämistä varmistetaan ja erityisesti pyritään varmistumaan, ettei tukea käytetä luottojen myöntämiseen tai erääntyvien korkojen perimättä jättämiseen tavanomaisesta poikkeavin ehdoin. 7) Ja tuettavan pankin johdon palvelussuhteen ehtojen on oltava kohtuullisia ja mahdolliset epäoikeudenmukaisuudet pitää poistaa.

Eduskunta edellytti lisäbudjeteissaan lisäksi, että 1) pankkituen tulee olla vastikkeellista. Ensisijaisia tuen myöntämismuotoja ovat suorat oman pääoman ehtoiset sijoitukset ja oman pääoman ehtoisen varainhankinnan takaukset. 2) Lisäksi velkaantuneiden kotitalouksien ja yritysten asemaa tulee helpottaa niiden sitä toivoessa, noudattaa yrityssaneerauksen ja yksityishenkilöiden velkajärjestelylakien periaatteita vakuuksien myyntikielloista ja velkapääoman rajoittamisesta ja muista velallisen asemaa vahvistavista järjestelyistä ja 3) omistajille ja johdolle kuuluu ensisijainen vastuu tervehdyttämisestä ja pankkien tehokkaasta sisäisestä valvonnasta.

Eikä tärkeää julkisuuttakaan määräystasolla unohdettu: 4) Toisin sanoen pankkituen julkisuutta pitää lisätä, kaikki taloudellisesti merkittävät luottotappiot tutkia pankkitukea myönnettäessä sen ehtona. Tuomioituinkäsittelyyn pitää saattaa selvitellyt rikokset ja rikkomukset, jolloin ne tulevat myös julkisiksi. Lisäksi piti erityistarkastuksissa ottaa kantaa myös väärinkäytöksiin, joissa vahingonkorvaus- tai rikosoikeudellinen vastuu on jo ehtinyt vanhentua. 5) Pankkien tiedonanto- ja tilinpäätösinformaation tuntuvaksi lisäämiseksi hallituksen pitää ryhtyä heti toimiin ja 6) omaisuudenhoitoyhtiöitä perustettaessa pitää varmistua siitä, että vähemmistöosakkaiden omistuksen arvo ei nouse eikä pankkituki siirry perustettomasti niille.

Valtiontilintarkastajien mukaan pankkien sisäinen tarkastus ei kyennyt ennakoimaan pankkikriisiä. Sillä oli liian läheinen suhde pankin johtokuntaan ja toimivaan johtoon. Tarkastuskertomukset olivat liian pitkiä ja sisälsivät epäolennaista asiaa. Erityisesti säästöpankkitarkastus epäonnistui säästöpankkien valvonnassa, mutta ei osuuspankkitarkastuskaan kyennyt kokonaan estämään suuria luottotappioita. Niiden toimintaa ohjasi ja valvoi tosin pankkitarkastusvirasto. Lopuksi tilintarkastajat arvostelivat valtiovarainministeriötä. Se vakuutti seuranneensa Pohjoismaiden pankkikriisejä, mutta se ei ottanut oppia vaan vetosi talouskehityksen erilaiseen vaiheeseen. Keinot valittiin siksi puhtaasti kansalliselta pohjalta.

Väkevä taustavaikuttaja

Kun omaisuudenhoitoyhtiöt eivät edenneet eduskunnassa tavalla, jota hallitus toivoi, pankkirintaman ongelmat kasvoivat. Silloin presidentti Koivisto, joka oli toistuvasti sanonut pysyttelevänsä omaehtoisesti sivussa maan talouspolitiikasta, ei kyennyt enää hillitsemään itseään vaan provosoitui vastoin periaatteitaan ja esitti valtioneuvostossa 19.2.1993 näkemyksensä talouspolitiikan ajankohtaisista kysymyksistä. Hän kertoi ministereille muistakin virityksistään. *Talouselämälle* annettu haastattelu julkaistaisiin pian ja samana päivänä hän järjestäisi toimittajatapaamisen ja tv-haastattelut. Kun tilanne näytti vakavalta, Koivistokin unohti presidentin kansallisen reservin roolin ja päätti astua kehään.

»Olen joutunut mukaan käytävään keskusteluun. Kun hallituksella on ensi viikolla edessään tärkeitä päätöksiä ajattelin, että tämä on luontevin asiayhteys näkökohtieni esittämiseen», presidentti informoi kuulijoitaan ja jatkoi avausta: »On ollut puhetta, että todettaisiin julkisuuteen, että olen kommentoinut käynnissä olevaa akateemista talouspoliittista keskustelua. Ei tämä ole kauhean salaista, mutta uskon, että teillä tulisi olemaan vaikeuksia tulkita ajatuksiani riittävällä täsmällisyydellä, jos teiltä niistä kannanottoja pyydetään», presidentti perusteli. Ahon hallituksen julkinen tukikin osoittatui Koivistolle vaikeaksi, kun »hallituksen taholla ei ole tiukasti pysytty omissa kannanotoissa, jolloin voi näyttää siltä, – ja ilmeisesti näyttääkin, että olen jäänyt yksin puolustamaan hallitusten – nykyisen ja edellisen – linjaa», monimielinen puhuja totesi.

Hallituksen kannalta taas oli hyvin paljastavaa pääministeri Esko Ahon *Helsingin Sanomille* samassa yhteydessä antama lausunto: »Ei siinä ole hallituksen kannalta mitään kiusallista tai vaikeaa. Päinvastoin, voi sanoa ihan suoraan, että hallituksen elämä on helpottunut, kun presidentti on kertonut, mistä todella on kysymys. Hallituksen esittämiin arvioihin ei ole luotettu.» Nuoren pääministerin avomielisyys oli varmasti aitoa, kun hätä oli suuri.

Tähän saakka valuuttapoliittiset kannanotot olivat houkuttaneet presidentin julkisuuteen. Ei hän niiltä välttynyt nytkään, kun hän vastasi laajasti niille, joiden mielestä vakaan markan politiikka oli epäonnistunut. Koivisto yhtyi valtiovarainministeri Viinasen mielipiteeseen, että kun luottokelpoisuutta arvioivat laitokset olivat nosta-

neet kulmakarvojansa, niin ei siinä ollut ensi sijassa kysymys pankkien tilanteesta, vaan valtion. Koivistosta olikin äärimmäisen tärkeää, että uskoa vaihtotaseen tasapainottumiseen vahvistettiin eikä heikennetty. Presidentin kokemukset myös maan etujärjestöistä olivat myönteisemmät kuin hallituksen. Niiden johtajat olivat Koiviston mukaan järkevämpiä ihmisiä kuin monet pankinjohtajat ja keskusliikkeitten johtajat.

Koiviston ulostuloa kesällä 1993 arvosteltiin julkisuudessa mm. jälkijättöisyydestä. Onko presidentin asia puuttua yritysten ja pankkien väliseen kilpailuun, kysyi yksityishenkilö *Aamulehdessä. Helsingin Sanomat* kirjoitti samasta aiheesta pääkirjoituksessaan 8.7.1993: »Presidentin äkkinäinen kriittisyys puoli vuotta ennen presidentinvaaleja vaikuttaa hieman jälkijättöiseltä, sillä vahinko on jo tapahtunut.» Ja lehti jatkoi: »Eikö terävän kritiikin aika olisi ollut viime talvena, jolloin pankkikriisin jär-

Suurelle yleisölle Mauno Koivisto tuli paremmin tunnetuksi lentopallon harrastajana kuin pankkikriisin hoidon takapiruna.

kyttävät mittasuhteet valkenivat lopullisesti ja jolloin hallitus ja vasemmisto-oppositio estivät talouspoliittisella arvovallalla pankkitukilain kiireelliseksi säätämisen.» Lehti penäsi myös Ahon hallitukselta selitystä, miksi säästöpankkileiri oli yhä olemassa.

Paavo Haavikko oli lähes ainoita arvovaltaisia, julkisesti Mauno Koivistoa arvostelleita kirjoittajia, vaikka tämä tosiasiallisesti johti presidenttinä myös Suomen Pankkia. Myös kansanedustaja Erkki Tuomioja rohkaistui *Nootissa* arvioimaan presidentin toimia kärkevästi. Koiviston löysä filosofointi valuuttakursseista ja talouspolitiikasta oli hänestä juuri sellaista kuin Suomen Pankin entiseltä pääjohtajalta saattoi odottaakin. Siihen liittyi hänestä teknokraattisen kylmäkiskoinen suhde suurtyöttömyyteen, jonka EY-orientoitunut keskuspankkipolitiikka on hyväksynyt välineeksi rahatalouden tasapainon tavoittelussaan.

Presidentti Koiviston käsityksiä pankkikriisistä valotti (KA 2/94) *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* haastattelukin. Säästöpankin johtaminen ei pitkään riittänyt Koivistolle, joka jatkoi metodin harrastuksiaan ja laajensi harrastuskenttäänsä talouspolitiikan ja yhteiskuntasuunnittelun suuntaan. Yhteiskunnassa tapahtui 1980-luvun lopulla hänestä jotakin, jota ei oikein huomattu. »Erikoisesti tässä nykyisessä asemassani olen vahvasti pitänyt esillä ajatusta, ettei voida ajatella, että joka paikkaan olisi pykälä ja että niillä yhteiskuntaa hallitaan. Jos merkittävässä asemassa olevat ihmiset ja instituutiot eivät käyttäydy – pankit eivät käyttäytyneet – niin kuin ennen ja niin kuin niiden oletettiin käyttäytyvän, niin ei sitä tilannetta pykälillä paikata.» Koivisto havaitsi myös kirjallisuudesta, mikä valmius SKOP:ssa oli kiertää jokainen pykälä. Millä lainsäädäntö voi toimia, jos viranomaiset ovat voimattomia? Miten se voisi kyetä tukkimaan jokaisen reiän, jos merkittävässä asemassa olevat aktiiviset ihmiset niitä jatkuvasti hakevat? Koivisto ei myöskään uskonut ennusteisiin: Julkaistu tieto oli hänestä aina vanhaa, silloin kun oli kysymys jyrkistä muutoksista eli »silloin kun tiedot ovat läpikäyneet Tilastokeskuksen, ne ovat jo vanhoja.»

Juhana Vartiainen puolestaan arvioi Koiviston talousajattelua ja suhdetta Suomen lamaan muistelmien ensimmäisen osan kautta (KA 4/94). Vartiainen ihmetteli, että Koiviston talouspoliittisten ja taloudellisten näkemysten yksitotisuus oli niin kovin eri maata kuin hänen valtiollisen ajattelunsa tai ihmistuntemuksensa monikerroksisuus tai

keskustelevuus. Vartiaisesta Koiviston selostus keskusteluista päättäjien kanssa antoikin »lohduttoman kuvan siitä yksioikoisuudesta ja neuvottomuudesta, joka leimasi maamme poliittista johtoa kansantalouden romahtaessa». Kun hän keskusteli pankkikriisistä ja lamasta sekä talouspolitiikasta, tarkastelussa mukana olevien taloudellisten muuttujien joukko oli kovin rajoitettu.

Mauno Koivisto näytti valtiollisissa asioissa olleen muita askeleen edellä ja varsin suvereeni kommentaattori, mutta presidentin talouspoliittisessa puheessa oli Vartiaisen mielestä voivottelevampi sävy: »huonosti menee mutta eihän tälle mitään voi». Koivisto oli hänestä »sormituntumaltaan keskuspankkimies», joka oli huolestunut lähinnä kahdesta tasapainosta, vaihtotaseesta säästämisen ja investointien erotuksena sekä valtiontaloudesta, jonka tasapainon Koivisto näki poliittisena ongelmana. Jyrkkää sopeutumista tullaan pitämään murheellisena ylilyöntinä, Juhana Vartiainen kritisoi edeltävän sukupolven tunnettua edustajaa.

Vuonna 1992 Koivistoon tyytymättömien määrä oli ensi kerran tyytyväisten määrää korkeampi. Vuodet 1992 ja 1993 söivätkin Koiviston kansansuosiota. Mielipidemittaukset todistivat myös sen, että kansalaiset olisivat halunneet presidentiltään paljon aktiivisempaa otetta maan talouspolitiikkaan. Kun Koivisto sitä vastoin tuki entistä näyttävämmin epäsuosittua Ahon hallitusta, hänen suosionsa suorastaan romahti. Lama oli todella kansallinen mielialamyrkky, kuten Suomen Gallupin tutkimusjohtaja Juhani Pehkonen asian ilmaisi.

Professori Heikki Paloheimo arvioi teoksessa *Presidentit* 1994 myös Koiviston talouspolitiikkaa: »Kun Koivisto jätti presidentin viran, Suomen talous oli ajautunut itsenäisyyden ajan syvimpään lamaan. Presidentti ei tietenkään johda maan talouspolitiikkaa, eikä hallitus ole kulkenut presidentin talutusnuorassa. Yhtä totta kuitenkin on se, että presidentin arvovalta on viime vuosina vaikuttanut maassa harjoitetun talouspolitiikan linjaan. Koivisto ei ole puolustanut hallituksen talouspolitiikkaa vain muodon vuoksi. Hän on samalla puolustanut omaa linjaansa.» Jo vuotta aiemmin Paloheimo näki, että kyse oli poliittisen järjestelmän kriisistä, jossa mikään vastuuta kantava taho: hallitus, Suomen Pankki, puolueet, ay-liike, ei oikeastaan myöntänyt tehneensä virheitä. Jos taas Suomen Pankkia ja hallitusta arvostellaan, hän polemisoi, tasavallan presidentti voi ärtyä.

Jälkikäteen arvostellen Mauno Koivisto normalisoikin taitavasti Kekkosen kauden jälkeisen sisäpolitiikan ja onnistui johtamaan maan varsin tyylikkäästi avoveteen neuvostokauden rasitteista. Mutta sektorilla, jota pidettiin hänen kiistattomana leipälajina, Koivisto erehtyi Suomen Pankin perinteiden mukaan puolustamaan vakaata markkaa hinnalla millä hyvänsä. Kun hän lisäksi kiirehti heti presidenttikautensa jälkeen julkaisemaan muistelmansa, ne näyttävät ohjailevan nykyhistorian jäsentämistä julkisuudessa ja tutkimuksessa hieman kuten Mannerheimin muistelmat omana aikanaan, on dosentti Henrik Meinander huomauttanut. Koiviston kauden punninta onkin vielä pahasti kesannolla.

Asiaa onkin tarkasteltava päättäjien kompetenssin kannalta. Kun vaakuppiin pannaan Koiviston pitkä kokemus ja suuri kiinnostus kyseisiä asioita kohtaan, niin toiseen kiivenneiden ministereiden ja Suomen Pankin johdon olikin pakko tuntea siinä punnituksessa itsensä alimittaisiksi. Onhan varsin tunnettu tosiasia, että mitä korkeammalle yhteiskunnallisessa hierarkiassa kiivetään, sitä suurempi merkitys suullisesti välitetyllä tiedolla on ja sitä lyhyemmiksi käyvät yleensä muistiot ja taustapaperit, kuten paljon vallan käytävillä kulkenut Jaakko Iloniemi asian ilmaisee. Koiviston vaikutus oli enemmänkin muiden alitajuista taipumista hänen linjoilleen kuin presidentin aktiivia pyrkimistä vaikuttaa siihen. Samalla tavalla monet suomettuivat ja sanomalaistuvat – tai koivistolaistuivat, kuten tässä.

– *Kansantaloudellisessa yhdistyksessä keskusteltiin jo vuoden 1993 lopulla osuvasti pankkikriisimme syistä ja seurauksista. 1990-luvun aivan uudentyyppisen tilanteen piikkiin pantiin mm. valvojien, pankkien ja asiakkaiden virheitä. Tyhmyyskin rohjettiin jo mainita yhtenä syynä. Olivatko monet toimijat liian läheisissä kytköksissä rahoitusjärjestelmään, koska avoin keskustelu aiheesta ei aiemmin ottanut syntyäkseen, kyseltiin.*
– *Jos asiantuntijat olivat pitäneet SSP:n jakoa oikeaan osuneena ratkaisuna, eduskunnan välikysymyskeskustelu oli paljolti toisilla linjoilla: se edusti piilopankkitukea muille pankeille. Asioista puhuttiin nyt entistä enemmän oikeilla nimillä ja oikeuskansleri Jorma S. Aallollekin uskallettiin näyttää ovea. Pankkisalaisuutta käsiteltiin edelleen varsin laajasti.*
– *Hallituksen pankkitukiselonteko joulukuussa 1993 ei välikysymyksen*

jälkeen herättänyt eduskunnassa suurta keskustelua. Se oli kuitenkin ensimmäinen hallituksen hyväksymä analyysi pankkikriisistä ja pitkä luettelo sen hoitoon liittyneistä toimenpiteistä. Selontekokin myönsi pankkisalaisuuden mahdollisen väärinkäytön.

- *Kun valtiontilintarkastajat puolestaan etsivät omassa kertomuksessaan vuodelta 1993 sekä syitä että syyllisiä pankkikriisiin, niitä näytti aina löytyvän naapurin aidan takaa. Missä valtiovarainministeriö syytti pankkeja tai yrityksiä, siinä Pankkiyhdistys etsi mielellään virheitä julkisen vallan suunnalta.*
- *Presidentti Mauno Koivistolla oli kevääseen 1994 asti varmasti kattavat tiedot talouden kehityksestä. Häntä informoitiin viran puolesta tai hän hankki aktiivisti tietoa kaikista niistä asioista, jotka häntä kiinnostivat. Pankkikriisi kuului niihin. Suuri yleisö odotti Koivistolta jämerämpiä kannanottoja. Asiantuntijoiden mielestä hän tarjosi osin ajastaan jäljessä olleita lääkkeitä.*
- *Eduskunnalle annetuista kertomuksista ja selonteoista käy ilmi, että viranomaisilla oli vuoden 1994 tietämissä hyvin kattava yleiskuva siitä, miten pankkikriisiin oli ajauduttu ja miten sitä oli hoidettu. Mutta poliitikkojen vastuukysymyksistä ei syntynyt kunnollista keskustelua. Kaikki yhtyivät mielellään käsitykseen, ettei syyllisiä kannattanut kaivella, vaan tapahtumista piti ottaa oppia.*

Pankkikriisin pitkä varjo

Kuva täsmentyy hitaasti

Motto: Maailmassa ei ole mitään
niin demoralisoivaa kuin raha.
(Sofokles)

Kirjailija Haavikko kuvaili 1992 *Suomen Kuvalehdessä* pankkikriisiä hirtehisesti yksityishenkilöiden aikaansaannoksena. Jorma Aranko oli hänestä mies, jonka suurien siipien alla pankkien taloudellinen toiminta hallitusti ja hyväksytysti kasvoi kohti katastrofia. Kertoihan tämä helmikuussa 1992, että pankkien kaikki talletusvarat olivat turvatut, mikä ei Haavikosta ollut totta. Mutta siitä oli yritettävä tehdä totta maaliskuussa, koska erään pankin vakavaraisuus ei ollut vain uhattuna vaan loppunut. Julkinen propaganda helpotti Arangon valistustyötä. Se otti käyttöönsä luottolama-käsitteen. Hyvä innovaatio siirsi kirjailija Haavikon mukaan pankkien tilan ikään kuin kentälle, yhteiseksi ja avoimeksi aikaansaannokseksi, yhdessä vastattavaksi ja yhdessä maksettavaksi uhkakuvaksi. »Suuri valta on sillä, joka saa korjata omia erehdyksiään kuin ne olisivat toisten tekemiä», Haavikko jatkoi myöhemmin. Se tekee henkilöstä erehtymättömän, tosin kallein kustannuksin.

Haavikosta kristityn vaellus maan päällä käytännön asioissa oli murheellista mutta kohottavaa katseltavaa. SYP:n Ahti Hirvonen oli mies, joka käytännön liikkeenjohdossa teki mahdolliseksi ja sai aikaan sen, että yhtiö sitoi varansa pysyviin asioihin, halvalla korolla. Hän sai myös todeksi sen ihmeen, että SYP:n osake alitti nimellisarvon ja teki seuraa KOP:n osakkeelle, samassa murheen laaksossa. Haavikko hutki SP:iakin, jonka piiristä puuttui hänestä yritystoiminnan ja talouden reaalitilan tuntemus. Sen edustajat tarkastelevat yksimielisesti taloutta kuin tähdistäennustajat tähtiä. Rolf Kullberg uskoi luotonsaannin vapauduttua, Haavikko jatkoi arvostelua, että markan ulkoinen arvo on erotettavissa sen talouden tilasta, jonka maksuväline markka on.

Hän kuvitteli, että korkea korko johtuu luottamuksen puutteesta eikä rahan. Siksi luottamus loppui. Velkainen kansantalous ei saanut kylliksi halpaa rahaa tuottamattomien investointien jatkamiseen.

Jaakko Lassila muutti kunnioitetun pankin vihatuksi laitokseksi, jonka rauniot savuavat vielä kauan. Sekoitti liikepankin toiminnan ja Monopoli-pelin säännöt niin, että niitä ei ole vielä pystytty erottamaan toisistaan. Lassila oli Haavikon mukaan samalla »eräs Suomen taloushistorian eniten vaikuttaneita henkilöitä.» Aatos Erkko taas lähti pankin hallintoneuvostosta »suoraan oven lävitse, ainoana, ajoissa». Viimeksi mainittu arvio oli vuodelta 1993. Paavo Haavikon mielestä pankit olivat luotettavuuden ja luottamuksen ylläpitämiseksi vapautettu tilapäisesti taloudellisesta vastuusta ja niillä oli nyt jonkin aikaa verotusoikeus eli ne saavat nostaa valtiolta verovaroja niin kuin niiden menetykset edellyttävät. Pankkien toisiinsa kahlittu kaleerikulkue horjui, myös Haavikon ajankohtaiskommenttien mukaan, tosi vaarallisen rotkon reunalla pankkikriisin pahimpina vuosina.

SP:n Kaarlo Jännärin ja Heikki Koskenkylän mukaan keskustelu ja kirjoittelu aihepiiristä keskittyi valitettavan paljon moraaliseen närkästykseen ja vihan purkuun. Olihan kriisi johtanut sp-ryhmän, maan vanhimman ja perinteisesti suurimman pankkiryhmän, lähes täydelliseen tuhoon ja jättänyt kautta maan jälkeensä kaunaa ja katkeruutta, jonka paraneminen vei aikansa. Myös SYP:n ja KOP:n fuusio oli tutkijoista kipeä prosessi, johon ei löytynyt ilman pankkikriisiä valmiuksia, kenties ei tarvettakaan. Pankkikriisiä pahensi myös kansainvälistymiskiihko. SKOP:n kansainväliset operaatiot olivat tuloksiltaan erityisen murheelliset. Kotiläksyjä ei ollut tehty, paikalliset olosuhteet ja lainsäädäntö tunnettiin heikosti ja siksi syyllistyttiin uskomattomiin virhearviointeihin. Eihän syrjäisen Suomen pankeille ulkomailla tarjoutunut ensiksi kaikkein parhaita asiakkaita. Kepillä koettivat jäätä ensin ne, jotka oli muualta käännytetty. Samoin kävi muillekin suomalaisille pankeille, kun ne rantautuivat lännen metropoleihin.

Tutkijoiden mielestä 1980-luvun jälkipuoliskon yhteiskunnallinen ilmapiiri ja tiedotusvälineiden toiminta suosivat ja kannustivat nekin riskinottoa ja taseiden kasvattamista. Se oli itse asiassa yleismaailmallinen piirre. Tulojen kasvuodotukset olivat hyvät ja laman mahdollisuus miltei unohtunut. Kutsuttiinhan lehdistössä Suomea jopa pohjoismaiden Japaniksi. Kaiken lisäksi yhteiskunnan laaja tuki- ja valvontajärjestelmä suosi, jopa kannusti liiallista riskinottoa ja ai-

heutti samalla tehottomuutta pankkitoiminnassa. Pohjoismaissa se koettiin konkreettisesti viime vuosien aikana. Tällaisella järjestelmällä oli todennäköisesti vaikutusta moral hazard -ilmiön kautta Suomen pankkikriisin syntyyn ja syvyyteen.

Hallintoneuvostoihin ja muihin edustuksellisiin elimiin valikoitui Jännäristä ja Koskenkylästä enemmän velallisia kuin omistajia, mikä taas lisäsi toimivan johdon riippumattomuutta omistajista. Kun pankkien hallintoelimien toimintaa ohjaavia säädöksiä oli jo muutettu, artikkelin kirjoittajat olettivatkin, että omistajat ja hallintoneuvostot seuraavat ja valvovat aikaisempaa paremmin pankkien johdon edesottamuksia. Tilintarkastajienkin odotettiin arvioivan entistä enemmän johdon toimintaa ja tilintarkastuksen edellytettiin suuntautuvan aikaisempaa enemmän tulevaisuuteen. Vakuusvaatimukset olivat kiristyneet ja sisäistä tarkastusta ja riskienhallintaa oli myös merkittävästi tehostettu.

Nykyaikaisen markkinatalousjärjestelmän toimivuudelle ETLA:n Olavi Rantala piti keskeisimpinä asioina pankkijärjestelmän selviytymistä pahan kriisin yli ja siihen liittyvien riskien jakoa tallettajien ja veronmaksajien kesken. 1990-luvun alun kriisin perusteellahan lamaan liittyivät väistämättä tulonmuodostuksen romahdus, maksukyvyttömyyden ja konkurssien jyrkkä kasvu. Luottotappioiden ja järjestämättömien luottojen lisääntyminen kriisiyttivät sekä pankkien kannattavuuden että vakavaraisuuden.

Talouskriisejä on maailmassa lähivuosisatoina ollut keskimäärin yksi kymmenessä vuodessa. Vaikka ne poikkeavat yksityiskohdissa toisistaan, niillä on toki myös yhteisiä piirteitä. Tyypillinen kehityskulku alkaa Rantalan mukaan aina sijoitushuumasta, jota rahoitetaan pankkiluotoilla. Se ruokkii sijoituskohteiden hintojen nousua ja nousuodotuksia. Hinnat eivät kuitenkaan voi nousta loputtomasti. Spekulatiivinen hintakupla puhkeaa sitten aikanaan ja sijoittajat joutuvat myyntipaniikkiin, joka johtaa hintojen romahdukseen. Lopulta rahoittajatkin ajautuvat kriisiin, kun luototuskohteet menettävät arvonsa eikä luottoja kyetä maksamaan takaisin. Rantalasta Suomen 1980-luvun nousuhuuma ja 1990-luvun alun lama vastasivat aika pitkälti tätä rahoituskriisien yleiskuvaa. Pankkikriisin aiheuttaneet, mittavat luottotappiot johtuivat ennen muuta talouden poikkeuksellisen syvästä lamasta ja sen aiheuttamasta omaisuusarvojen romahduksesta.

Virallinen selvitys kriisistä

Motto: Huonoimmissa talousohjelmissa otetaan huomioon vain taloudelliset näkökohdat.

(Samuli Paronen)

Valtiontalouden tarkastusvirasto tarkastaa päivätyökseen valtion taloudenhoidon laillisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta sekä tulo- ja menoarvion noudattamista. Se antoi maaliskuussa 1995 laajan tarkastuskertomuksen pankkikriisin kehyksistä. Sitä ennen monet muut viranomaiset laativat lausuntonsa viraston kesäkuussa 1994 valmistuneesta tarkastusmuistiosta. Tarkastus kohdistui lähinnä eri normeilla säädettyyn järjestelmään, jonka olisi pitänyt taata, ettei pankkikriisi syntyisi. Sen suoritti tarkastuspäällikkö Antti Perttula.

Virallinen selvitys haki vastausta moniin tärkeisiin kysymyksiin. Miksi pankkikriisiin meillä kaikesta huolimatta ajauduttiin? Mitä muutoksia järjestelmään on tähän mennessä tehty? Olisiko niillä pystytty estämään tämänkertainen onnettomuus? Entä jatkossa? Aluksi kannattaa muistaa, että valtiontalouden tarkastusviraston, joka teki selvityksen, tarkastettaviin kuului luonnollisesti kaiken aikaa myös pankkeja valvonut pankkitarkastusvirasto. Näin ollen selvityksen tekijäkin oli yksi pankkikriisin asianosaisista.

Pankkikriisin olemusta valaisee hyvin tarkastusmuistiosta saatu palaute. Valtiovarainministeriö korosti, että pankkikriisiin ei jouduttu valvonnan tai taustalainsäädännön puutteiden vuoksi vaan kyseessä oli koko kansantaloutta koskenut tapahtumasarja, jossa monet eri tekijät vaikuttivat ennakoimattomasti ja toisiaan katalysoivasti kriisin puhkeamiseen. Ministeriö myönsi, että pankkitarkastusviraston valtuudet toimia ja antaa määräyksiä olivat puutteellisia. Sehän ei esimerkiksi voinut valvoa pankkien osakkuusyhtiöitä. Myös päällekkäisyys rajoitti vähien valvontaresurssien kohdennusta. Pankkien tilintarkastajien valvontakin katsottiin riittämättömäksi. Ja tilintarkastussuhteen pitkäaikaisuus saattoi aiheuttaa liian läheisiä kytkentöjä eikä ns. maallikkotilintarkastajilla mielletty olleen samaa vastuuta kuin ammattitilintarkastajilla. Vuoden 1991 syksyllä ptv oli antanut ensimmäisen ohjeensa luottolaitoksille hallintoneuvostojen velvollisuu-

desta kuulla tilintarkastajia ja sisäistä tarkastusta. Ohje annettiin kriisin kannalta liian myöhään, myönsi ministeriö.

Rata ilmoitti kategorisesti ja toistuvasti, ettei pankkitarkastusviraston toimintaa ollut sen paremmin normitettu kuin mitoitettukaan takaamaan, ettei pankkikriisiä synny. Rahoitusjärjestelmän vakavaraisuutta pidettiin jopa itsestään selvänä, myönsivät silloin tarkastuksesta vastanneet. Näin riskien hallintaan ei liiennyt kylliksi huomiota. Vasta SP:iin liittyessään Rata sai 14 henkilön pankkianalyysiin perehtyneen ryhmän, mikä paransi olennaisesti sen kykyä seurata kehitystä. Aiemminhan siltä puuttui makrotaloudellinen tietokin.

Suomen Pankki myönsi, ettei rahoitusmarkkinoiden lainsäädäntö pysynyt täysin institutionaalisen ja kansainvälisen kehityksen mukana eikä pankkivalvonnan lainsäädännöllinen pohjakaan ollut riittävän vankka. Siinä ei painotettu riittävästi riskien valvonnan merkitystä, vaan pääpaino oli edelleen laillisuuden valvonnassa. Muistiossa ei tuoda riittävästi esille, että käytännön realiteetit, totutut tavat ja kriisin syntyajan yhteiskunnallinen ilmapiiri eivät tukeneet tehokasta valvontaa, Suomen Pankki myös totesi. Tarkastavan viranomaisen resurssitkin todettiin laadullisesti ja määrällisesti riittämättömiksi. Se oli puuttunut voimakkaasti moniin pankeille annettujen määräysten laiminlyönteihin mutta viranomaisten oli vapaassa markkinatalousjärjestelmässä sekä mahdotonta että epäsuotavaa puuttua omistajien valitseman liikkeenjohdon strategisiin valintoihin. – SP katsoi lausuntonsa liitteessä, että muistio korostaa liian kanssa rahapolitiikan ja valvonnan merkitystä pankkikriisin synnyssä ja aliarvioi pankkien johdon, hallintoelinten ja omistajien vastuuta. Sillä välin kun pankkikriisiin johtanut kehitys alkoi ja toiminnan voitiin katsoa olleen kriisissä, pankkitarkastusvirasto toimi valtiovarainministeriön alaisena. Ministeriökin tunnusti, ettei se tiennyt, mitä pankkien tilinpäätöksistä voi saada irti.

Tarkastuksen tekijä asettaa monessa kohdassa kyseenalaiseksi saamansa palautteen pätevyyden. Kun esimerkiksi SP korosti myös kansainvälistä taloudellista kehitystä, hän oli sitä mieltä, että pankkikriisiämme on perusteltua pitää kotimaisten virheiden tuloksena. Yleinen talouspolitiikka ei näet onnistunut pitämään suhdannekehitystä eikä pankkijärjestelmänkään likviditeettiä hyväksyttävissä rajoissa ja pankkiryhmien valuuttarahastojen resursseja asianmukaisessa suhteessa pankkien riskeihin.

Vastuullisia pankkikriisin syntyyn olivat valvonnassa ne tahot, jotka olivat vastuussa sekä talouden suhdanteiden hallinnan että pankkijärjestelmän likviditeetin ja vakuusrahastojen resurssien pitämisestä vakuusrahastojen tehtävien tasolla. Ne tahot eivät tutkijan mielestä syystä tai toisesta käyttäneet valtuuksiaan tai löytäneet tapaa käyttää niitä tavalla, joka olisi muuttanut pankkijärjestelmän käyttäytymistä ja siten kehityksen suuntaa, että pankkien toiminta olisi pysynyt oikeissa rajoissa.

Suomen Pankin olisi pitänyt valvoa sitä, ettei pankkijärjestelmän likviditeetti voi tarjota pankeille esteettömiä mahdollisuuksia koetun kaltaiseen luotonantoon ja ryhtyä toimenpiteisiin niitä pankkeja vastaan, jotka rikkoivat sen ohjeita. Sen piti määritellä myös niiden ongelmien laatu ja laajuus, mitä käytössä olleilla toimivaltuuksilla ei ollut mahdollista ratkaista ja esittää myös tarpeelliset muutokset valtuuksiin. Valtiovarainministeriön ja ptv:n olisi pitänyt seurata kaikkien kanavien välityksellä eri pankkiryhmien ja pankkien ottamien riskien kehitystä ja myös käyttää valtuuksiaan korottaa vakuusrahastomaksuja riskinottoa lisänneille pankeille sekä määritellä toimivaltuuksiensa yli menevät ongelmat sekä esittää niiden vaatimia muutoksia valtuuksiin.

Valtioneuvoston olisi pitänyt käsitellä sille esiteltävät asiat nojautuen niiden riippumattomaan valmisteluun ja suhtautuen riittävällä varovaisuudella asioista kiinnostuneiden eturyhmien pyrkimyksiin. »Asioiden hallinta olisi tietysti myös edellyttänyt, että toimenpiteet olisi onnistuttu ajoittamaan oikein. Asioillahan on taipumus karata käsistä, jos päätöksien tekemistä pidetään liian aikaisena siihen asti kunnes on liian myöhäistä.» Tutkija löytää myös eri tahoilta syitä siihen, että asiat eivät pysyneet hallinnassa. Päätöksentekijät eivät olleet yksimielisiä siitä, mitä toimenpiteitä asioiden pito hyväksyttävän kehityksen rajoissa edellytti. Eivätkä viranomaisten väliset vastuusuhteetkaan olleet riittävän selvät. Omistajien Postipankki Oy:tä kohtaan tuntema kiinnostus oli sekin tutkijan mukaan lähes olematonta.

Asiainosaiset antoivat lausuntonsa tutkijan johtopäätöksistäkin. Valtiovarainministeriön lähtökohta oli, että markkinataloudessa vastuu taloudellisen toiminnan riskeistä kohdistuu päätöksiä tekeville taloudellisille toimijoille, siis yrityksille, pankeille, kotitalouksille ja myös yksityisille ihmisille. Finanssi- ja rahapolitiikan mahdollisuudet toimia edellyttivät suhdanteista sekä taloudellisesta tilanteesta riippuen poliittisesti hyvin vaikeasti toteutettavia päätöksiä. Ja ministeriö piti edelleen ulkoisten tekijöiden vaikutusta suurena: »Pankkikriisi ei

Pankkikriisin tultua julkiseksi lehdistössä käsiteltiin laajasti sen taustoja, mm. 1980-luvun kasinotaloutta. Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen kansi todisti lukijoille raadollisesti, että 80-luvun makea elämä oli vain pankkilainaa.

olisi koskaan lauennut sillä voimalla, jolla se tapahtui, elleivät Suomesta riippumattomat tekijät olisi vetäneet kansantaloutta 1990-luvun alussa voimakkaaseen lamaan.»

Valtiovarainministeriö nimesi yhdeksän tekijää, joiden seurausta pankkikriisi ja pankkien ongelmat olivat: 1) talouspolitiikan koordinaation puute, 2) sekä ajoitusvirheet että väärässä järjestyksessä vapautetut rahoitusmarkkinat, 3) liian pankkikeskeinen rahoitusjärjestelmä, 4) pankkien talletussuojajärjestelmän puutteet ja liian alhainen vakavaraisuusvaatimus, 5) pankki- ja yritystoiminnan riskien vähättely, 6) pankkien johtokuntien arviointivirheet, 7) pankkien omistajien välinpitämättömyys, 8) valvonnan riittämättömyys ja 9) kriisiä pahensi maailmantalouden taantu-

ma ja Neuvostoliiton kaupan romahdus, jotka vetivät Suomen talouden syvään lamaan. – Rata alleviivasi: »Kyse on siis paljon enemmästä kuin pelkästä pankkikriisistä, joka on paremminkin ongelman oire kuin ydin.»

Keskuspankista liberalisointi paransi luottojen saatavuutta ja kyseessä oli rahapolitiikan järjestelmänmuutoksesta aiheutunut kertaluonteinen kevennys. Luottoekspansio seuraa, jos luottojen kysyntä on runsasta ja myös pankit ovat halukkaita tarjoamaan luottoja. SP:n mielestä Suomessa ei toimittu omaksutun kiinteän ja vakaan valuuttakurssitavoitteen edellyttämällä tavalla. Ja keskitetty tulopolitiikka ei tuottanut maltillisia korotuksia ja inflaatio oli silloin kilpailijamaita korkeampi. Toisaalta hallitus, valtiovarainministeriö ja SP eivät onnistuneet viestittämään riittävästi vakaan rahanarvon tavoitetta, sen hyödyllisyyttä yhteiskunnalle eivätkä toimimaan asettamansa tavoitteen mukaisesti.

Markka heikkeni ecuun nähden noin 35 %. Devalvoituminen nosti valuuttaluottojen kustannuksia kymmeniä prosentteja. Sitä seurasi sekä konkurssien että luottotappioiden voimakas kasvu. Myös luottoriskien hinnoittelu oli puutteellista, riskianalyysi kehittymätöntä ja laiminlyöntejä sattui runsaasti. Oletukset julkisesta tuesta kriisitilanteissa toimivat taas kasvua ja riskinottoa kiihdyttävinä kannustimina. Ilmiö tunnettiin moral hazard-ongelmana. SP:n lausunnon liitteen mukaan »pankkikriisin syyt ovat varsin monitahoiset, laaja-alaiset ja syvälliset». Se ei pitänyt liberalisointia sinällään pankkikriisin syynä mutta oli valmis jälkeenpäin myöntämään, että se olisi ollut perusteltua toteuttaa aiemmin. SP katsoi myös tiedotusvälineiden suosineen riskinottoa ja taseiden kasvattamista 1980-luvun lopulla.

Kävikö niin, että yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin vuoksi eivät talletuspankkien seurannasta ja valvonnasta vastanneet tahot hoitaneet tehtäviään niin intensiivisesti, että olisivat voineet ajoissa huomata edes oman toimintansa »sisäiset» ongelmat, tutkija kysyi. Hänestä selityksissä ja lausunnoissa vastuu kehityskulusta levitettiin niin laajalle, että se hävisi näkyvistä. Lisäksi kansantalouden ulkopuoliset tekijätkin pyrittiin hänestä nostamaan jopa kohtuuttomaan asemaan pankkikriisiin johtaneina syinä. Normiohjauksessa hoidettavan asian taloudellinen merkitys unohtuu tai sitä ei alunperinkään ole tiedostettu. Normeilla ei voi hallita makro- ja mikrotaloudellisten osatekijöiden vyyhtiä.

Tarkastus ei tukenut käsitystä, että tehdyt muutokset olisivat estäneet kriisin. Tutkija summaa mm.: »Jos pankkikriisin syyksi esitetään keskeisten viranomaisten valtuuksien puutetta, se edellyttää hyviä

perusteluja. Esitetyn perusteella näyttää selvältä, että olemassa olleita valtuuksia ei käytetty loppuun asti.» Eikä pankkikriisin syntymiseen johtanutta prosessia voitu tutkijasta panna onnettomien kotimaisten päätösten ja päättämättömyyden, ulkoisten olosuhteiden, niiden valitettavien yhteisvaikutusten tai holtittomien pankkiirienkaan syyksi. Hän ei vapauta mitään näistä osavastuusta mutta varsinainen vika oli juuri siinä, että taitamattomalle ja laillisuusnäkökohtien nojalla kyseenalaiselle pankkitoiminnalle jätettiin aivan liikaa tilaa.

Tarkastusviranomaisten ääni ei kuulunut ja heiltä puuttuivat ilmeisesti myös monet tärkeät tiedot, todisti Mauno Koivistokin takakäteen Studia monetariassa. Tosin pankkien omalta puolelta oli luettavissa, että eivät nekään olleet kovin hyvin perillä omista asioistansa. »On vähän vaikea kuvitella, että valvova julkinen viranomainen voisi olla paremmin perillä jonkun pankin tilasta kuin sen oma johto.» Koivisto puolusti jälleen kerran uskollisena perinteiselle linjalleen virkamiehiä. Järjestelmä epäonnistui silti pankkikriisissä melko perusteellisesti muutoksen hallinnassa.

Yksilötason onnettomuudet

Motto: Jos sinulla on velkaa miljoona,
se on sinun ongelmasi,
jos sinulla on velkaa sata miljoonaa,
se on pankin ongelma.
(Yksityisyrittäjä)

Lama vei monen yrittäjän omaisuuden, terveyden, ihmisarvonkin. Jäljelle jäivät miljoonavelat ja ankara masennus. Moni konkurssin tehnyt löysi velkasaneerauksen hyvin myöhään. Pääkaupunkiseudun velkaneuvonnan asiakkaista neljäsosa oli vielä 1900-luvun lopulla epäonnistuneita yrittäjiä. Velkasaneeraus onkin antanut monelle uuden toivonkipinän; runsaan kolmen vuoden kuluttua voi koittaa vapaus. Jos velkaantuminen taas on oikeudesta kevytmielistä, sen vaihtoehtona onkin ikuinen ulosotto. Vahva masennus saattoi jopa estää velkasaneerauksen haun. Kaikki eivät edes tunteneet sitä.

Ihmisethän suhtautuvat vaikeuksiinsa eri tavoin. Vanhat yrittäjät ottivat konkurssin kaikkein raskaimmin. He tunsivat itsensä jopa

rikollisiksi, kun eivät pystyneet maksamaan velkojille. Monet ovat vetäneet samaan kurimukseen takaajansa, mikä ei helpota heidän elämäänsä. Äkkirikastuneet jupit eivät suhtautuneet konkurssiin niin vakavasti kuin vilpittömät, vakavamieliset yrittäjät. Tuossa joukossa on niin metallialan yrittäjää kuin bensa-aseman pitäjää, niin ihmissuhdekouluttajaa kuin äänittäjää ja hälytyslaitteiden välittäjää. Lama tuli kaikille mahdollisimman sopimattomaan aikaan, joten he eivät pystyneet huolehtimaan sitoumuksistaan ja ajautuivat konkurssiin. Monen kohdalla laman ja pankkikriisin jäljet heijastuivat myös itsemurhatilastoissa. Pekka Sulkusen mukaan laman alussa ihmiset reagoivat pikemminkin kuin sodassa: itsemurhat, rikollisuus ja avioerot vähenivät, myös avioliittoja solmittiin aiempaa vähemmän. Ulkoisen epävarmuuden kasvaessa henkilökohtaisten ratkaisujen epävarmuutta siirretään. Toisaalta niiden ihmisten, jotka jaksoivat kantaa itsestä ja lähimmäisistä vastuuta, vastuu kasvoi ainakin väliaikaisesti.

Ylivelkaantuneita on Suomessa laskettu olleen peräti 320 000. Tähän ryhmään on sisältynyt valtavasti inhimillisiä kärsimyksiä. Velkaiset eivät mielellään puhuneet ongelmistaan; he arvelivat tyrineensä itse vaikka olosuhteillakin oli ollut paljon sanan sijaa. Eräitä uhkasi jopa elinikäinen velkavankeus. Toisaalta tärväytyneet luottotiedot ovat estäneet monen paluun normaaliin yrittämiseen ja työntekoon. Eräiden viimeaikaisten, järjettömien väkivallantekojenkin syyt palautunevat kriisin luomaan apatiaan.

Valtio ja kunnat ottivat paljon velkaa, mutta nuo miljardit eivät konkretisoituneet heti yksityisen ihmisen tilipussissa. Kun lama yhä jatkui ja syveni, aikaisempaa useammat joutuivat tekemisiin ongelmien kanssa. Moni menetti silloin omakotitalon tai perheen elinikäiset säästöt, suomalaisen perusturvallisuuden kulmakivet. Kääntöpuolena oli taas tosiasia, että kriisin aikana käteisrahaa omanneet tekivät erinomaisia kauppoja lähinnä huono-onnisten kustannuksella. Puhuttiin omaisuuden uusjaosta. Haavikosta oli »kahdenlaisia onnettomia, kahta puolta pöytää, niitä onnettomia, jotka ovat ottaneet pankilta lainaa ja pankkeja, jotka ovat näille onnettomille lainaa antaneet».

Eduskunta kirjasi keväällä 1993 vakaasti pankkitukea koskevaan lisäbudjettiin ehdon, että tukea myönnettäessä pitää huomioida yksityiset kotitaloudet ja yritysasiakkaat. Kun oikeusministeri Hannele Pokka myöhemmin kyseli ehdon perään, ptv ja vvr olivat sitä mieltä, että tällaista ehtoa oli mahdotonta noudattaa. Joka tapauksessa maas-

sa jatkui yhä omaisuuden uusjako, kun pankit realisoivat pilkkahintaan yksityisten ihmisten koteja ja yritysten omaisuutta. Vaikka pankkikriisi kolhi monin tavoin ihmisiä, se ei aiheuttanut laajemmin näkyvää yhteiskunnallista levottomuutta.

Vähälle huomiolle sen pyörteissä jäivät pankkitoimihenkilötkin. Virkailijoiden piti palvella moitteettomasti asiakkaitaan, vaikka samaan aikaan heitä kalvoi synkkä epätietoisuus oman työpaikan kohtalosta. Erityisen ankarasti alan rakenneuudistus koetteli säästöpankkien henkilökuntaa, kun SSP jaettiin neljän pankin kesken. Epätietoisuus jäyti kaikkia säästöpankkisektorissa, mutta väki oli myös eri asemassa työpaikoista riippuen. SP-Palvelun tv-uutisissa itkenyt toimihenkilö symbolisoi lopulta mieliin jäävällä tavalla myös suurelle yleisölle pankkikaupan uhrien perimmäisiä tuntoja. Säästöpankkiväki koki vastaanottaneet pankit, »vopit», yleisesti kaappareiksi. Heitä loukkasi, että »teurastuksesta» oli sovittu samaan aikaan, kun heidän työmotivaatiotaan oli tuettu aivan päinvastaisilla puheilla. Vastaanotto saattoi olla monissa konttoreissa ystävällinen mutta huonot kellot kuuluivat kauaksi. Ja oli sellaisia, joissa tulokkaat luokiteltiin toisen luokan väeksi kokemuksesta vähät välittäen. Se loukkasi syvästi ilman omaa syytään mierolaisiksi joutuneita.

Koska ylimenokausi venyi monin paikoin kuukausien mittaiseksi, säästöpankeissa syntyi keskinäistä kilpailua uusien työpaikkojen saannista. Kun yksityinen pankki vaihtoi lippua, saattoi ihmisten suhde entisiin työtovereihin muuttua jopa ylimieliseksi. Pienillä paikkakunnilla ei toisaalta päässyt epäonneakaan piiloon; kaikki tunsivat toisensa ja uteluilla ei usein ollut mitään määrää. Oman mausteensa katkeraan keitokseen toi tietämys siitä, että SSP:n pilkkojat saivat hoitoonsa hyviä asiakkaita ja lainoja. Niille jäi hyvä tilikanta, kun toivottomat tapaukset oli karsittu päältä pois roskapankkiin. Tilannehan oli ollut aivan toinen, kun syrjäytetyt kamppailivat hieman aiemmin omien ongelmiensa kanssa.

Henkilökunta ennakoi nämä ongelmat varhain. KOP:n neuvottelevat luottamusmiehet olivat ainakin jo vuoden 1990 lopulla huolissaan pankkien rakennemuutoksen epävarmuudesta ja toimihenkilöiden turvattomuudesta. Vakaa tuloskehitys edellyttää motivoitunutta henkilöstöä ja hyvää työskentelyilmapiiriä, he viestivät KOP:n pääjohtaja Lassilalle. Allekirjoittajista pankissa meneillään ollut sopeutus toi pelkoa työpaikkojen menetyksestä. Pankki tarvitsee kaikkien täyden työpanoksen – pelko on huono motivoija, he muistuttivat ja näkivät

Lähes puoli miljoonaa suomalaista jäi maata 1990-luvun alussa koetelleen laman seurauksena työttömäksi, mikä pahensi entisestään pankkikriisiä. Pelastusarmeijan leipäjonot venyivät Helsingissä pitkiksi joulukuussa 1993.

korulauseet tarpeettomiksi, kun puheiden ja käytännön toimien välillä oli ristiriita. He eivät hyväksyneet irtisanomisia, tarpeelliset muutokset kyllä, mutta myös niistä oli ilmoitettava jo suunnitteluvaiheessa.

Kun pankin johto katsoi keväällä 1993 olevansa niin pitkällä, että henkilöstövähennyksistäkin voitiin 30.6.1993 mennessä päättää, konsernin luottamusmiehet lähestyivät taas johtokuntaa toistaen käsityksensä: »Peräkkäiset ja päällekkäiset talkoourakat ovat tuoneet mukanaan epäinhimillisiä työpaineita. Samalla pankissa kuitenkin käydään keskusteluja henkilöstön vähentämistarpeista. Tilanne ei voi olla vaikuttamatta työmotivaatioon.» He toivoivat, että pankin johto myötävaikuttaisi työnantajaliittoon, jotta sen kaavailemat rajut leikkaukset työsuhde-ehtoihin eivät toteutuisi.

Myös säästöpankkeja vastaanottamaan määrätyt kokivat kovia. Joutuivathan toimihenkilöt venymään mittaviin työsuorituksiin epä-

tietoisina oman työn riittävyydestä. Työttömiä eivät tuoneet vain fuusiot ja palastelut. Rakenneuudistus vaati sekin veronsa; pankkitoimihenkilöiden luku väheni. Jokainen pankkivirkailija hoiti työpaikan menetyksen vaatiman surutyön omalla tavallaan. Raija Lemlin esimerkiksi kirjoitti siitä teoksen *Pankkikriisin pelinappulat. Säästöpankkivirkailijan kadotettu elämä* (1996).

Oikeudenkäynnit jatkuvat

Motto: Kun pankkien ja hallinnon rikokset kasvavat korkoa, ei ole syytä kirjoittaa sievästi ja silotellusti.
(Paavo Haavikko 1992)

Yhteiskuntarauha voidaan maassa turvata vain, jos kansalaisten omaisuus on turvassa. Pankkikriisin levottomissa oloissa sekin kyseenalaistui. Väärinkäytöksistä sikisi vuosikausia jatkuneita oikeudenkäyntejä ja monet niistä alkoivat laajan julkisuuden kera kriisin koetellessa maata. Myös pankkitoiminnan filosofia muuttui 1980-luvulla. Se toi pankkeihin rahan lisäksi uudenlaisia ihmisiä. Kun rahaa oli paljon, sitä oli lähes kaikkien saatavilla. Palkittuja pankkimiehiä olivat joviaalit, piireissä viihtyneet mutta pankkien rutiineihin aika tottumattomat myyntimiehet. Heitä tarvittiin konttorinjohtajiksi rahan jakelukanaviin. Kun konttoreita oli paljon, uusia johtajia tarvittiin paljon. Heillä oli myös erilaiset eettiset arvot kuin heidän edeltäjillään.

Vanhat pankkimiehetkään eivät poistuneet aivan hetkessä. Vanhan konservatiivipolven ja ennakkoluulottomien tulokkaiden kesken syntyi julkisuuteenkin saakka kiirineitä jännitteitä. Uudenlaisen pankinjohtajan luontaisetuihin kuuluivat Ari Huhtamäen mukaan entistä useammin yksityistalouteen otettujen halpakorkoisten asunto- ym. luottojen lisäksi myös omaan arvopaperi-, sijoitus- ja yritystoimintaan liittyvät luotot. Kyllä yksityistalouden luotot omasta pankista edullisin ehdoin olivat toki ennenkin kuuluneet pankinjohtajien ja muunkin pankkiväen saavutettuihin etuihin.

Suomen talouselämälle on myös ollut leimallista isännätön raha; säästöpankeilla ja keskinäisillä vakuutusyhtiöillä on maassamme vuosisataiset perinteet. Palkkajohto taas ei ole omistajan lailla huolissaan,

miten pääoma säilyy ja tuottaa. Säilyykö oma asema ei ole lainkaan sama asia kuin yrityksen omistajan etu. Pankkien antolainauspolitiikan löystyessä luottokelpoisuutta ja vakuuksia tutkittiin leväperäisesti, mikä suosi väärinkäytöksiä. Ne eivät kuitenkaan aiheuttaneet suomalaista pankkikriisiä, mutta niiden yhteydessä menetettiin rahaa. Vahingon käsitettä aika väljästi soveltaen rikosvahingot olivat korkeintaan 10 prosenttia pankkituesta.

Pankit olivat aiemmin kärsineet huijauksista koituneet tappiot hiljaisuudessa eivätkä tehneet niistä rikosilmoituksia. Menetetyt miljoonat kirjattiin suoralta kädeltä luottotappioksi ja tapaukset haudattiin pankkisalaisuuden alle. Kun keskusrikospoliisin Kari Rantama nosti asian tammikuussa 1993 julkisuuteen, hän joutui heti pankkien hampaisiin. Krp sai samana vuonna 40 uutta konkurssitutkijaa. Valtionsyyttäjä oli aloittanut Ruotsissa vastaavat selvitykset jo marraskuussa 1992. Rahalaitosten huijaus onnistui taas toisen talousrikostutkijan mukaan siitä syystä, että tarkastustoiminta, riskiasiakkaiden valvonta ja luotonantorutiinit olivat puutteellisia. Luotonannon helpottuessa rikollisuuden riskit olivat kasvaneet entisestään ja laman riskit muuttuneet suuriksi luottotappioiksi.

Mutta käsitteellisestikään asiat eivät olleet kovin yksinkertaisia. Tutkijan mukaan riskinottoa suosiva johto erottui vain hivenen epäpätevästä johdosta, josta taas oli enää vaaksa suoranaiseen konnuuteen, jolloin johdon tai omistajien tarkoitus oli vain tallettajien ja veronmaksajien varojen kanavoiminen omiin tarkoituksiinsa. Suuren yleisön olikin näin ollen varsin vaikea seurata pankkikysymysten julkista käsittelyä.

Perinnöksi kaikesta jäivät pitkät ja hankalat oikeudenkäynnit säästöpankkien johtoa ja myös luottamusmiehiä vastaan. Valtion vakuusrahasto ilmoitti vuoden 1993 lopulla, että se oli päättänyt erityistilintarkastusten ja niistä monilta asianajotoimistoilta saatujen lausuntojen perusteella nostaa vahingonkorvauskanteita noin 290:tä SSP:iin sulautuneen säästöpankin, SKOP:n ja myös Siltapankin toimitusjohtajaa, hallituksen ja hallintoneuvoston jäsentä ja isäntää vastaan. Vahingonkorvausten kokonaismäärä lähenteli kuutta miljardia mk. Rahasto kiirehti erityisesti sp-ryhmän vahingonkorvauskanteiden nostoa, jotta ne olisi saatu vireille ennen vuoden 1993 loppua. Jos vireillepano myöhästyi siitä, ei säästöpankinjohtajia enää voitu saattaa vastuuseen vuoden 1990 aikaisista päätöksistä. Ongelmiin jouduttiin myös puutteellisen valvonnan takia. Syyllisiä olivat pankkien tilintarkastajatkin.

Pankkikriisi muodostaa erityyppiselle tutkimukselle jatkossakin aika pitkään hedelmällisen aineiston. Politiikan tutkijat voisivat perehtyä valtion vakuusrahaston ja sen hallintoneuvoston, jonka muodostivat eduskunnan pankkivaltuusmiehet, toimiin. Ymmärsikö se oikein roolinsa? Ja mikä oli sen jäsenten osuus nostettaessa oikeudenkäyntejä pankkien johtoa vastaa? Millaista roolia siinä edusti puoluepolitiikka? Eivätkö pankkivaltuusmiehet SP:n kautta olleet omien ratkaisujensa seurausten tuomareita? Yksityisten muistelmien väitteitä ei tältä osin voida jättää omaan arvoonsa.

Presidentti Koivisto löysi moitteen sijaa myös oikeuslaitoksessa. »Minäkin olin pankkien kannalla ja ihan vakuuttunut siitä, että se ratkaisee mitä velkakirjassa lukee. Toisin kuitenkin oli, sillä tuomioistuimet Korkeinta oikeutta myöten päättivät, ettei se ratkaisekaan.» Ja Koivisto jatkoi: »Ratkaisevinta on se, mitä on puhuttu silloin, kun lainasuhde on syntynyt. Näin oikeuslaitos otti kantaa heikomman puolesta vahvempaa vastaan. Nyt tietysti kun niitä heikkoja on niin paljon, herää kysymys, kuka tässä nyt on ollut heikko ja kuka vahva. Ei laisinkaan kysytty sitä, mikä on koko lainsäädännön tarkoitus.» Siviilioikeuden professori Erkki Aurejärvi Helsingin yliopistosta näki asiat toisin ja kirjoitti Koiviston lähtijäisiksi *Iltalehteen* artikkelin, jossa hän totesi mm.: Tasavallan presidentin paikalta poistuu mies, joka on avoimesti vastustanut talousrikosten rankaisemista. Se vaikuttaa asenteisiin ja myös pankkirikosten selvittely saa nyt puhtia. Myös Koiviston armahduskäytäntö tuki hänestä esitettyä väitettä.

Rahoitustoiminnan kriisi toi rikosylitarkastaja Markku Salmisen mukaan esille suuria väärinkäytöksiä. Salminen löysi suurille yli 100 miljoonan markan vahinkotapauksille yhteisen nimittäjän: se oli epänormaalin hyvä, pankkikriisiä edeltänyt talouskehitys. Loistavista tuloksista tunnettuja säästöpankkeja fuusioitiin pian konkurssin estämiseksi vakuusrahaston tuella. Tarkastus piti Salmisesta kohdistaa jokaiseen rahalaitokseen, jonka vakuus- ja kasvupotentiaali oli ristiriidassa kasvutuloksen kanssa ja jonka tulos selittyi epänormaalilla uusien asiakkaiden määrällä. Suuret vahingot syntyivät pienissä pankeissa, joiden päätöksentekomalli ja sisäinen tarkastus erosivat suurista liikepankeista. Tapaus Mancon oli sijoittajan peruskurssi. Epäselvät konsernirakenteet saattoivat olla vakava oire vakuusvajeesta ja tasekeinottelusta. Ruotsissa esimerkiksi toteutettiin vuosina 1987–90 noin 6 000 kuoriyhtiöjärjestelyä, joiden johdosta 2 800 toimivaa yritystä ajautui konkurssiin. Verottaja hävisi niissä 4 miljardia kruunua.

Pankkiin kohdistuneissa rikoksissahan kysymys oli suurelta osin paikallispankkien ongelmasta. Selkeä omistajataho ja sen lisäksi organisaatiossakin ylemmän kenttätoiminnasta irrallinen kontrolli puuttuivat. Ominaispiirteitä näissä rikoksissa olivat yritysryppäät, epäluotettava kirjanpito, perusteettomat arvonkorotukset sekä keskinäiset kaupat ja tekaistu liikevaihto. Myös luottotappioiden määrä moninkertaistui välittömästi, kun valtio kertoi kantavansa vastuun, säästöpankeista lähtemään joutuneet johtajat kertoivat myöhemmin. – Talousrikostutkija Ahti Laitinen Turun yliopistosta ihmetteli, että vasta pankkikriisi sai pankit tekemään vuodesta 1990 lähtien luottotappioista rikosilmoituksia. Aikaisemmin ne vetosivat imagoon ja sisäisiin möhläyksiin.

Ari Huhtamäen, joka oli hankkinut SKOP:n palveluksessa myös henkilökohtaista kokemusta tappiollista kiinteistökaupoista Yhdysvalloissa, mukaan pankkitukea saaneet pankit kasasivat veronmaksajien tuella kiinteistöomaisuutta. Maksuvaikeuksiin ajautuneet velalliset sen sijaan menettivät omaisuutensa, kun pankit turvasivat selustansa ja kahmivat piilotukea. Pankki osti lainotetun kohteen alehintaan huutokaupassa, siirsi menetykset luottotappioksi ja hoiti erotuksen pankkituesta. Kaava oli usein yksinkertainen ja laillinen mutta veronmaksajan kannalta silti arveluttava. Pankkituenhan piti olla avointa ja julkista, mutta kiinteistöpeli osoitti kaikkea muuta. Piilotuki loukkasi hänestä veronmaksajan etua. Ptv:n ylijohtaja Aranko vaati hallitusta jopa vaientamaan Huhtämäen, koska levottomuuden lietsonta heikensi hänestä rahoitusjärjestelmän uskottavuutta.

Professori Hannu Tapani Klamista pankkituesta ei ollut apua velalliselle. Pankin ja asiakkaan edut menivät ristiin. Valtiohan piti säästäjistä huolen mutta asiakkaista ei välitetty. Konkurssi oli velkasaneerausta parempi vaihtoehto pankille. Silti pankkituen logiikka kulki näin: valtio tukee pankkeja ja niiden kautta säästäjiä ja asiakkaita. Mutta se ei toimi niin kuin pitäisi. Valtio voisi myydä omaisuutta yritäjille halvalla siinä, missä pankit pyrkivät mahdollisimman suureen hyötyyn, näin Klami uskoi. – Pankkituen selvittämiseen ei käytetä riittävästi voimavaroja, valitti keskusrikospoliisin Rauno Ranta. Hänestä viranomaisyhteistyö kangerteli ja osa lainsäädäntöä osoittautui vanhentuneeksi. Rahalaitosten halukkuus saattaa epäillyt rikokset tutkintaan ei ollut juurikaan lisääntynyt. Vakuusrahaston Heikki Koivistoa huoletti, että kun pankkien johto syyllistyi holtittomaan ja leväperäiseen asioiden hoitoon sitä oli vaikea näyttää toteen. Oli

pystyttävä osoittamaan tahallisuus tai tuottamuksellisuus ja näiden yhteys syntyneeseen vahinkoon.

Miljardien markkojen vahingonkorvauskanteiden nosto pankkien johtokuntien sekä hallitusten jäseniä vastaan oli ainutlaatuinen tapahtuma. Niitä taivasteltaessa vakuusrahaston johtaja Heikki Koivisto muistutti, että nuo oikeudenkäynnit eivät ole muodollisuuksia. Yksikään hallitus ei voinut tietämättömyyteen vedoten tekeytyä syyttömäksi. Oikeudenkäynteihin jouduttiin, kun rahasto sai keväällä 1993 oikeuden ja velvollisuuden tehdä erityistilintarkastuksia valtiontukea saaneissa pankeissa. Monet asiat joutuivatkin sen jälkeen tarkan suurennuslasin alle. SSP:ksi 1992 fuusioituneista 43 säästöpankista peräti 26 vastaanotti vahingonkorvauskanteen. Useimmiten oli kyse pankin vakavaraisuuden vaarantamisesta. Koiviston mukaan tässäkin asiassa piti nähdä kokonaisuus. Kriisi rajoittui lopulta pieneen, alle neljäsosaan pankkikentästä.

Syytteet oli saatava valmiiksi ennen vuoden 1993 loppua, koska vuoden 1991 alussa voimaan tulleet uudet pankkilait lyhensivät vanhenemisajan kymmenestä vuodesta yllättäen kolmeen vuoteen. »Kaukonäköistä toimintaa lainsäätäjältä», kansliapäällikkö Matti Vuoria kirjoitti *Kuvalehteen* valtion vakuusrahaston johtokunnan varapuheenjohtajana laatimassaan vastineessa. – Kun suurimmat virheet oli tehty ennen vuotta 1990, osa vahinkojen aiheuttajista pääsi pakoon, vaikka rikossyytteen avulla oikeutta voitiin tosin hakea 1980-luvun lopunkin tapahtumista. Vajaasta kymmenestä säästöpankista oli tehty jo rikosilmoitus. Eduskunta vaati 1993 heti lakiesitystä, joka pidentäisi luottotappioita aiheuttaneiden rikosten vanhenemisajan vähintään viiteen vuoteen. Vastaavaa käytäntöä haluttiin pankin sisäisiin väärinkäytöksiin.

Heikki Koivisto näki oikeudenkäynnit välttämättömyytenä, koska yhteiskunnan varoja oli sitoutunut hirvittävä määrä omituisten virheiden kattamiseen. Pankkitarkastusviraston entinen ylijohtaja Jussi Linnamo ei täysin jakanut tuota käsitystä. Hänestä SSP:n ylimitoitetuista korvauskanteista hyötyivät vain vakuusrahaston asianajajat ja tuomioistuimet. Tyhmyyttä ei ole Suomen laissa kriminalisoitu, hän myös todisti. Linnamon mielestä säästöpankkien hallitusten jäsenillä ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia tiedollisesti kyseenalaistaa valuuttariskiä ym. *Aamulehden* tuntemattomaksi jäänyt mielipidekirjoittajakin oli sitä mieltä, että tunnollisiksi tiedetyt pankin luottamushenkilöt vedettiin nyt näyttävästi julkisuuteen maan tilasta katkeroituneiden ja kateellisten maalitauluiksi.

Kun kasvua Ari Huhtamäestä ihannoitiin meillä kannattavuuden kustannuksella, pankkien piti kyetä rahoittamaan liike-elämää ja operoimaan myös ulkomailla. Perusasiakkaat kantoivat vain hiekkaa sisään kengissään. Kun maalaispankeilla ei ollut omasta takaa lainanottajia, kaupungista tulleet liikemiehet saivat rahaa kassikaupalla. Jos oli kyse talousrikollisuudesta, jota suojataan salassapidon normilla, pankkisalaisuuden piti Huhtamäen mukaan murtua. Mitään rikollista toimintaa ei saanut suojata millään normilla. Pankkisalaisuuden asteesta keskusteltiin usein myös pankinjohtajien vahingonkorvauskanteiden käsittelyssä. Kun käytäntö oli erilainen eri osissa maata, professori Aulis Aarnio ehdotti jo 1994, että eduskunta puisi pankkisalaisuuden pohjia myöten. Aineistoa keskustelun pohjaksi oli varmasti tarpeeksi, mutta aihe osoittautui vielä liian vaikeaksi eduskunnalle.

Verohallituksen tarkastusyksikön Markku Hirvonen valitti 1994, että pankkien mukaan pankkisalaisuudesta täytyy pitää kiinni siksi, ettei pienten, rehellisten ihmisten oikeuksia loukata. Hän oli sitä mieltä, että salailu loi oikeussuojaa vain sille, joka ei hoitanut asioita kunnolla, talousrikollisille, joskus pankkeillekin. Pankkisalaisuuden raotus poistaisi harmaan rahaa pankeista, mitä ne eivät halua, Hirvonen todisteli. Kun vakuusrahasto nosti omistajana ja yleisen edun nimissä sitten jatkossa vahingonkorvauskanteitaan, käräjäoikeudet julistivat aika usein käsittelyn kokonaan tai osin salaiseksi. Tutkimuksesta salassapito oli lain hengen mukaan aina poikkeustapaus, jollaisina näitä juttuja ei voitu aina pitää.

Talousrikollisuuden tutkija Anne Alvesalo epäili 1999 *Helsingin Sanomissa,* että talousrikollisten valvonta uhkaa vesittyä. Vaikka pankkeja huijanneita petosmiehiä on saatu tuomiolle, niin monet tapaukset osoittavat toisaalta, että pankin luottamusasemassa olevia henkilöitä kyetään harvoin saamaan rikollisoikeudelliseen vastuuseen. Pankkikriisin aikana tehtyjen talousrikosten vahingot kaatuivatkin jatkuvasti veronmaksajien tappioksi. Vastaajat oli tuomittu vuoden 1997 lopun tilastojen perusteella maksamaan vahingonkorvauksia 99,5 milj. mk sekä oikeudenkäyntikuluja 8,9 milj. markkaa. Kantajan oikeudenkäyntikulut kohosivat samaan aikaan 33,5 milj. markkaan. Eduskuntakin oli aiemmin hyvin perustellusti ihmetellyt oikeudenkäyntikulujen kohtuuttomuutta.

Professori Hannu Tapani Klami kiinnittikin jo edellisenä vuonna huomiota oikeudellisen vastuujärjestelmän huonoon sopivuuteen kriisin virheiden ja vahinkojen arviointiin. Olihan varsin vaikeata arvioida varsinkin jälkikäteen hyväksyttävän riskinoton rajat, vahin-

gonkorvausten suuruus suhteessa maksajan maksukykyyn tai vain tuomarien omakohtaisen yritystoiminnan tuntemuksen puute. Klami kysyi *Kriisi ja vastuu*-teoksessa, oliko oikein, että uudet omistajat kohdistavat maksuvaatimuksia yritysten aikaisemmalle johdolle, joka toimi silloisen omistajatahon valitsemana ja tukemana. Kun valtio on korvausvaatimusten takana, eikö pitäisi kysyä myös hallituksen, Suomen Pankin ja viime kädessä kulutusjuhliin osallistuneiden veronmaksajien vastuuta. Viime kädessä ratkaisut ovat moraalisia, vaikka niitä olisi tekemässä tuomioistuin. Kulttuurissamme kuuluu tuomarin rooliin se, että joutuu arvioimaan mitä tahansa, esim. sitä, pitikö osata arvioida laman syvyys ja pitkäaikaisuus, devalvaatiot sekä kellutukset, korkojen kipuaminen pilviin ja kaiken tämän vaikutus yksityis- ja yritysvelallisten maksukykyyn ja -haluun, Klami listasi.

Kun korkein oikeus tuomitsi sekä Mäntsälän säästöpankin kaksi toimitusjohtajaa että kymmenen hallituksen jäsentä maksamaan korvauksia pankin tappioista Arsenalille eli valtiolle, professori Matti Rudanko, korvausoikeuden asiantuntija, arvosteli erittäin kovin sanoin ennakkopäätöstä (HS 20.8.1999). Rudangon mielestä pankin omankaan edun mukaista ei olisi ollut noudattaa tarkasti vakavaraisuussäännöksiä. Eikä johto myöskään tavoitellut omaa etuaan, mitä KKO ei hänestä mitenkään ottanut huomioon. Antti Kuusterän mielestä luottamusmiehet joutuivat sijaiskärsijöiksi tilanteessa, jossa lain kirjaimeen vetoaminen ohitti lain henkeen vetoamisen. Miten he olisivat pystyneet näkemään edessä vaanivat isot riskit ennen tarkastusviranomaisia?

Pankkitukitiedonanto 1996

Kansanedustajat tiesivät hyvin, mitkä kysymykset askarruttivat ja ärsyttivät heidän valitsijoitaan. Vuosina 1993 ja 1994 kohde oli harvinaisen selvä: pankkikriisi. Kansanedustajat ahkeroivatkin noina vuosina 90 kirjallista ja suullista kysymystä hallituksen ja sen ministereiden vastattavaksi. Vastauksessaan vuoden 1995 talousarvioesitykseen parlamentti edellytti, että hallitus antaa tiedonannon suunnitelmistaan tervehdyttää rahoitusjärjestelmä, sen keinoista ja siitä, miten julkinen tuki mahdollisesti palautuu valtiolle. Keväässeen 1996 siirtyneen tiedonannon pohjamuistion mukaan valtiovarainministeriö halusi kehittää rahoitusmarkkinoita tehokkaasti ja turvallisesti ja edullisesti, monipuolistaa rahoitusmarkki-

noita, kehittää riskien hallintaa, koordinoida valvontaa sekä vähentää mahdollisuutta, että tällaiset järjestelmäkriisit toistuisivat.

Kokemus opetti viranomaisille kantapäänkin kautta, ettei mikään yksityinen toimenpide ratkaise rahoitusmarkkinain pitkäjänteistä kehittämistä. Tervehdyttäminen riippui yleisistä taloudellisista olosuhteista ja kilpailuedellytysten tasapainotuksesta. Lisäksi tarvittiin suojajärjestelmiä, rahoitusmarkkinoiden valvontaa ja myös riskien hallintaa. Terveen kehityksen turvaaminen riippui viranomaisten mielestä viime kädessä pankkien omasta riskien hallintakyvystä. Jatkossa valtion vastuu haluttiinkin minimoida. Pankien piti voida itse vastata uskottavasti talletusjärjestelmän rahoituksesta. Rajoitettuun suojaan (150 000 markkaan) aiottiin siirtyä 1997. Sen piiriin kuului noin 59 % talletuksista. Täyden suojan piiriin kuului lukumääräisesti 96,5 % talletuksista.

Pankkitukea oli 15.5.1996 mennessä maksettu 50 876 milj. markkaa. Vertailukohdaksi sopivat 18 000 milj. markan sotakorvaukset. Arsenalille ja SKOP:lle oli annettu takauksia noin 28 mrd. markkaa. Lisäksi olivat periaatepäätökset 3,7 mrd. markan takuista. Pankkituen rahoitukseen oli uponnut korkokuluina yhteensä 10 600 milj. markkaa. Pankkitukea arvioitiin palautuvan nettomääräisesti vuoteen 2000 mennessä 15–20 mrd. markkaa. Lopullisia menetyksiä ja epävarmoja saatavia olisi noin 45–50 mrd. markkaa.

Vaikka rahoitusjärjestelmän vakautta järkyttänyt pankkikriisi oli väistymässä sekä kokonaistaloudellisen että yritysten tilanteen paranemisen myötä, kriisin kustannusrasitus ja kansantalouden rakenteisiin kohdistuneet vaikutukset säilyvät kuitenkin pitkään, tiedonannon laatijat myönsivät. Heidän mielestään talouden ja pankkien tervehtyessä ei liian kattavia suojajärjestelmiä ollut enää syytä ylläpitää, koska ne saattavat aiheuttaa piittaamatonta riskikäyttäytymistä eli niin sanotun moral hazard-ongelman.

Rahoitusjärjestelmän tervehdyttämisessä oli kyse hyvin laaja-alaisesta ja myös kansainväliselle kehitykselle muutosalttiista toimenpidekokonaisuudesta, ministeri Arja Alho luonnehti, kun eduskunta aloitti keskustelun tiedonannosta. Hän muistutti myös, että »rahalla on elefantin muisti, jäniksen rohkeus ja gasellin nopeus». Pohjoismainen vertailu todisti Suomen kärsineen eniten kriisistä; pankkituen määrä oli suhteessa bkt:hen suurin. Pankkien luottotappiot olivat miltei yhtä suuret Suomessa ja Ruotsissa.

Kansanedustaja Luhtasen mukaan lohduttomin oli luonnollisesti nii-

den asema, jotka menettivät vuosien työn tuloksena saadun oman asunnon pakkorealisoinnin vuoksi ja jäljelle jäivät sen arvoon nähden moninkertaiset velat. Ala-Nissilästä kriisiä voitiin pitää osittain säästöpankkikriisinä, osittain valvonnan kriisinä; »Aleksanterinkadun katumaksu Suomen kansalle on ollut todella raskas.» Valtion oikeudenkäyntikulut nousivat suuremmiksi kuin oikeudenkäyntien ja perimistoimien vahingonkorvaukset, kertoi Sasi. Pankkikriisin kalleus edellytti hänestä syvällistä analyysiä sen ratkaisuista, oikeellisuudesta sekä kustannusvaikutuksista. Hallitsemattoman pankkikriisin pankkituen muodot olivat yhtä hallitsemattomia kuin kriisi itse, tilitti puolestaan Jukka Tarkka.

Puheenvuoroissa korostettiin myös, että meillä uskottiin liikaa viranomaisvalvontaan, joka käynnistyi pääosin jälkikäteen. Siinä ei toisaalta aina onnistuttu. Kun esimerkiksi SP:n johtaja varoitti talouspoliittista ministerivaliokuntaa SKOP:n kohtalosta, hän oli vakuuttanut, että pankkijärjestelmä tarvitsee tukea enintään 2,5 mrd. markkaa.

Suomen pankkisektorin rakennemuutos 1990-luvulla.

Vuosi	Tapahtuma
1991	Suomen Pankki otti SKOPin haltuunsa
	Kaikkiaan 64 säästöpankkifuusion toteutuminen ja säästöpankkien lukumäärän putoaminen 86:een
1992	Säästöpankkiryhmän jakautuminen Suomen Säästöpankki-SSP Oy:ksi (43 säästöpankkia) ja itsenäisiksi säästöpankeiksi (40 pankkia)
	KOP:n ja STS-Pankki Oy:n yhdistyminen
1993	SSP:n liiketoiminnan myyminen KOP:lle, osuuspankeille, PSP:lle ja SYP:lle
1995	Unitas Oy:n ja KOP:n yhdistyminen Merita Oy:ksi
	Yrityspankki SKOPin terveiden osien myyminen Svenska Handelsbankenille
1997	Osuuspankkien yhteenliittymän syntyminen 249 osuuspankin ja OKO:n kesken sekä 40 osuuspankin eroaminen ryhmästä Paikallisosuuspankkiryhmäksi
	Merita Oyj:n ja Nordbankenin yhdistyminen MeritaNordbanken-konserniksi
1998	Interbank Oy:n ja Mandatum Oy:n yhdistyminen Mandatum Pankki Oy:ksi
	Postipankki Oy:n ja Suomen Vientiluotto Oy:n yhdistyminen Leonia Oyj:ksi
1999	MeritaNordbanken teki ostotarjouksen norjalaisesta Christiania Bank og Kreditkassesta
	Leonia Oyj:n ja Vakuutusyhtiö Sampo Oyj:n yhdistyminen

Sisäisen valvonnan asemaa pidettiin ratkaisevana. Vaikka jälkipyykkiä harrastettiin keskustelussa kovasti, ilmeni myös käsityksiä, ettei syyllisten etsinnälläkään päästäisi puusta pitkään. Arsenalin toiminnasta oli tullut kansanedustajille paljon palautetta eikä sitä ollut varauksettomasti kehuttu – päinvastoin. Joulukuussa eduskunnan talousvaliokunta antoi mietinnön ja sitä seurasi vielä lyhyehkö keskustelu asiasta.

Eduskunta antoi pankkitukipontensa 23.2.1993. Aika kumota ponsi on sopiva silloin, tiedonannossa määriteltiin, kun pankkikriisi on ohi. Se tarkoitti, että pankkien kannattavuuden on oltava selvästi parantunut, niiden vakavaraisuuden on oltava riittävän vahva ja pankkikriisin aikaisia saamisiin liittyviä merkittäviä ongelmia ei enää ole. Pankkisektorin yltäessä kokonaisuutena positiiviseen tulokseen, ja kun pankkien ulkomaisen rahoituksen saatavuus ei ponnen purkamisen vuoksi enää vaarannu, voidaan tilannetta pitää riittävän hyvänä ponnen kumoamiseen. Tämän vuoksi eduskunnan ponsi pankkijärjestelmän tukemisesta voidaan purkaa sen jälkeen, kun on siirrytty rajoitettuun talletussuojaan ja edellyttäen, että pankkisektori riittävästi tervehtyy. Tiedonannon mukaan ponnen olemassaolo huomioitiin ulkomailla ja sillä oli ollut vaikutusta rahoituksen saatavuuteen.

Ruotsi purki pankkitukipontensa 1996 ja Suomi omansa 1998.

Tunnuslukuja

Vuosi	Bkt:n vuosimuutos	Kuluttajahintojen muutos	3 kk:n Helibor Suomi	Ulkomainen nettovelka suhteessa bkt:hen	Työttömyys	Työttömyys	Pankkien reaalinen antolainaus v:n lopussa, muutos	Rahalaitosten luottotappiot	Konkurssiin haetut yritykset	Pankkien tilivuoden voitto/tappio
	%	%	%	%	henkilöä	%	%	mrd. mk	kpl	milj. mk
1988	5,1	4,9	9,9	19,3	116 000	4,5	23,8	1,2	2 400	2 589
1989	4,3	6,6	12,5	22,2	89 000	3,5	9,2	1,6	2 700	1 236
1990	0,0	6,0	13,9	27,4	88 000	3,4	4,9	2,2	3 500	1 875
1991	–3,6	4,2	13,0	35,3	193 000	7,6	–2,3	8,3	6 000	–6 330
1992	–4,9	2,5	13,2	47,8	328 000	13,1	–8,7	20,2	7 200	–20 487
1993	–2,9	2,1	7,7	54,1	444 000	17,9	–10,5	19,9	6 600	–10 940
1994	1,9	1,1	5,3	51,7	456 000	18,4	–9,7	18,1	5 200	–8734
1995	4,6	1,0	5,7	42,2	430 000	17,2	–6,8	9,6	4 000	–2 819
1996	3,5	0,6	3,6	42,6	408 000	16,3	–1,5	4,9	4 000	2 152
1997	3,3	1,2	3,2	43,4	375 000	14,3	0,0	3,2	3 400	4 821

- *Vaikka pankkikriisi väistyi, keskustelu syistä jatkui. Tunnepitoinen lähestymistapa teki tilaa realistisimmille arvioille. Ja siinä nähtiin myös selvästi rahoituskriisien yleismaailmallisia kehityspiirteitä. Tehtyjä parannuksia korostettiin, mutta nekään eivät olisi estäneet kriisiä.*
- *Valtiontalouden tarkastusviraston virallinen selvitys pankkikriisin kehyksistä valmistui 1995. Siitä paljastui, että monet katalysoivat tekijät olivat samaan aikaan vaikuttaneet pankkikriisin syntyyn. Sitä koskeneissa lausunnoissa viranomaiset siirsivät vastuuta toisilleen, yritettiinpä sitä vierittää maan rajojen ulkopuolellekin.*
- *Selvitys paljastaa julkisen vallan edustajien suhteen pankkikriisiin. Kun vastuu jaettiin, se hajosi. Kriisistä syytettiin valtuuksien puutetta, mutta niitä ei käytetty edes loppuun. Pankkikriisi oli suomalaisen yhteiskunnan kriisijohtamisharjoitus, josta ei saatu täysiä pisteitä. Syyllisiä oli enemmän kuin on haluttu myöntää.*
- *Pankkikriisin seuraukset jäävät selvityksissä vähälle huomiolle. Yksilötason onnettomuudet eivät ole helposti arvioitavissa. Kauan jatkuvat oikeudenkäynnit mittaavat pankkikriisin moraalisia takaiskuja. Hallituksen vuonna 1996 antama pankkitukitiedonanto sai vielä jatkoa 1999 selonteon muodossa. Pankkituesta väännetään kättä vielä pitkään. Lopulta se ottaa paikkansa yhtenä suomalaisen yhteiskunnan synkimmistä taloudellisista luvuista.*

Kaikki tekivät virheitä

Motto: Turha etsiä syyllisiä,
he ovat kuolleet, parempi etsiä syitä,
ne ovat yhä läsnä.
(Samuli Paronen)

Pankit ajautuivat Suomessakin 1990-luvun alussa kannattavuus-, vakavaraisuus- ja maksuvalmiusongelmiin, jotka vaikeuttivat olennaisesti maan pankkijärjestelmän toimintaa. Säästöpankit ja niiden omistama liikepankki SKOP menettivät omat varansa noin kolmeen kertaan. Muiden pankkien tappiot olivat noin puolet niiden omista varoista. Julkinen valta taas huolehti pankkijärjestelmän toimintakyvystä ottamalla SKOP:n hoitoonsa sekä avustamalla ja tarjoutumalla takaamaan muiden pankkien velkoja.

Tuloksena oli draama, josta ymmärtämättömyyden, ahneuden ja välinpitämättömyyden takia kehittyi tragedia, kuten pankkikriisiä läheltä seurannut pankkimies on luonnehtinut. Perusongelmana oli tilanteen poikkeuksellisen vaikea hallittavuus. Maa ajautui tilaan, jossa sen keskeiset toimijat eivät olleet koskaan aiemmin olleet. Epävarmuutta yritettiin piilottaa myös pankkisalaisuuden taakse, koska siihen oli helppo vedota moniselitteisten termien varjolla. Suomen piti samaan aikaan kansainvälisesti todistaa, että tilanne oli hallinnassa. Kyse oli kriisijohtamisesta, jossa liian myöhään tehdyt, tärkeät päätökset saneli lopulta tarkoituksenmukaisuus.

Ketkä kaikki olivat syyllisiä pankikriisiin? Tähän kysymykseen on mahdollista vastata aika tyhjentävästi jälkikäteen. Pankkikriisin aikana vastuu muistutti kuumaa perunaa, jota siirreltiin kiivaasti taholta toiselle. Muutaman vuoden päästä katsoen asianosaisia on selvästi aiempaa enemmän; harvoja vaikutusvaltaisia toimijoita jää tuon listan ulkopuolelle. Kyse näyttää toisaalta olevan monen muuttujan yhtälöstä. Lopputulos syyllisyyttäkin pohdittaessa on erilainen riippuen siitä, mikä paino kullekin niistä annetaan. Asiat näyttävät eri tahoilta erilaisilta. Mutta pitää muistaa, että kaikki toimijat tekivät päätöksiä senhetkisen tietämyksen perusteella. Monet niistä näyttävät jälkikäteen liian helpoilta.

Suomen talous oli kehittynyt vuosikymmeniä suotuisasti. Yleinen ilmapiiri oli optimistinen, hyvien aikojen uskottiin jatkuvan. Myös toisinajattelijoita oli, mutta heidät leimattiin pahan ilman linnuiksi. Omat virheet ja kansainväliset mullistukset ajoivatkin maan syvään lamaan. Kun poliittiset päättäjät eivät tarkastele asioita usein vaalikautta pitemmälle, likinäköisyys kostautui myös tässä tapauksessa. Kun olisi pitänyt jarruttaa, he lisäsivät vauhtia ja vaikeudet kasvoivat entisestään. Kun puolueet olivat erimielisiä myös siitä, mitä hätätoimia kriisi edellytti, maan reagointikyky herpaantui vaarallisesti.

Julkisen sektorin perusrakenteet eivät helposti muutukaan ilman koettelemuksia. Viimeinen pankkitukiselonteko myönsi sen 1999. Pankkikriisi nopeutti rakennemuutosta, joka olisi ollut edessä toimintaympäristön senhetkisten ja myös pysyvämpien muutosten vuoksi. Valtiovarainministeriö ja sen alaiset virastot tajusivat varhain pankkilainsäädännön jälkijättöisyyden, mutta huolimatta siitä pankkeja ohjastettiin edelleen 1960-luvulla valmistelluilla ja vuodesta 1970 sovelletuilla laeilla. Uudistukset käynnistettiin myöhään eivätkä valmistuneet ajoissa. Esiinnousseiden ongelmien lisäksi myös ETA- ja EU-jäsenyys kannusti rahoitusjärjestelmän ja sen valvonnan kehitystyötä. Eilisen mahdottomuudesta kasvoi hitaasti tämän päivän välttämättömyys.

Suomen Pankki liberalisoi maan rahapolitiikan 1980-luvulla, mikä oli välttämätöntä niin teknologian ja kansainvälisen yritystoiminnan kuin myös integraation vuoksi. Kun pankit eivät osanneet uusissa oloissa toimia varovasti, syy pankkikriisistä kaadettiin alussa yksiniittisesti keskuspankin kontolle. Sekin myönsi jo 1994, että säätelyä ryhdyttiin purkamaan liian myöhään, liian asteittain ja myös väärässä järjestyksessä. Keskuspankki ja valtiovarainministeriö siirsivät vastuuta mielellään varsinaisten toimijoiden suuntaan.

Säännöstelyn purkua seurasi Suomessakin poikkeuksellinen raha- ja luottomäärien kasvu, joka kiihdytti kotimaista kysyntää ja inflaatiota. Kasvu puolestaan rakensi pohjaa makrotaloudelliselle epätasapainolle ja samalla pankkikriisille. Talouspolitiikan ja rahoitusmarkkinoiden valvonnasta vastanneet viranomaiset ja pankit ja luottoasiakkaat osoittautuivat valmistautumattomiksi säännöstelystä vapautuneihin oloihin. Heiltäkin jäivät huomiotta uusiin markkinoihin liittyneet riskit ja häiriöalttius. Suomen Pankkia koskeneen lainsäädännön uudistamista 1994 pohtineen komitean mielestä viimeistään

säännöstelyä purettaessa olisi pitänyt uudistaa rahoitusmarkkinoiden lainsäädäntöä, tehostaa rahoitusvalvontaa ja tehdä muutoksia pankkitalletusten korkoja koskevaan verolainsäädäntöön.

Pankkituella mitattuna kriisin suurimmaksi syylliseksi paljastui säästöpankkileiri; käyttihän se noin 85 % siitä. Kun SKOP ja sen johto näyttivät mallia, yksityiset säästöpankit ajoivat vauhdilla kiville. Niitä eivät hillinneet lakipykälät eivätkä keskuspankinkaan ohjeet. Voimat koottiin lopulta Suomen Säästöpankki Oy:hyn, uhkayritykseen, jonka syntyhistoria ei ole täysin selvä. Muutkaan pankit eivät olleet syyttömiä. Myös Suomen Pankkiyhdistys ja eräiden pankkien johto ovat myöntäneet avoimesti, että niiden huono kannattavuus johtui osittain omistakin virheistä: luottoja myönnettiin vapautuneilla rahoitusmarkkinoilla riittämättömällä korolla ja huonoilla vakuuksilla. Pankit tekivät epäilemättä myös vaarallisia sijoituspäätöksiä.

Kun maan talous sukelsi yllättäen ennen kokemattomalla tavalla, maan muutkin pankit ajautuivat vaikeuksiin ja turvautuivat 1992 luottolaman ehkäisyyn tarkoitettuun valtion pääomasijoitukseen. Myös niiden johtoa ja hallituksia voidaan arvostella pankkien ylisuurista riskeistä ja vakavaraisuutta uhanneiden vaarojen heikosta arviointikyvystä. Ajanjakson sairaskertomukseen liittyi myös kasinotalousvaihe, jossa pankeilla oli monelaisia rooleja ja joka todisti, että suomalaiset eivät oppineet helposti elämään myöskään vapaassa markkinataloudessa.

Julkisen sektorin ja pankkiyritysten valvontaviranomaisiin on kohdistunut jälkikäteen laajaa arvostelua. Pitää lisäksi muistaa, mitä edellytyksiä tarkastajilla oli nähdä ajoissa vaaran merkit ja ryhtyä toimenpiteisiin niiden ennalta ehkäisemiseksi. Heitä ei voi nimetä pääsyyllisiksi pankkikriisiin. Jälkeenpäin on todistettu, että viranomaisvalvonnan voimavaroja ei alun alkaenkaan ollut mitoitettu pankkikriisin tapaisten vastoinkäymisten varalle. Kun viraston pankeille antamista kirjausohjeista löytyy puutteita ja pankkien toimiin ei puututtu tehokkaasti, valvontakaan ei pääse puhtain paperein. Säästöpankkien ja myös osuuspankkien sisäinen valvonta oli kaiken muun lisäksi pankin omissa käsissä, jos kohta ne raportoivatkin pankkitarkastusvirastolle.

Liikepankkien sisäisestä valvonnasta vastasi tarkkojen ohjeiden mukaan pankin sisäinen tarkastus, joka raportoi säännöllisesti hallintoneuvostolle. Omistajien puutteellisen valvonnan työkaluja olivat

SAMPO-YHTIÖT
KLUUVI
KANSALLIS OSAKE PANKKI
KOP
POHJOLA
AALERS
FAZER
SKOP
SYPFBF
Rakennus Oy
Leo Heinänen
VALINTA-

vielä hallintoneuvoston omat tarkastajat ja lakisääteinen tilintarkastus, jonka raportit ohjattiin myöhemmin pankin johdon lisäksi hallintoneuvostolle. Niin kauan kuin kaikki meni pankeissa hyvin, omistajat olivat välinpitämättömiä omistuksestaan mutta maksoivat pankkikriisin vuosina hairahduksestaan varsin kovat oppirahat osakekurssien ja nimellisarvojen laskuna.

Pankit velkaantuivat Suomen Pankin liekanarusta vapauduttuaan suruttomasti ulkomaille ja jakoivat lainoja vakuuksia liiemmin kyselemättä. Mutta myös lainanottajille, yhtä lailla yrityksille kuin yksityisillekin, lankeaa vastuu tapahtuneesta. Pankkikriisi kohteli asiakkaita silti hyvin eri tavoin. Lopulta veronmaksajat maksoivat poliittisten päättäjien, SP:n, pankkien ja valvojien töppäilyn kymmenien miljardien laskut. Kun julkisuus syytteli toistuvasti, että pankit maksattavat tappionsa asiakkailla, KOP:n varatoimitusjohtaja Aarto Heinonen ei jäänyt vastausta velkaa: näillä samoilla asiakkaillaanhan ne maksattavat voittonsakin.

Tosiasiassa laman syvyys yllätti paitsi suomalaiset yritykset ja pankit, myös lainsäätäjän ja rahoitusjärjestelmän säätelystä ja valvonnasta virkansa puolesta vastanneet. Tilanteen luisuttua käsistä onnenonkijat, huijarit ja rikolliset kokivat oman aikansa koittaneen. Professori David T. Llewellyn mielestä läpieletyn pankkikriisin tärkein opetus kaikille tallettajille kuului suuressa yksinkertaisuudessaan, että pankitkin voivat epäonnistua. Julkisen vallan säätely ja valvonta, jotka toteutuivat lisäksi pääasiassa jälkikäteen, eivät voi taata, etteikö epäonnistumisia sattuisi.

Jalkapuuhun on soviteltu myös tiedotusvälineitä. Ne eivät tutkija Heikki Luostarisen mukaan kertoneet tyhjentävästi pankkikriisin uhasta ja toteutumisesta. Lama ja sen synnyttämä murros myös vähensivät journalismin yleisöä. Lisäksi on pelätty, että median ja mainonnan kehitys voisi heikentää journalismin itsenäisyyttä ja arvostus-

Aleksanterinkadulta kaikui sinipunahallituksen aikana (1987–91) semmoinen huuto ja melske, ettei sinne kannattanut paljon valtioneuvoston jäsenten sekaantua, pääministeri Harri Holkeri uskoutui jälkikäteen. Esko Ahon hallituksen ministerit eivät päässeet niin helpolla, kun Aleksanterinkadun »katumaksu» osottautui kalliiksi veronmaksajille. Liike-elämä valloitti 1990-luvun loppuvuosina vähitellen pankeilta tyhjiksi jääneet tilat.

ta. Kun EU siirtää lisäksi kansallista päätösvaltaa monikansallisille elimille, viestinnän tutkija kysyykin, kulkeeko yhteiskunnallinen journalismi kohti iltaansa. Pääministeri Ahokin syytti syksyllä 1991 lehdistöä siitä, ettei se kyennyt ajoissa tiedottamaan laman saapumisesta. Hyökkäys oli paras puolustus silloinkin, kun pankkikriisi kävi yli hallituksen ymmärryksen.

Kaikkein vähiten yhteiskunnallisesti toimintakykyiset seuraavat kaikkein vähiten ja pinnallisemmin journalismia. Ja spiraali voi syventyä. Mutta organisoitu yhteiskunnallinen toiminta muuttuu toisaalta samaan aikaan entistä journalismivetoisemmaksi. Siksi Luostarinen kärjisti: »Jos julkinen pelleily on ainoa keino päästä esille, onko kansanedustajilla muuta kuin julkisen pellen taito ja arvo.» Yhteiskunnallista toimintaa käsittävään journalismiin on hänestä rakennettu sisään oletus vastaanottajista kansalaisina. Miksi kaikesta siitä huolimatta niin monet ihmiset onnistuivat tuhlaamaan pankkikriisissä? Onhan lehtien merkitys Luostarisen mukaan ostajille siinä, että »kaivo ei ole pilalla», että he voivat suhteellisessa mielessä luottaa lehtiensä itsenäisyyteen ja pyrkimykseen saada esiin paras informaatio rahan ansaitsemisen ehdoista. Julkisuus on tavallaan auktorisoidun tiedon pelikenttä, määritti viestinnän tutkija haastavasti vuonna 1993.

Maata raskaasti koetellut pankkikriisi pakotti itsetutkisteluun myös toimituksissa, vaikka ulkopuolinen ei sitä hevin havainnut. Nöyryyttäkin löytyi. Käyköön esimerkistä *Helsingin Sanomain* vastaavan päätoimittajan Janne Virkkusen tammikuinen kolumni vuodelta 1994. Sen mukaan talous- sen paremmin kuin muukaan journalismi ei kyennyt noina vuosina täsmällisesti ja oikein hahmottamaan, mistä oikein oli kysymys. Olisiko se ollut edes mahdollista, hän pähkäili, koska myös pankkisalaisuudesta perillä olleilla pankinjohtajilla – Jaakko Lassilakin mukaan luettuna – oli selviä vaikeuksia pysyä vauhdissa mukana.

Pankkikriisiä koskeneessa kommentoinnissa eräät toimittajat astuivat varmasti myös yli sen rajan, jossa journalismi loppui ja totaalinen tyhmyys alkoi. Korkeatasoiset ammatilliset kriteerit täyttävien juttujen ohella paljastui huutava yleissivistyksen ja kokonaisnäkemyksen puute. Kun omat tiedot olivat vajavaiset, lähtökohdaksi riittivät oma asenteellisuus ja näennäistiedot. Kun tietoja hankittiin kyseenalaisin keinoin ja myös vajavaisista tiedoista tehtiin sensaatioita, monet lähteet sulkivat virheistään oppineina kokonaan suunsa – luki-

joidenkin tappioksi. Myös jatkuva yritys personoida pankkikriisi aiheutti hurjia ylilyöntejä.

Kun kansallisesta itsepetoksesta 1992 kirjoittanut kansleri Kauko Sipponen arvosteli ankarasti kasinopelureita, saivat siinä sivussa tiedotusvälineetkin oman osansa. Muutamista soraäänistä välittämättä kasinotalouden keisari Pentti Kouri korotettiin tiedotusvälineissä jopa kansalliseksi suurmieheksi. Ihmekaksikko Christopher Wegelius ja Juhani Riikonen teki vuosikausia SKOP:lle erinomaista tulosta kunnes se harhautui Kamikaze-lentoon, joka myös osoittautui kansantalouden kalleimmaksi syöksykierteeksi. Björn Wahlroos kierteli puolestaan kertomassa, miten rikastutaan nopeasti tuottamatta sen enempää tavaroita kuin palveluitakaan.

Suomen pankkikriisin ennakointiin ja hoitoon näyttää sisältyvän päältäpäin katsoen harvinaisen paljon taitamattomuutta ja huonoa onnea. Kuva ei ole todellisuudessa näin yksiniitinen. Selittäviä tekijöitäkin löytyy. Kriisin osapuolet saattoivat tarvittaessa vetäytyä pankkisalaisuuden taakse. Suomen Pankki ei esimerkiksi kertonut totuutta koko valtioneuvostolle, valtiovarainministeri jätti eduskunnan epätietoisuuden valtaan, pankit neuvottelivat ja jakoivat toisiaan täydessä hiljaisuudessa. Myös kriisin hoidosta näyttää olleen pakko päättää vajavaisten pankkien taloudellista tilaa kartoittaneiden tietojen varassa. Tältä osin salailu puri omaa nilkkaansa.

Oikeudenkäynnit pankinjohtajia vastaan käynnistyivät *Helsingin Sanomain* pääkirjoittajasta pahaenteisesti, jos tuomioistuimet tulkitsevat pankkisalaisuutta eri tavoin paikkakunnan ja pankin mukaan. Oikeudenkäynteihinhän liittyi lehdestä poikkeuksellisen vahva veronmaksajien intressi. Yleisperiaatteeksi pitikin ottaa mahdollisimman suuri avoimuus, myös vaikeissa rajatapauksissa. Pankkisalaisuus vaikeutti lopulta mediankin työtä se pyrkiessä kertomaan suurelle yleisölle näistä monimutkaisista asioista. Siksi jäivät kertomatta tai kyllin huolellisesti yksilöimättä ja taustoittamatta ne lukuisat ansiokkaat hankkeet, joilla monet aikaansa seuranneet viranomaiset ja päättäjät yrittivät saada pankkikriisin aisoihin. Ne olisivat ansainneet nähtyä laajempaa julkisuutta, jos siihen olisi ollut mahdollisuus.

Miksi meillä ei käyty julkista keskustelua pankkisalaisuudesta, avoimuudesta, pankkietiikasta ja -kulttuurista, mitä avoimesti pyydettiin? Tiedon tarvehan lisääntyy epävarmoina aikoina. Maan henkistä tilaa ja tulevaisuutta toimeksiannosta 1994 tutkinut professori

Ilkka Niiniluoto vaatikin täysin perustellusti, että »poliittisia rakenteita on kehitettävä avoimemmiksi, jotta ne voisivat jälleen artikuloida kansalaisten arvopäämääriä». Kriisi todisti oikeaksi sanotun. Monet tahot ovat yhtäpitävästi päätyneet myös käsitykseen, että pankkikriisin syyllisten etsintä ei kannata vaan tapahtumista pitää oppia, etteivät ne pääse toistumaan. Ja juuri siksi täytyy tietää, mitä pankkikriisissä oikein tapahtui. Onhan kyse kansallisen tason onnettomuudesta, jota ei ole lupa unohtaa. Eikä vastuuta tapahtumista saa koskaan levittää niin laajalle, että se häviää kokonaan.

Lähteet

Tutkimus, kirjallisuus ja lehdistö ovat käsitelleet hyvin laajasti pankkikriisiä. Toisaalta ekonomistien taholla (KA 1/99) on myös havaittu, että pankkikriisin hoitoon kiinnitetään tutkimuksissa aika vähän huomiota. Aiheesta on kosolti hajanaista sirpaletietoa, joka helposti estää näkemästä metsää puilta. Koska käsillä oleva teos pyrkii kansantajuiseen yleisesitykseen pankkikriisistä, sen täytyy rakentua hyvin monipuolisille lähdemateriaalille.

Alkuperäisaineiston laajuus pakotti jo työekonomisista syistä keskittymään kaikkein olennaisimpiin pankkien ja viranomaisten muistioihin ja niihinkin saatavuuden rajoissa. Sen merkittävin osa koostuu KOP:n ja SYP:n johtokuntien, hallintoneuvostojen ym:n asiakirjoista. Hanketta ovat tältä osin edistäneet KOP:n, SYP:n ja OKO:n vireillä olevat historiaprojektit (KOP – professori Markku Kuisma; SYP – tohtori Teppo Vihola; OKO – tohtori Antti Kuusterä).

Tutkimus on lähestynyt aihepiiriä lähinnä pankkihistorian ja kansantalouden näkökulmista. (Esim. Kuusterä, Antti: *Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994*, 1995; Aromäki, Juhani: *Pankki josta näkyi koko kaupunki. Tampereen Aluesäästöpankin historia*, 1995; Hulkko, Kustaa – Pöysä Jorma: *Vakaa markka. Teot ja tarinat,* 1998; Kiander, Jaakko – Vartia, Pentti: *Suuri lama*, 1998; Eilavaara, Pertti: *Pankkituen hallinto. Valtion vakuusrahaston ja omaisuudenhoitoyhtiö Arsenal Oy:n toiminnan perusteet, valvonta ja vastuu*, 1994; Vihriälä, Vesa: *Suomen pankkikriisi 1991–1995*, 1996; Huhtamäki, Ari: *Pankkirikokset*, 1994

Tutkijat ja poliitikot ovat käsitelleet aihepiiriä jatkuvasti myös Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä ja sen *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* palstoilla ja Ekonomiska Samfundetissa ja sen aikakauskirjassa. Pankkien julkaisut, *Kanava* ym. kuuluvat samaan lähdekategoriaan.

Monet keskeiset vaikuttajat ovat kirjoittaneet **muistelmansa** tai **päiväkirjansa**, joiden subjektiiviset näkökohdat täydentävät kokonaisuutta. Nimet Esko Aho, Mauno Koivisto, Rolf Kullberg, Jaakko Lassila, Hannele Pokka, Ulf Sundqvist, Iiro Viinanen, Paavo Väyrynen, Christoffer Wegelius jne. puhuvat puolestaan.

Alusta lähtien runsas **ajankohtaiskirjallisuus** versoi aiheen piirissä. Sitä edustavat mm.: Paavo Haavikko, Tuomas Keskinen, Pentti Kouri, Mikko Laaksonen, Antti Mikkonen, Antti-Pekka Pietilä, Kimmo Pietiläinen, Harri Saukkomaa, Esko Seppänen, Risto Uimonen.

Valtiopäiväasiakirjat muodostavat tärkeän lähdemateriaalin, jonka avulla voi selvittää sekä kansanedustajien että äänestäjien kuin myös hallituksen ja virkamieskunnan mielipiteiden kehitystä.

Sitra haastatteli kaukonäköisesti ja verekseltään talouselämän keskeisiä vaikuttajia 1990-luvun lamasta. Nämä **haastattelut** rikastuttavat yksityisillä näkökulmillaan pankkikriisin taustojen tutkimista. Niitä on täydennetty tarpeellisin kohdin eräillä omilla haastatteluilla.

Pankkikriisi voidaan ymmärtää vain ajallista taustaansa vasten. Tutkimuksessa on käyty *Helsingin Sanomien, Kauppalehden* ja *Talouselämän* kyseiset vuosikerrat läpi. Lisäksi pankkien lehdistökoosteiden avulla on voitu laajemminkin perehtyä kriisinaikaiseen uutisointiin ja julkiseen keskusteluun.

Lähteistä on yksityiskohtaista tietoa myös tekstissä, silloin kun se on katsottu aiheen käsittelyn kannalta tarpeelliseksi.

Henkilöhakemisto

Kuvalähteet

Lehtikuva 90, 199, 304
Lehtikuva/Jaakko Avikainen s. 185, 209;
Lehtikuva/Matti Björkman s. 129;
Lehtikuva/Martti Kainulainen s. 10, 79, 105;
Lehtikuva/Heikki Kotilainen s.191;
Lehtikuva/Juha Kärkkäinen s. 171, 182;
Lehtikuva/Ari Ojala s. 33;
Lehtikuva/Hans Paul s. 15, 70, 95;
Lehtikuva/Jorma Puusa s. 273;
Lehtikuva/Ilkka Ranta s. 131;
Lehtikuva/Erkki Raskinen s. 116;
Lehtikuva/Hannu Ruuskanen s. 44;
Lehtikuva/Marja Seppänen-Helin s. 203, 289;
Lehtikuva Markku Ulander s. 47, 65, 168, 241, 255;
Lehtikuva/Cristian Westerback s. 99;
Leonia-pankin kuva-arkisto s. 213;
Merita-pankin kuva-arkisto s, 76. 155. 169, 207;
Osuuspankkikeskuksen arkisto s.16–17;
Terho Ovaska/Uusi Suomi s. 226, 231;
Päivälehden arkistosäätiö s. 221, 284 (kuva Tuomo Manninen);
Kari Suomalaisen perikunta s. 19, 28, 36;
Suomen Pankin kuva-arkisto s. 55;
Yhtyneitten kuva-arkisto/Ensio Ilmonen s. 165;
Yhtyneitten kuva-arkisto/Jorma Komulainen s. 149;
Yhtyneitten kuva-arkisto/Hannu Lindroos s. 263;
Yhtyneitten kuva-arkisto/Markku Niskanen s. 110.
Yhtyneitten kuva-arkisto/Kari Sarkkinen s. 139;

Mitä todella tapahtui Suomen pankkikriisissä 1991–1995

Asiantunteva ja objektiivinen analyysi, joka kattaa koko pankkikriisin taustan ja jälkiarviot

Pankkikriisin ensimmäisten merkkien ilmaantumisesta on kulunut kymmenisen vuotta. Kokonaislasku alkaa selvitä vasta nyt ja oikeudenkäynnit jatkuvat yhä. Aiheesta on julkaistu useita teoksia, mutta liian varhain kirjoitettuina ne ovat monesti langenneet pelkkiin otaksumiin.

Filosofian tohtori Keijo K. Kulha seurasi tapahtumia aitiopaikalta Helsingin Sanomien päätoimittajana. Hän käsittelee kirjassaan niin tapahtumien taustaa kuin yksittäisiä kriisejäkin ja ottaa analyysissaan huomioon yhteiskunnan sodanjälkeiset rakenteet, menettelytavat ja pankkeja ohjanneet arvot. Hän kuvaa millaisen vaikutelman media ja suuri yleisö tapahtumista aikoinaan saivat. Sen jälkeen hän pystyy nykytiedon valossa paljastamaan, mitä todella tapahtui.

Asiallisen analyysin perusteella voidaan myös päätellä, onko kriisistä otettu opiksi vai ovatko vaaran merkit taas ilmassa.

ISBN 951-1-16758-8

OTAVA 36.22 www.otava.fi

Päällys: Paavo Ojasti